

**МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ «КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ» - И
ДАСТГОҲИ ИҶРОИЯИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ «НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА»
ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО АППАРАТА ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**STATE INSTITUTION «NATIONAL LIBRARY» OF THE EXECUTIVE OFFICE OF
THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**ПАЁМИ
КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ**

Маҷаллаи илмӣ
2024, № 2 (6)

**ВЕСТНИК
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ**

Научный журнал
2024, № 2 (6)

**BULLETIN
OF THE NATIONAL LIBRARY**

Science Magazine
2024, № 2 (6)

ТДУ 027.54(575.3)
П-14

Паёми Китобхонаи миллӣ: маҷаллаи илмӣ / сармуҳаррир Ҷ. Х. Файзализода; муҳаррири масъул Ш. Комилзода. – 2024. – № 2 (6). – 154 с.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №220/МҚ-97 аз 27 сентябри соли 2021 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла мувофиқи шартномаи литсензионии №262–12/2023 аз 18 декабри соли 2023 дар Индекси иқтибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексатсионии мазкур дар бораи шумораҳои ҷопшуда маълумот ворид менамояд.

Муассиси маҷалла: Китобхонаи миллӣ

Файзализода Ҷумахон Хол

САРМУҲАРРИР

доктори илмҳои педагогӣ, профессор, директори МД «Китобхонаи миллӣ» - и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Комилзода Шариф

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, сармутахассиси МД «Китобхонаи миллӣ» - и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

**Бобозода Фаридун
Толибҷон**

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

номзади илмҳои таърих, дотсент, мудир бахши Раёсати маориф, фарҳанг ва иттилооти Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Саидзода Раҳим Ҳамро

доктори илмҳои техникӣ, профессор, вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

**Олимов Кароматулло
Олимович**

доктори илмҳои фалсафа, профессор, академики АМИТ, сарҳодими илмии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

**Насриддинзода Эмомалӣ
Сайфиддин**

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, узви вобастаи АМИТ, ректори МДТ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

**Ибодуллозода Аҳлиддин
Ибодулло**

доктори илмҳои таърих, профессор, ректори МДТ ДДОТ ба номи Садриддин Айни

Латифзода Диловаршо

доктори илмҳои педагогӣ, профессор, муовини ректори МДТ КМТ ба номи Т. Сатторов

Сӯфизода Шодимуҳаммад

доктори илмҳои филологӣ, профессор, директори КМИ ба номи И. Гандии АМИТ

**Муҳиддинов Сайдалӣ
Раҷабович**

доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи умумӣ ва ватании МДТ Донишгоҳи Русияву Тоҷикистон (славянӣ)

Шосаидзода Сафар

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мушовири директори МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Маҷалла соли 2021 таъсис ёфтааст.

Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯчаи Техрон 5. Тел.: (+992 37) 221–04–83;

E mail: rayom@kmt.tj

Сомонаи ПКМ: rayom.kmt.tj

Дарачаи илмии мавод, саҳеҳии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифони аср. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти идораи нашрия ва истинод ба маҷалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи ҷопӣ дар сомонаи расмии ПКМ ҷойгир карда шудааст.

УДК 027.54(575.3)
В -38

Вестник Национальной библиотеки: научный журнал / главный редактор Дж. Х. Файзализода; ответственный редактор Ш. Комилзода. – 2024. – № 2 (6). – 154 с.

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №220/МЧ-97 от 27 сентября 2021 года.

Журнал, на основе лицензионного договора №262-12/2023 от 18 декабря 2023 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Учредитель журнала: Национальная библиотека

Файзализода Джумахон Хол

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

доктор педагогических наук, профессор, директор ГУ “Национальная библиотека” Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

Комилзода Шариф

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

кандидат педагогических наук, доцент, главный специалист ГУ “Национальная библиотека” Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

**Бобозода Фаридун
Толибджон**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

кандидат исторических наук, доцент, заведующий сектором Управления образования, культуры и информации Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

Саидзода Рахим Хамро

доктор технических наук, профессор, министр образования и науки Республики Таджикистан

**Олимов Кароматулло
Олимович**

доктор философских наук, профессор, академик НАНТ, главный научный сотрудник Национальной академии наук Таджикистана

**Насриддинзода Эмомали
Сайфиддин**

доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАНТ, ректор ГОУ Таджикский национальный университет

**Ибодуллозода Ахлиддин
Ибодулло**

доктор исторических наук, профессор, ректор ГОУ ТГПУ имени С.Айни

Латифзода Диловаршо

доктор педагогических наук, профессор, заместитель ректора ГОУ НКТ имени Т. Сатторова

Суфизода Шодимухаммад

доктор филологических наук, профессор, директор ЦНБ имени И. Ганди НАНТ

**Мухиддинов Сайдали
Раджабович**

доктор исторических наук, профессор кафедры всеобщей и отечественной истории ГОУ РТСУ

Шосаидзода Сафар

кандидат педагогических наук, доцент, советник директора ГУ “Национальная библиотека” Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

Журнал основан в 2021 году.

Адрес: 734024, Республика Таджикистан, улица Тегеран 5. Тел.: (+992 37) 221–04–83;

E mail: rayom@kmt.tj Сайт ВНБ: rayom.kmt.tj

За степень научности материалов, достоверности цифр, фактов и ссылок несут ответственность авторы. Перепечатка материалов осуществляется только с разрешения редакции издания и ссылок на журнал.

Полный текст печатных материалов размещён на сайте ВНБ.

UDC 027.54(575.3)
B-98

Bulletin of the National Library: scientific journal / Chief editor J. Kh. Faizalizoda; executive editor Sh. Komilzoda. – 2024. – №2 (6). – 154 p.

The journal is registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan №220/MG-97 from 27 September 2021.

The journal was included under License contract №262-12/2023 dated December 18, 2023, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

Founder of the journal The National Library

Faizalizoda Jumakhon Khol	CHIEF EDITOR Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, director of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan
Komilzoda Sharif	RESPONSIBLE EDITOR Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, chief specialist of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan
Bobozoda Faridun Tolibchon	EDITORIAL BOARD: Head of the sector of the Department of Education, Culture and Information of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan
Saidzoda Rahim Hamro	Doctor of Technical Sciences, Professor, Minister of Education and Sciences of the Republic of Tajikistan
Olimov Karomatullo Olimovich	Doctor of Philosophy, Professor, academician NAST, chief Researcher of the National Academy of Sciences of Tajikistan
Nasriddinzoda Emomali Sayfiddin	Doctor of Juridical Sciences, Professor, corresponding member of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Rector of the SEI Tajik National University
Ibodullozoda Ahliddin Ibodullo	Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of the SEI TSPU named after S. Aini
Latifzoda Dilovarsho	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Deputy Rector of the SEI NCT named after T. Sattorova
Sufizoda Shodimhammad	Doctor of Philological Sciences, Professor, Director of the CSL named after I. Gandi of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan
Muhiddinov Saydali Rajabovich	Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of General History and National History SEI RTSU
Shosaidzoda Safar	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director's Advisor of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan

The journal was founded in 2021.

Address: 734024, Republic of Tajikistan, Tehran Street 5. Tel: (+992 37) 221-04-83; E-mail: payom@kmt.tj
BNL website: payom.kmt.tj

The authors are responsible for the degree of scientific content, reliability of figures, facts and references. Reprinting of materials is carried out only with the permission of the administration of the publishing house and links to the journal.

The full text of the printed materials is available on the BNL website. The full text of printed materials is available on the NL website.

МУНДАРИЧА

Китобхонашиносӣ

Файзализода Ч. Х. Захираҳои электрони Китобхонаи милли: нуру ва стратегияи рушд.....	8
Шосайдзода С. Ҳ. Рақамигардонӣ: ҷанбаҳои ташкилӣ ва ҳуқуқӣ	15
Комилзода Ш. Татбиқи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо.....	22
Саидзода З. С. Нигоҳе ба системаи почтаи электронӣ дар домени миллии «tj» дар Тоҷикистон (дар мисоли Китобхонаи милли).....	34

Библиографияшиносӣ

Кӯчарзода А. Китобноманигории осори устод Табаров.....	47
Нурзода Ч. Фаъолияти библиографии китобхонаҳо.....	53

Забоншиносӣ, адабиётшиносӣ ва публитсистикашиносӣ

Ҷумъаев М. О. Чанд андеша дар бораи як асари муқаммали медиалингвистии профессор Баҳриддин Камолитдинов.....	60
Шокирзода Ш. Мавлои Балхӣ – рӯшангари роҳи фардои башар.....	69
Муродӣ М. Б. Айнӣ ва ташаккули жанри тақриз дар матбуоти даврии тоҷик.....	80
Ҷӯраев М. «Овози тоҷик» – пуштибони маориф ва фарҳанги тоҷикон.....	89
Мирзоева Ф. Заминаҳои пайдоиш ва ташаккули саҳифаҳои англисӣ дар матбуоти даврии Тоҷикистон.....	99

Фарҳангшиносӣ

Шарифзода Ф. Таҳқиқи масъалаҳои фарҳанги милли дар даврони истиқлол.....	106
Муборакалиев Ф. Оид ба масъалаи манбаи маънавии аверроизми Аврупои Ғарбӣ.....	114

Педагогика ва психология

Файзалиев Ч. Ч. Файзулло Шарифзода оид ба зуҳури навгониҳои илмӣ-назариявӣ ва амалӣ зимни муайян намудани мазмуни таҳсилот.....	123
--	-----

Таърих

Манонзода А. М. Эронӣ Ҳинд дар замони Сосониён.....	133
--	-----

Танқид ва китобиёт

Раҳматов Б., Ҳомидова Ш. Баъзе мулоҳизаҳо оид ба “Китобномаи Камоли Ҳучандӣ”	139
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Библиотекосведение

Файзализода Дж.Х. Электронные ресурсы Национальной библиотеки: потенциал и стратегия развития.....	8
Шосайдзода С. Х. Оцифровка: организационные и правовые аспекты.....	15
Комилзода Ш. Внедрение информационно-коммуникационных технологий в деятельности библиотек.....	22
Саидзода З. С. К вопросу о системе электронной почты в национальном домене «tj» в Таджикистане (опыт ГУ «Национальная библиотека»).....	34

Библиографосведение

Кӯчарзода А. Библиографирование произведений устода Табарова.....	47
Нурзода Дж. Библиографическая деятельность библиотек.....	53

Языкознание, литературосведение и публицистикосведение

Джумаев М. О. Об одном полномесном медиалингвистическом произведении профессора Бахриддина Камолиддинова.....	60
Шокирзода Ш. Мавлана Балхи – просветитель на пути будущего человечества.....	69
Муроди М. Б. Айни и формирование жанра рецензии в таджикской периодической печати.....	80
Джураев М. «Овози тоджик»: на страже просвещения и культуры таджикского народа.....	89
Мирзоева Ф. Предпосылки становления и формирования английских страниц в периодической печати Таджикистана.....	99

Культурология

Шарифзода Ф. Исследование вопросов национальной культуры в период независимости.....	106
Муборакалиев Ф. К проблеме духовного источника западноевропейского аверроизма.....	114

Педагогика и психология

Файзалиев Дж. Дж. Файзулло Шарифзода о проявлении научно-теоретических и практических инноваций при определении содержания образования.....	123
--	-----

История

Манонзода А. М. Иран и Индия во времена Сасанидов.....	133
---	-----

Критика и библиография

Рахматов Б., Хамидова Ш. Некоторые размышления о “Библиографии Камола Худжанди”.....	139
---	-----

CONTENT

Library science

- Faizalizoda J. Kh.** Electronic resources of the National library: potential and development strategy..... 8
- Shosaidzoda S. Kh.** Digitization: organizational and legal aspects..... 15
- Komilzoda Sh.** Implementation of information and communication technologies in the activities of libraries..... 22
- Saidzoda Z. S.** A view to the e-mail system in the national domain "tj" in Tajikistan (Experience of the State Institution "National Library")..... 34

Bibliography

- Kucharzoda A.** Bibliographing of ustod tabarov's work..... 47
- Nurzoda J.** Bibliographical activity of libraries..... 53

Linguistics, literary studies and journalistic studies

- Jumaev M. O.** A few opinions about a complex mediallyinguistic work by professor Bahridin Kamaliddinov..... 60
- Shokirzoda Sh.** Mawlana Balkhi – the enlightener of the future way of humanity..... 69
- Murodi M. B.** Aini and formation of the genre of review in tajik periodical press..... 80
- Juraev M.** «Ovozi tojik» – supporter of tajik education and culture..... 89
- Mirzoeva F.** Prerequisites for the origin and formation of english pages in the periodical press of Tajikistan..... 99

Culturology

- Sharifzoda F.** Research of issues of national culture in the period of independence..... 106
- Muborakaliyev F.** Of the spiritual source of western european on the problem averroism..... 114

Pedagogy and psychology

- Fayzaliev J. Dzh.** Fayzullo Sharifzoda on the appearance of scientific-theoretical and practical innovations in determining the content of education..... 123

History

- Manonzoda A. M.** Iran and India in the time of the Sassanids..... 133

Criticism and bibliography

- Rakhmatov B., Khamidova Sh.** Some points of view about "Bibliography of Kamoli Khujandi"..... 139

**КИТОБХОНАШИНОСӢ
БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ
LIBRARY SCIENCE**

УДК 621.3+02+004.773.3+024+008+339

**ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ:
ПОТЕНЦИАЛ И СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ****Файзализода Джумахон Хол**

Государственное учреждение «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

На современном этапе развития таджикского общества большую роль играют современные информационные и телекоммуникационные технологии. Их стремительное развитие привело к непрерывному увеличению объемов информации. На этом фоне традиционные носители информации постепенно уступают эту роль более перспективным носителям, что обусловило переход на инновационную форму организации хранения данных – электронных ресурсов. Электронная форма представления знания мультимедийна, что позволяет совмещать различные формы информации – тексты, изображения, звукозаписи, фильмы, база данных, интерактивные сервисы и так далее.

Еще в 80-их гг. благодаря труду Г.Р. Громова «Национальные информационные ресурсы: проблемы промышленного использования» (М.: Наука, 1984. – 240 с) понятие «информационный ресурс» вошло в оборот научных терминов.

Внедрение современных информационных и телекоммуникационных технологий, а также формирование электронной среды в библиотеках способствовали расширению научных дискуссий об электронных ресурсах. В связи с этим в периодической печати развернулась дискуссия о понятийном аппарате, и в научный оборот вошли понятия «документ», «электронная книга», «электронная среда», «информационный потенциал», «электронный ресурс», и содержание этих понятий было подвергнуто углубленному научному анализу. В связи с этим следует упоминать о научных трудах и статьях известных зарубежных библиотековедов А.Б. Антопольского [1;2], М.Г.Вохришевой [3], С.Ф. Грошевой [4], Е.Д. Жабко [5], О.Ю. Журавлевой [6], Н.Ф. Илларионовой [7], И.Кудиновой [11], Н.Г. Литвиненко [12], Т.В. Майстровича [13], В.Мясниковой [14], Н.А.Овчара [15], В.К. Степанова [17], Э.Р. Сукиасяна [18], Я.Л. Шрайберга [20] и др.

Среди библиотековедов Таджикистана исследованию и анализу электронных ресурсов библиотек посвящены книги и статьи Сафара Сулаймони [19], С.Шосайдзода [8], Ш.Комилзода [9;10] и др. Следует отметить, что упомянутая тема авторами исследована в рамках рассмотрения проблематики, связанной с современными информационными технологиями и электронными библиотеками.

Научное исследование темы «электронных ресурсов» создало благоприятные условия для формирования электронных ресурсов, увеличения их количества и тематических направлений в различных библиотеках, особенно национальных.

Например, ныне Национальная библиотека Белоруссии обладает 24 электронными информационными ресурсами. Ради наглядности и заострения внимания отечественных специалистов, занимающихся формированием электронных информационных ресурсов, ниже приводим их наименования: «Сводные ресурсы библиотек Беларуси», «Сводный электронный каталог библиотек Беларуси», «Национальная библиография Беларуси», БД «Беларусь в лицах и событиях», БД «Ученые Беларуси», «Национальная база

данных авторитетных/нормативных записей», «Ресурсы Национальной библиотеки Беларуси», «Электронный каталог», «Электронный архив национальной периодики», «Электронная библиотека диссертаций и авторефератов», БД «Книга Беларуси XIV-XVIII веков», БД «Беларусь: от прошлого к настоящему», БД «История Беларуси», БД «Культура и искусство Беларуси 1993-1997 гг.», БД «Чернобыль», «Культура и искусство: электронные коллекции НББ», БД «Библиотеки Республики Беларусь и зарубежных стран», «Национальная библиотека Беларуси в прессе», «История библиотечного дела Беларуси», «Ресурсы открытого доступа», «Цифровые библиотеки» и т.д. Это неполный перечень электронных ресурсов, созданных упорным трудом специалистов Национальной библиотеки Белоруссии, они доступны пользователям.

Важно отметить, что помимо солидных информационных ресурсов необходимым условием эффективного развития процесса информатизации общества является наличие социальных условий и современных средств, способных обеспечить возможность эффективного и широкого применения их во всех сферах жизнедеятельности общества. Именно совокупность этих средств и условий формируют новое качество, которое оценивается как информационный потенциал общества – это тот же информационный ресурс общества, который вместе с необходимыми средствами, методами и условиями активизирует его эффективное использование. В этой связи следует отметить особую роль библиотек, в том числе республиканских и национальных в качестве важной части информационного потенциала общества, ибо они являются не только важным элементом информационного потенциала, но и эффективным фактором социального и экономического развития общества, потому, что без активного участия библиотек не представляется возможным развитие и прогресс в сферах энергетики, промышленности, образования, культуры и социальной области, что особенно ощущается в таких сферах как образование и миропонимание граждан.

По мнению исследователей в этих условиях «современный библиотекарь (в том числе специалисты и библиотекари Национальной библиотеки нашей республики Ф.Дж.) исполняет свои должностные обязанности в качестве создателя информации, передатчика информации, информатолога, администратора базы данных, менеджера по приему и передаче информации, программиста». [9, с.109].

Сегодня главная задача Национальной библиотеки и ее сотрудников заключается в том, чтобы предоставить пользователю, независимо от его удаленности, удобный, исчерпывающий доступ к своим ресурсам, а также к социально значимой и всемирно используемой информации, причем предоставить её оперативно и в полном объеме. Сегодня, электронные ресурсы Государственного учреждения «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан существенно расширяют поле ее деятельности. Меняются технологии формирования фонда, подходы к его сохранности, а также формы обслуживания пользователей.

В процессе создания электронных ресурсов ответственность библиотек как субъектов продуцирования электронных материалов повышается многократно. Библиотекарям, прежде всего, следует обратить пристальное внимание на правовые вопросы цифровых ресурсов, потому что, прежде всего речь идет о формировании (а на практике- увеличении тиража) объектов интеллектуальной собственности. Более того, использование интеллектуальной собственности должно происходить с соблюдением национального и международного законодательства [8, с.47].

Сдача в эксплуатацию нового здания в 2012 году позволило Национальной библиотеке расширить свои возможности по созданию электронных ресурсов. В Библиотеке внедрена новая автоматизированная библиотечная информационная система на основе библиотечной программы «ALEPH», широко принимаемая в мировой библиотечной практике. Для читателей Библиотеки созданы 230 автоматизированных рабочих мест (АРМ).

В 2017 году была Создана Национальная электронная библиотека Таджикистана, которая располагает более 334 018 наименованиями полнотекстовых книг на таджикском, русском и английском языках.

Национальная электронная библиотека Таджикистана представляет собой собрание электронных копий ценных и наиболее спрашиваемых изданий из фондов НБТ. Предметный рубрикатор включает разделы: «Новинки», «Популярные», «Что читать», «Наука и образование», «Справочники», «Компьютерные программы», «Искусство», «Дом, семья», «Книги по психологии», «Бизнес-книги», «Художественная литература», «Литературоведение», «Детские книги», «Периодические издания» и другие.

В 2012 году при отделе восточных рукописей и редких книг НБТ был создан электронный полнотекстовый ресурс, включающий электронные версии более 2 381 таджикско-персидских рукописей и литографических изданий.

Библиотека имеет локальную сеть. Открыты специализированные залы доступа к электронным ресурсам и полнотекстовым базам данных диссертаций, журналов и учебной литературы. Отлажена работа по электронной доставке документов.

Важным средством раскрытия библиотечных фондов национальных библиотек являются электронные каталоги и другие электронно-поисковые системы, насчитывающие сотни и тысячи библиографических записей.

Сегодня электронный каталог НБТ насчитывает более 713 тысяч библиографических описаний книг различной тематики. Он регулярно сверяется и редактируется.

Каждый пользователь обычно видит лишь часть возможностей электронного каталога в зависимости от того, какие задачи решаются им с помощью данного каталога.

Сотрудники отдела комплектования применяют программы электронного каталога для исследования книгообеспеченности, заказа новых изданий, продолжения подписки, каталогизации и регистрации новых поступлений, а также различных видов отчетности.

Сотрудники отдела выдачи с помощью электронного каталога ведут картотеку пользователей, получают и обрабатывают заказы на литературу и т.д.

Кроме того, в Национальной библиотеке создана электронно-поисковая система «**Библиограф**», с помощью которой пользователи имеют возможность ознакомиться с 250 тысячами (точнее 249 217) библиографическими записями статей из 45 газет и журналов республиканского значения.

Организаторы новых отделов и читальных залов создали благоприятные условия для реализации важнейших задач, стоящих перед библиотекой: создание электронных фондов, развитие электронной системы пропаганды информации, составление различных видов электронных каталогов и картотек и обеспечение стационарным виртуальным читателям свободного доступа к печатным и электронным фондам библиотеки.

Зал электронных ресурсов (ЗЭР) предоставляет пользователям электронные документы, содержащие информационные, справочные, учебно-образовательные и научные материалы. Основной массив коллекции фонда зала электронных ресурсов состоит из CD, DVD и других оптических компакт-дисков. В комплекс услуг зала входит бесплатный доступ к ресурсам Интернет и к полнотекстовым базам данных крупнейших информационных Центров мира. Зал электронных ресурсов рассчитан на 170 пользовательских мест и все они автоматизированы.

На автоматизированных рабочих местах пользователям бесплатно доступны онлайн-ресурсы:

- электронный каталог и картотеки;

- электронные ресурсы Национальной библиотеки Таджикистана;
- Централизованный банк правовой информации «Адлия» (adlia.tj), содержит полные тексты всех нормативных правовых актов Республики Таджикистан в актуальном состоянии, т.е. в их действующей редакции с учетом внесенных изменений и дополнений.

- портал правовой информации Национальной библиотеки Таджикистана, который содержит более 5 300 наименований полнотекстовых нормативно-правовых актов Республики Таджикистан, данные ресурсы особенно важны в связи с объявленным Президентом страны 2024 год - «Годом правого просвещения».

Пользователям также представлено более 70 баз данных открытого доступа, обеспечивающих доступ к комплексным библиографическим и полнотекстовым базам данных по различным отраслям знаний.

Помимо локальных и внутривнутриреспубликанских электронных ресурсов Библиотека предоставляет пользователям доступ к ресурсам Электронной Библиотеки Диссертаций Российской государственной библиотеки и бесплатного легального контента «Мобильной библиотеки «НЭБ СВЕТ», который содержит коллекцию книг – золотой фонд классической русской литературы. Пользование мобильной библиотекой максимально удобно для читателей Национальной библиотеки.

Важным источником электронных ресурсов является сайт национальной библиотеки Таджикистана. Это виртуальное пространство, где огромное количество пользователей, в том числе и целевые, могут познакомиться с предлагаемой информацией на таджикском и русском языках, пообщаться с работниками структурных подразделений и руководством библиотеки.

Только в 2023 году количество посещений сайта Национальной библиотеки составило более 223 тысяч (а если точнее- 223 150).

В условиях превращения информации, особенно научно-технической в глобальный ресурс развития укрепления материально-технической базы и повышения роли Национальной библиотеки Таджикистана как крупного универсального информационно-библиографического учреждения, объекта особо ценного культурного наследия, является одной из главных приоритетных задач политики Правительства Республики Таджикистан в области культуры.

С учетом этого, в декабре 2021 года Правительством Республики Таджикистан было принято постановление «О программе развития Национальной библиотеки в Республике Таджикистан на 2022-2027 годы» на общую сумму около 13 млн. сомони.

К основным направлениям реализации новой программы следует отнести:

- создание единого автоматизированного центра с целью автоматизации всех процессов деятельности Библиотеки;

- обеспечение процесса хранения, восстановления и реставрации рукописей, редких литографических изданий – лучших образцов письменного наследия таджикского народа и других народов Востока, датируемых XIII-XIX веками;

- организация платной подписки на известные зарубежные базы электронных информационных данных с учетом реальных нужд пользователей Библиотеки, в том числе книги и полнотекстовые журналы научно-технического содержания;

- ускорение процесса оцифровки документов и электронной каталогизации фондов Библиотеки;

- формирование электронного архива фольклорного и музыкального наследия таджикского народа, приобретение необходимых технических оборудования для планомерной деятельности архива;

- модернизация и приспособление материально-технической базы Библиотеки к современным требованиям, в том числе ее оснащение современной информационной технологией, серверами с мощной памятью и технологией;

- ускорение процесса сотрудничества в рамках международного книгообмена, электронного доступа к информации;
- обеспечение доступа читателей Библиотеки к электронным версиям книг и разработки специальных мобильных программ для доступа к книжным фондам Библиотеки;
- совершенствование и улучшение сайта Библиотеки и т.д.

В дальнейшем Национальная библиотека намерена, приступить к реализации долгосрочных проектов «Создание электронного Свода книжных памятников таджикско-персидской литературы», «Создание электронного Свода книжных памятников по культуре и искусству таджикского народа», нацеленных на создание национального сегмента электронного свода книжных памятников таджикского народа. С этой целью необходимо масштабная и целенаправленная работа по выявлению и изучению книжных памятников, хранящихся не только в фондах библиотек, музеев и научно-исследовательских институтов республики, но и в аналогичных учреждениях за рубежом. На основе собранных материалов НБТ приступит к реализации широкомасштабного проекта «Культурное наследие Таджикистана в собраниях мира».

Другим важным направлением работы НБТ по сохранению и популяризации историко-культурного наследия является создание электронных историко-краеведческих ресурсов для государственных публичных библиотек республики.

Сегодня важнейшая задача работников НБТ – сохранить в историко-культурном наследии таджикского народа все самое ценное, что достойно памяти нынешних и грядущих поколений, более того, сделать древнее и богатейшее культурное наследие таджикского народа доступным, востребованным и актуальным не только для населения нашей страны, но и мирового сообщества.

Литература

1. Антопольский, А. Б., Майстрович, Т. В. Электронные библиотеки: принципы создания [Текст]: научно-методическое пособие. – М.: Либерия-Бибинформ, 2007. – 283 с.
2. Антопольский, А. Б. Электронная библиотека «Научное наследие России» [Текст]: новый этап развития / А. Б. Антопольский, Г. И. Савин, А. Н. Сотников // Информационные ресурсы России. – 2010. – №2. – С.2-6.
3. Вохрышева, М. Г. Библиография в системе медиакоммуникации [Текст] / М. Г. Вохрышева // Библиография. – 2016. – №1. – С.17-24.
4. Грошева, С. Ф. Соотношение традиционных и электронных информационных ресурсов в универсальной научной библиотеке [Текст]: дис. ...канд.пед.наук. – Самара, 2006. – 248 с.
5. Жабко, Е. Лидерство в сотрудничестве при формировании и использовании национального электронного ресурса Президентской библиотеки [Текст] / Е. Жабко // Библ. дело. – 2010. – №1. – С.16-18.
6. Журавлева, О. Ю. Управление электронными полнотекстовыми документами [Текст] / О. Ю. Журавлева // Вестн. Дальневост. гос. научн. б-ки. – 2008. – № 2. – С. 102-106.
7. Илларионова, Н. Ф. Веб-сайты как важный информационный ресурс [Текст] / Н. Ф. Илларионова // Мир библиогр. – 2009. – №4. – С. 43-46.
8. Истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳо: дастури амалӣ-методӣ [Матн] / мураттибон: С. Шосаидов, Ҷ. Гулбекова. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 112 с.
9. Комилзода, Ш. Библиографияи адабиёт барои кӯдакон ва наврасон: мавод барои омӯзиши фан [Матн] / зери назари Қ. Бӯриев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 128 с.

10. Комилзода, Ш. Китобхонаҳои анъанавӣ ва электронӣ: робита ва тафовут [Матн] // Китобдор. – 2010. – № 1(7). – С.13-15.
11. Кудинова, И. Корпорация объединяет ресурсы [Текст] / И. Кудинова // Библиотека. – 2008. – № 10. – С. 31-33.
12. Литвиненко, Н. Г. Имидж-каталог – новый информационный ресурс на основе программного обеспечения ИРБИС [Текст] / Н. Г. Литвиненко // Науч. и техн. б-ки. – 2012. – № 6. – С. 13-17.
13. Майстрович Т. В. Электронный документ: основные характеристики и его место в системе обязат. экземпляра [Текст] / Т. В. Майстрович // Библиотековедение. – 2012. – № 1. – С. 43-46.
14. Мясникова, В. Электронные ресурсы – по запросам пользователей [Текст] / В. Мясникова // Библиотека. – 2011. – № 2. – С. 5-8.
15. Овчар, Н. А. Информационные ресурсы организации как объект управления [Текст]: автореф. канд.соц. наук. – Волгоград, 2004. – С. 4.
16. Селиванова, Ю. Г. Интеграция библиотечных и архивных ресурсов в едином электронном каталоге: подход Президентской библиотеки имени Б. Н. Ельцина [Текст] / Ю. Г. Селиванова // Библ. дело. – 2012. – № 7. – С. 21-22.
17. Степанов, В. К. Формирование полнотекстовых коллекций в Интернете: опыт библиотек России [Текст] / В. К. Степанов // Науч. и техн. б-ки. – 2010. – № 2. – С. 15-21.
18. Сукиасян, Э. Р. Какая электронная библиотека нам нужна [Текст] // Науч. и техн. б-ки. – 2016. – №10. – С. 19-32.
19. Сулаймонӣ, С. Китобхонаҳои электронӣ [Матн] / муҳаррири масъул Ҷ. Шерматов. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 104 с.
20. Шрайберг, Я. Л. Новые подходы к разработке электронных библиотек [Текст] / Я. Л. Шрайберг, Ф. С. Воронский // Информ. ресурсы России. – 2008. – № 2. – С. 5-8.

ЗАХИРАҶОИ ЭЛЕКТРОНИИ КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ: НЕРУ ВА СТРАТЕГИЯИ РУШД

Корбасти технологияҳои муосири иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ боиси вусъати муттасили ҳаҷми иттилоот гардида, зарурати ҷустуҷу, дарёфти анвои тарзу воситаҳои инноватсионии ҷамъоварию ҳифзи пойгоҳҳои маълумоти гуногун – захираҳои электрониро ба миён овард. Дар мақола захираҳои электронии Китобхонаи миллӣ мавриди таҳлилу омӯзиши амиқ қарор гирифта, муаллиф самтҳои стратегии рушди онҳоро воситаи муҳимми таъмини дастбӯии истифодабарандагон ба иттилооти арзишманд арзёбӣ кардааст.

Ба андешаи муаллиф, ба истифода дода шудани бинои нави Китобхонаи миллӣ барои ташаккул ва рушди захираҳои электронӣ шароитҳои мусоидро фароҳам овард: шумора ва анвои онҳо афзуда, сифаташон беҳтар гардид.

Дар мақола зикр гардидааст, ки дар раванди ташаккули захираҳои иттилоотӣ нақши китобдор ба ҳайси иттилоотсоз, иттилоотрасон (интиқолдиҳандаи иттилоот), иттилоотшинос, маъмури пойгоҳи маълумот, мененҷери воридоту содироти иттилоот, барномарез хеле баланд гардида, масъулияти китобхонаҳо ба сифати субъектҳои истехсолкунандаи маводи электронӣ бештар мегардад.

Муаллиф таъкид кардааст, ки дар чунин шароит китобдорон бояд ба масъалаҳои ҳукукии ташаккули захираҳои рақамӣ тавачҷуҳи хос зоҳир намоянд.

Дар мақола самтҳои афзалиятноку стратегии ташаккули захираҳои электронии Китобхонаи миллии кишвар муайян карда шудаанд.

Калидвожаҳо: Китобхонаи миллӣ, захираҳои электронӣ, иттилоотонии ҷомеа, неруи иттилоотӣ, истифодабарандаи иттилоот, рақамигардонӣ, моликияти зеҳнӣ,

хукуки муаллиф, мероси таърихию фарҳангӣ, бойгонии электронӣ, фолклор, мероси мусиқӣ.

ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ: ПОТЕНЦИАЛ И СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ

Внедрение современных информационных и телекоммуникационных технологий обусловило непрерывный рост объёма информации и вызвало необходимость поиска, нахождения различных инновационных способов и средств сбора и сохранения разного рода баз данных – электронных ресурсов. В статье электронные ресурсы Национальной библиотеки подвергнуты глубокому анализу, стратегические направления которых оцениваются автором как важное средство обеспечения доступа пользователей к ценной информации.

По мнению автора введение в эксплуатацию нового здания Национальной библиотеки создало благоприятные условия для развития электронных ресурсов, что способствовало их количественному росту.

В статье отмечается, что в процессе формирования информационных ресурсов роль библиотекаря в качестве создателя информации, лица передающего информации, информатиолога, распорядителя базы данных, менеджера по импорту и экспорту информации, программиста заметно возрастает, при этом повышается ответственность библиотек в качестве производителей электронных материалов.

Автор подчеркивает, что в этих условиях библиотекари должны уделять особое внимание правовым вопросам формирования цифровых ресурсов.

В статье определены стратегические и приоритетные направления электронных ресурсов Национальной библиотеки страны.

Ключевые слова: Национальная библиотека, электронные ресурсы, информатизация общества, информационный потенциал, пользователь информации, оцифровка, интеллектуальная собственность, авторское право, историко-культурное наследие, электронный архив, фольклор, музыкальное наследие.

ELECTRONIC RESOURCES OF THE NATIONAL LIBRARY: POTENTIAL AND DEVELOPMENT STRATEGY

The implementation of modern information and communication technologies has led to an increase in the amount of information available, creating a need for innovative ways to collect and protect various databases or electronic resources. This article analyzes and studies the electronic resources of the National Library, assessing their strategic directions as an important tool for providing users with access to valuable information.

According to the author, the commissioning of the new building of the National Library created favorable conditions for the formation and development of electronic resources: their number and type increased, and their quality improved.

It is mentioned in the article that in the process of formation of information resources, the role of the librarian as an information creator, information provider (transmitter of information), information scientist, database administrator, information imports and export manager, programmer is greatly increased, and the responsibility of libraries as entities producing electronic materials increases.

The author emphasized that in such conditions, librarians should pay special attention to the legal issues of creating digital resources.

In the article, the priority and strategic directions of the formation of electronic resources of the National Library of the country are defined.

Keywords: National Library, electronic resources, public information, information power, information user, digitization, intellectual property, copyright, historical and cultural heritage, electronic archive, folklore, musical heritage.

Маълумот дар бораи муаллиф: **Файзализода Чумахон Хол** – доктори илмҳои педагогӣ, профессор, директори МД «Китобхонаи милли»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Техрон 5, тел.: (+992) 2218956; 918 506 324, E-mail: f.jumakhon@mail.ru

Сведения об авторе: **Файзализода Джумахон Хол** – доктор педагогических наук, профессор, директор ГУ «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран 5, тел.: (+992)221 89 56; 918 506 324, E-mail: f.jumakhon@mail.ru

Information about the author: **Faizalizoda Jumakhon Khol** – doctor of Pedagogical Sciences, Professor, director of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Tehran Street 5, tel: (+992) 2218956; 918 506 324, E-mail: f.jumakhon@mail.ru

ТДУ 621.3.085.36+65.011.56+658.516+02+34

РАҚАМИГАРДОНӢ: ЧАНБАҲОИ ТАШКИЛӢ ВА ҲУҚУҚӢ

Шосаидзода Сафар Ҳасан

Муассисаи давлатии «Китобхонаи милли»-и
Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Имрӯз рақамигардонии захираҳои иттилоотӣ яке аз самтҳои асосӣ ва афзалиятноки фаъолияти китобхонаҳо ба шумор рафта, обрӯй ва эътибори иҷтимоии китобхонаҳоро дар ҳома боз ҳам баланд мебардорад. Зеро рақамигардонӣ ба сифати раванди муосир ва фаъл барои ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ ва зеҳнӣ имкониятҳои иловагиро фароҳам меорад. Бинобар ин, таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои гуногун ҷиҳати интиқоли фондҳо ба шакли рақамӣ яке аз вазифаҳои дарозмуддати стратегияи китобхонаҳои дорои мақому сатҳи гуногун ба шумор меравад. Аз ин ҷост, ки ба ташаккули захираҳои рақамӣ (электронӣ) китобхонаҳои хурду бузург, аз ҷумла китобхонаҳои милли низ машғуланд. Мавриди зикр аст, ки чараҳои бунёди захираҳои рақамӣ, китобхонаҳоро аз истифодабарандагони иттилоот ба истехсолкунандагони он табдил додааст.

Рақамигардонӣ ба сифати натиҷа ва маҳсули инқилоби рақамӣ, бо суръати кайҳонӣ паҳн гардида, ба тамоми соҳаҳои ҳаёти инсон таъсир расонида, муносибатҳои иҷтимоиро дар ҳома ба таҳаввулоти азим рӯ ба рӯ ва ба воқеияти виртуалӣ (маҷозӣ) «ғутавар» гардонидааст. Имрӯз мо шоҳиди рақамигардонии комили ҳома [1] ва муносибатҳои ҷамъиятӣ [9] мебошем. Ба доираи илм тадриҷан мафҳумҳои ба «рақам» алоқаманд: «воқеияти рақамӣ» [8], «муҳити рақамӣ» [5], «социологияи рақамӣ» [12], «муҳаккиқи рақамӣ» [13] ва амсоли инҳо ворид шуда, мавқеи устувор пайдо карда истодаанд. Афродеро, ки пас аз инқилоби рақамӣ ба дунё омада, иттилоотро асосан тавассути каналҳои рақамӣ ба даст меорад, «одамони рақамӣ» меноманд. Муҳим он аст, ки имрӯз ҳома ва афроди он дар шароити «таҳаввулоти рақамӣ» [4], дар замони «технологияҳои рақамӣ» [2], «асри рақамӣ» [10] ва «даврони рақамӣ» [10;11] умр ба сар мебаранд.

Мақсади асосии рақамигардонӣ ин пеш аз ҳама таъмини ҳифзи асноди нодири дорои арзиши баланди таърихӣ фарҳангӣ ва дар сурати талаф шудан барқарор

сохтани онҳо мебошад. Ҳадафи дигари рақмигардонӣ ин таъмини дастёбии шумораи зиёди истифодабарандагон ба фонди китобхона, паҳн намудани иттилоот оид ба нашрияҳо ва дигар асноди ҷопӣ берун аз ҳудуди китобхона ва дар ин замина баланд бардоштани суръату сифати хизматрасонӣ ба истифодабарандагон аст. Бартариҳои рақмигардонӣ ин пеш аз ҳама боздоштани раванди фарсудаҷавии осори ҷопӣ, таъмини дастёбии истифодабарандагон ба ҳамон нусхаҳои асл мебошад, ки дар ҳолати ғайриқаноатбахш қарор дошта, тибқи дархост ба истифодабарандагон пешниҳод кардани онҳо имконнопазир аст. Мавриди зикр аст, ки нусхаҳои рақамиро ба муҳлати номаҳдуд ҳифз кардан мумкин аст. Афзалияти дигари рақмигардонӣ сарфаи вақти истифодабарандагон ҳангоми қонё гардонидани дархост аст, масалан, қонё гардонидани дархост тавассути экран (монитор) дар муддати чанд сония сурат мегирад.

Ҳуҷҷати рақмигардонидашуда имкони дастрасии онро барои шумораи ниҳоят зиёди истифодабарандагон фароҳам оварда, ҳифзу нигоҳдошти ҷунин ҳуҷҷатро таъмин мекунад. Ҷунки *нусаҳабардорӣ ҳуҷҷатҳо* (баъзан нусаҳабардориро аз рақмигардонӣ фарқ намекунанд Ш.С.) ҷараёнии нобудҷавии ҳуҷҷатҳоро вусъат мебахшад. Илова бар ин, рақмигардонӣ ва технологнияҳои муосир имкони дастёбии иттилоотро бо теъдоди барои истифодабаранда зарурӣ, дар муҳлати кӯтоҳтарин ва хароҷоти камтар аз дурдасттарин ғӯшаи олам таъмин карда метавонанд.

Рақамгардонии захираҳои иттилооти анъанавии китобхона аз нигоҳи техникӣ кори он қадар душвор нест. Зеро барои ҷунин амалиёт мавҷудияти сканер ва ҷудо намудани якҷанд қорманд ҷиҳати рақамгардонии мавод қифоя аст. Аз ин рӯ, бо ин мақсад дар бисёр китобхонаҳо сохторҳо ва гурӯҳҳои махсус созон дода мешаванд, ки онҳо тавассути сайтҳои гуногун бевосита ба интиҳоб, нусаҳабардорӣ ва паҳннамоеи захираҳои рақамӣ машғуланд. Рақмигардонии фондро сохтори махсуси Китобхона – Маркази сканбардорӣ ё шуъбаҳои дахлдор анҷом медиҳанд, ки барои ҷунин намуди фаъолият таҷҳизот ва технологияи зарурӣ доранд. Мисол сканерҳои китобӣ, аз ҷумла ранга, инҷунин сканер барои нусаҳабардорӣ электронӣ аз микорофилмҳо ва ғайра. Масалан, дар Китобхонаи давлатию оммавии илмию техникии Россия (ГПНТБ Россия), ки дорои таҷҳизоту технологияи зарурӣ аст, «дар як сол қариб то 400 ҳазор саҳифаро дар форматҳои зарурӣ рақамӣ гардонид, дар серверҳои китобхона ҳифз мекунанд» [3].

Дар ҷараёни рақмигардонии захираҳои иттилоотӣ тақсмоти вазиҷаҳо, равандҳои рақмигардонии захираҳо, дарёфт, нусаҳабардорӣ, таҳрир, муайян намудани шакли мавод ва ғайра муҳим мебошанд. Ин имкон медиҳад, ки захираҳои зеҳнӣву молиявӣ сарфа гардида, китобхона дар муҳлати кӯтоҳтарин ба натиҷаҳои дилхоҳ ноил гардад.

Ҷараёни пурраи рақмигардонии фонди китобхона иборат аст, аз: ҷустуҷӯи ҳуҷҷат, сканбардорӣ, шинохт ё ташҳиси рамзҳои таҳрири нусхаи электронӣ ва дастрасгардонии он ба истифодабаранда.

Интиҳоби мавод барои сканибардорӣ тибқи меъёру талаботи зерин анҷом меёбад:

- арзиши таърихӣ ва илмию фарҳангии ҳуҷҷат, камшумор ва нодир будани он;
- сатҳи ҳимоятпазирӣ ва осебпазирии ҳуҷҷат, яъне сараввал ҳуҷҷатҳое сақанибардорӣ мешаванд, ки хавфи нобудҷавӣ дошта, ҳолати воқеии нусхаи асл ғайриқаноатбахш аст;

- ҳуҷҷатҳое, ки хавфи нобудҷавии иттилооташон дар ҳомилҳои гуногун баръало ба назар мерасад, масалан: хираҷавии матн дар ҳомили ҷопӣ, нобудҷавӣ ё ҳалалдорҷавии садо дар ҳомили магнитӣ ё дигар воситаи техникӣ, аз байн рафтани хира шудани ранг дар микроформаҳо: микрофилмҳо, микрофиш, диапозитив ва амсоли инҳо.

Ҳар як китоб новобаста аз сифати ҷопи саҳифаҳо, сканбардорӣ мешавад, матн ба таври алоҳида аз тасвир ё расмҳо таҳлил карда шуда, тавассути алгоритмҳои махсус матн шинохта (рапознавание текста) ё ба ифодаи дигар, ташҳис карда мешавад. Ба ғайр

аз ташхис ё шиносоии техникӣ (мошинӣ) матни тайёр бори дигар барои муайян кардани иштибоҳот санчида мешавад.

Ҳангоми интихоби манбаи рақамигардонӣ бояд омилҳои гуногун, аз ҷумла, қимати илмӣ, адабӣ, то кадом андоза нодир будани асар, мувофиқати мундариҷаи он ба соҳаи фаъолияти китобхона, имконияти фуруши он, мавҷудияти маблағ ва нерӯҳои зарурӣ барои рақамигардонии ҷунин сарчашмаҳо дар китобхона ба инобат гирифта шаванд. Албатта, дар ин ҳолат қимати илмӣ ва адабии асар беш аз ҳама муҳимтар аст.

Сарчашмаҳое, ки рақамӣ гардонидани мешаванд, пеш аз ҳама бояд замонавӣ, камёбу нодир бошанд ва хонандаи имрӯза ба он бештар ниёз дошта бошад. Мавҷуд набудани ҳамин гуна сарчашма дар фонди китобхонаҳои дигар низ барои рақамигардонӣ далели боэътимод аст.

Ҳангоми рақамигардонии сарчашмаҳо тибқи аломатҳои зоҳирӣ (дуюмдараҷа), масалан, унвони (сарлавҳаи) нашри даврӣ бояд мукамалӣ, мавҷуд будани тамоми шумораҳои он дар фонди китобхона, ҳолати нашрия барои рақамигардонӣ (фарсуда набудан, зоҳиран хонданбоб будани он) ба инобат гирифта мешаванд.

Тавре, ки аллақай ишора гардид, ташаккули захираҳои электронӣ (рақамӣ) бояд ба соҳаи фаъолияти китобхона мувофиқат кунад.

Тақрибан 30 фоизи захираҳои мукамалматни тичоратӣ дар сомонаҳои озодаи интернет ҷойгир карда мешаванд. Аз ин рӯ, захираҳои рақамие, ки аз нигоҳи мундариҷа ва сифат дар сатҳи баланд ташаккул ёфтаанд, харидори бештар пайдо мекунанд.

Бо назардошти ҳамин талабот барои рақамигардонӣ нашрия ва маҷмуаҳое, ки ба итмом расида, мавзӯи ягона доранд, хеле қулай мебошанд.

Ба ин гуна нашрияҳо маҷмуи мукаммали нашрҳои даврӣ ва давомдори маҳаллии равияи гуманитарӣ, нашрҳои камёбу нодирҳои китобхона, маҷмуаҳои мавзӯӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Ба ғайр аз рақамигардонии осори ҷопӣ китобхонаҳо ба рақамигардонии маҷмуаҳои чандрасонадор, (дорои якчанд ҳомил, мултимедиавӣ) ки аз маводи аудио ва видеоӣ, расмдору ранга иборатанд, машғул шуда метавонанд. Ин гуна мавод қабл аз ҳама хусусияти кишваршиносӣ дошта, таърихи гузашта ва имрӯзаи ягон минтақаро инъикос менамоянд. Китобхона тавассути сохторҳои кишваршиносии худ ёддоштҳои шифохӣ, лаҳзаҳои нотакрори кино, видео, бойгонии расму хуччатҳоро оид ба ягон минтақаи мушаххас ҷамъоварӣ намуда, захираи нодирҳои иттилоотиеро ташаккул медиҳад, ки аз як нусха иборат аст. Бо мурури замон қимати ин гуна захираҳо беш аз пеш меафзояд.

Ташаккули маҷмуаҳои чандрасонадор (дорои якчанд ҳомил, мултимедиавӣ) душвор нест. Таҷриба нишон медиҳад, ки шаҳрвандони алоҳида, баъзан ташкилоту муассисаҳо, бо хоҳиши худ маводи гуногунро ба китобхонаҳо месупоранд, ки баъзан хеле камёбу нодиранд.

Дар ҷунин ҳолат низ китобхона бояд бо тақдимкунандагони мавод оид ба тарғибу ташвиқи озодонаи онҳо бо салоҳдиди китобхона, аз ҷумла тавассути интернет, созишнома ба имзо расонад.

Маҷмуаҳои чандрасонадори кишваршиносӣ барои ташаккули захираҳои нодирҳои электронӣ оид ба таърихи минтақаи мушаххас заминаи воқеӣ фароҳам меоранд. Ҳамин гуна захираҳои рақамӣ дар китобхонаҳои Россия маъмуланд.

Ҳангоми рақамигардонии ҷунин мавод китобхона бояд Ҳимояи манфиатҳои ҳешро фаромӯш накунад ва дар саҳифаи аввали хуччати электронӣ нишон ё тамғаи худро инъикос намояд. Танҳо дар ҳамин маврид соҳиб ё истеҳсолкунандаи маводи рақамигардонидашуда муайян гардида, ихтилофи назар аз байн меравад.

Даврони иртиботи рақамӣ барои татбиқи лоиҳаҳои бузурги электронӣ шароитҳои мусоид фароҳам оварда, имкон медиҳад, ки китобхонаҳои дар масофаи аз ҳамдигар хеле дур дар ин самт ҳамкориҳои самарабахшро ба роҳ монанд.

Аз чониби дигар, масъулияти китобхона ба сифати объект ва субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ва танзими ҳуқуқӣ дар муҳити иттилоотӣ, инчунин субъекти истехсолкунандаи маводи электронӣ ҳангоми бунёди ҷунин захираҳо ба маротиб баланд мегардад. Қабл аз ҳама, китобдорон бояд ба масъалаҳои ҳуқуқии ташаккули захираҳои рақамӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир намоянд. Зеро сухан дар бораи ташаккули (вале дар амал зиёд намудани адади нашри) объектҳои моликияти зеҳнӣ меравад. Зиёда аз ин, истифодабарии моликияти зеҳнӣ бояд бо риояи муқаррароти қонунгузории миллӣ ва байналмиллалӣ сурат гирад.

Вобаста ба ин, яке аз масъалаҳои муҳим дар ҷараёни рақамигардонӣ ин риояи пурраи талаботи қонунгузории миллӣ ва байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он мебошад.

Тибқи нишондоди моддаи 9 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он», ки «Ба вучуд омадани ҳуқуқи муаллиф. Эътирофи муаллифӣ» унвон дорад, «ҳуқуқи муаллиф ба асари илм, адабиёт ва санъат аз лаҳзаи эҷоди он ба миён меояд» [7, с.37]. Дар ҳамин моддаи қонун зикр шудааст, ки «соҳиби ҳуқуқи комили муаллиф барои огоҳ сохтан аз ҳуқуқи худ метавонад аз аломати ҳифзи ҳуқуқи муаллиф истифода кунад, ки он дар ҳар як нусхаи асар сабт ёфта, аз се унсур иборат мебошад:

1. Ҳарфи латинии «С», ки дар дохили доира аст (С);
2. Ном (унвон)-и соҳиби ҳуқуқи комили муаллиф;
3. Соли нашри аввали асар [7, с. 37].

Дар сурати мавҷуд набудани далелҳои дигар муаллифи асар шахсе ҳисоб меёбад, ки дар асл ва ё нусхаи асар ба сифати муаллиф сабт ёфтааст. Дар сурати беимзо ва ё таҳти имзои мустаор нашр гардидани асар (ғайр аз ҳолатҳое, ки таҳаллуסי муаллиф барои шахсияти ӯ шубҳаовар нест) ношире, ки ному унвони он дар асар сабт ёфтааст, ҳангоми мавҷуд набудани далелҳои дигар, намояндаи муаллиф ҳисоб меёбад ва ба ҳифзи ҳуқуқи муаллиф ва амалӣ сохтани он ҳуқуқ дорад. Ин ҳолат то замоне амал мекунад, ки муаллифи асари мазкур шахсият ва муаллифии худро маълум накунад [7, с. 37].

Мутобиқи моддаи 17 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» «ҳуқуқи муаллиф дар давоми тамоми ҳаёти муаллиф эътибор дорад, ба мерос мегузарад ва ғайр аз ҳолатҳое, ки дар ҳамин модда пешбинӣ гардидаанд, дар давоми панҷоҳ соли пас аз фавти муаллиф амал мекунад» [7, с. 44].

Ҳуқуқи истифодаи асар, аз ҷумла ба шакли электронӣ баргардонидани он, танҳо дар асоси шартномаи литсензионӣ бо муаллиф ё дигар соҳиби ҳуқуқи муаллиф, (масалан, ворисони муаллиф) сурат мегирад.

Мутобиқи моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» асарҳои зерин объектҳои ҳуқуқи муаллиф нестанд:

- асноди расмӣ (қонунҳо, қарорҳои судӣ, дигар матнҳои дорои ҳислати қонунӣ, маъмурий ва судӣ), ҳамчунин тарҷумаи расмӣ онҳо;
- рамзҳо ва нишонаҳои давлатӣ (Парчам, Нишон, Суруди миллӣ, орденоҳо, пули миллӣ ва нишонаҳои дигари давлатӣ);
- хабарҳо оид ба ҳодисаву фактҳое, ки ҳислати иттилоотӣ доранд;
- асарҳои эҷодиёти халқ [7, с. 36].

Яъне рақамигардонии асарҳо ин кори басо нозук ва пурмасъулият буда, бояд бо иштироки бевоситаи ҳуқуқшинос, махсусан ҳамон ҳуқуқшинос, ки аз ҳуқуқи муаллиф огоҳии бештар дорад, ба роҳ монда шавад.

Одатан, дар китобхонаҳое, ки ҳадамот ё дигар сохтори дахлдори ҳуқуқӣ барои бастанӣ шартнома бо муаллифонро надоранд, асосан ба рақамигардонии ҳамон ҳуҷҷатҳои фонди китобхона машғул мешаванд, ки ба сарвати ҷамъияти табдил ёфтаанд. Мутобиқи моддаи 18 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи

муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» «қатъи муҳлати амали ҳуқуқи муаллиф маънои ба сарвати чамъиятӣ табдил ёфтани асарро дорад» [7, с. 45].

Танҳо дар мавриди ба итмом расидани мӯҳлати амали ҳуқуқи муаллиф, тибқи қонун, объекти моликияти зеҳнӣ метавонад ба сарвати чамъиятӣ мубаддал гардида, аз ҷониби ҳар кас интишор ва паҳн гардад. *Бинобар он рақамигардонӣ ва интишори осори муаллифони муосир дар сомонаи китобхона бидуни шартномаи тарафайн бо соҳибҳуқуқи қонунии онҳо манъ аст.* Бастанӣ шартномаи тарафайн бо соҳибҳуқуқи асар бештар дар китобхонаҳои макотиби олий, ки Шурои таҳрирӣ-нашриявӣ дошта, маҷаллаҳои мукамалматро интишор медиҳанд татбиқшаванда аст. Зеро, одатан, аксарияти муаллифони маҷаллаҳои мукамалматн қорманди ягон мактаби олий буда, барои бастанӣ шартнома дастрас мебошанд. Баъзан ҳангоми ба қор қабул намудани қормандон дар шартномаи тарафайн ҳуқуқи интишори тамоми осори давраи фаъолияти ӯ дар мактаби олий қайд карда мешавад, ки дар натиҷа китобхона имкони дар сомона ҷойгир намудани онҳоро пайдо мекунад.

Барои ҳаллу фасли масъалаҳои ҳуқуқи муаллиф дар китобхона бояд сохтори дахлдор таъсис дода шавад. Ба истиснои баъзе мавридҳои, ки муаллифон мустақилона асарҳои худро барои ҷойгирнамӣ дар сомона пешниҳод менамоянд. Аксаран, рӯи нагардидани ҳуқуқи муаллиф бо мувофиқи судӣ анҷом ёфта, осори ғайриқонунӣ рақамигардонидашуда аз истифодабарӣ гирифта мешаванд.

Бинобар ин, китобхонаҳо бояд бештар ба рақамигардонии асарҳои машғул шаванд, ки мӯҳлати интишори онҳо тибқи муқаррароти қонунгузори ҳуқуқи муаллиф аллақай сипарӣ гардидааст. Ба ин гуна манбаҳо нашрияҳои даврӣ, маълумотномаҳо, қобусномаҳои шомил мешаванд, ки 70 сол пеш ҷоп шуда, маҳсули эҷоди шахсонӣ алоҳида нестанд.

Ҳамин тавр, «донистан ва дарки воқеии моҳияти асноди меъёри ҳуқуқи миллий ва байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он, инчунин дар амал босалоҳият истифода бурда тавонистани онҳо имкон фароҳам меорад, ки дар китобхонаҳо фондҳои аудиовизуалӣ (кино-фото-, фоно-, аудио-, видео- ва ғайра) ташаққул ёфта, дар сохтори муассисаҳои китобдорӣ иттилоотӣ фонотека, видеотека ва медиатека таъсис ёбанд» [6, с.53].

Мусаллам аст, ки ташаққул ва рушди фондҳои рақамӣ қорқарду истифодаи онҳо муносибати ягонро тақозо мекунад. Мутаассифона, то имрӯз на танҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дар як қатор кишварҳои пасошуравӣ талаботи ягонаи меъёри ҳуқуқи ва техникаи рақамигардонӣ ташаққул наёфтаанд. Дар ин самт ҳанӯз асноди меъёри методӣ дар сатҳи зарурӣ таҳия нашудаанд. Омилҳои мутазаққира монсаи ҷиддии раванди рақамигардонии фонди китобхонаҳо маҳсуб меёбанд. Вале новобаста аз ин авомил солҳои охир бунёди захираҳои электронӣ (рақамӣ) дар заминаи фонди китобхонаҳо самти маъмули фаъолияти онҳо гардида, дар ин ҷода аллақай таҷрибаи ғанӣ андӯхта шудааст.

Ба андешаи инҷониб, барои оғози самарабахши ҷараёни рақамигардонӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон ба инобат гирифтани тавсияҳои зерин ба манфиати қор хоҳад буд:

- дар шубъаву факултетҳои муассисаҳои таҳсилоти олий ва миёнаи касбии соҳаи китобдорӣ, инчунин марказҳои тақмили ихтисос ва азнавтэйёрқунии қормандони китобхонаҳои ҷумҳурӣ қорӣ намудани таълими фанни «Таъминоти ҳуқуқи фаъолияти китобхонаи муосир»;

- ташқили қорсҳои қӯтоҳмуддати омӯзиши асноди меъёри ҳуқуқи соҳаи китобдорӣ ва дигар санадҳои қонунгузорӣ, ки барои фаъолият дар ин соҳа зарур мебошанд, аз қумла «Қодекси грақдани Ҷумҳурии Тоҷикистон», қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ», «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он», «Дар бораи имзои электронии рақамӣ», «Дар бораи

иттилоот», «Дар бораи ҳифзи иттилоот», «Дар бораи иттилоотонӣ», «Дар бораи ҳуччати электронӣ», «Дар бораи иҷозатномадихӣ ба баъзе намудҳои фаъолият», «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ», «Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон», инчунин асноди байналмилалӣ ҳуқуқӣ, аз ҷумла «Изҳороти ИФЛА оид ба масъалаҳои ҳуқуқи муаллиф дар муҳити электронӣ» (1996), «Роҳномаи ИФЛА/ЮНЕСКО оид ба рушди ҳадамоти китобхонаҳои оммавӣ» (2001), «Хартия оид ба ҳифзи мероси рақамӣ» (ЮНЕСКО, 2002), «Манифести ЮНЕСКО дар бораи китобхонаҳои оммавӣ» (1994) ва ғайра;

- ташкил ва баргузор намудани ҳамоишҳои гуногун оид ба масъалаҳои рақамигардонӣ, риояи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он;

- дар раванди таҳсилоти китобдорони оянда ва машғулияти курсҳои омӯзишӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир намудан ба масъалаҳои зерин:

- шаклу услубҳои танзими ҳуқуқи муносибати китобхона ва истифодабарандагон иттилоот;

- роҳандозии низоми ҷомеи (комплексӣ) ҳифзи ташкилию ҳуқуқи захираҳои иттилоотӣ ва маҳсулоти иттилоотӣ аз амалиёти ғайриқонунӣ;

- вежагиҳои мақом, речаи ҳуқуқӣ ва ҳудудҳои имконпазири истифодаи асноди электронӣ (рақамӣ), ки китобхона аз шабакаи интернет дастрас мекунад ва ғайра.

Адабиёт

1. Васильева, Л. Н., Григорьев, А. В. Цифровизация общества и перспективы конституционного развития [Текст] // Журнал российского права. – 2020. – № 10.

2. Глушкова, С. И., Летунов, Е. Д. Развитие нового поколения прав человека в эпоху цифровых технологий [Текст] // Вестник Гуманитарного университета. – 2020. – № 4.

3. Евстигнеева, Г. А. Идеология оцифровки библиотечных фондов: на примере ГПНТБ России // URL: https://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2014/3/ntb_3_8_2014.pdf.

4. Карцхия, А. А. Цифровая трансформация и права человека [Текст] // Русская политология. – 2018. – № 4.

5. Клементьева, В. С. К вопросу о проблемах реализации прав и свобод в цифровой среде [Текст] // Международный журнал конституционного и государственного права. – 2019. – № 2.

6. Ключев, В. К. Правовое обеспечение работы современной Российской библиотеки: учеб. пособие [Текст]. – М.: МГИК, 2003. – 140 с.

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» [Матн] // Роҳномаи китобдор: маводи роҳбарикунанда / мураттиб Қ. Ғулумзода; муҳаррир Г. Маҳмудов; пажӯҳиш ва ҷамъоварии мавод М. Комилов, Н. Аҳмадова. – Душанбе: Ирфон, 2022. – С.29-70.

8. Минникес, И. А. Конституционные права граждан и цифровая реальность (возможные угрозы) [Текст] // Труды ИГП РАН. – 2021. – Т. 16. – № 6.

9. Пашенцев Д. А., Алимова, Д. Р. Новації правотворчества в условиях цифровизации общественных отношений [Текст] // Государство и право. – 2019. – № 6.

10. Право на неприкосновенность личной жизни в цифровой век // URL: https://www.un.org/ru/ga/third/68/third_res.shtml.

11. Талапина, Э. В. Эволюция прав человека в цифровую эпоху [Текст] // Труды ИГП РАН. – 2019. – Т. 14. – № 3.

12. Чернавин, Ю. А. Коммуникативный статус личности в цифровом обществе [Текст] // Цифровая социология. – 2022. – Т. 5. – № 2.

13. Чеснокова, Л. В. Информационная приватность: защита свободы и автономии личности [Текст] // Цифровой ученый: лаборатория философа. – 2021. – Т. 4. – № 2.

РАҚАМИГАРДОНӢ: ЧАНБАҲОИ ТАШКИЛӢ ВА ҲУҚУҚӢ

Мақола ба масъалаҳои ташкилию ҳуқуқии рақамигардонӣ бахшида шудааст. Зикр гардидааст, ки рақамигардонии захираҳои иттилоотӣ яке аз самтҳои муҳимму авлавиятдоштаи фаъолияти китобхонаҳо ба шумор рафта, сатҳу сифати он ба эътибори иҷтимоии китобхонаҳо дар ҷомеа таъсир мерасонад.

Ба андешаи муаллифи мақола, рақамигардонӣ ба сифати раванди муосир ва фаъол барои ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ ва зехнӣ имкониятҳои иловагиро фароҳам меорад. Бинобар ин, таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои гуногун ҷиҳати интиқоли фондҳо ба шакли рақамӣ яке аз вазифаҳои стратегии китобхонаҳои дорой мақому сатҳи гуногун, аз ҷумла китобхонаҳои миллӣ ба шумор меравад.

Таъкид шудааст, ки ҳангоми интиҳоби манбаи рақамигардонӣ бояд омилҳои гуногун, аз ҷумла, қимати илмӣ, адабӣ, то кадом андоза нодир будани асар, мувофиқати мундариҷаи он ба соҳаи фаъолияти китобхона, имконияти фурӯши он, мавҷудияти маблағ ва нерӯҳои зарурӣ барои рақамигардонии ҷунин сарчашмаҳо дар китобхона ба инобат гирифта шаванд.

Дар мақола ба ҷанбаи ҳуқуқии раванди рақамигардонӣ тавачҷуҳи махсус зоҳир гардида, аз ҷумла зикр шудааст, ки китобдорон бояд ба масъалаҳои ҳуқуқии ташаккули захираҳои рақамӣ диққат диҳанд, зеро сухан дар бораи ташаккули (вале дар амал зиёд намудани адади нашри) объектҳои моликияти зехнӣ меравад. Аз ин рӯ, истифодабарии моликияти зехнӣ бояд бо риояи муқаррароти қонунгузории миллӣ ва байналмиллалӣ сурат гирад.

Калидвожаҳо: рақамигардонӣ, ташаккули захираҳои рақамӣ, китобхона, Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузории миллӣ, қонунгузории байналмиллалӣ, ҳуқуқи муаллиф, объекти ҳуқуқи муаллиф, риояи ҳуқуқи муаллиф, моликияти зехнӣ, сарвати ҷамъиятӣ.

ОЦИФРОВКА: ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Статья посвящена организационным и правовым аспектам оцифровки. Отмечается, что оцифровка информационных ресурсов является одним из важных и приоритетных направлений библиотечной деятельности, уровень и качества которой повлияет на общественный престиж библиотек.

По мнению автора статьи, оцифровка как современный и актуальный процесс создаёт дополнительные возможности для сохранения историко-культурного и интеллектуального наследия. Следовательно, подготовка и реализация различных проектов с целью перехода фондов на цифровой формат считается одной из стратегических задач разного уровня и статуса библиотек, в том числе национальных.

Подчеркивается, что при выборе цифруемого источника следует учесть различные факторы, в том числе научную, художественную ценность и степень редкости произведения, его торговую привлекательность, наличие необходимых средств и сил для оцифровки подобных источников в библиотеке.

В статье уделено особое внимание правовым аспектам процесса оцифровки, в том числе подчеркивается, что библиотекарям следует проявлять внимание правовым вопросам формирования цифровых ресурсов, ибо речь идет о формировании (на деле увеличении тиража) объектов интеллектуальной собственности. Следовательно, использование интеллектуальной собственности должно происходить с соблюдением положений национального и международного законодательства.

Ключевые слова: оцифровка, формирование цифровых ресурсов, библиотека, Республика Таджикистан, национальное законодательство, международное законодательство, авторское право, объект авторского права, соблюдение авторского права, интеллектуальная собственность, общественное достояние.

DIGITIZATION: ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS

The article is devoted to the organizational and legal issues of digitization. It was noted that the digitization of information resources is one of the most important and priority areas of library activity, the level and quality of which affect the social reputation of libraries in society.

According to the author of the article, digitization as a modern and active process creates additional opportunities for the preservation of historical, cultural and intellectual heritage. Therefore, the development and implementation of various projects for the transfer of funds in digital form is one of the strategic objectives of libraries of various status and levels, including national libraries.

It is emphasized that when choosing a source of digitization, it is necessary to take into account various factors, including scientific value, literature, rarity of the work, compliance of its content with the scope of the library's activities, the possibility of its sale, the availability of funds and forces necessary to digitize such sources in the library.

The article pays special attention to the legal aspect of the digitization process, in particular, it is noted that librarians should pay attention to the legal issues of the formation of digital resources, since we are talking about the formation (but in practice an increase in the number of publications) of intellectual property objects. Therefore, the use of intellectual property should be carried out in compliance with the provisions of national and international legislation.

Keywords: digitization, formation of digital resources, library, Republic of Tajikistan, national legislation, international legislation, copyright, object of copyright, observance of copyright, intellectual property, public wealth.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шосайдзода Сафар Ҳасан – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мушовири директори МД «Китобхонаи милли»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишони: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Техрон 5, Тел.: (+992) 919 198 127, E-mail: shosaidov57@mail.ru

Сведения об авторе: Шосайдзода Сафар Ҳасан – кандидат педагогических наук, доцент, советник директора ГУ «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран 5. Тел.: (+992) 919 198 127, E-mail: shosaidov57@mail.ru

Information about the author: Shosaidzoda Safar Khasan – Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, Director's Advisor State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Tehran Street 5. Tel.: (+992) 919 198 127, E-mail: shosaidov57@mail.ru

ТДУ 004+024+004.42+004.738.5+026/027

**ТАТБИҚИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛОӢ-КОММУНИКАТСИОНӢ
ДАР ФАЪОЛИЯТИ КИТОБХОНАӢ**

Комилзода Шариф

Муассисаи давлатии «Китобхонаи милли»-и
Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияи иттилоӣ дар назди китобхонаҳо вазифаҳои нав гузошта шуд. Китобхонаҳо муваззаф шуданд, ки дар радифи қонеъ гардонидани ниёзҳои иттилоӣ хонандагони муқимӣ, талабу дархости хонандагони маҷозиро низ ба инобат гирифта, дастрасии озод ва роғони онҳоро ба фондҳои гуногуни ҳуҷҷатҳои электронии китобхона таъмин намоянд. Табиист, ки иҷрои ин

вазифаи муҳим бе ҷорӣ намудани технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (минбаъд ТИК) дар фаъолияти китобхонаҳо имконнопазир аст. ТИК ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи ҷомеаи иттилоотӣ ба тамоми самтҳои асосии фаъолияти китобхона таъсир расонида, сатҳу сифати хизматрасонии китобдорӣ-библиографиро беҳтар мекунад ва дастрасиро ба иттилоот ва захираҳои фаровони ҳуҷҷатҳо таъмин менамояд. Ҳамзамон, ТИК барои бунёди захираҳои гуногуни ҳуҷҷатҳо ва таъмини дастрасӣ ба онҳо, қабулу интиқоли иттилоот воситаҳои гуногуни иртиботро, аз қабили почтаи электронӣ, мессенҷерҳои фаврӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва видеоконференсияҳоро фароҳам меорад. Масалан, дар радифи китобхонаҳои анъанавӣ пайдо шудану ба фаъолият шуруъ кардани китобхонаҳои электронӣ ҳамчун падидаи нав дар фазои иҷтимоии ҷомеа барои ҷорӣ намудани тарзу усулҳои муассири хизматрасонии китобдорӣ шароит муҳайё сохт. Аз ҷумла низоми чамъоварӣ, коркард, гурӯҳбандӣ, нигоҳдорӣ ва тарғиби электронии иттилоот тавассути китобхонаҳои электронӣ имкон медиҳад, ки ниёзҳои иттилоотии истифодабарандагон дар вақту замони дилхоҳ қонеъ гардад; пажӯҳишу дарёфти китобҳои электронӣ вақти тулониро талаб накарда, дархости хонанда ба ин навъи китобҳо сари вақт иҷро шавад; ҳамзамон, китобҳои электрониро хонанда метавонад новобаста аз макони нигоҳдорӣ ва замони истифода бе ягон маъмониат дастрас ва мутолиа намояд. Илова бар ин, баргари дигари китобхонаҳои электронӣ боз дар он зоҳир мегардад, ки ғунҷоиши захираи ҳуҷҷатҳои электронӣ дар навъҳои гуногуни ҳомилҳои электронӣ истифодаи мафҳузгоҳҳои китобро аз байн мебарад [6]. Ҳамзамон, татбиқи ТИК метавонад боиси қоҳиш додани ҷойҳои қорӣ гардад.

Чунонки омӯзиш нишон дод, технологияҳои иттилоотӣ бо технологияҳои телекоммуникатсионӣ (технологияҳои коммуникатсионии компютерӣ) дар як радиф қарор доранд ва онҳоро аз ҳам ҷудо кардан ғайриимкон аст. Зеро раванди муошират на танҳо бо интиқоли маълумот дар шабакаи компютерӣ, балки бо эҷод ва истифодаи объектҳои иттилоотӣ (рамзгузорӣ, рамзкушоӣ, коркарди иттилоот) иртиботи қавӣ дорад. Аз ин рӯ, ҳамчун муродифи истилоҳи «технологияи иттилоотии компютерӣ» истифодаи истилоҳи «технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ» мувофиқи мақсад буда, ҳамзамон фарогирии технологияҳои телекоммуникатсиониро таъкид мекунад. Дар робита ба ин, мафҳумҳои зиёде, ки дар адабиёт марбут ба истилоҳи «технологияи иттилоотӣ» ифода ёфтаанд, мавриди таҳлил қарор гирифт ва муайян гардид, ки мафҳуми «технологияи иттилоотӣ» дар санадҳои расмӣ, маводи таълимӣ ва стандартҳои давлатӣ бо тарзи гуногун шарҳу эзоҳ ёфтаанд. Масалан, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» мафҳуми «технологияи иттилоотӣ» чунин шахр дода шудааст: «**технологияи иттилоотӣ** – маҷмуи воситаҳои техникаи ҳисоббарор ва телеиртиботӣ, воситаҳои барномавӣ ва тарзҳои истифодаи онҳо барои дарёфт, коркард, нигоҳдорӣ, ирсол ва қабули иттилоот» [7]. Ин мафҳум дар барномаи таълимии фанни «Информатика» барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ чунин таъриф шудааст: «**технологияи иттилоотӣ** – яке аз соҳаҳои тафаккури илмӣ, ки ба воситаи системаи таҳлилии ҳодисаҳои муҳити атроф равандҳои иттилоотии бо суръати баланд вусъатёбандаро меомӯзад ва усулу воситаҳои худкори ғунҷунӣ, қабулқунӣ, нигоҳдорӣ, табдил, ирсол, сабт ва истифодаи иттилоотро тавассути техникаи компютерӣ мавриди омӯзиш ва коркард қарор медиҳад» [1]. Дар стандарти байнидавлатии ГОСТ 7.0–99 «Фаъолияти иттилоотӣ-китобдорӣ. Библиография: мафҳумҳо ва таърифҳо» мафҳуми мазкур бо ин тарз шарҳ ёфтааст: «**технологияи иттилоотӣ** – маҷмуи усулҳо, равандҳои истехсолӣ ва васоити барномавию техникаи дар як комплекси технологӣ муттаҳидшуда, ки чамъоварӣ, бунёд, нигоҳдорӣ, захира, коркард, пажӯҳиш, хориҷ, нусхабардорӣ, интиқол ва паҳнкунии иттилоотро таъмин менамояд» [2]. Дар соҳаи китобдорӣ, ки қулли самтҳои фаъолияти он бевосита ба технологияи иттилоотӣ сару қор доранд, ба андешаи мо, зеро мафҳуми «**технологияи иттилоотӣ**» – раванди истифодаи маҷмуи усулҳо ва воситаҳои техникаи ҷустуҷӯ, чамъоварӣ, бунёд, захира, коркард, феҳристнигорӣ, ҳифз, нигоҳдорӣ, нусхабардорӣ, интиқол, пешниҳод ва қабули иттилоотро таъмин менамояд»

фаҳмидан мувофиқи мақсад мебошад. Зеро дар таҷрибаи китобхонаҳои муосири бо технологияи нав таҷҳизонидашуда, маҳз технологияи иттилоотиро бештар барои иҷрои амалиётҳои дар боло номбаршуда истифода мекунанд.

Имрӯз дар шароити ҷаҳонишавии фазои иттилоотӣ дар китобхонаҳо идоракунии ҷараёни иттилоот бе истифодаи ТИК ғайриимкон гардид. Бахусус рушди босуръати имкониятҳои ТИК ба технологияҳои маъмулии китобхонаҳо таъсири кулӣ расонд, таҷдиди шаклҳои анъанавии корро зарур гардонид. Дар фаъолияти китобхонаҳо шаклу усулҳои наву самарабахши хадамоти китобдорию библиографӣ роҳандозӣ шуданд. Дар робита ба ин, усулҳои тавлиду таҳлил, коркарду паҳши иттилоот ва таъмини дастрасӣ ба он дигаргун карда шуданд. Равандҳои мукамалсозӣ, коркард, феҳристиғорӣ ва ҳифзу нигоҳдории фондҳо тағйир ёфтанд. Дар маҷмӯъ истифодаи ТИК фаъолияти китобхонаҳоро ба сатҳи баландтар бароварда, имкониятҳои сифатан навро фароҳам овард. Ин шароит китобдоронро водор сохт, ки барои пешбурди фаъолияти корӣ дар баробари мусаллаҳ будан бо донишҳои касбӣ боз бо донишҳои марбут ба вежагиҳои истифодаи ТИК таъмин бошанд. Дар ин сурат, роҳандозии хадамоти китобдорию библиографӣ дар китобхона воқеан ҳам ҳадафманд ва ҳам натиҷабархш хоҳад шуд. Албатта, гарави асосии пешрафти кор дар ин самт баланд гардидани талабот ба сатҳи дониши тахассусии китобдорон мебошад. Дар робита ба ин, қобилияти қабул, коркард, арзбӣ, ҳифз, нигоҳдорӣ, истифода ва интиқоли иттилооти муосир дар ҳама навъи воситаҳои интишорӣ тавлидшаванда (анъанавӣ, электронӣ, савтӣ, маҷозӣ) салоҳияти иттилоотии китобдорро муайян менамояд. Дар шароити муосир салоҳияти иттилоотии китобдор ҷузъи муҳимми салоҳияти касбии ӯ махсуб меёбад. Имрӯз тахассуси касбии китобдор на танҳо аз рӯи донишҳои китобдориву библиографии ӯ, балки мувофиқ ба дараҷаи кор бо компютер ва дар фаъолияти меҳнатӣ то кадом андоза истифода шудани технологияҳои интернетӣ муайян карда мешавад. Маҳз донишҳои асосҳои дониши компютерӣ ва истифодаи технологияи иттилоотӣ дар фаъолияти касбӣ яке аз талаботҳои асосӣ ба китобдори муосир гардид. Агар донишҳои марбут ба ТИК аз донишҳои ҷиғунагии кампютерҳои фардӣ, барномаву вазифаҳо ва имкониятҳои онҳо, қобилияти паҳш кардани тугмаҳои зарурӣ ва хабардор будан аз мавҷудияти шабакаҳои компютерӣ иборат бошад, пас салоҳияти ТИК-и китобдор на танҳо аз донишҳои воситаҳои гуногуни иттилоотӣ-иртиботӣ, балки истифодаи воқеӣ ва самараноки ин воситаҳо дар фаъолияти касбӣ мебошад.

ТИК дар самтҳои гуногуни фаъолияти китобхонаҳо мавриди истифода қарор дода мешавад. Дар бисёр маврид китобхонаҳо ТИК-ро вобаста ба имконоти молиявӣ ва ниёзҳои худ истифода мекунанд. Дар китобхонаҳои муосири бо тамоми технологияи пешрафта таъмин, бештари хизматрасониҳо тавассути ТИК худкор (автоматӣ) карда шудаанд. Масалан, дар фаъолияти Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт чунин корҳо ба анҷом расидаанд. Барои хонандагон 275 ва барои кормандони китобхона 312 ҷойгоҳи худкори корӣ муҳайё карда шуд. Таъсисёбӣ ва ба фаъолият шуруъ кардани бахшу шуъба, марказҳо ва толорҳои нави хониш имконоти бештареро барои татбиқи вазифаҳои афзалиятноки китобхона дар самтҳои бунёди фондҳои электронӣ, инкишофи низоми электронии паҳши иттилоот, таҳияи навъҳои мухталифи феҳристу картотекаҳои электронӣ фароҳам оварда, дастёбии озодонаи хонандагони муқимӣ ва маҷозиро ба фондҳои ҷопӣ ва электронии китобхона таъмин намуд [8].

Истифодаи технологияи нави иттилоотӣ дар таҷрибаи Китобхонаи миллӣ баҳри вусъатбахшии барномаҳои нави хизматрасонии китобдорӣ мусоидат намуда, барои истифодабарандагон шароитҳои зарурӣ муҳайё сохт. Дар Китобхонаи низоми нави худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ дар асоси яке аз барномаҳои дар соҳаи китобдорӣ ҷаҳонӣ санҷидашуда «ALEPH» (Алеф) ба роҳ монда шуд. Барномаи мазкур аз ду қисм иборат аст. Қисми якуми барнома барои китобдорон таъйин шуда, фарогири 5

амалиёт (модул): такмилдихӣ, феҳристнигорӣ, хизматрасонии муқимӣ, хизматрасонӣ тавассути АБК, назоратӣ-маъмурӣ мебошад ва дар таваққуфгоҳи худкори кории китобдорон пайваст карда шудааст. Қисми дуюми Барнома «ОРАК» (опак) ном дошта, барои хонандагон пешбинӣ шудааст ва бо истифода аз он хонандагон метавонанд тавассути феҳристи электронӣ китоби лозимро ҷустуҷӯ карда, онро барои мутолиа дархост намоянд. Барои ба низоми нави худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ мувофиқ созгор намудани ҳаракати системи «китоб-хонанда-хониш» бори нахуст фонди Китобхонаи миллӣ тавассути рамзбандии вижа (штрихкод) рақамгузорӣ карда шуд [5, с.88].

Китобхона дорои шабакаи дохилии компютерӣ (локалӣ) мебошад. Толорҳои махсусгардонидашудаи дастбӣ ба манобеи электронӣ ва матнҳои пурраи захираи бойгонии рисолаҳо, маҷаллаҳо ва адабиёти таълимӣ ба фаъолият шуруъ карданд. Ҳамзамон, низоми электронии расонидани ҳуҷҷатҳо роҳандозӣ шуд.

Дар сохтори Китобхона Шуъбаи автоматикунонии раванди китобдорӣ-иттилоотӣ амал мекунад, ки фаъолияти хешро бо мақсади созмондихӣ, идора ва истифодабарии фондҳои электронӣ ва татбиқи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар китобхона ба роҳ мондааст. Самтҳои асосии фаъолияти Шуъба: татбиқи лоиҳаи «Фонди давлатии китобҳои электронии «Китобхонаи электронии миллии Тоҷикистон»; таъмини дастбӣи истифодабарандагон ба шабакаи Интернет ва манобеи электронии дурдаст; бунёд ва мудирияти сомонаҳои иттилоотии худӣ (локалӣ) мебошад. Таҷрибаи нахустини Шуъба дар самти рақамгардонии ҳуҷҷатҳои ҷопӣ ва дар асоси он бунёди бонки иттилоотӣ ба тасвирбардории матни китобҳои нодири марбут ба таърих ва фарҳанги ҷумҳурӣ ва маҷаллаҳои тоҷикии ибтидои асри ХХ, аз қабиле маҷаллаҳои «Оина» (солҳои 1913-1915), «Роҳбари дониш» (солҳои 1927-1932), «Шӯълаи инқилоб» (солҳои 1919-1921), «Инқилоби маданӣ» (солҳои 1930-1937) ва «Барои адабиёти сотсиалистӣ» (солҳои 1932-1941) мансуб аст. Ҳамзамон, аз ҷониби кормандони Шуъба барномаи «Библиограф» (Bibliograf) таҳия шуд, ки аз ду қисм иборат аст. Қисми якуми барнома барои маъмурият пешниҳод шуда, фаъолияти идоранамой ва тақмили бонки иттилоотиро ба танзим мебарорад. Қисми дуюми барнома дастбӣи хонандагонро бо истифодаи дастгоҳи маълумотӣ-пажӯҳишӣ ба матни электронии рӯзномаву маҷаллаҳои ҷумҳуриявӣ таъмин менамояд [5, с.89].

Толори хониши электронии Шуъбаи автоматикунонии раванди китобдорӣ-иттилоотӣ имкони дастбӣи истифодабарандагонро ба ҳуҷҷатҳои электронӣ, ки фарогири маводи иттилоотӣ, маълумотӣ, таълимӣ-маърифатӣ ва илмӣ мебошанд, таъмин менамояд. Дар маҷмуи хизматрасонии толор пешниҳоди дастбӣи бемузд ба манобеи Интернет ва матнҳои пурраи захираи калонтарин Марказҳои иттилоотии ҷаҳон ҷойи афзалиятнокро ишғол менамояд. Толори хониши электронӣ барои истифодабарандагон бо 175 ҷойи нишаст, ки худкор мебошад, таҷҳизонида шудааст. Тавассути ҷойҳои худкор истифодабарандагон имкони дастбӣи ройгонро ба фонд, феҳрист ва картотекаҳои электронии Китобхонаи миллӣ доранд.

Дар Китобхона дастбӣи хонандагон дар радиёи манобеи электронии дохилӣ ва ҷумҳуриявӣ, инчунин ба манобеи электронии китобхонаҳои дигар мамолик, аз ҷумла Китобхонаи давлатии Русия, таъмин карда шудааст. Масалан, толори хониши шуъбаи рисолаҳои илмӣ ба кормандони илм имкон медиҳад, ки маводи заруриро ҳам бо шакли анъанавӣ ва ҳам бо шакли электронӣ дастрас намоянд. Ҳамзамон ин толор ба ҳайси толори хониши маҷозии Китобхонаи электронии диссертатсияҳои Китобхонаи давлатии Русия дастбӣи истифодабарандагонро ба рисолаҳои номзадӣ ва доктории дар давлатҳои ИДМ дифоъшуда, таъмин менамояд.

Ҳамин тавр, татбиқи ТИК дар фаъолияти шуъбаву марказҳои Китобхонаи миллӣ барои сари вақт қонеъ намудани ниёзҳои иттилоотии хонандагон мусоидат карда, имкон медиҳад, ки сатҳу сифати хизматрасонӣ беҳтар гардад.

Дар радифи китобхонаҳои миллӣву ҷумҳуриявӣ Китобхонаи илмӣи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар фаъолияти илмию омӯзгории хеш ТИК-ро самаранок истифода менамояд. Китобхонаи мазкур соли 2000 ба Ассамблеяи китобхонаҳои АвруОсиё ва соли 2006 ба аъзогии Ассотсиатсияи байналмилалӣи ташкилдихандагон ва истифодабарандагони китобхонаҳои электронӣ ва технологияҳои нави иттилоотӣ шомил гардид. Соли 2003 бо ташаббуси кормандони китобхона аввалин Ассотсиатсияи китобхонаҳои мактабҳои олии ҷумҳурӣ ташкил ёфт. Соли 2004 китобхона тибқи барномаи таҳассусии «Ирбис» бо истифода аз ТИК дар байни китобхонаҳои макотиби олии ҷумҳурӣ аввалин шуда таъсиси феҳристи электронии китобхонаро роҳандозӣ намуд.

Соли 2009 Китобхонаи илмӣи ДМТ дар байни китобхонаҳои илмӣи як қатор кишварҳои ИДМ соҳиби шаҳодатномаи тиллоии Фонди гуманитарии байнидавалатии Иттиҳоди Давлатҳои Муштаракулманофеъ гардид. Имрӯз фонди умумии китобхона дорои 997,873 нусха адабиёти гуногунсоҳаву гуногунмазмун мебошад. Манобеи электронии китобҳо қариб 150000 нусха адабиёти бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ, форсӣ ва англисӣ интишорёфта, ташкил медиҳад [3].

Китобхонаи илмӣи Донишгоҳ дар самти татбиқи технологияи муосир ба як қатор муваффақиятҳо ноил гардидааст. Мавриди зикр аст, ки хониши электронӣ дар китобхонаи илмӣ роҳандозӣ шуда, бештару бехтар густариш ёфтааст. Имрӯз ба хониши электронӣ ва истифодаи Интернет диққати махсус дода мешавад ва манобеи электронии китобхона дар ҳафт толар ҷой дода шуда, толари якуми хониши электронӣ дар бинои марказии Донишгоҳ бо 31 компютер, толари хониши электронӣ дар факултети молия ва қарз бо 51 адад компютер, толари хониши электронӣ дар факултети баҳисобгирии иқтисодӣ бо 21 адад компютер, толари хониши электронӣ дар факултети ҳуқуқ бо 16 адад компютер, толари хониши электронӣ дар факултети фалсафа бо 21 адад компютер, толари хониши электронӣ дар Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотӣ бо 10 адад компютер, толари хониши электронӣ дар «Шаҳраки донишҷӯён» бо 30 адад компютер фаъолият доранд. Дар маҷмуъ 120 адад компютер дар хизматрасонии хониши электронии донишҷӯён ва омӯзгорон қарор дорад. Ҳоло 60 ҳазор номгӯи адабиёти электронӣ дар дастраси хонандагон аст. Такмили фонди китобхонаи электронии Донишгоҳ ба воситаи хариди нусхаҳои электронӣ аз муаллифон ва аз мағозаҳои китоб ва ҳамзамон сканернамоии китобҳои камёфту нодир ба роҳ монда шудааст. Баробари ба китобхонаи илмӣ дастрас гардидани 2 адад сканери тамғаи ScanSnap SV600 дар шӯбаи автоматикунонӣ ва технологияи муосир китобҳои нодир ба манобеи рақамӣ табдил дода мешаванд ва ҳоло як қисми онҳо тавассути сомонаи «Китобҳои электронӣ»-и ДМТ (<https://ebook.dmtlib.tj/ebooks/>) барои хонандагони маҷозӣ дастрас мебошад.

Масалан, дар ин сомона барои хонандагони маҷозӣ 5188 китоб барои мутолиа ва фарокашии саҳифаҳои зарурӣ, аз ҷумла доир ба категорияҳои «Иқтисод ва идора» – 360 китоб, «Кафедраи умумидонишгоҳии педагогика» – 250 китоб. «Факултети муштаракӣи ДМТ бо муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Белорус» – 8 китоб, «Гиббӣ» – 1648 китоб, «Фарматсевтӣ» – 96 китоб, «Муносибатҳои байналхалқӣ» – 26 китоб, «Фалсафа» – 286 китоб, «Филологияи рус» – 129 китоб, «Баҳисобгирӣ ва иқтисоди рақамӣ» – 81 китоб, «Молиявию иқтисодӣ» – 104 китоб, «Механика ва математика» – 159 китоб, «Забонҳои Осиё ва Аврупо» – 227 китоб, «Журналистика» – 126 китоб, «Филология» – 667 китоб, «Таърих» – 387 китоб, «Ҳуқуқшиносӣ» – 289 китоб, «Геология» – 65 китоб, «Биология» – 156 китоб, «Химия» – 80 китоб, «Физика» – 44 китоб, пешниҳод шудааст [4].

Ҳамчунин дастрасии омӯзгорону донишҷӯён ба 30 миллион сарчашмаи арзишманд, китобу маҷаллаҳои илмӣи Шабакаи умумичаҳонии VSL (Virtual Science Library – Китобхонаи илмӣи маҷозӣ), Libnet (Маркази миллии иттилоот ва китобхонаи ЛИБНЕТ), E-Library (Китобхонаи илмӣи электронӣ), E-Lanbook (Системаи китобхонаи электронии

«Лан»), Springer (Ширкати байналмилалии нашриёттиест, ки ба нашри маҷаллаҳо ва китобҳои академӣ дар илмҳои табиатшиносӣ (илми назариявӣ, тиб, иқтисод, муҳандисӣ, меъморӣ, сохтмон ва нақлиёт) тахассус дорад) ва ҶДММ Ширкати Ай Пи Ар Медиа, ки Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо онҳо шартномаи ҳамкорӣ дорад, таъмин карда шудааст [3].

Чунонки омӯзиш нишон дод, таъмини саривақтии китобхонаҳо бо технологияи муосир ва истифодаи мақсадноки он аз ҷониби мутахассисони баландихтисос ва донандаи нозуқиҳои кор бо ин технология барои худкорсозии (автоматонӣ) равандҳои китобдорӣ-иттилоотӣ шароит муҳайё месозад. Ин иқдом имкон медиҳад, ки сатҳи сифати хизматрасонии китобдорӣ-библиографӣ беҳтар ва вақти корӣ сарфа шуда, маҳсулноки ва самаранокии меҳнати китобдорон тадриҷан баланд гардад. Худкорсозӣ ин раванди доимӣ буда, тақозо мекунад, ки масъулин пайваста чихати саривақт иваз намудани технологияи корношоям бо технологияи наву замонавӣ тадбирҳо андешад. Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар китобхонаҳои бо ТИК ва мутахассис (китобдор)-технологҳои касбӣ таъминбуда, бештари амалиётҳо, аз қабилӣ раванди бақайдгирии хонандагон ва ба низом даровардани дархости онҳо, чараёни китобдихӣ ва назорати саривақт баргардонидани китобҳо, баҳисобгириӣ ва коркарди нашрияҳои воридотӣ, феҳристнигории электронӣ, такмили фондҳои китобхона, рақамигардонӣ, сканеркунонӣ ва нусхабардории ҳуҷҷатҳо, қонёномаҳои ниёзҳои иттилоотии хонандагони маҷозӣ ва ҳамзамон хонандагони муқимии китобхона, худкор (автоматӣ) карда шудаанд.

Дар маҷмуъ метавон чунин самтҳои асосии фаъолияти китобхонаҳоро, ки бо ТИК бештар сару кордоранд, гурӯҳбандӣ кард.

1. Ташаккул, ҳифз, нигоҳдорӣ ва истифодаи фондҳои китобхона:

- қабул, бақайдгириӣ ва коркарди нашрияҳои воридотӣ;
- баҳисобгириӣ (инвентаризатсия) фондҳои китобхона;
- такмили фондҳои китобхона тавассути чунин манбаъҳо: гирифтани нусхаҳои ҳатмии ройгони ҳуҷҷатҳои электронӣ тибқи муқаррароти қонунгузорӣ; харидорӣ ва гирифтани ҳуҷҷатҳои электронӣ ба сифати тухфа аз шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ; рақамигардонии нашрҳои чопии ҳуди китобхона; нусхабардории ҳуҷҷатҳои электронӣ аз Интернет; гирифтани ҳуҷҷатҳои электронӣ аз муаллифон, ноширон ва бунёдгузорони китобхонаҳои электронӣ ва коллексияҳои мавзӯӣ; гирифтани ҳуҷҷатҳои электронӣ мутобиқи лоиҳаҳо ва барномаҳои тахассусӣ; воридоти ҳуҷҷатҳои электронӣ аз хориҷи кишвар тавассути мубодилаи байналмилалии китоб;

- бунёди фондҳои электронии китобхона;

- бунёди хазинаи маводи мусаббат;

- рақамигардонии фондҳои китобхона;

- истифодаи фондҳо тибқи дархости хонандагони муқимӣ ва маҷозӣ;

- истифодаи фондҳо тавассути абонементи байни китобхонаҳо (АБК);

- истифодаи фондҳо тибқи дархости шуъбаҳои бахшҳои китобхона.

2. Ташкили дастгоҳи маълумотӣ-библиографии электронӣ:

- ташкили захираи нашрҳои маълумотӣ-библиографии электронӣ (донишномаҳо, луғатҳо, луғатҳои энциклопедӣ, маълумотномаҳо, тақвимҳо, роҳномаҳо ва дастурҳои библиографӣ);

- ташкили феҳристҳои электронӣ: алифбойӣ, мурағтабӣ ва ғайраҳо;

- ташкили картотекаҳои электронӣ: мавзӯӣ, кишваршиносӣ, фардӣ ва ғайраҳо;

- ташкили захираи маълумотномаҳои иҷрошудаи электронӣ;

- таъмини дастрасии истифодабарандагон ба дастгоҳи маълумотӣ-библиографии электронӣ.

3. Китобноманигории электронӣ:

- таҳияи феҳристи китобҳои тозанаشر;

- таҳияи нишондихандаҳои илмӣ-ёрирасон;

- таҳияи нишондиҳандаҳои тавсиявии адабиёт;
- таҳияи руйхатҳои библиографӣ;
- таҳияи хулосаҳои библиографӣ;
- таҳияи феҳристи маводи мусаббат.

4. Хизматрасонӣ ба хонандагон:

- бақайдгирии хонандагон;
- равандҳои китобдихӣ ва баргардонидани китобҳои гирифташуда;
- омӯзиш ва қонегардонии дархости хонандагон;
- хизматрасонии маълумотдиҳии маҷозӣ;
- хизматрасонии китобдорӣ ба хонандагони муқимӣ ва маҷозӣ;
- хизматрасонии библиографӣ (маълумотӣ-библиографӣ, иттилоотӣ-библиографӣ, тавсиявӣ-библиографӣ) ба хонандагони муқимӣ ва маҷозӣ;
- хизматрасонӣ ба хонандагон тавассути низоми АБК;
- таҳвили ҳуҷҷатҳои электронӣ;
- ташкили сайри маҷозӣ.

5. Ташкили корҳои назоратӣ-маъмурӣ:

- сохтан ва нигоҳ доштани пойгоҳи додаҳо (баз данных) барои истифодаи хидмати (инъикоси маълумот дар бораи омор, баҳисобгирӣ, кадрҳо ва ғайра);
- назорати фаъолияти бахшу шуъбаҳои китобхона;
- таҳияи нақшаҳо, барномаҳо, концепсияҳо, санадҳо, фармоишҳо, чопи мавод;
- таҳлили фаъолияти китобхона: таҳияи ҳисоботҳои ҷамъбасти дар шакли чопӣ ва электронӣ бо нақшаву диаграммаҳо, ҷадвалҳо, аксҳо ва видеоҳо;
- пешбурди фаъолияти таҳририю нашриётӣ.

6. Ташкили корҳои оммавии китобхона:

- таҳияи нақша ва ҷамъоварии мавод барои баргузори чорабиниҳо;
- ташкили экскурсияҳо;
- ташкили дарсҳои китобдорӣ;
- ташкил ва гузаронидани конференсияҳо, семинарҳо, симпозиумҳо ва дигар чорабиниҳо бо тариқи онлайн;
- иштирок ва баҳрабардорӣ аз чорабиниҳои оммавӣ тавассути интернет-транслятсия;
- ташкил ва ороиши маҷозии намоиши китобҳо;
- муаррифии китобҳои тозанаشر;
- рекламаи фаъолияти китобдорӣ: эълони пешакӣ (анонс), эълонҳо, плакатҳо (овезаҳо), стендҳо, номалавҳаҳои мунаввар, иттилоъ оид ба баргузори чорабиниҳои оммавии китобхона, ба хониш ҷалб намудани хонанда ва ғайраҳо;
- истифодаи мултимедия дар корҳои оммавии китобхона: рӯнамоиҳо барои баргузори конференсияҳо, семинар-тренингҳо, мизҳои мудаввар, намоиши китобҳо, шабҳои адабӣ, шабҳои саволу ҷавоб, суҳбату вохӯриҳо ва ғ.; викторинаҳои мултимедиявӣ; намоиши захираҳои электронӣ; шарҳи захираҳои электронӣ.

7. Худкорозии равандҳои китобдорӣ:

- таъсиси таваққуфгоҳи худкори кории китобдор;
- таъсиси китобхонаи электронӣ;
- таъсиси китобхонаи маҷозӣ;
- таъсиси сомонаи интернетӣ;
- сканеркунии ҳуҷҷатҳо;
- нусхабардории ҳуҷҷатҳо;

8. Ҳамкориҳо бо китобхонаҳо ва марказҳои иттилоотии ватанию хориҷӣ:

- бунёди захираҳои иттилоотии муштарак;
- муошират бо китобхонаҳо ва муассисаҳои илмиву таълимии мамолики хориҷ оид ба мубодилаи байналмилалӣ китобҳо;

– муошират бо марказҳои иттилоотӣ, мағозаҳои китобӣ ва нашриёту матбааҳо чихати харидории китобҳои тозанаشر;

– ташкил ва баргузории чорабиниҳои муштараки тахассусӣ бо китобхонаҳои ватанию хориҷӣ тариқи онлайн.

Ҳамин тавр, истифодаи мақсадноки ТИК на танҳо чихати ҷамъоварии маводи матнӣ, аксӣ ва видеоӣ мусоидат мекунад, балки барои бунёди захираи иттилоотии электронии китобхона ва роҳандозии тарзу усулҳои наву самарабахши ҳадамоти китобдорӣ-библиографӣ шароит муҳайё месозад.

Яке аз навъҳои муассири ТИК **сомонаи китобхона** мебошад, ки дар ташкили хизматрасонии китобдорию библиографӣ, ҷалби харчи бештари хонандагон ба китобхона ва тарғиби фондҳои китобхона нақши бориз дорад. Сомонаи китобхона бахши муҳим ва ягона дар сохтори китобхона мебошад, ки дар як шабонарӯз бетанаффус 24 соат кор мекунад ва ниёзҳои иттилоотии истифодабарандагонро сари вақт қонеъ мегардонад. Тавассути сомонаи китобхона бештар **чунин навъи хизматрасониҳо** роҳандозӣ карда мешаванд:

– таъмини дастрасии хонандагони муқимӣ ва маҷозӣ ба дастгоҳи маълумотӣ-библиографии электронии китобхона;

– таъмини дастрасии хонандагони муқимӣ ва маҷозӣ ба фондҳои электронии китобхона;

– таъмини дастрасии хонандагони муқимӣ ва маҷозӣ ба захираи маводи мусаббати китобхона;

– пешниҳоди маълумот дар бораи таърих, сохтор, навъи фаъолият, фондҳои китобхона ва қоидаҳои истифодаву речаи кории китобхона;

– пешниҳоди маълумот дар бораи нишонӣ, харитаи ҷойгиршавии китобхона, рақами телефон ва нишонии электронии ҳадамоти маълумотдиҳии маҷозӣ;

– пешниҳоди фишӯрдаи хабарҳои сиёсӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва иҷтимоии ҷумҳурӣ;

– пешниҳоди маълумот оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии марбут ба соҳаи китобдорӣ;

– пешниҳоди маълумот оид ба воридоти адабиёти нав ба китобхона;

– пешниҳоди маълумот дар бораи наwgониҳои соҳаи китобдорӣ;

– интиқоли электронии ҳуҷҷатҳо;

– ирсолӣ дархост ба дигар марказҳои хизматрасонии маҷозӣ;

– хизматрасонии маълумотӣ-иттилоотӣ;

– хизматрасонии маълумотӣ-библиографӣ;

– тарғиби китобҳо тавассути буктрейлерҳо (видеои хурд);

– ташвиқи хониш ва таблиғи фондҳои китобӣ;

– мусоидат ба ташаккули малақаҳои кор бо иттилоот;

– намоиши электронии китобҳо, хулосаҳои электронии библиографии китобҳо;

– рӯйхати тавсиявии адабиёти электронӣ;

– маслиҳати мутахассис ба китобдор;

– тарғиби донишҳои китобдорӣ-библиографӣ;

– пешниҳоди маълумот дар бораи озмуну фестивалҳои дар китобхона доиршуда;

– пешниҳоди маълумот оид ба чорабиниҳои баргузорнамудаи китобхона;

– пешниҳоди маълумот дар бораи дастовардҳои муассиси сомона;

– интишори мақолаҳои илмӣ, илмӣ-оммавӣ барои мутахассисони соҳаи китобдорӣ;

– пешниҳоди роӣғони нусхаҳои электронии ҳуҷҷатҳо барои фарокашӣ;

– пешниҳоди муздноки нусхаҳои электронии ҳуҷҷатҳо барои фарокашӣ.

Ҷунонки таҳлилҳои нишон медиҳанд, бештари истифодабарандагон ба сомонаи китобхонаҳо барои иҷрои чунин **дархостҳо** муроҷиат мекунанд:

– ҷустуҷӯи нашри ниёзи хониш дар фондҳои китобхона;

- кор бо дастгоҳи маълумотӣ-библиографии электрони китобхона;
- дастрасӣ ба захираҳои обуна;
- фарокашии нусхаи электронӣ;
- гирифтани маълумот оид ба дастовардҳои соҳаи китобдорӣ;
- гирифтани маслиҳатҳо оид ба пешбурди фаъолияти китобдорӣ;
- пайдо кардани маълумоти маъмурӣ (речаи корӣ, сабти ном, қоидаҳои истифодаи китобхона);
- пайдо кардани дигар маълумотҳо (оид ба мавҷудияти ҷойҳои ҳолӣ, талабот ва шартҳои озмун барои ишғоли вазифаҳо);
- хабар ёфтани аз чорабиниҳои доиршавандаи китобхона.

Имрӯз дар фаъолияти китобхонаҳо, бахусус дар самти ташкил ва баргузори чорабиниҳои оммавии китобхона ҳарчи бештар маводи сомонаҳои интернетӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Мисол, барои ташкил ва баргузори конференсияи хонандагон бахшида ба зиндагинома ва фаъолияти эҷодии Шоири халқии Тоҷикистон Лоиқ Шералӣ китобдор метавонад аз сомонаи Маркази технологияи иттилоотӣ ва иртиботии Кумитаи истилоҳоти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (www.termcom.tj) истифода намояд. Дар ин сомона ҳам китобдор ва ҳам толибилм метавонанд бемамоният ба зиндагиномаи шоир шинос шаванд ва осори ҷовидонаи устод: «Ҳоки Ватан», «Шеърӣ таърих», «Модарнома», «Ман намемирам», «Рӯзҳо мегузаранд», «Чорсӯи зиндагӣ», «Шеърӣ рӯз», «Користони Норақ», «Сипоснома», «Илҳом аз «Шоҳнома»», «Ишқнома», «Даस्ताгули тарона», «Ғазалиёт»-ро мавриди мутолиа қарор диҳанд. Илова бар ин, бо истифода аз ин сомона китобдор метавонад барои ҷолибу хотирмон баргузор шудани чорабинӣ аз суратҳои устод, ки лаҳзаҳои ҷолиби ҳаёти ӯро бозгӯ мекунанд, интихоб карда, намоиши суратҳоро ташкил намояд. Ҳамзамон, мумкин аст рӯнамоии суратҳоро тавассути тахтаи электронӣ низ баргузор кард. Яке аз бартариҳои асосии сомонаи мазкур аз дигар сомонаҳо аз он иборат аст, ки ин ҷо матни 21 шеърӣ устод (бо овози аслии дар шакли mp3) дар иҷрои худӣ устод кироат мешавад, ки барои пурмазмуну шавқангез баргузор гардидани чорабинӣ имконоти бештаре фароҳам меорад. Инчунин, бо истифода аз ин сомона китобдор метавонад сурудаҳои Афзалшоҳ Шодиев ва Далер Назаровро ба шеърҳои Лоиқ Шералӣ: «Будем ё набудем», «Ғанимат аст», «Дардам даво нашуд», «Ёдаш ба хайр бод», «Нигоҳи вопасин», «Ту напурсу ман нагӯям», «Ҷавонӣ рафт», «Неки бимонад» (дар шакли mp3) бо таври шоиста дар чорабинӣ истифода намояд.

Метавон хулоса намуд, ки истифодаи сомонаи Маркази технологияи иттилоотӣ ва иртиботии Кумитаи истилоҳоти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон барои ташкилу баргузори конференсияи хонандагон бахшида ба Шоири халқии Тоҷикистон Лоиқ Шералӣ шароитҳои заруриро фароҳам оварда, имкон медиҳад, ки китобдор маводи заруриро оид ба зиндагиномаи шоир, 13 маҷмуаи ашъори ӯ, суратҳо, сабти аудиоии шеърҳои устод бо овози худӣ устод дар шакли mp3 ва сурудҳои ба матни шеърҳои шоир эҷодкардаи ҳофизонро аз сомонаи болозикр зеркашӣ ва ё ҷоп намуда, чорабиниҳо дар сатҳи зарурӣ баргузор намояд. Илова бар ин, китобдор боз метавонад маълумоти бештарро оид ба шоири шахир Лоиқ Шерали аз сомонаи шахсии суханшинос ва муҳандиси тоҷик Абдуҳамид Тағоев «zarowadk.ru» пайдо намояд. Бо истифода аз ин сомона бо тавсияи китобдор хонандагон метавонанд чунин асарҳои устод Лоиқ Шералиро, ба монанди «Ҳоки Ватан: шеърҳо» (Д.: Ирфон, 1975. – 160 с.); «Марди роҳ: шеърҳо» (Д.: Ирфон, 1978. – 232 с.); «Варақи санг: шеърҳо ва рубоӣ» (Д.: Ирфон, 1980. – 272 с.); «Хонаи чашм: маҷмуа» (Д.: Ирфон, 1982. – 384 с.); «Офтобборон: шеърҳо ва тарҷумаҳо» (Д.: Адиб, 1988. – 528 с.); «Дасти дуои модар: силсилаи шеърҳо» (Д.: Адиб, 1990. – 112 с.); «Ману дарё: ашъори барҷида» (Д.: Адиб, 1991. – 302 с.); «Санги мазор:

байтҳо барои санги гӯрҳо ва мақбараҳо» (Д.: Адиб, 1993. – 112 с.); «Куллиёти ашъор» (Д., 2001. – 784 с.); «Девони дил: маҷмуаи ашъор» (Д.: Адиб, 2006. – 492 с.); «Девони пирӣ: маҷмуаи шеърҳо» (Хучанд: Раҳим Чалил, 2008. – 480 с.); «Куллиёт. Иборат аз 2 ҷилд. Ҷ.1: ашъор» (Д.: Адиб, 2008. – 560 с.); «Девони замон: гулчини ашъор» (Д.: Адиб, 2011. – 400 с.), мутолиа намоянд ва ё порчаи ин ё он асари устодро барои иштирок дар чорабинӣ интихоб карда, онро чоп намоянд. Таронаҳои Лоик Шералӣ дар қисми «Мерос»-и ҳамин сомона низ пешниҳод шудаанд. Дар маҷмуъ метавон гуфт, ки барои ташкил ва баргузориҳои ҳар як чорабиниҳои оммавӣ нақш ва мақоми ТИК беандоза калон аст ва маҳз тавассути ТИК ҷамъовариҳои мавод, коркард ва истифодаи он вақтро сарфа намуда, чорабиниҳо ҷолиб мегардонанд.

Ҳамин тавр, истифодаи ТИК барои татбиқи навгониҳои соҳаи китобдорӣ, беҳтар намудани дастрасӣ ба манбаҳои гуногуни иттилоот, баланд бардоштани сатҳи сифати хизматрасонии китобдорӣ библиографӣ ва идоранамоии захираҳои китобхонаҳо шароитҳои мусоид фароҳам овард. Имкон дод, ки истифодабарандагон бидуни тамос бо китобдор мустақиман аз ҷойи истиқомат ё кор маводи заруриро дар вақту замони дилхоҳ бо таври очилӣ ва ба осонӣ ҷустуҷӯ ва дастрас намоянд. Илова бар ин, ТИК ба рушди китобхонаҳои рақамӣ, ки дастрасиро ба китобҳои электронӣ, бойгониҳо, аксҳо, харитаҳо ва дигар маводи рақамӣ фароҳам овард, мусоидат кард. Ҳамзамон, низоми худкори баҳисобгирии фондҳои китобхона ва феҳристнигорӣ ба китобдорон имкон дод, ки мавҷудияти адабиёти дархостшуда ва ҷойгиршавии нашрҳои даврӣ, ғайридаврӣ, давомдор ва дигар маводро бо осонӣ пайгирӣ намоянд.

Дар баробари ин, омӯзиш нишон дод, ки раванди татбиқи ТИК дар хизматрасонии китобдорӣ метавонад ба як қатор мушкилот мувҷеҳ шавад. Аз ҷумла, тибқи нақша сари вақт маблағгузорӣ нашудани татбиқи ТИК раванди иҷроӣро душвор мегардонад. Харидан ва аз навсозии таҷҳизот, коркард ва дастгирии таъминоти барномавӣ, таълими кадрҳо – ҳамаи ин корҳо дар маҷмуъ сармоягузориҳои зиёди молиявиро талаб мекунад. Дар ин ҳолат китобхонаҳо, ки бучети маҳдуд доранд дар татбиқи ТИК ба душворӣ рӯ ба рӯ мешаванд.

Мушкилоти техникӣ низ метавонад садди роҳи татбиқи ТИК гардад. Масалан, номувофиқи таҷҳизот, ноқоми таъминоти барномавӣ, мушкилоти пайваستшавӣ ба Интернет ва ё корношоямии система метавонад татбиқи ТИК-ро суст кунад ё монеъ шавад. Илова бар ин, татбиқи ТИК аз бисёр ҷиҳат ба таълими кадрҳои салоҳиятдор ва донандаи соҳаи технологияи иттилоотӣ вобастагии калон дорад. Таълими кадрҳо мумкин аст душвор шуда ва вақту маблағгузориҳои иловагиро талаб намояд. Яке аз мушкилоти дигар, ин таъмини дастрасии тамоми қишри аҳоли ба ТИК мебошад. Ҷунонки таҳлилҳо нишон медиҳад, имрӯз на ҳамаи истифодабарандагон ба ТИК дастрасӣ доранд ва онро истифода карда метавонанд. Аз ин рӯ, ҳангоми татбиқи ТИК бояд дастрасии ҳамаи истифодабарандагон, аз ҷумла шахсони имконияташон маҳдуд ба инобат гирифта шавад ва барномаҳои таҳия шаванд, ки ҷиҳати рафъи ин мушкилот мусоидат намояд. Ҳамзамон, бо назардошти пайдо шудани таҳдидҳои нав ба амнияти маводи захирашуда зарурати ҳифзи боэътимоди онҳо аз дастрасии беиҷозат ва ҳақерӣ пеш омадааст.

Адабиёт

1. Барномаи таълими фанни «Информатика» дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ [Матн] / мурағиб Ф. С. Комилиён. – Душанбе, 2017. – С.4.

2.ГОСТ 7.0-99: Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: standartgost.ru/g/ГОСТ_7.0-99

3.Китобхона [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://tnu.tj/index.php/tj/kitobhona/> (санаи истифода 20.02.2024)

4.Китобҳои электронӣ [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://ebook.dmtlib.tj/ebooks?> (санаи истифода 20.02.2024)

5.Комилзода, Ш. Китобхонаи миллии Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз [Матн]: дастури таълимӣ барои мактабҳои олии. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 196 с.

6.Комилов, М. Истиқлолият ва рушди фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон [Матн]: рисола. – Душанбе: Аржанг, 2020. – С.215.

7.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи иттилоотонӣ [Матн] // Роҳнамои китобдор: маводи роҳбарикунанда / мураттиб Қ. Гуломзода. – Душанбе: Ирфон, 2022. – С.71.

8.Муассисаи давлатии Китобхонаи миллии Тоҷикистон [Матн]: роҳнамо / муаллиф Ш. Комилзода; муҳаррир Н. Салимов. – Душанбе: Офсет, 2013. – С.16.

ТАТБИҚИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ-КОММУНИКАТСИОНӢ ДАР ФАЪОЛИЯТИ КИТОБХОНАҲО

Дар мақола масъалаҳои ҷорӣ намудани технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (минбаъд ТИК) дар фаъолияти китобхонаҳо мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Бахусус, раванди татбиқи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти Муассисаи давлатии “Китобхонаи миллии”-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Китобхонаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон таҳлил шудааст. Қайд мегардад, ки таъмини саривақтии китобхонаҳо бо технологияи муосир ва истифодаи мақсадноки он аз ҷониби мутахассисони баландхаттисос ва донандаи нозуқиҳои кор бо ин технология барои татбиқи ТИК шароит муҳайё сохта, имкон медиҳад, ки сатҳи сифати хизматрасонӣ беҳтару вақти корӣ сарфа шавад, маҳсулнокии ва самаранокии меҳнати китобдорон тадриҷан баланд гардад.

Натиҷаи таҳқиқ муайян кардааст, ки дар китобхонаҳои бо технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва мутахассис (китобдор)-технологҳои касбӣ таъминбуда, бештари амалиётҳо, аз қабилӣ раванди бақайдгирии хонандагон ва ба низом даровардани дархости онҳо, чараёни китобдихӣ ва назорати саривақт баргардонидани китобҳо, баҳисобгирӣ ва коркарди нашрияҳои воридотӣ, такмили фондҳои китобхона, феҳристнигории электронӣ, рақамигардонӣ, сканеркунонӣ, нухабардории хуччатҳо, таваққуфҳои кории китобдор, толори хониши маҷозӣ, тахвили хуччатҳои электронӣ, дастгоҳи маълумотӣ-библиографӣ, хизматрасонӣ тавассути низоми АБК, раванди қонёнмамоии ниёзҳои иттилоотии хонандагони маҷозӣ ва ҳамзамон хонандагони муқимии китобхона, худкор карда шудаанд. Ҳамзамон дар мақола ишора шудааст, ки раванди татбиқи ТИК дар хизматрасонии китобдорӣ метавонад ба як қатор мушкилот мубовҷа шавад. Ба ақидаи муаллиф, тибқи нақша сари вақт маблағгузорӣ нашудани татбиқи ТИК раванди иҷроӣро душвор мегардонад, мушкилоти техникӣ низ метавонад сади роҳи татбиқи ТИК гардад, таълими кадрҳои салоҳиятдор ва донандаи соҳаи технологияи иттилоотӣ метавонад мураккаб ва вақту маблағгузори иловагиро талаб намояд.

Калидвожаҳо: китобхона, китобдор, технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, сомона, татбиқ, худкорсозӣ, навгонӣ, таваққуфҳои кории китобдор, толори хониши маҷозӣ, хизматрасонии китобдорӣ-библиографӣ.

ВНЕДРЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕК

В статье изучаются вопросы, связанные с внедрением информационно-коммуникационной технологии (далее ИКТ) в деятельности библиотек Таджикистана. В частности, проанализирован опыт Государственного учреждения «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан по внедрению ИКТ. Отмечается, что своевременное оснащение библиотек современной техникой и ее целенаправленное использование высококвалифицированными специалистами, знающими тонкости работы с этой технологией, создают условия для внедрения ИКТ и позволяют повысить уровень и качества обслуживания, сэкономить рабочее время, постепенно увеличивать производительность и эффективность работы библиотекарей.

Результаты исследования определили, что в библиотеках, оснащенных информационно-коммуникационными технологиями и обеспеченных специалистами (библиотекарями)-профессиональными технологами, большая часть операций, таких как процесс регистрации пользователей и обработка их запросов, процесс книговыдачи и контроль своевременного возврата книг, учет и обработка поступающих изданий, комплектование библиотечных фондов, электронная каталогизация, оцифровка, сканирование, копирование документов, рабочее место библиотекаря, виртуальный читальный зал, доставка электронных документов, справочно-библиографический аппарат, обслуживание с помощью МБА, процесс удовлетворения информационных потребностей как виртуальных, так и традиционных читателей библиотеки автоматизированы.

В то же время в статье указано, что процесс внедрения ИКТ в библиотечное обслуживание может столкнуться с рядом проблем. По мнению автора, отсутствие финансирования внедрения ИКТ усложняет процесс внедрения, технические проблемы также могут стать препятствием для внедрения ИКТ, подготовка компетентных и знающих кадров в области информационных технологий может быть сложной и требовать дополнительного времени и финансирования.

Ключевые слова: библиотека, библиотекарь, информационно-коммуникационные технологии, веб-сайт, внедрение, автоматизация, инновация, рабочее место библиотекаря, виртуальный читальный зал, библиотечно-библиографическое обслуживание.

IMPLEMENTATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF LIBRARIES

The article examines issues related to the introduction of information and communication technology (hereinafter ICT) in the activities of libraries in Tajikistan. In particular, the experience of the State Institution “National Library” of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan in the implementation of ICT was analyzed. It is noted that the timely equipping of libraries with modern technology and its targeted use by highly qualified specialists who know the intricacies of working with this technology create conditions for the introduction of ICT and make it possible to increase the level and quality of service, save working time, and gradually increase the productivity and efficiency of librarians.

The results of the study determined that in libraries equipped with information and communication technologies and provided with specialists (librarians)-professional technologists, most of the operations, such as the process of registering users and processing their requests, the process of book lending and monitoring the timely return of books,

accounting and processing of incoming publications, acquisition of library collections, electronic cataloging, digitization, scanning, copying of documents, librarian workplace, virtual reading room, delivery of electronic documents, reference and bibliographic apparatus, service with the help of IBA, the process of meeting the information needs of virtual readers and at the same time traditional library readers are automated.

At the same time, the article indicates that the process of introducing ICT into library services may encounter a number of problems. According to the author, by design, the lack of funding for ICT implementation complicates the implementation process, technical problems can also become an obstacle to ICT implementation, training competent and knowledgeable personnel in the field of information technology can be difficult and require additional time and funding.

Keywords: library, librarian, information and communication technologies, website, implementation, automation, innovation, librarian workplace, virtual reading room, library and bibliographic services.

Маълумот дар бораи муаллиф: **Комилзода Шариф** – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, сармутахассиси МД “Китобхонаи миллӣ”-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Техрон 5. Тел.: (992) 900-67-18-06; E-mail: komilzoda1958@mail.ru

Сведения об авторе: **Комилзода Шариф** – кандидат педагогических наук, доцент, главный специалист ГУ «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран 5. Тел.: (992) 900-67-18-06; Электронная почта: komilzoda1958@mail.ru

Information about the authors: **Komilzoda Sharif** – Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, chief specialist of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Tehran Street 5. Tel.: (992) 900-67-18-06; E-mail: komilzoda1958@mail.ru

УДК 004+004.773.3+02+024+026/027(575.3)

НИГОҶЕ БА СИСТЕМАИ ПОЧТАИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ДОМЕНИ МИЛЛИИ «ТӢ» ДАР ТОҶИКИСТОН (Дар мисоли Китобхонаи миллӣ)

Саидзода Зафар Саидхошим

Муовини директори Муассисаи давлатии “Китобхонаи миллӣ”-и
Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Почтаҳои анъанавӣ дар замони қадим ва муосир. Системаи почта ё, ба қавли дигар, паёмрасонҳо аз даврони куҳан то ба имрӯз дар байни тамаддунҳои инсонӣ ривоч ёфта, муҳимтарин унсурҳои зиндагии башарият гаштааст.

Почта системаи хусусӣ ё давлатӣ аст, ки ба одамон имкон медиҳад, то нома ё бастаеро барои фарди дигар дар ҳамон кишвар ё хориҷ аз он ирсол кунанд. Ин система барои идораи ҳукуматҳо ва империяҳо ва барқарорӣ иртиботи дуруст созон ёфтааст ва нахустин мавриди таърихи марбут ба системаҳои почта ҳудуди 2000 сол қабл аз мелод дар Миср ва 1000 сол баъд дар Чин, дар замони ҳукумронии қабилаи Чу иттифоқ афтадааст. Бинобарин, эҳтимолан нахустин системаи почта дар Чин роҳандозӣ шуда ва тахти назорати империяҳои Муғул тавсеа пайдо кардааст. Вобаста ба чигунагии аввалин ирсоли

мактуб ва хуччат дар китоби «Таърихи почта»-и М. Перов ин андеша ба таври зайл таъкид мешавад: «Гумон меравад, ки аввалин паёми почта тақрибан 5000 сол пеш дар Байнаннаҳрайн пайдо шудааст. Сипас дар тахтаҳои гилин, ки хаткашонҳо онҳоро мебурданд, ҳарфҳо навишта мешуданд. Пайдоиши хадамоти почта дар Миср тақрибан ба ҳамон замон рост меояд» [8, с. 1].

Дар Рими қадим бошад, аввалин хадамоти номарасонӣ ва системаи хеле пешрафтаи почтаро Cursus Publicus, як ширкати империявии бонуфуз роҳандозӣ кард. Нахустин идораҳои ин созмон дар фосилаҳои муносиб дар шоҳроҳҳои бузурги империя таъсис ёфта, ҷузъи ҷудонашавандаи низоми мураккаби низомию маъмурии замон гардиданд. Дар замони авҷи ҳукумат то асри XIX дар Аврупо суръати ҳаракати ин паёмрасонҳо рақобатпазир набуд. Гуфта мешавад, ки ин системаи почтаи метавонист дар шабонарӯз беш аз 270 километр масофаро тай кунад. Фурупошии Империяи Рим дар асри V Cursus Publicus -ро пурра нест накард, зеро манфиатҳои онро ҳокимони он замон хуб медонистанд [3, с. 10].

Дар охири асрҳои миёна яке аз воқеаҳои муҳим – инкишофи савдои байналхалқӣ ба таъсиси системаҳои почтаи оварда расонд, ки ҳадафи асосии он нигоҳ доштани муносибатҳои худ бо муштариён буд. Дар ин миён истилоҳи Butcher Post [8, с.17] пайдо гардид, ки ба маънои омезиши ҳамлу нақли почта бо сафарҳои пайваста буда, ҳама гуна тичоратро фаро мегирифт.

Дар ин давра системаи аз ҳама васеъ ва муташаккилтарини почтаро ширкатҳои савдои Италия доро буданд. Яке аз падидаҳои муҳим дар ин замон нигоҳ доштани робитаҳои худ, ки аз миёнаҳои асри XIII байни марказҳои тичоратии Италия ба монанди Флоренс, Генуя ва Сиена ва 6 ярмаркаи муҳимми солона, ки дар шимоли Фаронса баргузор мешуданд, ба вучуд омада буданд. Азбаски ярмаркаҳои шимолии Фаронса тоҷиронро аз тамоми Аврупо ҷалб мекарданд, системаи почта алоқаи арзишманди байналмилалиро таъмин мекард [3, с. 13].

Дар Фаронса соли 1653 системаҳои муосири почта аз ҷониби Жан-Жак Ренуар де Вилайер (1607–1691) дар Париж таъсис ёфт. Вай куттиҳои почтаро насб кард ва ҳар гуна мактубҳои дар онҳо ҷойгиршударо супурд, то истифодабарандагон лифофаҳои пешпардохташудаи почтаро истифода баранд. Мутаассифона тичорати Де Валайер дер давом накард, вақте ки шахси маккоре қарор кард, ки мушҳои зиндаро ба куттиҳои почта андозад, то муштариёнашро тарсонад [8, с. 9].

Дар тамоми Аврупо дар охири асри XVIII ва ибтидои асри XIX, сарфи назар аз оқибатҳои харобиовари инқилоб ва ҷангҳои Наполеон, дар суръат ва мунтазамии хадамоти почта ва расонидани хадамоти интиқоли дохилӣ дар бисёр шаҳрҳои калон пешрафти назаррас ба даст омад.

Агар ба таърихи инкишофи почтаҳои аънаванӣ дар ИМА назар намоем, хадамоти почта дар ин минтақа низ бо суръати назаррас инкишоф ёфт. Дар соли 1789 ҳамагӣ 75 шуъбаи почта мавҷуд буд, ки тахминан баъд аз 40 сол, шумораи онҳо ба бештар аз 8 ҳазор нукта расид [3, с. 6].

Дар баробари ин, ба вучуд омадани роҳҳои тичоратӣ ва баъдан сохта шудани роҳҳои оҳан имкон дод, ки алоқаи байналмилалӣ почта зудтар таъмин карда шавад ва вусъати савдо талаботи рӯзафзунӣ ин гуна иншоотҳоро таъмин намояд. Мутаассифона, дар он вақт дар роҳи мубодилаи озода мактубҳои байналмилалӣ монеаҳои ҷиддӣ мавҷуд буданд. Алоқаи почтавии байни давлатҳо мавзӯи шартномаҳои почтавии дучониба буд, ки дар асри XIX феврулода афзоиш ёфт ва то соли 1860 аксари кишварҳои умдаи Аврупо ҳадди ақал 12 шартнома имзо карданд. Чунин шартномаҳо нигоҳ доштани ҳисобҳои муфассалро байни кишварҳои дахлдор талаб мекарданд. Аз сабаби гуногунии асёр ва воҳидҳои

гуногуни вазн ва андозагирии он замон, мураккабии ҳисобҳо боз ҳам зиёд шуд ва бисёре аз корбарони почта аз ин вазъияти бесарусомон ва суръати баланди интиқоли байналмилалӣ зарар диданд [8, с. 23].

Инро ба назар гирифта, соли 1863 аввалин амалиёти оперативӣ дар ин минтақа барои эҷоди ислохот сурат гирифт. Дар конференсияи почтаи Париж намояндагони 15 почтаи Аврупо ва Амрико чамъ омаданд. Дар конференсия принципҳои муҳимми умумии амалӣ гардондани маҷроҳе муқаррар карда шуданд, ки онҳо ҳамчун намунаи шартномаҳои дутарафаи байни мамлакатҳои манфиатдор қабул карда шуданд. Қадами ниҳой ба шартномаи расмӣ байналмилалӣ дохил кардани ин принципҳо ва таъсиси созмони идоракунии онҳоро талаб мекард. Пас аз 2 сол, дар як конфронси дигар дар Париж Иттиҳодияи Байналмилалии Телеграф (ИБТ) низ таъсис ёфт, аммо сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар Амрико ва ҷанги Фаронсаву Олмон монеъ аз таҳаввулоту пешрафти намоён дар соҳаи почта гардид.

Баъд аз 5 соли таъсиси ИБТ, яъне соли 1868 нақшаи иттиҳодияи умумии почтаро мудирӣ почтаи Конфедератсияи Германияи Шимолӣ пешниҳод кард ва 15 сентябри соли 1874 бошад, дар Берн бо иштироки намояндагони 22 мамлакат (ҳамаи мамлакатҳои Аврупо ба иловаи Миср ва ИМА) Конгресси байналмилалӣ даъват карда шуд. Ҳамин тавр «Шартномаи таъсиси Иттиҳодияи умумии почта» 9 октябри соли 1875 ба имзо расид ва ниҳоят 1 июли соли 1875, ки Иттиҳодияи умумии почта ба вуҷуд омад. Соли 1878 бошад номи ин Иттиҳодия ба Иттиҳодияи ҳаҷонии почта (ИҶП) ва Шартномаи асосии Конвенсияи ҳаҷонии Почта иваз карда шуд [8, с. 26].

Бо ба вуҷуд омадани ин Иттиҳодия интиқол ва расонидани амонатҳо бо суръати тез тараққӣ кард ва дар давоми 10 сол азёёнаш ба 55 кишвар расид. Дар соли 1914, вақте ки Чин ба ҳайати он қабул карда шуд, қариб ҳамаи мамлакатҳои мустақилро дарбар мегирифт ва доираи фаъолияти он васеъ гардид. Дарвоқеъ, ба ҷуз аз нақши асосӣ, вай тадричан вазифаҳои худро барои фаро гирифтани дигар хизматрасониҳои байналмилалӣ, ки аз ҷониби шӯъбаҳои почта пешниҳод мегардид, ба монанди интиқоли пул (1878), амонат (1885), васиқаҳои почта (1920) ва дигар хизматрасониҳо васеъ намуд. Аз соли 1948 инҷониб ИҶП як муассисаи махсуси Созмони Милали Муттаҳид мебошад [8, с. 31].

Таъкид ба маврид аст, ки ҳамасола 9 октябр дар саросари ҷаҳон ҳамчун Рӯзи ҷаҳонии почта таҷлил мегардад. Ин қарор дар асоси Конгресси умумичаҳонии Иттиҳодияи почта аз соли 1974 таҷлил карда шуда, ба таври расмӣ бошад, таҷлил намудани ин сана бо қарори Конгресси ҷаҳонии Иттиҳодияи почта аз соли 1969 роҳандозӣ гардидаст, ки зиёда аз 200 давлати дунё онро пазируфтаанд.

Ҳадамоти почта дар Тоҷикистон. Қадимтарин ирсоли почта дар ҷаҳон (аз як нафар ба шахси дигар фиристодани нома ё баста ва то расидан ба макони ниҳой) аз ҷониби Куруши Ҳахоманиш, шоҳи Эрони бостон бунёнгузор шудааст. Геродот, муаррихи Юнони қадим (аз соли 425 то 484 пеш аз милод) дар китобҳои таърихӣ худ тавсифи муфассал ва равшани ин низомро додааст, ки ба андешаи ӯ усули муносибтаре аз ин низом набуд. Форсҳо истгоҳҳои гуногунро баррасӣ карда буданд, ки аспсаворон мунтазири расидани паём буданд. Ин андешаро муҳаққиқ ва таърихнигор М. Перов дар асари хеш «Таърихи почта» чунин баён мекунад: «Муаррихи Юнони қадим Геродот иброз намуда буд, ки: «На барф, на борон, на гармӣ ва на торикии шаб ба хаткашонҳо монеъ намешуд ва онҳо сафари таъйиншудаи худро ҳарчи зудтар анҷом медоданд» [8]. Масофаи истгоҳҳо аз ҷиҳати вақт фосилаи як рӯз ба ҳисоб мерафт. Инчунин, барои фиристодани паёмҳо дар вақти барфу борон ва сардӣ истгоҳҳои махсус ба нақша гирифта шуда буд, то паёмҳо ҳарчи зудтар ба ҷойи таъйиншуда бирасанд.

Ин раванд дар тамоми таърихи тоҷикон, дар давраи {амаи сулолаҳои {оким идома дошт, аз ҷумла ин навъи хадамот дар замони сулолаи Сомониён (819-1005) бо номи «Соҳиб-ул-барид» то «Почтаи тоҷик» идома кардааст.

Таърих гувоҳ аст, ки сулолаи Сомониён ва аввалин давлати миллии тоҷикон дар замони хеш ва баъд аз садсолаҳо бо низоми ягонаи давлатдорӣ ва бо сохтори муназзам, ҳамзамон шакли идоракунии худ ва бо таъсиси девонҳои мукаммали идорӣ арзи ҳастӣ кардааст. Девонҳои мукотиботӣ, идорӣ ва ҷамъиятиву сиёсии он даврон, ки яке аз онҳо «Соҳиб-ул-барид» ном дошт, ҳамчун хадамоти почтавӣ тамоми маълумотҳои дарбор ва ҷамъияту минтақаро дар худ фаро мегирифт, ҳамчун хадамоти паёмрасон роҳандозӣ шуда буд. Дар мавриди «Соҳиб-ул-барид» ва махсусияту паҳлуҳои гуногуни фаъолияти он Саидҷон Ҳалимзода дар нигоштаи хеш, ки дар рӯзномаи «Мароми пойтахт» соли 2019 интишор намудааст, чунин мегӯяд: «...Мукаммалӣ ва давлати тавоно будани давлати Сомониён дар сохтор ва шакли идораи он зоҳир мегардид, ки намунаи барҷастаи ин ақида девонҳои таъсисдодаи онҳо мебошад. Яке аз девонҳои (вазират) таъсисдодашон ин девони «Соҳиб-ул-барид» ва ё алоқа (почта) буд» [9]. Дар идомаи ин нигошта муаллиф аз муҳимтарин девонҳои давлати Сомониён будани «Соҳиб-ул-барид» таъкид намуда, иброз мекунад: «...Тамоми хабару воқеоте, ки дар қаламрави он рух мебуд, ин девон ба самъи подшоҳ ва дарбориён мерасонд. Вай хату чеки махфии давлатиро муҳр намуда, ба халифа мерасонд. Сардори ин девон ҳуқуқ дошт, ки бо подшоҳ ва халифа озода гуфтугӯ намуда, кори хешро ҳал кунад. Коркунони девон дар маҳалҳо аз тарафи марказ таъйин ва тасдиқ карда мешуданд. Онҳо ба ҳокимони маҳаллӣ итоат накарда, аз болои онҳо назорати махфӣ мебуданд. Ин девон дар ихтиёри худ амволи зиёди нақлиётӣ, кабутарони хатбар ва чизҳои дигар дошт, ки нуфузаш дар шаҳру деҳот баланд буд» [9].

Баъд аз 1000 соли таназзули давлати Сомониён дар баробари дигар ислоҳоти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар халқи тоҷик ҳамеша аз забон, фарҳанг, илму адаб, расму ойину арзишҳои миллии худ дифоъ намуда, бо низоми асолати миллии хеш тафаккур намудааст ва ба ин тариг давлати соҳибистикололи Тоҷикистон ба миён омадааст.

Дар идомаи давлатдорӣ тоҷикон соли 1924 дар Тоҷикистони Шуравӣ КВД «Почтаи тоҷик» таъсис дода мешавад, ки онро идомаи таърихии девони «Соҳиб-ул-барид» номидан мантиқӣ хоҳад буд. Ба далели аҳаммияти бузурги интиқоли ахбор дар он замон дар бораи таъсиси почта ва матбаа фармонҳои зиёди роҳбарони замон ба тасвиб расида ва меъёрҳои ҳуқуқӣ муқаррар шуданд.

Соли 1994 бошад, баъд аз соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон КВД «Почтаи тоҷик» узви Иттиҳодияи Ҷаҳонии алоқаи почта гардид, ки айни ҳол ин Иттиҳодия зиёда аз 200 давлати ҷаҳонро бо ҳам мепайвандад.

Пайдоиши почтаҳои электронӣ. Почтаи электронӣ чист ва натиҷаву ҳосили кораш кадом аст?

Почтаи электронӣ имрӯз {амчун воситаи универсалии муошират миёни одамон қарор гирифтааст, ки он ба воситаи компютер, телефони мобилӣ ва планшету дигар навъҳои технология амалӣ карда мешавад ва ба мо имкон медиҳад, ки паёмҳоро ба воситаи ин дастгоҳҳои муосир аз ғӯшае ба ғӯшаи дигари ҷаҳон фиристем.

Агар ба таърихи истифодаи почтаи электронӣ назар андозем, масири бавучудоии ин шакли хизматрасонии фаврӣ ва зудсуръат ба пеш аз ихтироъ ва истифодаи ARPAnet, интернетӣ имрӯза бармегардад. То ба пайдоиши ARPAnet дар солҳои асрҳои гузашта, роҳи ягонаи интиқоли паёмҳо ба дигарон ин истифодаи системаи физикии интиқоли коғаз тавассути воситаҳои нақлиётӣ маъмулу машҳур буд. Ҳанӯз дар замони қадим почта тавассути аспу кабутар ва дар замони муосир тавассути қаторҳо ва ҳавопаймоҳо фириристода мешуд [5].

Рушди технологияи иттилоотӣ дар солҳои 60-уми асри XX бо сохтани компютерҳои аввалини гаронвазн усули навро барои расонидани паёмҳо дар ҷаҳони имрӯза ба вуҷуд овард. Дар ин усул, ки воқеан ба сохтори ҷузвдонҳо ё феҳристи файли асос ёфта буд, барои расонидани паём ба шахси таъиншуда, нусхабардорӣ карда мешуд ва вақте ки гирандаи паём ба дастгоҳ дастрасӣ пайдо кард, мундариҷаи паём дар вақти ирсолӣ он нишон дода мешуд. Ин аввалин ирсолӣ паёмҳо дар таърихи почтаи электронӣ мебошад.

Ин амалкард бо сохтани аввалин компютерҳо бо номи MAILBOX дар миёнаи солҳои 1960 дар Донишқадаи технологияи Массачусетс дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико истифода шуд. Инчунин, як нармафзори оддӣ (программноое обеспечение) бо номи SNDMSG барои мубодилаи паёмҳо навишта шудааст. Албатта, ин дастгоҳи аввалини технологӣ оғӣ аз мушкилиҳо набуд ва камомади ин система дар он буд, ки он танҳо байни корбарони дастгоҳи умумии компютерӣ мубодилаи паёмҳо имконпазир буд ва {ануз роҳи иртибот бо корбарони компютерҳои дигар, масалан аз як хона ба хонаи дигар, аз як донишгоҳ ба донишгоҳи дигар ғайриимкон буд.

Бо гузашти зиёда аз 10 сол, яъне соли 1970 Вазорати дифоӣ Иёлоти Муттаҳидаи Амрико аввалин шабакаи компютериро дар асоси системаи интиқоли бастаҳои иттилоотӣ байни ду компютер, бо мақсади пайваст кардани донишгоҳҳо ва марказҳои илмӣ тамоми кишвар бо ёрии ихтироӣ ARPANet (Advanced Research Project Agency Network) ҷорӣ кард. Ин система, ки аз ҷониби олими информатика ва пажӯҳишгари бритониёӣ Д. Доналд ва олими амрикоӣ Ч. Р. Лоуренс тарҳрезӣ ва амалӣ шудааст, минбаъд фазои паёмрасониро бо суръати кайҳонӣ таъмин намуд.

ARPANet дар марҳилаи аввал бояд танҳо бо як мақсади асосӣ, яъне пайваст кардани марказҳои илмӣ ба ҳамдигар истифода мешуд, аммо пас аз мушоҳидаи қобилиятҳо ва вижагиҳои ҷолиби он барои ташаккули интернетӣ имрӯза ва истифода аз протоколи HTTP ҷолиби диққат гардид. Бо ҷорӣ кардани усулҳои нав дар фазои иттилоотрасонӣ тавассути пайваст кардани дастгоҳҳои компютерӣ ба ҳам бо ёрии шабакаи бузурги ARPANet, мушкили ирсолӣ паёмҳо, ки дар гузашта барои корбарони як компютери мушаххас маҳдуд буд, ба кулӣ аз байн рафт. Ҳамин тариқ, дар миёнаи солҳои 70-ум беш аз 75% ҳаҷми трафики ARPANet тавассути почтаи электронӣ таъмин карда мешуд. Чунонки маълум аст, дар марҳилаҳои аввали истифодабарӣ аз ин таҷҳизот ҳазорон нафар аз корбарони ин шабака қормандони Вазорати дифоӣ ва ҳамчунин низомии артиши Амрико буданд.

Бо таҳаввули низомии қор дар ихтироӣ ва тар{резии барномаҳои нав ба нави шабакавӣ, махсусан дар сохтгори ARPANet дар баробари таҳаввулоти компютерҳои аввалин ва муаррифии компютерҳои хонагӣ, суръати пешрафти ин системаи паёмнависӣ низ хеле рушд кард. Ин буд, ки соли 1972 пажӯҳишгари ҷавони амрикоӣ Раймонд Самуле Тамилсон, системаи маълумии почтаи электронии имрӯзаро ихтироӣ кард.

Сабаб он буд, ки Раймонд Тамилсон {ини интиҳоб ва ҷобачогузори аломатҳои паёмнависӣ нишони at-ро дар клавиатура паҳш намуда, бо гузоштани рамзи @ дар қисми ҷап ба номи қорбар ва қисми рост ба номи компютере, ки қорбар истифода мебарад, ин системаро сохт, ки то ба имрӯз он ба ҳамин аломатҳо қорбарӣ дорад [8, с. 16].

Албатта, муҳаққиқон ва қоршиносони соҳа солҳои 90-уми асри гузаштаро соли тиллоӣ дар рушду пешрафти технология меҳисобанд ва онро эҳёи асри технология низ унвон медиҳанд. Зеро бо ҷорӣ намудани компютерҳои фардӣ дар хонаҳо ва паҳншавии шабакаи ARPANET, ки ҳоло бо истифода аз протоколи HTTP барои саҳифаҳои графиики веб ва стандарти SMTP барои хидматҳои почтаи электронӣ ба шабакаи ҷаҳонии Интернет табдил ёфтааст, барои расонидани паёмҳо ба дигарон сохта шудааст. Дар миёнаҳои солҳои 90-ум ин васоити нав низомии қаблии ирсолӣ паёмҳо тавассути қоғазро тақрибан ба кулӣ

аз байн бурд ва ба далели ирсоли паёмҳои электронӣ дар як чашм ба {ам задан почта-snail ном гирифт ва Snail Mail низ ба он тааллуқ дорад.

Ба ҳамагон маълум аст, ки интернет ин яке аз дастовардҳои муҳими башарият дар асри XX ба ҳисоб рафта, дар баробари телефон, телевизион, радио ва ВАО таъсири худро ба рушди ҷомеа ва барқарорӣ иртиботи инсонҳо расонид. Бо тағйир ёфтани таҷҳизоти коммуникатсионӣ ва барномаҳои нармафзорӣ имкониятҳои интернет {ам тағйир ёфт.

Албатта, дар сарғаи ин пешравиҳо ва ихтироот ширкатҳои асосии телекоммуникатсияи Амрико, аз ҷумла ЭТ меистоданд. Дар ин радиф ширкатҳои AT&T ва American Online AOL, ки ҳамаи онҳо барои пайвастанавӣ ба шабакаи ҷаҳонии Интернет ба ҷомеа хизмат мерасониданд, дар баробари пешниҳоди хизматҳои телефони худ, ба муштариён суроғи почтаи электронии бо ном интиҳобшударо пешниҳод карданд ва суроғи почтаи электронӣ ҷузъи ҷудонашаванда дар ҳаёти инсонҳо гардид.

Бо ин равиш, бо суръати кайҳонӣ рушд намудани ҷомеаи технологӣ барномаҳои гуногун низ барои осонтар истифода бурдани почтаи электронӣ тарҳрезӣ мегардиданд. Аз ин нигоҳ бо ворид шудани ширкатҳои хизматрасонии интернетии Microsoft MS. (MSN) ва Yahoo! (YAHOO) дар миёнаҳои солҳои 1990 дар соҳаи хизматҳои почтаи электронӣ куттиҳои махсуси барномавӣ барои корбарон низ дар назар гирифта шуд. Ҳайратовар аст, ки дар муддати кӯтоҳ ин ширкатҳои барои нигоҳ доштани шумораи бештари паёмҳои электронӣ ё имкони замима кардани файлҳои компютерӣ бо ҳаҷми маҳдуд ва муайян, шабонарӯз ба рӯзи қаблӣ барои корбар имкониятҳои бештар пешниҳод мекарданд.

Бо ба вучуд омадани яке аз бузургтарин ширкатҳои соҳаи интернет - Google дар охири солҳои 1990, таҳаввулотӣ азиме дар системаи хизматрасонии иртиботӣ реӣ дод. Ин ширкат ҳадамоти почтаи электронии худро бо номи Ҷ.Почта (GMail) дар соҳаи истифодабарӣ аз почтаи электронӣ ба вучуд оварда, инкилоbero дар арсаи байналмилалӣ роҳандозӣ кард. Яъне, ба вучуд овардани фазои бениҳоят калони 100 мегабайт, дар замоне, ки бузургтарин диски саҳти компютерҳои хонагӣ ниҳоятан метавонист 1 гигабайт маълумотро нигоҳ дорад, як қадами фаротар аз тасаввур ва хеле ҷолиб буд. Маҳз ба ҳамин минвол Google тавонист, фазои хизматрасонии паёмрасонӣ ва қабули онро тавассути почтаи электронӣ фаротар аз як барномаи худкор эҷод наояд.

Акнун истифода аз почтаи электронӣ ба таври фарогир миёни ҷомеаҳо мақбултару қулайтар барои ирсоли номаҳо ва ҳуҷҷатҳо гардид. Махсусияти почтаи электронӣ дар он аст, ки гарчи яке аз аввалин ҳадамоти интернетӣ бошад ҳам, вале бо гузашти чандин солҳо, маъруфияти худро гум накардааст ва талабот нисбат ба он рӯз аз рӯз зиёд мегардад.

Почтаи электронӣ имрӯз воситаи универсалии муошират қарор гирифтааст ва он ба мо имкон медиҳад, ки паёмҳоро ба воситаи компютер, телефон, планшет аз як қурраи замин ба қитъаи дигари он фирistem.

Мисли дигар намудҳои алоқаи компютерӣ, нуқтаи асосии тамоми системаи почтаи электронӣ ин ду барнома мебошад: сервери почта ва почтаи мизоҷ. Сервери почта аз ҷониби провайдери таъиноти шабакавии ширкат насб карда мешавад, ҳарчанд ҷунин барномаҳо хеле зиёданд, аммо принсипи кории қуллашон як хел мебошад, почтаи мизоҷ бошад дар компютер – таҷҳизоти истифодабаранда истифода гардида, ҳамчун куттии қабулқунанда ва нигоҳдорандаи мактуб истифода мегардад. Мактуб фавран пас аз фиристодан дар паёмдони почта то гирифтани қабулқунанда нигоҳ дошта мешавад. Дар баробари матни навишташуда имкони ҳамроҳсозии файли андозаашон калон ба мисли расм, овоз, файлҳои видеоӣ низ имконпазир аст [4].

Ҳамчунин, тавассути почтаи электронӣ мо метавонем китобҳои электронӣ, баромадҳо ва ғайра ирсол намоем, суратҳо, ҳуҷҷатҳо ва файлҳои дигарро ба почтаи электронӣ замима кардан мумкин аст, то ки маълумоти бештар мубодила карда шавад.

Бо гузашти вақт ва тархрезии барномаҳои навину осонистифода ва қулай имрӯзҳо барои истифодаи почтаи электронӣ системаҳои зиёде амал мекунанд, ба монанди Outlook Express, ки дар системаи оператсионии Windows мавҷуд аст, барномаи Microsoft Outlook Office, барномаи Bat, HotMail, Hotbox ва дигар сервисҳои почтавии ройгон ба монанди Opera Mail (M2); Mozilla Mail, Monkey; Qualcomm Эйдора ва ғайра.

Бо ба вуҷуд омадани чунин барномаҳо функсияҳои навин низ бароварда шуданд, ки дар он ҷо истифодабаранда метавонад ирсол ва қабули хабарро осон, ҳамзамон хондан ва нигоҳ доштан, тоза кардан, идора намудани китобчаи суроғавии почтаи электронӣ, аз ҷама муҳим, дар як амалкард ва паҳши як нугта мо метавонем ҳуҷҷат ва ё хабареро ба якҷанд нафар бидуни мушкилӣ интиқол диҳем.

Умуман, истифода аз интернет, махсусан почтаи электронӣ ба зиндагии одамон чунон ворид шудааст, ки пешрафти фаъолияти кории ҷамъиятиро бидуни ин нармафзор тасаввур кардан ғайриимкон аст. Аз ин нуктаи назар, рӯзноманигор ва муҳаққиқи тоҷик Ш. Эшонова дар нигоштаи худ ба таври ҷолиб ин андешаро баён доштааст: «Дар ҳаёти воқеӣ, барои он ки беҳонаамон нахонанд, ҷоё лозим аст, ки худро ба қайд гузорем. Дар интернет бошад, ҳамин гуна ҷой почтаи электронӣ ва ё суроғавии электронӣ аст. Муқаррароти почтаи электронӣ низ мисли ҳаёти воқеӣ аст: дастрас кардани номаҳо ва иттилоот» [11].

Дохил шудани интернет ва почтаи электронӣ ба Тоҷикистон. Дар миёнаҳои даҳаи охири 1990 ва аввалҳои соли 2000 Тоҷикистон низ бо ин мавҷи бузурги ҷаҳонӣ ҳамроҳ буд ва интернет ва почтаи электронӣ аз тариқи шабакаи ҷаҳонӣ ворид мешуд. Ҳарчанд суръат ва имконоти интернет дар Тоҷикистон аз кишварҳои миёна чанд сол ақиб мемонд, вале бо даст додани шароити имконот кишвари тозабунёд тадбирҳои мушаххасро рӯйи қор мегирифт [10].

Мутаассифона, тамоюлҳои густариши интернет дар ҷомеаи Тоҷикистон ба таври кофӣ омӯхта нашуда, тавсиф ва тасвири системавӣ ва муфассали қонуниятҳои рушди интернет вуҷуд надошта, хусусиятҳои тағйирёбиҳои иҷтимоӣ ба таври пурра ошкор карда нашудаанд. Ҳангоми рӯ овардан ба маҳзанҳои иттилоотрасон мо танҳо маълумоти қутоҳоро мебинем, ки аз аввалин интиқол ва пайвастании Тоҷикистон ба шабакаи байналмилалӣ интернет хабар медиҳад. «Ба унвони як навъи иртибот, технологияи интернетӣ дар Тоҷикистон дар миёнаҳои солҳои 90-уми асри гузашта — замоне, ки созмони байналмилалӣ САДА дар Душанбе ва як қатор шаҳрҳои қалони Тоҷикистон почтаҳои электронӣ роҳандозӣ кард, пайдо шуд. Дар моҳи декабри соли 1999 аввалин дастрасӣ ба шабакаи ҷаҳонии интернет тавассути ширкати «Телеком Технолоҷӣ» ироа шуд» [12].

Ҳамин тавр, дар Тоҷикистон системаи фаълтари интернет тавассути ширкати Вавилон-Т, пешкаш гардид. Аммо қимати истифода аз ин ҳадамот дар муқоиса бо даромади миёнаи ҷомеа хеле баланд буд ва танҳо онҳое, ки аз имконоти хуби молӣ баҳраманд буданд, имкони истифода аз ин ҳадамотро доштанд. Сабаби асосӣ дар он буд, ки аввалан қимати болои хидматгузориҳо ва дигар адами тавоноии ширкатҳои ироадихандаи интернет дар барқарор кардани иртибот бо минтақаҳои дурафтодаи кишвар мушкилӣ пеш оварда буд.

Инқилоби интернетӣ дар Тоҷикистон соли 2005, замоне ки барои аввалин бор дар ҷаҳон, аз ҷумла дар кишвари мо иртиботи мобилӣ бо стандарти 3G (UMTS, CDMA 2000) муаррифӣ ва бомуваффақият озмоиш шуд, руҳ дод. Аввалин ҳадамоти «ачибуа ғариб», ин тамосҳои видеой буд.

Албатта, дар чанд соли охир провайдерҳои ҳадамоти интернетӣ ба монанди ҚСП «Индиго Тоҷикистон» («Tcell»), ҚСП «ТТ-Мобайл» («Мегафон Тоҷикистон»), ҚСП «Вавилон Мобайл» ва ҚДММ «Таким» («ZetMobile», собиқ Beeline), «Таджиктелеком»,

«Телеком-технолоджи», мушкilotи мавҷуд набудани инфрасохтори мувофиқ дар системаҳои телекоммуникатсионии давлатӣ ва низомиро тавассути пешниҳоди хидматҳо бо суръати хуб ва қобили қабул бо пешниҳоди хидматҳои бесим барои корбарони ҳонагӣ ҳал карданд. Аммо ба ҳар ҳол, барои дарёфти ҳадамоти мувофиқ дар сатҳи ҷаҳонӣ, системаи мукаммалу худсохт лозим меояд, то дар бозори ҷаҳонӣ Тоҷикистон низ ба кишварҳои пешрафта дар самти телекоммуникатсионӣ шомил гардад.

Истифода аз доменҳои миллий ё таъмини амнияти иттилоотӣ. Дар ҷаҳони бархурди тамаддунҳо ё фарҳангҳо додани кафолати амнияти истифода аз почтаҳои электронии созмондодаи кишварҳои Ғарбӣ пешгӯинашаванда аст. Таъкид менамоем, ки ҳангоми истифода аз шабакаҳои интернетӣ, махсусан почтаҳои электронӣ тамоми амал ва раванди фаъолияти мо дар онҳо метавонад ба таври пурра назорат шавад.

Аз ин нуқтаи назар, 30 декабри соли 2011 Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба тасвиб расид, ки мақсади он ташаккули низоми ягонаи табодули иттилоотӣ бо истифода аз захираҳои иттилоотии электронӣ ва пайваस्तшавии доимӣ ба система ва шабакаҳои маҳдуди баҳисобгирии алоқаи ҳамаи корбарон қайд гардидааст [6].

Шоёни зикр аст, ки барои тамоми муассисаву мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис додани почтаи электронӣ-хусусӣ дар доираи домени миллии (tj) (домени сатҳи олий ба ҳисоб меравад) пеш омад, ки ин қабл аз ҳама таъмини амнияти иттилоотӣ, беҳтар намудани суръати мубодилаи иттилоот, арҷгузорӣ ба забони давлатӣ, осон, дастрас ва бехатар намудани истифодаи системаи почтаи электронӣ ва сода намудани раванди гардиши ҳуҷҷатҳои миёни идораҳои давлатиро таъмин менамояд. Дар айни замон, аз истифодаи ин навъи барномасозӣ операторҳои алоқаи Тоҷикистон метавонанд кори устувори ҳамаи ҳадамотро маҳз дар фазои домени мамлакат, ки доменҳои бо қайди ТҶ роҳандозӣ мешаванд, кафолат дода тавонанд.

Бинобар ҳамин ҳам иброи ин андеша ба такрор ниёз дорад, ки дар раванди хатарҳои ҷаҳонӣ, махсусан дар самти иттилоотрасонӣ, ки ҳама иттилоот метавонад назорат шавад, тамоми муассисаҳои давлатӣ, ҳокимиятҳои маҳаллӣ бояд почтаи хусусии электронии худро дар домени ТҶ дар минтақаи доменҳои миллий ба қайд гиранд ва амнияти ирсали ҳуҷҷати корхонаи хешро таъмин намоянд. Ин амалкард, албатта, пеш аз ҳама барои таъмини амнияти иттилоотии муассисаҳо буда, сониян рушди ҳукумати электронӣ дар кишварро низ дар назар дорад.

Домени миллии сатҳи олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар минтақаи ТҶ 11 декабри соли 1997 ба қайд гирифта шудааст, ки ҳар як шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ метавонад дар ин домен худро ба қайд гирад. Соли 2003 идораи бақайдгирии номҳои доменҳо ба Маркази иттилоотии техникии Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гузашта, идоракунии домени ТҶ-ро мутобиқи талабот ва тавсияҳои муқаррарнамудаи ташкилоти байналмилалӣ ҳамроҳангсоз анҷом медиҳад. Ҳамзамон, аз рӯи ин амалкард системаи номҳои доменӣ ва бақайдгирии онро дар минтақаи ТҶ идора намуда, сиёсати минтақаи домениро ташаккул ва татбиқ менамояд, инчунин ин мақомоти олий ваколатдор аст ба муносибатҳои шартномавӣ ворид шавад ва иҷрокунандагонро барои таъмини кори фаъолу пайваста ва дигар амалҳо дар минтақаи зикршуда таъйин менамояд.

29 январи соли 2004 аввалин доменҳо дар минтақаи ТҶ ба қайд гирифта шуданд, ҳамзамон соли 2007 бақайдгирии доменҳо дар минтақаи ТҶ барои шаҳрвандони хориҷӣ низ роҳандозӣ шуд.

Ёдовар мешавем, ки дар Тоҷикистон низоми миллии почтаи электронӣ бо домени маҳаллӣ (миллӣ tj) буда, яке аз нармфзорҳои асосӣ дар истифода аз шабакаи интернет дар кишвар ма{суб} мешавад.

Бояд гуфт, ки домен бузургтарин воҳиди сохтори шабакаи интернет буда, одатан ба як кишвар ё дигар сохторҳои ҳокимияти давлатӣ мувофиқат мекунад. Дар интернет номи домен ба суроғи мушаххаси IP таъйин карда мешавад.

Имрӯзҳо дар ҷаҳони иттилоотӣ, махсусан ҳангоми истифода аз почтаҳои электронӣ доменҳои зиёди миллишуда амал мекунанд ва онҳо доменҳои сатҳи олии кишварҳои хориҷиро нишон медиҳанд (Country code Top-Level Domain — ccTLD). Яъне ин гурӯҳи доменҳои мебошад, ки ҷуғрофияи веб-сомона ва мансубияти онро ба як кишвар ё қаламрав муайян мекунанд. Иловатан маълум менамояд, ки ин сомона ба қадом худуди давлат тааллуқ дорад. Махсусан гурӯҳи доменҳо, аз ҷумла Амрико (.us), Иттиҳодияи Аврупо (.eu), Эстония (.ee), Украина (.ua), Озарбойҷон (.az), Ирландия (.ie), Россия (.ru) ва ғайра мебошанд.

Албатта, дар баробари доменҳои ишорашуда, ҳамчунон доменҳои низ вучуд доранд, ки соҳаи истифода аз сомонаҳоро муайян менамоянд:

- .com — барои ташкилотҳои тижоратӣ;
- .info — барои сомонаҳои иттилоотӣ;
- .biz — барои сохторҳои тижоратӣ;
- .name — барои сомонаҳои шахсӣ
- .org — барои ташкилотҳои ғайритижоратӣ;

Китобхонаи миллий ва тарҳрезиву барномасозӣ дар заминаи домени ТҶ.

Хушбахтона, ба мутахассисон ва барномасозони Муассисаи давлатии “Китобхонаи миллий”-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муяссар шуд, ки низоми миллии почтаи электронӣ-хусусии Муассисаро дар заминаи домени миллии сатҳи олии дар минтақаи .TJ ҳифзшуда барои роҳбарону сардорони ҳамаи раёсату бахшу шуъбаҳо роҳандозӣ намоянд. Ба оморасозии почта барномасозони шуъбаи автоматикунӣ, раванди китобдорӣ-иттилоотии Муассисаи ҷалб гардида, онро дар заминаи барномаи “Roundcube Webmail” ки дар PHP бо истифода аз технологияи AJAX сохта шудааст, мавриди истифода қарор доданд. Мутахассисони Китобхона ҳангоми таҳияи почтаи электронӣ тамоми паҳлуҳои беҳатарии онро ба назар гирифта, бо мақсади таъмини амнияти иттилоотӣ, беҳтар намудани суръати мубодилаи иттилоот, арҷгузорӣ ба забони давлатӣ, осон, дастрас ва беҳатар намудани истифодаи системаи почтаи электронӣ, инчунин сода намудани раванди гардиши ҳуҷҷатҳоро ба {исоб гирифтанд.

Яъне, дар баробари дигар муассисаҳои давлатӣ ба Китобхонаи миллий муяссар гардид, ки аз истифодаи ҳама системаҳои почтаҳои электронии хориҷӣ (доменҳои ru, com ва ғайра) ҳангоми ирсолу расонидани мактуб ё паёмакҳо ба дигар сохторҳои дохилӣ ва хориҷӣ даст кашада, почтаи электронии хусусии муассисаро сохта, мубодилаи ҳама намуди иттилоотро дар доираи домени миллий (tj) ба роҳ монад. Яъне суроғи почтаи электронии Китобхонаи миллий бо истифода аз номҳои доменҳо ва суроғҳои шабакавии дар минтақаи доменҳои миллии Тоҷикистон ҷойгиршуда роҳандозӣ гардид, ки ин почтаи хусусии миллии @мейл-суроғи муассиса дар домени маҳаллӣ мебошад.

Бояд гуфт, ки таҳияи низоми почтаи электронӣ дар доираи домени миллий (tj) қадами муҳим дар самти рушди рақамикунонии низоми табодули иттилоот буда, пешниҳоди чунин низом кори муассисаро дар самти таҳия ва интиқоли ҳуҷҷатҳои расмӣ ва табодули шаклҳои гуногуни иттилоот ба маротиб осон, ҳамзамон беҳатар мегардонад.

Низоми истифодабарӣ минтақаи домени миллий (барои Тоҷикистон ".tj") на танҳо нишон медиҳад, ки соҳиби домен аз ин ё он кишвар аст, балки қаламрави кишвар ва он муассисаро низ ба таври худкор муаррифӣ менамояд. Қобили зикр аст, ки ин намуди почта

воситаи куллай барои муоширати кормандон байни худ ва воситаи боэътимоди доду гирифтӣ ҳуҷҷат байни муассисаҳо низ мебошад.

Истифода бурдани муассиса, корхона ва идораҳои давлатӣ аз почтаҳои электронӣ ва веб-сервисҳои ҷамъиятӣ, ки дар онҳо метавон бе мамониат худро ба қайд гирифт, аз ҷумла ба монанди Mail.ru, Yandex.ru, Rambler.ru, Gmail.com., вале бояд баэътибор гирифт, ки хангоми истифода аз почтаҳои электронӣ ва веб-сервисҳои зикршуда, мо бояд барои соҳиби он будан, ҳар сол муҳлати истифодабарии ин доменро тамдид намоем, ҳамзамон, ин хатару нигаронии хиддитар {ам вухуд дорад, ки соҳибони ин доменҳо метавонанд дар {ар мавриде истифодаи онро барои дигарон маҳдуд ва ё умуман қатъ кунанд (тахрим ё дигар ҳолатҳои сиёсӣ). Дар баробари ин, дар ҳолатҳои амалкард дар ин доменҳо он метавонад ба дасти шахси сеюм афтад, ҳамаи маълумотҳоро ба сервери худ интиқол диҳад ва ба почтаи мо роҳ ёфта, мактубҳои моро хонад ва ҳатто метавонад аз номи мо ҷавоб гардонад.

Чуноне ки ишора кардем, барномасозони Китобхонаи миллии почтаи хусусии Муассисаро дар минтақаи домени миллии “tj” сабт карда, дар замимаи барномаи “Roundcube Webmail” тар{резӣ намуданд.

Агар ба вижагиҳои барномаи «Roundcube Webmail» назар намоем, аввалан бояд ишора кунем, ки ин барнома як веб-интерфейси хеле маъмулие мебошад, ки барои назорат ва фиристодани паёмҳо бо истифода аз Postfix, Exim ва дигар серверҳои почтаи электронӣ кулай мебошад [13].

Дар марҳилаи аввал барномасозон ба раёсат, шӯба, бахш ва марказҳои Муассиса суроғаи почтаи электронӣ кушода, ҳар яки онҳо дар барнома ба қайд гирифта шуданд. Албатта, бо истифода аз почтаи электронии мазкур кормандро зарур нест, ки почтаи шахсии худро, ки дар доменҳои хориҷӣ сабт шудаанд, тавбам кунанд, бараъкс, онҳо метавонанд бо истифода аз ин ду соҳаи ҳаётан муҳим самаранок истифода намоянд.

Тарзи истифодабарӣ аз почтаи хусусии Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллии»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон анъанавӣ буда, хангоми ба гайд гирифтани корманд, рамзи @ бо ному насаби шахсро дарҷ карда, баъдан номи муассиса дар ҳаҷми 3 ҳарфи кутоҳшуда (nlt) ва баъд аз он домени миллии «tj» гузошта мешавад.

Дар иртибот ба ин масъала аз ҳама муҳим дар дохили Китобхонаи миллии қарор доштани сервер – базаи маълумоти ин барнома мебошад, ки ҳамаи манбаъ ва малумотҳои истифодабарандагон дар он нигоҳ дошта мешавад, ки ин пеш аз ҳама таъмини амнияти иттилоотӣ, беҳтар намудани суръати мубодилаи иттилоот, ирсолу қабули ҳуҷҷатро таъмин менамояд.

Ҳамзамон, ба воситаи ин барнома кормандон метавонанд байни худ равзанаи ирсолӣ паёмро созмон диҳанд. Инчунин хангоми баргузории ҷаласаҳои ғайринавбатӣ ва ё ҷорабиниҳои бахшида ба рӯзҳои махсус ва ё ҷамъомади кормандон бо истифода аз ин барнома мо метавонем ба ҳамаи аъзои гурӯҳ паёмак фиристем ё ин ки аломати хотиррасоннамоӣ гузорем. Ин амал аз рӯи равзанаи махсуси почтаи хусусии мо ғайрарасонад, он дар тақвим ба таври худкор гузошта мешавад.

Таҳияи низомии миллии почтаи электронӣ қадами муҳим дар самти рушди рақамисозии низомии табодули иттилоот буда, пешниҳоди чунин низом кори муассисаҳои давлатиро дар самти таҳия ва интиқоли ҳуҷҷатҳои расмӣ ва табодули шаклҳои гуногуни иттилоот ба маротиб осон ва ҳамзамон беҳатар мегардонад.

Низоми миллии почтаи электронӣ дар асоси Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 30 декабри соли 2011 «Дар бораи Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [6] ва «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030» [7] аз 28 ноябри соли 2020 бо мақсади ташаккули низоми ягонаи табодули иттилоот бо истифода аз захираҳои иттилоотии электронӣ ва пайвастиҳои доимӣ ба система ва шабакаҳои маҳдуди баҳисобгирии алоқаи ҳамаи қорбарон ва боло бурдани нақшу мақоми забони тоҷикӣ таҳия гардидааст.

Адабиёт

1. Бухвинер, В. Е. Автоматизация обслуживания клиентуры связи средствами электропочты [Текст] / В. Е. Бухвинер // Зарубежная техника связи. – М.: ЦНТИ «Информсвязь», 1981. – С. 19-20.
2. Громов, Г. Р. Национальные информационные ресурсы: Проблемы промышленной эксплуатации [Текст] / Г.Р. Громов. – М.: Наука, 1984. – 240 с.
3. Дубровский, А. Вам письмо! История почты от скороходов до интернета [Текст] / А. Дубровский. – СПб.: Качели, 2018. – 24 с.
4. Захаров, Г. П. Оптимизация структуры сети передачи данных с коммутацией пакетов: Проблемы кибернетики [Текст] / Г.П. Захаров. – М.: Связь, 1981. – 64 с.
5. Короп, Б. В. Интегрированный телеграфно-факсимальный терминал – пути реализации [Текст] / Б.В. Короп // Электросвязь. – 1984. – №2. – С.27-30.
6. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 28 ноябри соли 2020, №647 “Дар бораи Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030” [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: https://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=138305
7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011 «Дар бораи Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://mmk.tj/node/8>
8. Перов, М. История почты [Текст] / М. Перов. – М.: Центрполиграф, 2022. – 319 с.
9. Ҳалимзода, С. Аз Соҳиб-ул-барид то почтаи тоҷик [Матн] / С. Ҳалимзода // Мароми пойтахт. – 2019. – 17 октябр.
10. Ҳотамова, Н.Б. ва диг. Таърихи халқи тоҷик [Матн]: китоби дарсӣ / Н.Б. Ҳотамова, Д. Довудӣ, С. Муллоҷонов, М. Исоматов. – Душанбе, 2011. – 554 с.
11. Эшонова, Ш. Почтаи электронӣ [Матн] / Ш. Эшонова // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2022. – 10 феврал.
12. Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа <https://tg.wikipedia.org/wiki/Интернет>
13. Roundcube Webmail. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <https://roundcube.net>

НИГОҶЕ БА СИСТЕМАИ ПОЧТАИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ДОМЕНИ МИЛЛӢ «ТӢ» ДАР ТОҶИКИСТОН (Таҷрибаи МД “Китобхонаи миллии”)

Мавзуи ин мақола доир ба пайдоиши аввалин почтаҳои анъанавӣ ва электронӣ (паёмрасонҳо) дар ҳаҷон ва Тоҷикистон иртибот дошта, махсусан дар замони муосир шаклири, рамзбандӣ, хусусиятҳои мусбату манфии он мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳамзамон, дар ин мақола пайдо гардидани аввалин почтаҳои электронӣ ва

почтаҳои электрони хусусӣ, ки дар домени миллии «ТJ» ҷойгир шудаанд, аз ҷониби муаллиф мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Дар мақолаи мазкур роҳҳои истифода аз шабакаҳои интернетӣ, хусусан, почтаҳои электронӣ, зарурати истифода аз почтаҳои хусусӣ-миллӣ дар Тоҷикистон, аз ҷумла дар “Китобхонаи милли” то андозае баррасӣ шуда, муаллиф кӯшиш кардааст, ки масъаларо бо диди таҳассусӣ баррасӣ намояд. Яъне, бо дарки ин масъулият муаллифи мақола аз зарурати таҳия ва тарғиби паёмрасонҳои миллии сухан дар миён оварда, дар иртибот ба таъмини амнияти ирсолӣ ҳуҷҷатҳо бо факту далелҳо андеша рондааст.

Ба андешаи муаллиф истифодаи почтаҳои электрони хусусӣ ва идорӣ дар домени миллии «ТJ» муаррифии исми миллат ва корхонаву муассисаву ширкатҳо дар фазои маҷозии иттилолотӣ буда, ҳамзамон маълумоти дорой хусусияти шахсӣ ва қорӣ аз назорати хоричиён ҳифз гардида, дар доираи серверҳои миллии маҳфуз мемонад. Илова бар ин, суръати интиқол ва қабули маълумот фаврӣ ва қулай мегардад.

Бо назардошти чунин вежагиҳо муаллифи мақола гузаштани корхонаву муассисаҳои давлатию хусусиро ба чунин почтаҳои электрони хусусӣ зарур шуморида, роҳҳои амалӣ намудани онро пешниҳод кардааст.

Калидвожаҳо: почта, система, системаи электронӣ, почтаи электронӣ, паём, таърих, ширкатҳои паёмрасонӣ, хаткашон, восита, интиқол, иртибот, замони муосир, Китобхонаи миллии.

К ВОПРОСУ О СИСТЕМЕ ЭЛЕКТРОННОЙ ПОЧТЫ В НАЦИОНАЛЬНОМ ДОМИНЕ «ТJ» В ТАДЖИКИСТАНЕ (опыт ГУ «Национальная библиотека»)

Тема данной статьи связана с появлением первых традиционных и электронных почт, в особенности в ней рассматриваются и анализируются вопросы их формирования, кодирования и позитивные и негативные аспекты функционирования этих систем в современных условиях. Автором предпринята попытка изучить с точки зрения специалиста особенности возникновения первых электронных почт и частных электронных почт, размещенных в национальном домене «ТJ».

В статье указаны пути эффективного использования Интернет-сетей, особенно электронных почт, необходимость использования частно-национальных почт в Таджикистане, в том числе в условиях Национальной библиотеки.

Автору как специалисту отрасли удалось силой фактов доказать перспективность подготовки и проектирования национальных мессенджеров и выразить свои соображения по поводу безопасности пересылки документов.

По мнению автора, использование частных и административных электронных почт в национальном домене «ТJ» с одной стороны служить представлению нации, предприятий, учреждений и компаний в виртуальном информационном пространстве, с другой – сведения личного и рабочего характера будут защищены от внешнего наблюдения и посягательства, при этом скорость передачи и приёма информации становится мгновенной и удобной.

С учетом перечисленных характеристик автор статьи указывая на необходимость перехода государственных и частных предприятий и учреждений на практику использования частных электронных почт, предлагает пути его реализации.

Ключевые слова: почта, система, электронная система, электронная почта, сообщение, история, мессенджерские компании, курьер, средство, передача, связь, современность, Национальная библиотека.

A VIEW TO THE E-MAIL SYSTEM IN THE NATIONAL DOMAIN "TJ" IN TAJIKISTAN

(Experience of the State Institution "National Library")

The topic of the article is connected to the appearance of the first traditional and electronic mail (e-mail) (messengers) in the world and Tajikistan, especially in our time, its form, encoding, features, positive and negative characteristics are analyzed and discussed. At the same time, the first emails and private e-mails posted on the national domain "TJ" appear in this article, studied by the author with a special vision.

This article examined the ways of using Internet networks, in particular, e-mail, the need to create private national mails in Tajikistan, including in the "National Library", and the author tried to consider this issue from a highly specialized point of view. That is, understanding this responsibility, the author of the article spoke about the need to develop national messengers and reflected on ensuring the security of sending documents with facts and evidence.

According to the author, the use of private and administrative e-mails in the national domain - "TJ" – are the representation of the name of the nation, enterprises, institutions and companies in the information cyberspace, while personal and business information is protected from foreign control and stored on national servers. In addition, the speed of data transmission and reception becomes fast and convenient.

Taking into account these features, the author of the article considered it necessary to transfer public and private enterprises and institutions to such private emails and suggested ways to implement them.

Keywords: mail, system, electronic system, e-mail, message, history, courier companies, medium, transmission, communication, modern time, National Library.

Маълумот дар бораи муаллиф: Саидзода Зафар Саидхошим – муовини директори Муассисаи давлатии “Китобхонаи миллӣ”-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Техрон 5. Тел.: (+992) 985-28-06-06. E-mail: panda_20_21@mail.ru

Сведения об авторе: Саидзода Зафар Саидхошим – заместитель директора Государственного учреждения «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан по информационно-коммуникационным технологиям. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран 5. Тел.: (+992) 985-28-06-06. Электронная почта: panda_20_21@mail.ru

Information about the author: Saidzoda Zafar Saidhoshim - deputy director of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan on information and communication technologies. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Tehran Street 5. Tel.: (+992) 985-28-06-06. E-mail: panda_20_21@mail.ru

**БИБЛИОГРАФИЯШИНОСӢ
БИБЛИОГРАФОВЕДЕНИЕ
BIBLIOGRAPHY**

ТДУ 016:82точик+891:550+011/016+001(092)

КИТОБНОМАНИГОРИИ ОСОРИ УСТОД ТАБАРОВ**Кӯчарзода Аламхон**

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Китобноманигорӣ аз бахшҳои муҳими илми библиографияшиносӣ буда, таърихи қадима ва пурбор дорад. «Ривочу густариши илму фарҳанг ва навишта шудани ҳазорҳо чилд китобҳои хаттӣ, афзудани соҳаву риштаҳои фанӣ ва вусъати ҷуғрофии ҳавзаҳои илмӣ дар кишварҳои исломӣ ниёзҳои тозаеро пеши аҳли илм оварданд, – гуфтааст адабиётшинос А. Насриддин ва афзудааст: – Муҳимтарини онҳо огоҳӣ доштан аз китобҳои таълифшуда ва нусхаҳои хаттии онҳо мебошад» [3, с.161].

Дар ҳақиқат, китобноманигорӣ чун манбаи бозғимоди баррасӣ ва иттилоотӣ дар рушду нумуи ҳар соҳаи илм саҳми муносиб мегирад ва аз давраи Ҷолинуси ҷонӣ (129 – 200 м.) оғоз ёфта, дар тамоми мамлакатҳои мутамаддини дунё вобаста ба афзоиши китобу маҳзанҳои китобнигоҳдорӣ бо суръати тамом инкишоф ва такмил ёфтааст.

Дар асрҳои миёна шахсиятҳои фарҳангии зиёде солиёни дароз дар ин соҳа заҳмат кашидаанд. Масалан, Мустафо ибни Абдулло (1017-1067 ҳ.к.), ки бо номи Ҳочӣ Халифа низ маъруф аст, 20 соли умри худро ба таълифи «Кашф-уз-зунун» ном феҳристинома сарф кардааст, ки дар он «қариб 25 ҳазор китобу рисола ва тақрибан нӯҳ ҳазору панҷсад нафар муаллифони осори илмию адабӣ оварда шудааст» [3, с.162].

Баробари ба вучуд омадани дастгоҳҳои ҷопӣ аввал дар кишварҳои Ғарб ва баъдтар дар мамлакатҳои Шарқ соҳаи китобноманигорӣ боз ҳам инкишоф ёфта, номгӯйи нусхаҳои хаттӣ ва ҷопии китобхонаҳои гуногуни ҷаҳон дар феҳристиномаҳо тавсифу тавзеҳ дода мешуданд.

Китобноманигорӣ минбаъд боз ҳам густариш ёфт ва сифатан мукамал гардид. Мусаннифони китобноманигор аз дастовардҳои феҳристиногории пешин истифода карда, ҷанбаи илмӣ ва амалии ин соҳаро тақвият медиҳанд ва онро ба бахшҳои алоҳида ҷудо намуда, бо ҳамин имкониятҳои фаровони услубиву усулии феҳристсозиро ба аҳли илм пешкаш месозанд. Бартари «Феҳрасти нусхаҳои хаттии форсӣ» (6 чилд) ва «Феҳраствораи китобҳои форсӣ» (15 чилд) ном таълифоти феҳристиноши машҳури эронӣ Аҳмади Мунзавӣ аз феҳристиномаҳои пешин дар он аст, ки мусанниф аз 85 чилд феҳристиномаи нусхаҳои хаттии китобхонаҳои бузурги ҷаҳон истифода кардааст [3, с.164].

Дар давраи нав, замони густариши бемайлон ва бесобикаи илму фарҳанги ҷаҳонӣ, китобноманигорӣ аҳамияти боз ҳам бештар касб намуд, ба дараҷае ки ягон таҳқиқоти адабиётшиносӣ, ягон осори ҷомеи нависандагон, ки ба талаботи илмӣ ҷавобгӯ бошад, бе истифодаи манбаъҳои библиографӣ ба анҷом намерасад.

Феҳристиномаҳои адабиёти хаттӣ ва ҷопӣ аз рӯйи таъйиноти худ ба ду навъ – **феҳристҳои оммавӣ ва феҳристҳои хос** ҷудо шуда, мувофиқи гурӯҳбандии нашрияҳо таснифӣ, мавзӯӣ, алифбой ва ғайра мешаванд ва ҳар кадом усули хоси корбурд дошта, дар китобхонаҳо ва маъхазҳои китобнигоҳдорӣ кишварҳои гуногуни дунё васеъ истифода мешаванд [9, с.552].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таъсиси Китобхонаи давлатии Тоҷикистон ба номи Фирдавӣ ва Китобхонаи илмӣ марказии Академияи илмҳои Тоҷикистон

китобноманигории осори чопӣ низ ба роҳ монда шуда, инкишоф ёфт. Соли 1941, то оғози Ҷанги Бузурги Ватанӣ, бори аввал ду рӯйхати тавсиявии китобҳои Китобхонаи республикавии ба номи Фирдавсӣ ба таъб расид. Соли 1955 бошад, бо саъю кӯшиши С. Тоҷиддинов ва А.Е. Маҷӣ феҳристи китобҳои мансуб ба АИ Тоҷикистон тартиб дода шуд. Минбаъд дар ин ду муассисаи бонуфузи фарҳангӣ ҳам таҳияи дастурҳои библиографии асарҳои нодир ва қадима ва ҳам таҳияи китобномаҳои умумӣ васеъ ба роҳ монда шуд. Аз ҷумла, китобномаҳои шарҳиҳолӣ, ки аз хотирномаҳои умумӣ сар карда, то солномаи ҳаёт ва эҷодиёт, номгӯи китобҳои китобхонаи нависанда ва рӯйхати дастхатҳои нависандагонро фаро мегирад, густариш ёфт. Дар байни чунин феҳристномаҳо махсусан нишондиҳандаи библиографии дучилдаи «Феҳрасти асарҳои С. Айни ва адабиёти оид ба ӯ» (ҷ. I соли 1963 ва ҷ. II соли 1978), ки аз тарафи Ҷ. Азизқулов ва З. Муллоҷонова ва Ф. Наъматов таҳия гардидааст ва «Мирзо Турсунзода: нишондиҳандаи библиографӣ» (Душанбе, 1972), ки аз тарафи ходимони шӯбаи илмӣ-библиографии Китобхонаи илмии марказии АИ Тоҷикистон мураттаб шудааст, бо фарогирӣ ва пуррагии маводи пешниҳодшуда фарқ мекунад. Дар муқаддимаи ҷ. II «Феҳрасти асарҳои С. Айни ва адабиёти оид ба ӯ» мураттибон ишора кардаанд: «Кори гирдоварӣ ва тартиб додани феҳрасти осори Айни дар Институти забон ва адабиёт минбаъд ҳам давом хоҳад кард» [8, с.7]. Аз соли 1978, аз ҷониби ҷ. II «Феҳрасти асарҳои С. Айни ва адабиёти оид ба ӯ», 46 сол сипарӣ мешавад ва месазад, ки ҷ. III ин феҳрист аз ҷониби мутасаддиён омода ва ҷоп гардад.

Соли 1961 бо қарори Шурои таҳрирӣ-нашрии АИ Тоҷикистон дар Китобхонаи илмии марказии ин муассиса силсилаи «Биобиблиографияи олимони Тоҷикистон» ба роҳ монда шуд ва дар ин силсила китобномаҳои академикҳо ва аъзо-корреспондентони АИ Тоҷикистон ба муносибати ҷашнҳои донишмандони барҷаста таҳия ва ҷоп мегарданд. То соли 1984 25 номгӯи ин силсила бо номҳои «Павел Николаевич Овчинников», «Бобоҷон Ғафурович Ғафуров», «Рауф Баротович Баротов», «Константин Титович Порошин» ва дигарон ба таъб расиданд. Соли 1984 ба муносибати 60-солагии устод Табаров Китобхонаи илмии марказии АИ Тоҷикистон осорномаеро бо номи «Соҳиб Шухратиевич Табаров» (номгӯи 26-ум) аз тариқи нашриёти «Дониш» ба таъб расонд, ки он аз бахшҳои «Санаҳои асосии ҳаёт ва фаъолияти С.Ш.Табаров», «Очерки мухтасари ҳаёт ва фаъолияти олим», «Рӯйхати асарҳои ҷопшуда», «Асарҳои таҳриркарда ва тартибдода», «Адабиёт дар бораи ҳаёт ва фаъолияти С.Ш.Табаров», «Нишондоди алфавитии асарҳои С.Ш.Табаров», «Нишондоди номҳо» иборат аст [6].

Бахши «Очерки мухтасари ҳаёт ва фаъолияти С.Ш.Табаров» ба қалами профессор Р. Мусулмонқулов тааллуқ дорад ва он ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ таълиф ёфта, пахлуҳои гуногуни фаъолияти қаламкашии устодро фаро гирифтааст. «Таълифоти С.Ш.Табаровро, – қайд кардааст Р. Мусулмонқулов, – аз рӯйи хусусият, моҳият ва арзиши худ ба гурӯҳҳои зерин тақсим кардан мумкин аст: 1. Мақолаҳои тарғиботӣ; 2. Тақризҳо, мақолаҳои танқидӣ; 3. Тадқиқотҳои монографӣ; 4. Асарҳои дастурию таълимӣ» [2, с.16].

Устод Табаров ҳанӯз аз синни 14-солагӣ ба навиштани хабарҳо оғоз намудааст ва дар қисмати «Рӯйхати асарҳои ҷопшудаи С.Ш.Табаров» номгӯи хабарҳо, асару мақолаҳои илмӣ, илмӣ-оммавӣ, китобҳои дарсӣ, дастуру восита ва барномаҳои таълимӣ мувофиқи соли ба таъбрасидашон (солҳои 1938-1984) қайд гардидаанд. Дар ин қисмат хонанда на танҳо оид ба ном, соли ҷоп ва макони нашру микдори саҳифаҳои таълифоти хурду калони муаллиф маълумот мегирад, инчунин аз тақризҳои ба ин ё он асари устод навиштаи олимону мутахассисон низ иттилоъ пайдо мекунад. Масалан, аввалин китоби устод Табаров бо номи «Материалҳои оид ба омӯхтани адабиёти советии тоҷик» соли 1948 аз тариқи Нашриёти давлатии Тоҷикистон нашр гардид. Аз феҳристнома маълум мешавад, ки дар бораи ин китоб соли 1950 тақризи Я.Исоев ва соли 1951 тақризи Х.Мирзозода ба таъб расиданд.

Дар қисмати «Асарҳои таҳриркарда ва тартибдодаи С.Ш.Табаров» номгӯи асару маҷаллаҳои оварда шудаанд, ки таҳти назари домолло Табаров ба таърифи расидаанд ё устод дар таҳриру мураббаҷии онҳо фаъолияти ширкат варзидааст. Бояд гуфт, ки нақши муҳаррир дар асарҳои бадеӣ ва илмӣ басо калон ва калидӣ мебошад ва муҳаррироне чун устод Табаров бо дониши фарогир, масъулияти баланди корӣ ва муносибати холисона ба тақмили ҷанбаи илмӣ асарҳоро мақолаҳои таҳриршаванда мусоидат карда, бо ҳамин дар рушду нумӯи илму фарҳанги тоҷик дар замони шуравӣ ҳиссаи арзанда ҳамроҳ намудааст. Китобҳои таҳриркардаи устод Табаров, аз ҷумла «Сачъ ва сайри таърихи он дар насри тоҷик»-и Р. Мукулмонқулов, «Ғазал ва анъанаи он дар эҷодиёти устод Абулқосим Лоҳутӣ»-и М. Давлатов, «Очекри эҷодиёти даҳанакии Кӯлоб»-и Р.Амонов, чун намунаи олии ҳамкориҳои муҳарриру муаллиф ҳоло ҳам дар илми филологияи тоҷик ба ҳайси китобҳои арзишманду зарурӣ қимат дошта, мавриди истифода қарор мегиранд.

Қисмати асосии феҳрист бо унвони «Адабиёт дар бораи ҳаёт ва фаъолияти С.Ш.Табаров» ба охир мерасад. Дар ин бахш ҳамаи он мақолаҳои, ки ба ҳаёт ва осори муаллиф бахшида шудаанд ё ба фаъолияти устод қисман дахл кардаанд, мувофиқи тартиби алифбо ном бурда мешаванд. Аз номгӯи мақолаҳои муаллифони ватаниву хориҷӣ мақоми С.Табаров чун донишманди варзидаи давр баръало намоён мешавад.

Дар риштаи «Нишондоди алфавитии асарҳои С.Ш.Табаров» таълифоти устод ва осори таҳриру таҳиякардаи ӯ бо тартиби алифбо аввал қисмати ба забони тоҷикӣ ва баъд қисмати ба забони русӣ таълифёфта оварда шудаанд.

Ин осорнома бо қисмати «Нишондоди номҳо» анҷом ёфта, бо усули китобноманигорӣ илмӣ батамом мувофиқат мекунад ва намунаи хуби китобномаи фардӣ мебошад.

Бояд гуфт, ки фаъолияти илмӣ танқиди С.Ш.Табаров баъди соли 1984 боз ҳам густариш ёфт ва баъди Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари мақолаҳои сершумор асарҳои бунёдӣ арзишманди устод пай дар пай ҷоп шудан гирифтанд. Аз тарафи дигар, номгӯи як қатор мақолаҳои, ки то соли 1984 ҷоп гардида буданд, дар осорномаи аввал қайд нашудаанд. Масалан, дар осорномаи соли 1984 дар қатори мақолаҳои соли 1951 дарҷгардида се мақолаи устод – «Ёзучи олим»: дар бораи С.Айнӣ («Қизил Тоҷикистон», 1949, 25 сентябр), «Дар бораи «Ёддоштҳо»-и С.Айнӣ» («Тоҷикистони сурх», 1949, 6 сентябр) ва «Мактаби калони эҷодӣ» («Тоҷикистони сурх», 1949, 30 ноябр) ном бурда нашудаанд.

Зиёда аз ин, дар китобномаи шарҳҳои мазкур бахши «Роҳбарӣ ба диссертатсияҳои номзадӣ» ҷой дода нашудааст. Ҳол он ки аз ҳафт диссертатсияи номзадӣ, ки бо роҳбарии устод Табаров навишта шудаанд, дифои шаштоаш то соли 1984 сурат гирифтааст. Бинобар ин, Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон тасмим гирифтаанд, ки соли 2003 осорномаи устод Табаровро аз нав ба таърифи расонанд [5]. Ба гуфти профессор А. Махмадаминов, дар осорномаи нав «усули ҷойдодаи маводҳо аз феҳрасти соли 1984 тафовут надорад. Бинобар ин дар ин нашр ҳам феҳраст, ҳам аппарати ёрирасон, ҳам нишондоди алифбоии асарҳои С.Ш.Табаров ва ҳам нишондоди номҳо дар асоси библиографияи соли 1984 ба шакл дароварда шудаанд» [1, с.2].

Ин аст ки осорномаи дувум аз шумораи тартибии 570 оғоз гардида, дар он аввал маводи аз осорномаи пешин берун монда ҷой дода мешавад. Ҳамчунин, дар осорномаи дувум бахши «Роҳбарӣ ба диссертатсияҳои номзадӣ» илова гардидааст, ки он рӯйхати фишурдаи рисолаҳои номзадро бо номгӯи муаллифону мавзӯи таҳқиқот ва соли дифоъ фаро гирифтааст.

Ҳамин тариқ, дар ду барориши осорнома (солҳои 1984 ва 2003) миқдори таълифот ва асарҳои таҳриру таҳиякардаи домолло Табаров ба 733 ва адабиёту қайдҳои оид ба ҳаёт ва фаъолияти устод ба 241 номгӯи расидааст.

Устод Табаров дар даҳ соли охир, чунонки мебояд, ба навиштани мақолаҳои илмӣ ва илмӣ-оммавӣ кам таваҷҷуҳ намуда, асосан ба таълифи асарҳои бунёдӣ (чун «Зиндагиномаи Садриддин Айнӣ» (1875-1899), ки аз сӣ чӯзӣ чопӣ иборат аст), таҳриру такмил ва таҷдиди назари баъзе асарҳои пештар чопгардида (чун «Пайрав Сулаймонӣ», ки бори аввал соли 1962 дар ҳаҷми 25 чӯзӣ чопӣ ба таъб расида буд) ва нашр кардани асарҳои то ҳол рӯйи чопро надида (чун «Романи «Ғулумон»-и Айнӣ ҳамчун романи таърихӣ», ки солҳои 1947-1948 таълиф ёфтааст) машғул мешавад. Ҷолиб аст, ки ҳангоми ба тартиб овардани бойгонии хеш устод боз ба якчанд хабару мақолаи дар матбуоти даврӣ чопгардидааш, ки дар ду барориши осорнома ном бурда нашудаанд, дучор мешавад ва номгӯйи онҳоро (чун хабарҳои «Кӣ гуфтааст? – «Ҷавонони Тоҷикистон», 1945, 31 октябр; «Тайёрӣ ба мусобиқаи гимнастикӣ» – «Газетаи муаллимон», 1941, 24 апрел; мақолаи «Нависандаи бузурги рус» – «Блокноти агитатор», 1964, №5, – С. 243-244») дар ҳошияи нусхаи кори китоби аввали осорнома қайд мекунад.

Бо ибтикори шӯъбаи библиографияи миллии Китобхонаи миллии Тоҷикистон бахшида ба ҷашни мубораки 90-умин солгарди устод Табаров осорномаи пурраи ин донишманди бисе сермаҳсул мураттаб ва чоп шуд [4]. Ҷолиб аст, ки ин осорнома аз ду китобномаи пешин бо мукамалӣ ва муназзамии худ фарқ мекунад. Аввал ин ки дар китобномаҳои пешин асарҳои илмӣ, илмӣ-методӣ ва таълимии муаллиф бо хабару мақолаҳо ва мусоҳибаҳои он кас дар якҷоягӣ мувофиқи тартиби солҳо оварда шудаанд. Дар китобномаи охир бошад, осори ғановатманди устод ба қисматҳои «Асарҳои илмӣ, илмӣ-методӣ ва таълимӣ. Нашрҳои алоҳида», «Мақолаҳо дар матбуоти даврӣ ва нашрияҳои давомдор», «Маърузаҳои С.Ш.Табаров», «Мусоҳибаҳои С.Ш.Табаров», «Қорҳои таҳриркарда ба таҳиянамудаи С. Табаров», «Роҳбарӣ ба диссертатсияҳои номзадӣ» ҷудо шуда, ба кадом забон таълиф ёфтани мавод низ ишора мегардад. Аз ҷумла, қисмати «Мақолаҳо дар матбуоти даврӣ ва нашрияҳои давомдор» ба риштаҳои ба забони тоҷикӣ, ба забони русӣ, ба забони ўзбекӣ ҷудо карда шудааст.

Дар ду китобномаи пешин қисмати «Адабиёт дар бораи ҳаёт ва фаъолияти С.Ш. Табаров» мавод аз рӯйи тартиби алифбо оварда, соли таълиф ва забони навишти онҳо танзим нашудааст. Дар китобномаи охир бошад, ҳангоми ҷобачогузори маводи қисмати «Адабиёт доир ба С.Ш.Табаров» ҳам забони таълифот, ҳам соли таълифот ва ҳам тартиби алифбо ба эътибор гирифта шудааст. Масалан, мақолаҳои Шарифӣ А. «Олими ҷавон» ва Ефимов С. «Путь человека» ҳарчанд ҳар ду соли 1951 таълиф ёфтаанд, аввалин дар риштаи забони тоҷикӣ ва дувумӣ дар риштаи забони русӣ ҷойгир шудаанд. Чунин усули тартиб додани китобномаҳо, ки Китобхонаи миллии Тоҷикистон пеш гирифтааст, ба стандарти имрӯзаи ҷаҳонӣ оид ба таҳияи дастурҳои библиографияи фардӣ мувофиқат карда, боиси танзим ва мураттабии боз ҳам бештари номгӯи мавод мегардад.

Мувофиқи осорномае, ки шӯъбаи библиографияи миллии Китобхонаи миллии Тоҷикистон тартиб дода, ба таъб расондааст, алҳол номгӯйи асарҳои илмӣ, илмӣ-методӣ ва таълимии устод Табаров ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ (баъзе асарҳо бо ҳаммуаллифӣ ва баъзеи дигар такроран чоп шудаанд) ба 63, мақолаҳои илмӣ ва илмӣ-оммавӣ, хабар, маъруза ва мусоҳибаҳо ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва ўзбекӣ ба 680, қорҳои таҳрирӣ, таҳияҳо ва роҳбарӣ ба диссертатсияҳои номзадӣ ба 50 адад мерасанд. Адабиёте, ки ба ҳолнома ва фаъолияти илмию омӯзгории устод Табаров бахшида ё қисман дахл кардаанд, 246 номгӯйро ташкил додаанд.

Ҳамин тариқ, китобномаи ба ҷашни 90-солагии устод Табаров бахшида мукамал ва муназзам буда, аз як тараф, фаъолияти серсоҳа ва пурсамари адабиётшиносӣ, мунаққидӣ ва омӯзгории донишманди шинохтаи тоҷикро равшану возеҳ инъикос намояд, аз тарафи дигар, ба муҳаққиқону суханшиносон дар омӯзишу пажӯҳиши осори ин шахсияти барҷаста имконияти васеъ фароҳам меоварад.

Вале ин китобнома низ тамоми мақола ва гузоришоти дар матбуоти даврӣ оид ба устод Табаров дар соли 1914 ба таъб расидаро дар бар гирифта наметавонист, зеро «Осорномаи Соҳиб Табаров» 25. 07. 2014 ба чоп супорида шуд ва то конференсияи илмие, ки ба муносибати 90-солагии муҳаққиқ 23 ноябр дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон баргузор гардид, боз чанд гузоришҳои дигар ба таъб расиданд, ки дар осорнома қайд шуданашон имкон надошт. Ғайр аз ин, баъди сари устод Табаров (устод 12 апрели соли 2015 дар синни 91-солагӣ аз олам даргузаштанд) масъалаи коркард ва истифодаи бойгонии азими ин донишманди фархехта ба миён меояд, ки он дар маркази ноҳияи Муъминобод қарор дорад.

Дар бойгонии устод ҷузвдонҳо ва бастаҳои зиёде ҷой доранд, ки таҳқиқи мутахассисонро интизоранд. Соли 2019 китоби Соҳиб Табаров бо номи «Файзиддини Дуобӣ» (Душанбе, 2019. – 230 саҳ.) бо сарсухани узви вобастаи АИ ҶТ, профессор Муҳаммад Абдурахон Наврӯз аз тариқи Муассисаи нашриявии «Дониш»-и АМИТ ба таъб расид. Дар муаррифиномаи китоб омадааст: «Китобе, ки Шумо дар даст доред, шояд вопасин асари таҳлилии устоди зиндаёд, мунаққиди сатҳи ҷаҳонӣ, узви вобастаи АИ ҶТ Соҳиб Шухратиевич Табаров бошад, ки оид ба аҳволу афъол ва осору афкори шоири ширинкалом Файзиддини Дуобӣ (Файзи Алам) ба анҷом расонида шудааст» [7, с.2].

Вале, чунонки аз ёдоварӣ дар дафтари «Таассуроти ақлу дил» бармеояд, устод Табаров баъди ба анҷом расонидани пажӯҳиш дар атрофи Девони Алам дарҳол, яъне 13.03.2011 – рӯзи якшанбе, ба пажӯҳиши ашъори Ҳоҷӣ Ҳусайни Кангуртӣ мепардозад ва чун таҳлили ашъори Файзи Алам Куллиёти Муҳаммад Ҳусайнро ҳам дар дафтари 112-ум ва 113-уми «Таассуроти ақлу дил» («Таассуроти ақлу дил» аз 122 дафтари 94-варақа иборат аст) дар якҷоягӣ ба ахбори рӯзнома аз назари таҳлил мегузаронад ва аввал оид ба ғазалиёт ва баъд дар хусуси дostonҳои шоир фикрҳои ҷолиби илмӣ баён кардааст.

Маълум аст, ки устод Табаров бо номи «Ҳаёт, адабиёт, реализм» маҷмуи мақолаҳои дар панҷ ҷилд ба таъб расонда буд. Аз бойгонии мунаққид бармеояд, ки ӯ ҷилди 6-уми «Ҳаёт, адабиёт, реализм»-ро низ мурағбат намуда будааст, вале он бар асари ҷанги шаҳрвандӣ ва печидагии рӯзгор дар шакли дастхат боқӣ мемонад. Ҳамчунин, устод ба адибон ва суҳаншиносони зиёде ватаниву хоричӣ ва аҳли ҷамоатчиғии Тоҷикистон мукотиба намудааст, ки нусхаҳои мактубҳо дар бойгонӣ маҳфуз буда, қобили омӯзиш ва баррасӣ мебошанд. Аз ҷумла, нависанда Абдулҳамид Самад мактубҳои ба ӯ ирсол намудаи устод Табаровро дар шакли китобча ба таъб расондааст.

Соли 2024 бо Амри Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 100-солагии Соҳиб Табаров таҷлил мегардад ва табиист, ки ба ин муносибат паҳлуҳои камомӯхтаи рӯзгор ва мероси доманфарроҳи устод дар муассисаҳои фарҳангӣ ва илмӣ таълимии мамлакат ва матбуоти даврӣ мавриди омӯзишу баррасӣ қарор мегирад ва як зумра таълифоте рӯйи қор меояд.

Ҳамин тавр, чоп ва дастраси хонандагон гардидани осори номатбуи устод Табаров ва адабиёти оид ба таълифоти ӯ мутғасил давом дорад. Ин ҳолат бозбинии Осорномаи Соҳиб Табаровро тақозо мекунад, зеро китобномаҳои шарҳиҳолӣ дар шинохти шахсиятҳои барҷастаи илмӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии мамлакат ва пойдории фаъолияти меҳнатии онҳо чун сарчашмаи бозғимоду бегазанд қимат доранд.

Адабиёт

1. Маҳмадаминов, А. С. Пешгуфтор [Матн] // Соҳиб Шухратиевич Табаров: нишондиҳандаи биобиблиографӣ / АИ ҶТ; ДДМТ; тарт. А. Кӯчаров; муҳ.масъул А. С. Маҳмадаминов. – Душанбе: Диловар-ДДМТ, 2003. – С. 2.

2. Мусулмонқулов, Р. Очерки мухтасари ҳаёт ва фаъолият [Матн] // Табаров Соҳиб Шухратиевич: биобиблиогр. указатель. – Душанбе: Дониш, 1984. – С.13-23.

3. Насриддин, А. Матншиносии осори адабӣ [Матн]. – Душанбе, 2011. – 392 с.
4. Осорномаи Соҳиб Табаров [Матн]: биобиблиография / КМТ; Ин-ти забон, адабиёт, шарқшиносӣ ва мероси хаттии ба номи А. Рӯдакӣ; мураттибон: С. Иброҳимова, Б. Қурбонова; мух. А. Кӯчаров; зери назари Н. Салимов. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 196 с.
5. Соҳиб Шухратиевич Табаров [Матн]: нишондихандаи биобиблиографӣ / АИ ҶТ; ДДМТ; тарт. А. Кӯчаров; мух.масъул А. С. Маҳмадаминов. – Душанбе: Диловар-ДДМТ, 2003. – 40 с.
6. Табаров Соҳиб Шухратиевич [Текст]: биобиблиогр. указатель / вступ. ст. Р. Мусулманкулова; библиогр. сост. А.С. Маҳмадаминовым, М.Р. Раджабовой; отв. ред. С.А. Раджабова; библиогр. ред. Н.Б. Щербакова; АН Тадж. ССР, ЦНБ. – Душанбе: Дониш, 1984. – 118 с. – (Материалы к биобиблиогр. ученых Таджикистана, вып. 26).
7. Табаров, С. Файзиддини Дуобӣ (Файзи Алам) [Матн]. – Душанбе, 2019. – 230 с.
8. Феҳрасти асарҳои С. Айни ва адабиёти оид ба ӯ [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1978. – 278 с.
9. Энциклопедияи советии тоҷик [Матн]. – Душанбе: СИЭСТ, 1987. – Ҷ. 7. – 640 с.

КИТОБНОМАНИГОРИИ ОСОРИ УСТОД ТАБАРОВ

Китобноманигорӣ чун яке аз бахшҳои муҳими библиографияшиносӣ дар фарҳанги милали мутамаддини дунё, аз ҷумла мардуми тоҷику форс, таърихи бой дорад. Қайд мегардад, ки дар давраи нав, замони густариши бемайлтон ва бесобиқаи илму фарҳанги ҷаҳонӣ, китобноманигорӣ аҳаммияти боз ҳам бештар касб намуд, ба дараҷае ки ягон таҳқиқоти адабиётшиносӣ, ягон осори ҷомеи нависандагон, ки ба талаботи илмӣ ҷавобгӯ бошад, бе истифодаи манбаъҳои библиографӣ ба анҷом намерасад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таъсиси Китобхонаи давлатии Тоҷикистон ба номи Фирдавсӣ ва Китобхонаи илмӣ марказии Академияи илмҳои Тоҷикистон китобноманигории осори ҷопӣ ба роҳ монда шуда, инкишоф ёфт. То имрӯз доир ба зиндагӣ ва осори доманфарроҳи С. Ш. Табаров се китобнома ҷоп гардидааст. Дастури «Осорномаи Соҳиб Табаров» (2014), ки аз тарафи кормандони Китобхонаи миллии Тоҷикистон мураттаб гардидааст, чун китобномаи мукаммали шарҳиҳолӣ дар илми китобдорӣ эътибори калон дорад ва сарчашмаи муътамадест барои омӯзишу паҷуҳиши мероси фарҳангии ин донишманди барҷастаи тоҷик.

Муаллиф китобномаҳои марбут ба осор ва фаъолияти илмию эҷодии Табаровро мулоҳизакорона таҳлил намуда, ба хулосае меояд, ки ҷоп ва дастраси хонандагон гардонидани осори номатбуи устод Табаров ва адабиёти оид ба таълифоти ӯ муттасил бояд идома ёбад. Ин ҳолат бозбинии библиографияи Соҳиб Табаровро тақозо мекунад, зеро китобномаҳои шарҳиҳолӣ дар шинохти шахсиятҳои барҷастаи илмӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии мамлакат ва пойдеории фаъолияти меҳнатии онҳо чун сарчашмаи бозътимоду бегазанд кимат доранд.

Калидвожаҳо: феҳрист, китобноманигорӣ, китобномаи шарҳиҳолӣ, осорномаи адабӣ, мақола, адабиёт, таълифот, нусхаҳои ҷопӣ, адибон ва суҳаншиносон, Соҳиб Шухратиевич Табаров, сарчашмаи бозътимод.

БИБЛИОГРАФИРОВАНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ УСТОДА ТАБАРОВА

Библиографирование как важная сфера библиографоведения имеет давнюю историю в культуре цивилизованных народов, в том числе таджиков и персов. Отмечается, что в новое время, в эпохе бурного и небывалого развития мировой науки и культуры библиографирование обрело еще большую значимость, до такой степени, что ни одно литературоведческое исследование и ни одно литературное произведение, отвечающее

научным критериям, не обретает совершенный вид, не используя библиографические источники.

В Республике Таджикистан вслед за основанием Государственной библиотеки имени Фирдавси и Центральной научной библиотеки Академии наук Таджикистана было налажено и стало развиваться библиографирование печатных изданий. До настоящего времени (2014) выпущено три библиографического указателя трудов Сохиба Табарова. Данное библиографическое пособие, подготовленное к изданию усилиями сотрудников Национальной библиотеки, является третьим по счету и благодаря значительным дополнениям считается наиболее ценным подарком для пользователей, служа надежным источником для изучения и исследования богатого культурного наследия этого корифея литературоведческой науки Таджикистана.

Подвергая внимательному анализу библиографические пособия, посвященные жизни и научному творчеству Сохиба Табарова, автор приходит к выводу, что следует продолжать издание все еще неизданных произведений Сохиба Табарова и литературу, посвященную его произведениям, что требует пересмотра библиографии Сохиба Табарова, ибо пособия такого рода играют большую роль в достойном познании места и роли выдающихся личностей в развитии науки, культуры и образования страны, что весьма важно и поучительно как для нынешних, так и грядущих поколений.

Ключевые слова: библиография, библиографирование, биобиблиография, литературная библиография, статья, литература, печатные издания, литераторы и филологи, Сохиб Шухратиевич Табаров, надежный источник.

BIBLIOGRAPHING OF USTOD TABAROV'S WORK

Bibliographing, as one of the important branches of bibliography, has a rich history in the culture of the civilized peoples of the world, including the Tajik and Persian peoples. It is noted that in the new era, the time of the continuous and unprecedented expansion of world science and culture, bibliographing has become even more important, to the extent that any literary research, any collection of works of writers, which meets the scientific requirements, cannot be completed without the use of bibliographic sources.

In the Republic of Tajikistan, with establishing of the State Library of Tajikistan named after Firdavsi and the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of Tajikistan, the bibliographing of printed works was organized and developed. It was published three works about the life and widespread works of S. Sh. Tabarov until now. The book "Osornomai Sohib Tabarov (Artifacts of Sohib Tabarov)" (2014), compiled by the staff of the National Library of Tajikistan, is highly regarded as a complete explanatory catalog in librarian science and is a reliable source for studying and researching the cultural heritage of this outstanding Tajik scholar.

The author thoughtfully analyzes the books related to Tabarov's works and scientific and creative activities, and comes to the conclusion that the publication and making accessible to readers of the unpublished works of Ustod Tabarov and the literature on his works should be continued. This situation requires a review of the bibliography of Sahib Tabarov, because explanatory books are valuable as a reliable and inexhaustible source for the recognition of outstanding scientific, cultural and social figures of the country and the sustainability of their work.

Keywords: catalog, bibliography, descriptive book, literary work, article, literature, compositions, printed copies, writers and rhetoricians, Sahib Shuhratievich Tabarov, reliable source.

Маълумот дар бораи муаллиф: Кӯчарзода Аламхон – узви вобастаи АМИТ, доктори илмҳои филологӣ, профессори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Нишонӣ: Тоҷикистон, 734035, ш. Душанбе, Хиёбони Рӯдакӣ, 17. Тел.: (+992) 905507980, E-mail: alamxonnn@gmail.com

Сведения об авторе: Кучарзода Аламхон – член-корреспондент НАНТ, доктор филологических наук, профессор Таджикский национальный университет. Адрес: Таджикистан, 734035, г. Душанбе, Проспект Рудаки, 17. Тел.: (+992) 905507980, E-mail: alamxonnn@gmail.com

Information about the author: Kucharzoda Alamkhon – corresponding member of NAST, Doctor of Philology, Professor of Tajik National University. Address: Tajikistan, 734035, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17. Tel.: (+992) 905507980, E-mail: alamxonnn@gmail.com

ТДУ 001(092)+37точик+008+378+371.2+03точик

ФАЪОЛИЯТИ БИБЛИОГРАФИИ КИТОБХОНАҲО

Нурзода Чалолиддин

Муассисаи давлатии “Китобхонаи миллии”-и Дастгоҳи иҷроияи
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Фаъолияти библиографӣ чузби чудонашавандаи фаъолияти ҳар як китобхона ҳамчун маркази илмӣ, иттилоотӣ, фарҳангӣ ва маърифатӣ мебошад. Асосан дар китобхонаҳо чунин самтҳои фаъолияти библиографӣ: созмондиҳии дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографӣ; хизматрасонии библиографӣ; таҳияи дастурҳои библиографӣ; омӯзиш ва тарғиби донишҳои библиографӣ, роҳандозӣ мешаванд. Дар мақола кӯшиш шудааст, ки бештар дар бораи самти сеюми фаъолияти библиографии китобхонаҳо – таҳияи дастурҳои библиографӣ ва давраҳои рушду таҳаввули он маълумот пешниҳод гардад. Қабл аз ҳама, ба мафҳуми библиография, таърих ва нақшу мақоми он дар ҳаёти ҷомеа тавачҷуҳ зоҳир шуд.

Библиография (аз *библио* – *китоб* ва *графия* – менависам), соҳаи фаъолияти илмӣ ва амалӣ буда, вазифаи асосиаш додани маълумот дар бораи асарҳои ҷопӣ ва барои мақсади муайяни иҷтимоӣ тарғиб намудани онҳо мебошад [9].

Имрӯз библиография яке аз самтҳои асосии фаъолияти китобдорӣ барои муаррифӣ ва пешниҳоди осори дар ҳамаи навъи воситаҳои интишорӣ дарҷшуда ва дар заминаи он таъмин намудани эҳтиҷоти ба иттилоотдоштаи истифодабарандагон (хонандагон) барои қонеъ гардонидани талаботи гуногуни шахсӣ, таълимӣ, касбӣ ва ҷамъиятии онҳо нақш ва мақоми хоссаро касб кардааст.

Омӯзиши таърихи библиографияи тоҷик имкон медиҳад, ки давраҳои асосии ташаккули библиографияи тоҷик ҳамчун фаъолияти илмӣ ва амалӣ муайяну мушаххас карда шавад. Масалан, номзади илмҳои педагогӣ, профессор Раҳимҷони Шарофзода дар заминаи омӯзиши таърихи хат, китоб ва фарҳанги халқҳои эронинаҷод давраҳои асосии ташаккули тавлиди ахбори адабии библиографиро муайян намуда, таърихи пайдоиш ва рушди ахбори библиографиро ба панҷ давра тақсим кардааст: давраи аввал – Адабиёти қадимтарин. Пайдоиши хатти меҳӣ – сангнавиштаҳо (аз асри VII пеш аз мелод то асри III мелодӣ); давраи дуюм – Адабиёти китобии паҳлавӣ (аз соли 220 мелодӣ то миёнаи асри VII); давраи сеюм – Зухурёбии адабиёти форсу тоҷик ба забони арабӣ (аз миёнаи асри VII то охири асри IX); давраи чаҳорум – Адабиёти классикии асрҳои IX-XV; давраи панҷум – Адабиёти классикии асрҳои XVI – ибтидои асри XX [10].

Дар ҳар як давраи таърихӣ, библиография бо дарназардошти рушди соҳаҳои мухталифи дониш, баланд гардидани ниёзҳои иттилоотии ҷомеа, пайдо шудани дастгоҳҳои китобчопкунӣ ва афзудани теъдоди дастхату китобҳои ҷопӣ, инкишоф ёфтааст. Ҷунонки муҳаққиқон Р. Шарофзода ва Қ. Бӯриев ишора кардаанд, масалан, танҳо дар асри XII чунин дастурҳои библиографӣ: «ал-Фехрист»-и Ибни Надим, библиографияи шарҳиҳои «Фехристи асарҳои Розӣ»-и Абурайҳони Берунӣ, «Рисолаи саргузашт»-и Ибни Сино, «Иршод-ул ариб илал маърифат-ил-адиб»-и Ёқути Ҳамавӣ, «Уюн-ул-анбо фӣ табакот-ил-аттибо»-и Ибни Абуусайба, «Китоб-ул-ансоб»-и Муҳаммад ибни Мансур Самъонии Марвазӣ, «Таттимату сивон-ул-ҳикма»-и Заҳириддин Абулҳасани Байҳақӣ, мавриди истифода қарор гирифта, талаботи рӯзафзуни библиографии эҳтиҷмандонро қонеъ гардониданд [9].

Оид ба таърихи пайдоиш ва рушди библиография дар давраҳои гуногуни таърихӣ асару мақолаҳои олимони соҳаи библиографияи тоҷик: Р. Шарофзода, А. Раҳимов, С. Муҳиддинов, Ш. Комилзода, Қ. Бӯриев (Абдурахимзода) ва дигарон ба таърихи расидаанд ва тавассути онҳо мутахассисони соҳаи китобдорӣ имкон пайдо карданд, ки ба давраҳои ташаккулёбии навҳои гуногуни библиография, инкишофи дастурҳои мухталифи библиографӣ, ҳадафу вазифаҳо, сохтору таъини хонандагии онҳо шинос шаванд. Аз ҷумла, самтҳои асосии рушди библиографияи тоҷик дар асрҳои IX-X дар асари библиографияшиносии маъруфи тоҷик Раҳимҷони Шарофзода «Ибни Сино ва библиографияи тоҷик» мавриди омӯзиш қарор гирифтааст [8]. Ҳамзамон, таърихи библиографияи тоҷик аз замонҳои қадим то ибтидои асри XXI дар монографияи номзади илмҳои таърих Қ. Бӯриев (Абдурахимзода) таҳқиқ шудааст [5].

Ба андешаи муҳаққиқи ҷавон С. Нодирзода «Таҷрибаи таҳияи дастурҳои библиографӣ дар Тоҷикистон дар даврони шуравӣ ҳанӯз аз солҳои 20-ум оғоз ёфта буд. Аввалин дастури библиографияе, ки марбут ба омӯзишу тарғиби адабиёти тоҷик ихтисос дошт, «Фехристи маъхазҳои асосӣ буд, ки устод С. Айнӣ дар охири «Намунаи адабиёти тоҷик» овардааст». Роҷеъ ба мазмуну муҳтавои ин қисми асари безаволи устод Садрриддин Айнӣ ва фаъолияти библиографияи ӯ маълумоти амиқу мушаххас дар китоби Р. Шарофзода «Садрриддин Айнӣ аз дидгоҳи библиографияи адабӣ» пешниҳод шудааст, ки дар бобати инкишоф додани назарияи библиографияи ашхоси муътабар таҷрибаи нахустин дар илми библиографияшиносии тоҷик махсуб меёбад» [7, с.63]. Аз ҷониби ин муҳаққиқ (С. Нодирзода) соли 2022 нишондиҳандаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (солҳои 1960-1990) [2] таҳияву интишор шуд, ки давоми мантиқии асари библиографияи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистони»-и З. М. Шевченко ва Д. С. Лейви мебошад [1]. Мутобиқ ба маълумоти С. Нодирзода нишондиҳандаи «Библиографияи библиографияи Тоҷикистон» (солҳои 1960-1990) аз 5 боб, 6 ҷаҳд ва 52 зерҷаҳд иборат буда, 1730 номгуи адабиёти назариявии марбут ба библиография ва дастурҳои библиография ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ интишорёфтаре фаро гирифтааст [2, с.11].

Дар таҳияву нашри дастурҳои библиографӣ нақши китобхонаҳои калонтарини ҷумҳурӣ ва марказҳои библиографӣ калон аст. Таъсисёбӣ ва ба фаъолият шурӯъ кардани Китобхонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи А. Фирдавӣ (ҳоло Муассисаи давлатии «Китобхонаи милли»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон) (с.1933), Палатаи китобҳои ҷумҳурӣ (ҳоло Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузори стандарти китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон) (с.1935) ба ташаккул ва рушди библиографияи тоҷик тақдирӣ доданд. Бахусус барои шаклгирию инкишофёбии библиографияҳои давлатӣ, илмӣ-ёрирасон ва тавсиявии тоҷик мусоидат карданд. Ҷунонки таҳлил нишон дод дар омодашавии интишори навҳои гуногуни дастурҳои библиографӣ дар муқоиса бо дигар китобхонаву марказҳои библиографияи дар ҷумҳурӣ фаъолиятдошта, саҳми Китобхонаи миллии Тоҷикистон назаррас аст. Масалан, тибқи маълумоти нишондиҳандаҳои библиографияи «Нашри Китобхонаи ба номи Абулқосим Фирдавӣ»

тӯли солҳои 1940-1990 аз ҷониби бахшу шуъбаҳои китобхонаи мазкур доир ба мавзӯҳои мубрами давр 605 номгӯи дастури гуногуншаклу гуногунжанри библиографӣ таҳияву интишор ёфтаанд [7, с.63].

Фаъолияти библиографии бахшу шуъбаҳо ва марказҳои Китобхонаи миллӣ ва дар робита ба ин, номгӯи дастурҳои библиографии тӯли солҳои 1991-2022 таҳиянамудаи Китобхонаи мазкур дар китобномаи тартибдодаи Ш. Комилзода “Библиографияи библиографияи Тоҷикистон” (солҳои 1991-2022) инъикос ёфтаанд [3]. Аз ҷумла, тибқи маълумоти пешниҳоднамудаи Ш. Комилзода «аз ҷониби Китобхонаи миллии Тоҷикистон барои олимону адибон, муҳаққиқону мутахассисони соҳаҳои гуногуни илм, донишҷӯёну омӯзгорони муассасаҳои таҳсилоти олии ва миёнаи касбӣ ва хонандагони касбу кори гуногун дастурҳои библиографии «Тақвими китобдор», «Тақвими ҷашн ва санаҳои муҳими Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Тақвими фарҳангӣ», «Кӯлоби бостонӣ», «Балчувон осоишгоҳи байналмилалӣ», «Давлати бузурги Сомониён», «Авесто» – китоби муқаддаси зардуштиён», «Соли 2006 – Соли бузургдошти тамаддуни ориёӣ», «Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)», «Заҳоири меҳнатӣ ва шугли аҳоли дар шароити нави иқтисодӣ», «Иқтисоди бозаргонӣ», «Коррупсия», «Нерӯгоҳи обии барқии Роғун», «Об – манбаи ҳаёт», «Ормони миллат: Роғун – бузургтарин сарбанди асри нав», «Эмомалӣ Раҳмон», «Инъикоси фаъолияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рӯзномаи «Ҷумҳурият» (2019-2021)», «Сулҳу ваҳдат дар сарзамини тоҷикон поянда бод», «Иҷлосияи сарнавиштсоз», «Ваҳдати миллӣ», «Танзими расму оинҳои миллӣ ва анъанаву маросимҳои динӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Наврӯз», «Танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол», «Нусхаҳои хаттии “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ», «Феҳристи нусхаҳои хаттии Китобхонаи миллии Тоҷикистон», «Китобшиносии Фирдавсӣ ва “Шоҳнома”», «Нобиғаҳои ҳама давру замон», «Таърихи варзиши Тоҷикистон», «Таджикистан в литературе на иностранных языках 1986–1990», «Справочные издания Национальной библиотеки Таджикистана», «Библиографияи забоншиносӣ», дастурҳои тавсиявии «Бузургони адабиёти классикии тоҷику форс: Саъдии Шерозӣ, Чалололидини Румӣ, Ҳофизи Шерозӣ», «Бадриддин Ҳилолӣ, Сайидо Насафӣ ва Абдурахмон Мушфиқӣ», «Абдусалом Дехотӣ», «Муҳаммадҷон Раҳимӣ», «Сотим Улуғзода», нашрияҳои иттилоотии «Адабиёти нав доир ба Тоҷикистон», «Адабиёти нав доир ба фарҳанг ва ҳунари Ҷумҳурии Тоҷикистон», китобномаҳои шарҳиҳои «Носири Хусрави Кубодиёнӣ», «Мавлоно Чалололидини Балхӣ», «Восеъ – Қаҳрамони халқи тоҷик», «Боқӣ Раҳимзода», «Фазлиддин Муҳаммадиев», «Лоик Шералӣ», «Гулзори Гулназар», «Гулназар Келдӣ», «Муъмин Қаноат», «Шоири халқи Тоҷикистон Аскар Ҳаким», «Тилло Пӯлодӣ шоири маъруфи халқи тоҷик», «Абдулҳамид Самад», «Кароматуллоҳи Мирзо», «Шаҳрия Аҳтамзод», «Назри Яздон», «Ғаффор Валаматзода», «Нури хирад» (Фарҳод Зикриёев), «Муллозухур Тоҳирӣ», «Абдуллоҷон Юнусов», «Осорномаи Соҳиб Табаров», «Осорномаи профессор Худойназар Асозода», «Раҷабмад Амиров», «Челмат Шерматзода», «Профессор Аҳмад Абдуллоев», «Профессор Шохзамон Абдуқодирович Раҳмонов», «Тимур Зульфикаров», «Коршиносони эҷодкори Китобхонаи миллӣ» ва ғайраҳо интишор ёфта, дар қорҳои илмиву эҷодӣ ва пажухишу интиҳоби адабиёти зарурӣ пайваста мавриди истифода қарор гирифтанд» [3, с.5-7].

Чунонки таҳлил нишон дод, таи солҳои охир барои таҳияву нашри дастурҳои библиографӣ тавачҷуҳи хосса зоҳир карда мешавад. Ба андешаи мо, яке аз сабабҳои зиёд шудани теъдоди номгӯи дастурҳои библиографӣ дар солҳои охир ин, қабл аз ҳама, ба тайёр кардани дастурҳои библиографӣ чалб шудани бештари бахшу шуъба ва марказҳои китобхона мебошад. Имрӯз дар радифи шуъбаҳои библиографияи миллӣ, маълумотдиҳӣ-библиографӣ, адабиёт доир ба фарҳанг ва ҳунар дигар бахшу шуъбаҳо, аз қабилӣ шуъбаҳои илмӣ-методӣ ва таҳқиқотӣ, рисолаҳои илмӣ, матбуоти даврӣ, Медиатекаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази забони тоҷикӣ ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ,

Маркази тоҷикшиносӣ низ фаъолияти библиографиро роҳандозӣ намудаанд. Масалан аз ҷониби Маркази забони тоҷикӣ ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ дастури библиографии «Библиографияи забоншиносӣ» [4] ва Медиатекаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон феҳристи адабиёти «Инъикоси фаъолияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рӯзномаи «Ҷумҳурият» (2019-2021)» [6] ба таъб расиданд, ки имрӯз мавриди истифода қарор мегиранд. Илова бар ин, Маркази тоҷикшиносӣ мутобиқи Низомномаи кориаш тасмим гирифтааст, ки доир ба масъалаҳои тоҷикшиносӣ силсилаи дастурҳои библиографиро таҳия намояд.

Ҳамин тавр, омӯзиши яке аз самтҳои муҳимми фаъолияти библиографии китобхонаҳо – таҳияи дастурҳои библиографӣ нишон дод, ки аз замонҳои қадим то имрӯз ба ин самти фаъолияти библиографӣ тавачҷуҳи хосса зоҳир қарда шудааст. Бо дарназардошти рушди соҳаҳои гуногуни дониш, инкишофи наشري китоб ва қонё намудани ниёзҳои иттилоотии ҷомеа навҳои гуногуни дастурҳои библиографӣ таҳияву интишор шуданд ва то имрӯз қимати илмиву услубии худро нигоҳ дошта, ба хонандагон хизмат мерасонанд.

Адабиёт

1. Библиография библиографий Таджикистана [Текст]: библиогр. указатель / сост.: З.М. Шевченко, Д.С. Лейви; отв. ред.: Б.А. Литвинский, А.Н. Максумов; Библиогр. ред.: Л.В. Турсунова. – Душанбе: Дониш, 1966. – 166 с.
2. Библиография библиография Тоҷикистон [Матн]: нишондиҳандаи библиографӣ (1960-1990) / мурағтиб С. С. Нодирзода; мух. Ш. Комилзода; зери назари С. Ҳ. Шосаидзода. – Душанбе: Аржанг, 2022. – 432 с.
3. Библиография библиография Тоҷикистон [Матн]: китобнома (1991-2022) / мурағтиб ва муаллифи пешгуфтор Ш. Комилзода; зери назари М. Ақобирова; муҳаррир С. Наимов. – Душанбе: Истеъдод, 2023. – 208 с.
4. Библиографияи забоншиносӣ [Матн]: феҳристи адабиёти солҳои 1985-2019 / КМТ; мурағтибон: Ҳ. Аюбов, М. Абдуллоҳ; зери назари Ҷ. Ҳ. Файзализода; мух.: Г. Маҳмудов, Н. Аҳмадова. – Душанбе: ҶДММ “Меҳроҷ Граф”, 2021. – 496 с.
5. Бӯриев, Қ. Б. Таърихи библиографияи тоҷик (аз замонҳои қадим то ибтидои асри ХХI) [Матн] / муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 260 с.
6. Инъикоси фаъолияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” (2019-2021) [Матн]: феҳристи адабиёт / Китобхонаи миллии Тоҷикистон; мурағтиб О. Имомназарова; зери назари Ҷ. Файзализода; мух.: Г. Маҳмудов, Н. Аҳмадова. – Душанбе: ҶДММ “Меҳроҷ Граф”, 2022. – 740 с.
7. Нодирзода, С. Рушди библиографишиносӣ дар Тоҷикистон [Матн] // Паёми Китобхонаи миллии. – 2023. – №1 (1). – С.61-77.
8. Шарофзода, Р. Авиценна и таджикская библиография [Текст] / Р. Шарофзода; отв. ред. д-р филолог. наук А.Л. Хромов. – Душанбе, 1990. – 36 с.
9. Шарофзода, Р., Бӯриев, Қ. Библиография [Матн] // Энциклопедияи миллии тоҷик. – Душанбе: СИЭМТ, 2011. – Ҷилди 2. – С.555.
10. Шарофзода, Р. Библиографияи адабии тоҷик [Матн]: китоби дарсӣ. – Душанбе, 1988. – С.61-71.

ФАЪОЛИЯТИ БИБЛИОГРАФИИ КИТОБХОНАҲО

Дар мақола оид ба таърихи пайдоиши библиография, давраҳои рушд ва таҳаввули он маълумот дода шудааст. Муаллиф таъя ба асарҳои олимони соҳаи библиография

конуниятҳои инкишофи библиографияи тоҷикро вобаста ба рушди ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣ ва илмиву фарҳангии давраҳои гуногуни таърихӣ таҳлил намудааст. Қайд мегардад, ки имрӯз библиография яке аз самтҳои асосии фаъолияти китобдорӣ барои муаррифӣ ва пешниҳоди осори дар ҳамаи навъи воситаҳои интишорӣ дарҷшуда ва дар заминаи он қонеъ намудани эҳтиёҷоти иттилоотии хонандагон нақш ва мақоми хоссаро касб кардааст. Ба андешаи муаллиф баҳусус нақши библиография дар роҳбарии хониши гурӯҳҳои гуногуни хонандагон ва тарҳрезии нақшаҳои хониши онҳо беандоза калон аст.

Ҳамзамон, дар мақола фаъолияти марказҳои асосии библиографӣ ва китобхонаҳои мамлакат дар самти оmodасозии интишори навъҳои гуногуни дастурҳои библиографӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Қайд мегардад, ки дар таҳияву нашри силсилаи дастурҳои библиографӣ дар муқоиса бо дигар марказҳои библиографияи дар ҷумҳурӣ фаъолиятдошта, саҳми Китобхонаи миллии Тоҷикистон назаррас аст. Муаллиф дар заминаи таҳлили дастурҳои библиографияи таҳиянамудаи Китобхонаи миллии ба хулосае меояд, ки яке аз сабабҳои зиёд шудани теъдоди номгӯи дастурҳои библиографӣ дар солҳои охир ин қабл аз ҳама, ба тайёр кардани дастурҳои библиографӣ ҷалб шудани бештари бахшу шӯба ва марказҳои китобхона мебошад. Имрӯз дар радифи шӯбаҳои махсуси библиографӣ дигар бахшу шӯбаҳо, аз қабилӣ шӯбаҳои илмӣ-методӣ ва таҳқиқотӣ, рисолаҳои илмӣ, матбуоти даврӣ, Медиатекаи Президенти Тоҷикистон, Маркази Конуни забони тоҷикӣ ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ, Маркази тоҷикшиносӣ низ фаъолияти библиографиро роҳандозӣ намудаанд.

Калидвожаҳо: библиография, таърихи библиография, фаъолияти библиографӣ, библиографияи давлатӣ, библиографияи илмӣ-ёрирасон, библиографияи тавсиявӣ, дастури библиографӣ, китобномаи шарҳиҳолӣ, китобхона, Китобхонаи миллии.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БИБЛИОТЕК

В статье представлены сведения об истории возникновения библиографии, этапах ее развития и трансформации. Автор, опираясь на произведения ученых-библиографов, анализирует закономерности развития таджикской библиографии в контексте с развитием социально-экономической, научной и культурной жизни различных исторических периодов. Подчеркивается, что сегодня библиография, как одному из важных направлений библиотечной деятельности, принадлежит особая роль в ознакомлении и представлении всех видов и форм произведений печати и удовлетворении на этой основе информационных нужд и потребностей читателей. По мнению автора, неизмеримо велика роль библиографии в руководстве чтению различных групп пользователей, в учете и планировании читательских спросов и интересов.

Вместе с тем, в статье рассматривается деятельность основных библиографических центров и библиотек страны, направленная на подготовку и публикацию различных видов библиографических пособий. Отмечается заметный вклад Государственного учреждения «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан (по сравнению с другими библиографическими центрами страны) в подготовку и публикацию серии библиографических пособий. На основе анализа созданных Национальной библиотекой библиографических пособий автор приходит к выводу, что заметное увеличение количества наименований библиографических пособий в последние годы прежде всего связано с тем, что на их подготовку, помимо специальных библиографических отделов, были привлечены также другие подразделения, такие как научно-методический и исследовательский отдел, отдел научных диссертаций, отдел периодической печати, Медиатека Президента Таджикистана, Центр таджикского языка и изучения иностранных языков, Центр таджиковедения.

Ключевые слова: библиография, история библиографии, библиографическая деятельность, государственная библиография, научно-вспомогательная библиография, рекомендательная библиография, библиографическое пособие, биобиблиография, библиотека, Национальная библиотека.

BIBLIOGRAPHICAL ACTIVITY OF LIBRARIES

The article provides information on the history of bibliography, its development and evolution. Based on the works of scholars in the field of bibliography, the author analyzed the laws of development of Tajik bibliography related to the development of social, economic, scientific and cultural life of different historical periods. It should be noted that today bibliography is one of the main areas of librarianship activity for the presentation and presentation of works published in all types of publishing media and on its basis, it has acquired a special role and status to satisfy the information needs of readers. In the opinion of the author, the role of bibliography in guiding the reading of different groups of students and designing their reading plans is extremely important.

At the same time, the article discusses the activities of the main bibliographic centers and libraries of the country in the direction of preparation and publication of various types of bibliographic manuals. It is noted that the contribution of the National Library of Tajikistan in the development and publication of a series of bibliographic guides is significant in comparison with other bibliographic centers operating in the republic. Based on the analysis of bibliographic manuals developed by the National Library, the author concludes that one of the reasons for the increase in the number of bibliographic manuals in recent years is, first of all, the involvement of more departments and library centers in the preparation of bibliographic manuals. Today, in addition to special bibliographic departments, other departments and departments, such as scientific-methodical and research departments, scientific theses, periodical press, Mediatheque of the President of Tajikistan, Center for the Law of the Tajik language and learning foreign languages, and the Center for Tajik studies have also conducted bibliographic activities.

Keywords: bibliography, history of bibliography, bibliographic activity, state bibliography, scientific-assistant bibliography, recommended bibliography, bibliographic guide, explanatory book, library, National Library.

Маълумот дар бораи муаллиф: Нурзода Чалолиддин – муовини директори Муассисаи давлатии “Китобхонаи миллӣ”-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ. Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Тегран 5. Тел.: (+992) 987-64-00-40. E-mail: cnurov@mail.ru

Сведения об авторе: Нурзода Джалолиддин – заместитель директора Государственного учреждения «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан по социальным и культурным вопросам. Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегран 5. Тел.: (+992) 987-64-00-40. E-mail: cnurov@mail.ru

Information about the author: Nurzoda Jalaliddin - deputy director of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan on social and cultural issues. Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Tehran Street 5. Tel.: (+992) 987-64-00-40. E-mail: cnurov@mail.ru

**ЗАБОНШИНОСӢ, АДАБИЁТШИНОСӢ ВА
ПУБЛИТСИСТИКАШИНОСӢ
ЯЗЫКОЗНАНИЕ, ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ И
ПУБЛИЦИСТИКОВЕДЕНИЕ
LINGUISTICS, LITERARY STUDIES AND
JOURNALISTIC STUDIES**

ТДУ 81точик+002+05+07+809.155.0+001(092)

**ЧАНД АНДЕША
ДАР БОРАИ ЯК АСАРИ МУКАММАЛИ МЕДИАЛИНГВИСТИИ
ПРОФЕССОР БАҲРИДДИН КАМОЛИДДИНОВ**

Чумъаев Меҳроб Одинаевич
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар давоми беш аз сад сола, ки матбуоти даврии тоҷик вучуд дорад, умдатарин масъалаҳои ташаккули таҳаввули он аз тарафи муҳаққиқону пажӯҳишгарон мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳамчунин дар бораи забони матбуот як силсила таҳқиқот ба миён омадаанд [2, с. 196-198; 3, с. 94-98; 5, с. 96-99; 6, с. 179-184; 10; 17; 9]. Дар байни ин пажӯҳишҳои илмӣ асарҳои профессор Б. Камолиддинов – «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» ва «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» мавқеи махсус доранд. Қаблан мо дар бораи китоби «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» ба таври муфассал изҳори ақида намуда будем [16]. Дар ин нигошта меҳохем, дар бораи асари дигари устод – «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» чанд андеша баён намоем.

«Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа давоми мантиқии «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» буда, ҳар дуи ин асар идомаи мантиқии асари М. Шақурӣ «Ҳар сухан ҷоёву ҳар нукта мақома дорад» ба ҳисоб мераванд. Дар иртибот ба ин метавон гуфт, ки устод Б. Камолиддинов дар ҷодаи таҳқиқи забони матбуот идомадиҳандаи он анъанаҳои неке ба ҳисоб мераванд, ки устод С. Айнӣ оғоз намуда буда баъдан аз ҷониби донишмандон Т. Зехнӣ, Н. Маъсумӣ М. Шақурӣ давом дода шуданд. «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» аз бисёр ҷиҳат ба «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» монандӣ дорад: дар ҳар ду асар ҳам нуксонҳои забони матбуот мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Ҳатто баъзе мисолҳо дар ҳар ду асар яксон мебошанд. Аммо ин ду асар аз ҳам фарқ низ доранд. Фарқи онҳо, пеш аз ҳама, дар он аст, ки чанбаи назариву таҳлил дар «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» нисбат ба «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» бештар мебошад. Сониян, агар дар «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» бештар ба роҳҳои ислоҳи ғалатҳо ба таври умумӣ тавачҷуҳ зоҳир гардида бошад, дар «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» ислоҳи ғалатҳо дар таъя ба меъёри забони адабии имрӯза, забони адабиёти классикӣ ва асарҳои устод Айниву нависандагони барҷастаи муосир тавсия дода мешавад.

Пеш аз он ки дар бораи асари «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» андеша баён намоем, зикри чанд нуктаро муҳим меҳисобем, ки ба таълифи асар боис гардидаанд:

♦ таълими фанҳои забони адабии муосири тоҷик, услубшиносӣ ва таҳрири адабӣ, матни муосири жарналистӣ ва маҳорати суханварӣ дар факултети журналистикаи ДМТ. Махсусан дар дарсҳои услубшиносӣ ва таҳрири адабӣ ва матни муосири журналистӣ устод бевосита аз забони матбуот ва дигар ВАО барои донишҷӯён мисолҳои амалӣ пешниҳод менамуданд, роҳҳои ислоҳи нуксонҳои чунин мисолҳоро нишон ва барои баратараф намудани онҳо маслиҳатҳо медоданд. Донишҷӯёнро низ водор мекарданд, ки аз саҳифаҳои

матбуот ва аз забони воситаҳои ахбори электронӣ мисолхое пайдо намоянд, ки дар онҳо меъёрҳои забони адабӣ риоя нагардидаанд. Бо ин роҳ донишҷӯён низ риоя намудани меъёрҳои забони адабиёро аз худ менамуданд;

♦ яке аз самтҳои фаъолияти илмию таҳқиқотии кафедраи услубшиносӣ ва таҳрири адабӣ будани пажӯҳиши забони матбуот ва дигар ВАО. Ин устодро бевосита ба омӯзишу ҷустуҷӯи зиёд водор менамуд. Ҳангоми мутолиаи матбуоти даврӣ устод ҳар як мисолеро, ки дар он ин ё он меъёри забони адабӣ риоя нагардидааст, навишта мегирифтанд. Аввалан чунин мисолҳои дар варақа (картотека)-ҳо навишта шуда, вобаста ба мавзӯашон дар лифофа нигоҳ дошта мешуданд. Баъд аз он ки устод бо компютер кор карданро омӯхтанд, чунин мисолҳоро дар хотираи компютер сабт мекарданд ва дар дарс истифода мебарданд. Бо мурури замон мисолҳои фаровон ҷамъ оварда шуд, ки ин устодро ба навиштани китоби «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» водор намуд;

♦ шинос будан бо асару мақолаҳои устод Айнӣ ва дигар донишмандон, ки дар онҳо риояи меъёри забони адабӣ талқин карда мешавад, аз ҷумла бо қайду шарҳҳои устод Айнӣ, ки ҳангоми таҳрири асарҳои адибони тоҷик ва асарҳои тарҷумавии нависандагони рус дар ҳошияи ин асарҳо навишта шудаанд. Профессор Б. Камолиддинов чунин асарҳоро на танҳо дар таҳқиқоти илмӣ, балки дар дарс низ зиёд истифода мебарданд. Махсусан зимни таҳлили мисолҳо аз саҳифаҳои матбуоти даврӣ, ки дар онҳо ин ё он меъёри интихоби калимаю истилоҳ, калимасозию иборасозӣ ва ҷумлабандӣ ҳалалдор гардидааст, ба забони асарҳои устод Айнӣ мурочиат мекарданд ва ба донишҷӯён низ талқин менамуданд, ки барои риояи меъёрҳои забони адабӣ ба забони асарҳои Айнӣ пайравӣ кардан бамаврид аст, зеро устод Айнӣ ҳам донандаи хуби забони адабиёти классикӣ будо ҳам дурдонаҳои беҳтарини забони мардумро дар асарҳояш истифода бурдааст;

♦ истифодаи васеъ аз китоби «Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад»-и академик Муҳаммадҷон Шакурӣ. Ин китоб асари рӯйимизии профессор Б. Камолиддинов ба ҳисоб мерафт. Онро на танҳо дар дарсҳои услубшиносӣ ва таҳрири адабӣ ва дар қорҳои илмӣ худ истифода мебарданд, балки зимни навиштани қорҳои курсиву рисолаҳои хатм ба донишҷӯён ва зимни навиштани мақолаҳои илмиву рисолаҳои таҳқиқотӣ ба аспирантону унвонҷӯён низ тавсия мекарданд.

Китоби «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» ҳамчун дастури таълимӣ барои журналистони ҷавон ду маротиба ба таъъ расидааст: маротибаи аввал – соли 2007 ва маротибаи дуюм – соли 2015 бо тағйиру иловаҳо. Ин асар ҷанбаи қавии амалӣ дошта, дар он риоя нагардидани меъёрҳои забони адабӣ ва содир гардидани ғалатҳо дар забони матбуот, бештар бо мисолҳои мушаххас нишон дода шудааст. Ҳар як мисол бо зикри сарчашма оварда мешавад, ки ин қимати илмию амалии асарро афзун мегардонад. Нашри аввали асар ду бобро дар бар мегирад. Дар нашри дуюми он бо унвони «Замима ба китоби “Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот”» қисми дигар илова гардидааст.

Дар матлаби муқаддимаӣ сабаби таълифи асар ба он вобаста доништа мешавад, ки таваҷҷуҳи рӯзноманигорони ҷавон ба асолати забони модариашон ҷалб карда шавад, то эшон «дар интишиороти худ ҳар гуна қолабҳои ношоистаро ба қор набаранд ва забони адабии тоҷикиро, ки василаи муҳимтарини мубодилаи фикрӣ дар ҷомеаи мо ба шумор меравад, аз ғалатҳо эмин доранд» [7, с. 3].

Боби аввали асар «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуоти тоҷик» унвонгузорӣ шуда, масъалаҳои меъёри имло ва талаффуз, истеъмоли калима ва бемавқеъ қор фармудани он, меъёри истеъмоли воҳидҳои фразеологӣ, меъёрҳои калимасозию шаклсозӣ, меъёри истеъмоли пешоянду пасояндҳо ва меъёри истеъмоли пайвандакҳоро дар бар мегирад. Дар иртибот ба ин нуқсонҳои вобаста ба талаффуз ва навишти ғайримеъёрӣ, ғалатҳои дар истеъмоли калимаю ибораҳои рехта ва калимасозию шаклсозӣ, нодурусту бемавқеъ истеъмол намудани унсурҳои грамматикӣ, аз қабилҳои пешоянду пасояндҳо ва пайвандакҳо ошқор ва роҳҳои бартараф намудани онҳо нишон дода шудаанд.

Аз ҷумла дар оғози боби аввал муаллиф надониستاني қонуну қоидаҳои грамматикаро сабаби коҳиши малакаи забондонӣ ҳисобида, барои исботи ин ақида аз устод Айни мисоли возех меорад. Ба андешаи муаллиф устод Айни «*ду ҷанбаро асос ё ҷавҳари меъри забони адабии тоҷикӣ мешуморад: яке, қонуну қоидаҳои калимасозӣ, шаклсозӣ ва ибораву ҷумлабандӣ, дигаре, забони мардумӣ, забони корхӯрда ва обутобёфта*» [7, с. 5]. Қудрату тавоноии забони адабӣ ба он низ вобаста доништа мешавад, ки меъёрҳои талаффузи дуруст, имло, истеъмоли унсурҳои луғавию фразеологӣ, меъёрҳои тарзу воситаҳои калимаву шаклсозӣ ва таркибсозӣ, ибораю ҷумлабандӣ «*то чӣ андоза устуворанд ва дар гуфтору навиштор, дар услубҳои мухталифи баёни фикр аз тарафи соҳибзабонон риоя мешаванд*» [7, с. 5].

Гунаҳои мухталифи калимаҳои иқбосии русию аврупоӣ, аз қабилӣ «*телефон // тилфун, компютер // компютер // компутар*» ва тарзи навишти гуногуни баъзе калимаҳои иқтисосии арабӣ ва аслии тоҷикӣ, аз қабилӣ «*саид // саъид, эҷод // иҷод, Эрон // Ирон*», инчунин мутобиқи меъёрҳои орфоэпии забони тоҷикӣ набудани талаффузи бисёр калимаҳои иқбосии русию аврупоӣ ва яқсон набудани мавқеи зада дар ҷунин вожаҳо боиси халалдор гардидани меъёрҳои имло ва талаффуз доништа шудааст [7, с. 5-6].

Дар фасли «*Меъри истеъмоли калима*» истифодаи ҷунин воҳидҳои луғавие, ки ба меъри забони адабӣ мувофиқ нестанд истеъмолашон дар забони ВАО ҷоиз нест, мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд: унсурҳои луғавии омиёна ё лаҳҷавӣ, калимаҳои русию аврупоие, ки ба забони адабии тоҷикӣ иқтибос нашудаанду баъзан дар гуфтугӯи омиёна истифода мешаванд (варваризмҳо), калимаҳои туркию ўзбекии хоси забони гуфтугӯ ё шеваи ягон маҳал, калимаю ифодаҳои хоси гурӯҳҳои иҷтимоӣ ё жаргонҳо, калимаю ифодаҳое, ки аз истеъмоли умум барномадану бидуни истифодаи луғат ба маънои онҳо сарфаҳм рафтани душвор аст, ба тариқи мувозӣ истифода шудани калимаю истилоҳоти нав бо калимаю истилоҳоте, ки истеъмолашон дар замони шуравӣ роиҷ буди имрӯз дар истеъмол нестанд [7, с. 6-8]. Албатта, истифодаи ҷунин унсурҳои луғавӣ дар забони матбуоти даврӣ ва ВАО-и электронӣ на ин ки боиси халалдор гардидани меъёрҳои забони адабӣ мегардаду ҳусни забонро коста мегардонад, балки дарки матлабро низ ба хонандаю шунаванда душвор менамояд. Аз тарафи дигар, оммаи мардум ҷунин нуқсонҳоро ҳамчун меъёр қабул карда, дар гуфтору харрӯза ба қор мебарад, ки ин ба оммавӣ шудани ҷунин галатҳо оварда мерасонад.

Ҷунони меконем, муродифоти луғавӣ дар забон бо тобишҳои нозуки маъноӣ, таносуби услубӣ ва обуранги отифии мусбат ё манфӣ, обуранги замон ё обуранги маҳал аз ҳам фарқ мекунад ва ин шахси эҷодкорро водор менамояд, ки дар интиҳобу истеъмоли ҷунин воҳидҳои луғавӣ бепарво набояд. Ба иборати дигар, бамавқеу дар ҷойгоҳи муносиб истифода бурдани калимаҳои ҳаммаъно аз нигоранда маҳорати баланд тақозо мекунад [4, с. 56]. Дар фасли «*Бемавқеу қор фармудани калима*» ба ҷунин тобишҳои нозуки синонимҳо таваҷҷуҳ зоҳир гардидааст ва аз саҳифаҳои матбуоти даврӣ мисолҳои оварда шудааст, ки дар онҳо тобишҳои нозуки маъноии муродифоти луғавӣ дарк нагардидааст. Ҷунин нуқсони меъри истифодаи муродифот дар қиёс бо забони адабиёти классикӣ ва забони асарҳои нависандагони барҷастаи адабиёти муосир баррасӣ гардидааст, ки ин барои дарки дурусти маънаи мусоилат менамояд. Аз ҷумла дар мисоли «*Юля он лаҳза ўро ба хонааш бурда, бо кашаи гречкадор зиёфатдорӣ намуд*», ки аз ҳафтаномаи «*Оила*» (№ 12, 2000) гирифта шудааст [7, с. 9], вожаи «*лаҳза*» матлабро саҳеҳ ифода намекунад. Ба ҷойи вожаи «*лаҳза*» истеъмоли муродифи дигари он – калимаи «*замон*» мувофиқ аст. Дар баробари ин ду нуқсони дигари ҷумлаи боло низ баён гардида, роҳи ислоҳи онҳо нишон дода шудааст: аввалан, ба ҷойи иборати «*кашаи гречкадор*» ба қор бурдани «*шавлаи марҷумак (гречка)*» тавсия мегардад. Сониян, калимаи мураккаби «*зиёфатдорӣ*» ба меъри калимасозии забон номувофиқ доништа шудааст. Ба ҷойи он истифодаи вожаҳои «*зиёфат*» ё «*меҳмондорӣ*» мувофиқ мебарояд, яъне ислоҳи мисоли боло ҷунин тавсия дода мешавад: «*Юля он замон ўро ба хонааш бурда, бо шавлаи марҷумак (гречка) меҳмондорӣ (зиёфат) намуд*» [7, с. 9].

Ба ҳамин монанд ғалатҳое, ки дар истеъмоли меъёри воҳидҳои фразеологӣ дар матбуоти даврӣ содир гардидаанд, дар фасли «Меъёри истеъмоли воҳидҳои фразеологӣ» ҷой дода шудаанд. Нуқсонҳое, ки ба меъёри истеъмоли воҳидҳои фразеологӣ дахл доранд, ба панҷ гурӯҳ ҷудо гардида, мавриди баррасӣ қарор гирифтанд: контоминатсия ё иваз намудани ягон ҷузъ (калима)-и воҳиди фразеологӣ бо ҷузъ (калима)-и воҳиди фразеологии дигар, ки таносуб ё қаробати маъноӣ доранд. Масалан, дар натиҷаи ба ҳам омехта шудани ҷузъҳои ду иборати рехтаи «*нақши калон бозидан*» ва «*мақоми калон доштан*» дар забони матбуот қарина ё вариантҳои ғалати «*нақши калон доштан*» ва «*мақоми калон бозидан*» ҳосил шудааст. Ба ҳамин монанд ғалатҳои иваз гардидани калимаи воҳиди фразеологӣ бо калимаи дигар, ки боиси қосағии тарзи табиӣ ифодаи он мешавад, тағйирот дар сохту таркиби иборати рехта, ки матлабро ғайритабиӣ ифода менамояд, ихтисор гардидани ягон ҷузъи воҳиди фразеологӣ, ки боиси ба вучуд омадани ноқисӣ дар қолаби маъмули ба меъёри забони адабӣ мувофиқ мегардад, тарҷумаи тахтуллафзии воҳидҳои фразеологӣ ва таркибҳои рехта аз забони русӣ, ки ба тафаккуру ҷаҳонбинии мардуми мо бегона аст, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Зимни баррасии ҳар як гурӯҳи ғалатҳо, дар баробари нишон додани роҳҳои ислоҳи онҳо меъёри истифодаи ин гуна воҳидҳо дар забони адабӣ нишон дода шудааст [7, с. 11-15].

Ба ҳамин монанд дар асарҳои ислоҳи ғалатҳои калимасозии таркиббандӣ ва шаклсозӣ дар заминаи меъёри забони адабӣ пешниҳод гардидааст. Аз ҷумла «*торикшаба, (ашиёҳои) орошиотӣ, дурустистифодабарӣ, орошисозӣ, (хонаи) шаиҳҷуҷрадор, кӯдакдӯстдор*» барин вожаҳо ба меъёри забони адабӣ номувофиқ дониста шуда, ба ҷойи онҳо истеъмоли «*торикшаб, (ашиёҳои) орошиӣ, истифодаи дуруст, ороши, (хонаи) шаиҳҷуҷра, кӯдакдӯст*», ки мувофиқи меъёр сохта шудаанд, тавсия гардидааст [7, с. 15-21].

Фасли «Меъёри истеъмоли пешояндҳо» нисбатан васеъ буда, аз панҷ зерфасл иборат мешавад. Аз ҷумла дар зерфасли аввали он меъёри истеъмоли пешояндҳои аслий, ҳаммаъноӣ ҳамвазифа гардидани онҳо, ба ҷойи як пешоянд барғалат қор фармудани пешоянди дигар, истифодаи бемавқеи онҳо, таъсири забони русӣ дар истифодаи ғалати пешояндҳои аслий, ҳодисаи ҳампахлу омадани ду пешоянди аслий ва роҳҳои ислоҳи он, барғалат ихтисор гардидани яке аз ду пешоянди ҳампахлу барин масъалаҳо баррасӣ гардидаанд. Зерфаслҳои дигар ба тарқиқи мувозӣ қор фармудани пешоянду пасояндҳо ва маъмул набудани он дар насри суннатӣ, ихтисор шудани пешояндҳои аслий бо таъсири забони гуфтугӯӣ, пешояндҳои таркибӣ ва меъёри истифодаи онҳо, ба ҷойи пешояндҳои аслий барғалат истифода шудани пешояндҳои таркибӣ, таъсири забонҳои русиву ўзбекӣ дар истеъмоли баъзе аз пешояндҳои таркибӣ, ба тарқиқи сунъӣ сермаъноӣ сервазифа шудани баъзе пешояндҳои таркибӣ, барғалат аз дохили пешояндҳои таркибӣ ихтисор гардидани пешояндҳои аслий барин масъалаҳоро дар бар мегиранд. Дар истеъмоли дурусти пешояндҳо забони адабиёти классикӣ ва забони асарҳои устод Айни Ҳамчун меъёр нишон дода шудааст [7, с. 21-39].

Масъалаҳои безарурат қор фармудани пасоянди **-ро** ва такрори бемавқеи ин унсурҳои морфологӣ дар фасли «Меъёри истеъмоли пасоянди -ро» баррасӣ гардидаанд [7, с. 39-41].

Аз мисолҳое, ки дар фасли «Меъёри истеъмоли пайвандакҳо» ҷой дода шудаанд, ба хубӣ аён аст, ки дар истеъмоли ин унсурҳои морфологӣ дур рафтани аз меъёрҳои забони адабӣ зиёд мушоҳида мешавад. Аз ҷумла ба ҷойи пайвандаки «*вагарна*» қор фармудани варианти гуфтугӯӣи он «*агар не*», ба ҷойи пайвандаки сермаъноӣ муштарақвазифаи «*ки*» қор фармудани «*кадоме ки*», ба ҷойи «*сарфи назар аз он ки, қатъи назар аз он ки*» истифода бурдани «*новобаста аз он ки*», ба ҷойи «*чунон ки*» ба қор бурдани «*чуноне*» ё «*чуноне ки*», аз дохили пайвандакҳои таркибии «*бо вучуди он ки, ҳар гоҳ ки, ҳар ҷо ки*» ихтисор гардидани «*ки*» ва дар шакли «*бо вучуде, ҳар гоҳе, ҳар ҷо*» қор фармудани онҳо ҳилофи меъёри забони адабӣ ба ҳисоб меравад. Сабаби сар задани чунин нуқсонҳо дар истеъмоли пайвандакҳо ба хуб надонистани сохту таркиб ва маъноӣ вазифаи грамматикӣ ин

унсурҳои морфологӣ иртибот мегирад. Як маъноӣ муносибати грамматикиро бо ду пайвандак ифода намудан (*ба монанди ба шарте ки азар; азар..., пас*), дар охири сарчумла гузоштани аломати нуқта ва чумлаи пайравро ҳарфи калон сар кардан аз дигар ғалатҳои маъмуле доништа шудаанд, ки ба меъёри истеъмоли пайвандакҳо иртибот мегиранд [7, с. 41-47].

Боби дуҷуми асар «Ғалатҳои чумлабандӣ» унвон дошта, дар он мувофиқат накардани мубтадо ва хабар дар чумла, нуқсонҳои чумлаҳои чидааъзо, фарқи бандаки хабарии «аст» аз шакли феълии замони ҳозираи «ҳаст», гоҳ бо «ту» ва гоҳ бо «шумо» мурочиат намудан ба мусоҳиб ва як навъи ҳашв дар чумлабандии забони матбуот баррасӣ шудаанд. Мисолҳои дар ин боб овардашуда гувоҳи онанд, ки баъзе аз қаламбадастоне, ки дар матбуот қору фаъолият менамоянд, аз одитарин қоидаҳои грамматикаи забон огоҳӣ надоранд: аз ҷиҳати шахсу шумора ба ҳамдигар мувофиқат накардани мубтадою хабар, риоя нагардидани таносуби маъноии аъзоҳои чидаи чумла, фарқ накардани маъноӣ вазифаи грамматикӣ бандаки хабарии «*аст*» ва феъли замони ҳозираи «*ҳаст*», риоя накардани одоби муошират нисбат ба мусоҳиби ҳозир – шахси дуҷуми шумораи танҳо ва нисбат ба шахси ғойиб – шахси сеҷуми шумораи танҳо аз чумлаи масъалаҳои мебошанд, ки дар боби дуҷуми «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» мавриди таваҷҷуҳ қарор дода шудаанд [7, с. 47-55].

Дар фасли «Як навъ ҳашв дар чумлабандӣ» ба як нуқсонӣ услубӣ дар таркиби чумла таваҷҷуҳ зоҳир қарда шудааст: як мафҳум аввал бо калима зикр мегардаду сипас бо бандакҷонишин ё ишораҷонишин ба он ишорат қарда мешавад. Масалан, дар ин чумла ба шахси сеҷуми шумораи чамъ ду маротиба – аввал бо ҷонишини шахсӣ, баъдан бо бандакҷонишин ишорат қарда шудааст, ки пургӯйӣ ё ҳашв ба ҳисоб меравад:

Онҳоро ақлу фаросаташон ба назарашон чунон зӯру аҷиб намуд, ки хоستانд ба ин восита ба китоби «Рекордҳои Гинес» дохил шаванд (Тоҷикистон, 17.07.2005) [7, с. 55].

Ҳол он ки таркиби мубтадорро дар аввал зикр қарда муайянқунандаро, ки бо ҷонишин ифода ёфтааст, бо бандаки изофӣ ба он алоқаманд намоем, ба зикри бандакҷонишин эҳтиёҷ намоёнад ва матлаб кӯтоҳтар ифода мегардад:

Ақлу фаросати онҳо ба назарашон чунон зӯру аҷиб намуд...

Ё дар мисоли зерин мафҳум аввал бо калима зикр гардида, баъдан бо бандакҷонишин ба он ишора қарда шудааст, ки пургӯйист:

...волидон ихтисосашон духтур буд (Оила, № 48 2000) [7, с. 55].

Дар ин ҷо ҳам аввал мубтадорро зикр қарда, баъдан муайянқунандаро бо бандаки изофӣ ба он алоқаманд намуда, матлабро бидуни овардани бандакҷонишин кӯтоҳтар ифода қардан мумкин аст:

...ихтисоси волидон духтур буд.

Чунон ки гуфта гузаштем, дар охири нашри дуҷуми асар пас аз зикри адабиёти илмӣ замима илова гардидааст, ки «Сабакҳои устод Айнӣ аз забони модарӣ» унвон дошта, 13 фаслро дар бар мегирад. Ҳар як фасли замимаи асар низ дорои ҷанбаи қавии амалӣ мебошад. Дар фасли аввали замима сухан дар бораи меъёри истеъмоли калимаҳои иқтибосии арабӣ аз назари Садриддин Айнӣ сухан меравад. Чунон ки маълум аст, устод Айнӣ «*ба қор фармудани баъзе суханҳои арабӣ, ки... дар забони форсӣ тоҷикӣ ҳазм шудааст*» [1, с. 23], муқобил набуд. Чунин мавқеи устод Айнӣ дар мавриди истеъмоли калимаҳои иқтибосии арабӣ аҳаммияти худро гум накардааст, ва дар забони матбуоти даврӣ меъёр шуда метавонад, вале, аз ҷиҳати бошад, ки имрӯз ҳам баъзе қаламбадастон дар матбуоти даврӣ дидаву доништа калимаҳои арабиеро истифода мекунанд, ки дар забони тоҷикӣ ҳазм нагардидаанд. Дар ин фасл ҳамчунин баъзе қайдҳои эродҳои устод Айнӣ, ки ҳангоми таҳрири асарҳои бадеии нависандагонӣ тоҷик ва асарҳои тарҷумавии адибони рус дар ҳошияи ин асарҳо навиштааст, оварда шудаанд. Аз ин қайдҳои эродҳои ҷойгоҳи муносиби истифодаи меъёрии баъзе аз воҳидҳои луғавӣ ва шаклҳои ғалати баъзе унсурҳои грамматикиро доништа, тарзи дурусти истифодаи онҳоро омӯхтан мумкин аст [7, с. 58-62].

Дар фасли дуҷуми замима меъёри истеъмоли калимаҳои туркӣ ва русӣ аз нигоҳи устод Айни баррасӣ гардидааст. Дар мавриди истеъмоли иқибосот назари устод Айни чунин аст, ки дар ҳолате ки барои ифодаи як мафҳум дар забони тоҷикӣ якчанд калима вучуд дорад, ба истеъмоли калимаи иқтибосии аз меъёр берун ҳоҷат нест [7, с. 53]. Дар ин фасл низ қайдӯ эродҳо оварда шудаанд [7, с. 62-68].

Дар фасли сеҷуми замима, ки «**Мавқеи корбурди калима**» унвон дорад, шарҳу маънидоди бархе аз тобишҳои нозуки маъноӣ калимаҳо, ки устод Айни дар хошияи асарҳои адибон ва асарҳои тарҷумавӣ навиштааст, ҷой дода шудаанд. Чунин қайдӯ эродҳои устод Айни барои журналистони навқалам аҳаммияти зиёди амалӣ дошта метавонанд [7, с. 68-72].

Масъалаи нозукадоии устод Айни дар дарки тобишҳои ниҳоят нозуки маъноӣ калимаҳо дар фасли чоруми замима баррасӣ гардида, фасли панҷуми он ба ибораҳои рехта ва меъёри корбурди онҳо дар мақолаҳои публитсистиӣ устод Айни бахшида шудааст. Дар фаслҳои минбаъдаи замима масъалаҳои сабақомӯзӣ аз забони номаҳои устод Айни, меъёрҳои ибораю ҷумлабандӣ, қолабҳои нахвии хушқардаи устод Айни, таъсири насри суннатӣ ба сабки нигориши Айни, ду тарзи ифодаи як маъно дар забони асарҳои устод Айни ва забони матбуот, бо ишорачонишин ифода ёфтани амалу ҳолати феъл, ғалат қор фармудани шакли сифати феълӣ ва як хусусияти вижаи сабки устод Айни мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд [7, с. 72-100].

Дар умум метавон гуфт, ки асари «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот»-и профессор Б. Камолиддинов натиҷаи заҳмату ҷустуҷӯ ва мушоҳидаҳои нозукбинонаи муаллиф ба ҳисоб меравад. Дар ин асар устод Камолиддинов ҳар унсӯри луғавию грамматикӣ ва ҳар як қолаби нахвиеро, ки дар забони матбуоти имрӯза ба қор бурда мешавад, бо тарзи ифодаи он дар забони адабиёти классикӣ ва забони асарҳои устод Айни муқоиса намуда, меъёри дурусти корбурди онро пешниҳод намудаанд. Он метавонад, китоби рӯйимизии журналистон ва эҷодқорони ҷавон бошад.

Аз таҳлилу баррасии «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот»-и профессор Б. Камолиддинов чунин натиҷагирӣ метавон қард:

1. «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» муносибати бонизому системанокро доир ба омӯзишу баррасии забони матбуоти тоҷик дар бар мегирад. Аз ин рӯ онро таҳқиқоти муқаммалӣ медиалингвистӣ номидан мумкин аст;

2. Ин асар аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа давоми мантиқии асари «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» буда, арзиши баланд дорад. Ин ду асари устод, ҳамдигарро пурра гардонда, барои баргараф намудани нуқсонҳои забони ВАО ва риоя гардидани меъёри забони адабӣ аз тарафи эҷодқорони навқалам нақши муҳим бозида метавонанд;

3. Дар муқоиса бо «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» дар «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» ба ҷанбаи амалии баргараф қардани ғалатҳои забони матбуот таваҷҷуҳи бештар зоҳир гардида, забони адабиёти классикӣ ва асарҳои устод Айни ҳамчун меъёр нишон дода мешавад;

4. Таълими фанҳои забони адабии муносири тоҷик, услубшиносӣ ва таҳрири адабӣ, матни муносири жарналистӣ боиси таълифи чунин дастури таълимӣ гардиданд, ки роҳҳои ислоҳи нуқсонҳои забони матбуот ва дигар ВАО-ро пешгирӣ ва донишҷӯёро ба риояи меъёри забони адабӣ талқин менамояд;

6. Нашри аввали «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» соли 2007 ба таъб расида, аз ду боб ва номгӯи сарчашмаҳои илмӣ иборат мебошад. Боби аввали он 9 фасл ва боби дуюм панҷ фаслро дар бар мегирад. Нашри дуҷуми асар, ки соли 2015 аз ҷоп баромад, бо мисолҳои нав такмил дода шуда, дар охири он «Замима ба китоби “Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот”» илова гардидааст, ки фарогири 13 фасл мебошад;

7. Дар асари мазкур масъалаҳои меъёри имло ва талаффуз, истеъмоли калима ва бемавқеъ қор фармудани он, истеъмоли меъёрии воҳидҳои фразеологӣ, риояи меъёрҳои забон ҳангоми калимасозию шаклсозӣ, меъёри истеъмоли пешоянду пасояндҳо ва

пайвандакҳо баррасӣ гардида, роҳҳои ислоҳи нуқсонҳо бо далелҳои асоснок нишон дода шудааст. Инчунин барои бартараф намудани баъзе ғалатҳое, ки хангоми ҷумлабандӣ сар мезананд, маслиҳатҳои муфид пешниҳод гардидааст;

8. Дар қисми «Замима ба китоби “Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот”», ки ба наشري дуҷуми асар илова гардидааст, масъалаҳои меъёри истеъмоли калимаҳои иқтибосӣ, мавқеи корбурди калима, дарки тобишҳои нозуки маъноии калима, нозуктабъӣи устод Айнӣ дар истеъмоли воҳидҳои забон, меҳорати Айнӣ дар истеъмоли ибораҳои рехта, сабақҳои забонамӯзӣ аз номаҳои Айнӣ, нозукбинии Айнӣ дар корбурди қолабҳои синтаксисӣ ва таъсири забони адабиёти классикӣ ба насри Айнӣ баррасӣ гардидаанд, ки барои эҷодкорони навқалам аҳаммияти бузурги амалӣ доранд;

9. Ин асар натиҷаи заҳмату ҷустуҷӯ ва мушоҳидаҳои нозукбинонаи муаллиф ба ҳисоб рафта, дар он усули муқоисаи меъёрҳои забони адабиёти классикӣ ва асарҳои Садриддин Айнӣ бо забони матбуоти имрӯза васеъ ба кор бурда шудааст. Аз ин ҷиҳат низ «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» асари арзишманд ба ҳисоб меравад.

Адабиёт

1. Айнӣ, С. Дар атрофи забони форсӣ ва тоҷикӣ [Матн] / С. Айнӣ // Роҳбари дониш, 1928. – № 4-5. – С. 22-24.
2. Айнӣ, С. Куллийёт [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1969. – Ҷ. 9. – 416 с.
3. Айнӣ, С. Аҳгари инқилоб [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 264 с.
4. Ғаффоров, Р., Ҳошимов, С. Камолиддинов, Б. Услубшиносӣ: китоби дарсӣ барои синфҳои 10-11 [Матн] / Р. Ғаффоров, С. Ҳошимов, Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 1995. – 192 с.
5. Зехнӣ, Т. Забони «Овози тоҷик» [Матн] / Т. Зехнӣ // Забони тоҷикӣ зар мабной мувоҳисаҳо. – Душанбе: Ирфон, 2007. – С. 96-99.
6. Зехнӣ, Т. Забони «Овози тоҷик» (ё ки давраҳои сегонаи ӯ дар бораи забон) [Матн] / Т. Зехнӣ // Забони тоҷикӣ зар мабной мувоҳисаҳо. – Душанбе: Ирфон, 2007. – С. 179-184.
7. Камолиддинов, Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Пойтахт, 2015. – 108 с.
8. Камолиддинов, Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд (Нуқсонҳои забони аҳли матбуоти тоҷик) [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Дунёи дониш, 2015. – 400 с.
9. Қосимова, М. Н. Сухан бояд ба дониш дарҷ кардан [Матн] / М. Н. Қосимова. – Душанбе: Интернюс-Тоҷикистон, 2005. – 136 с.
10. Маъсуми, Н. Асарҳои мунтахаб [Матн] / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Ирфон, 1980. – Ҷ. 2. – 341 с.
11. Сухандонон сухан санчида гӯянд [Матн]. – Душанбе: Эҷод, 2005. – 276 с.
12. Холиқназар, Ӯ. Ғалат менависем [Матн] / Ӯ. Холиқназар. – Душанбе, 2001. – 135 с.
13. Ҷумъаев, М. Профессор Б. Камолиддинов – муҳаққиқи забони матбуот [Матн] / М. Ҷумъаев // Камоли одаӣ дар илм бошад. – Душанбе, 2015. – С. 55-63.
14. Ҷумъаев, М. Баъзе масъалаҳои забони матбуот [Матн] / М. Ҷумъаев. – Душанбе: Аржанг, 2015. – 164 с.
15. Ҷумъаев, М. Таҳқиқи забони матбуоти миллӣ дар концепсияи илми забоншиносии муосир [Матн] / М. Ҷумъаев // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – № 1 (37). – С. 65-72.
16. Ҷумъаев, М. «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд»-и профессор Б. Камолиддинов таҳқиқоти мукаммали илмӣ доир ба забони матбуот [Матн] / М. Ҷумъаев // Медиалингвистика ва услубшиносӣ: проблема ва дурнамо: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ ба муносибати 85-солагии профессор Баҳриддин Камолиддинов (22-23 октябри соли 2020). – Душанбе, 2020. – С. 7-29.
17. Шакурӣ, М. Ҳар сухан ҷоёву ҳар нуқта мақома дорад [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе, 2005. – 432 с.

ЧАНД АНДЕША
ДАР БОРАИ ЯК АСАРИ МУКАММАЛИ МЕДИАЛИНГВИСТИИ
ПРОФЕССОР БАХРИДДИН КАМОЛИДДИНОВ

Дар мақолаи илмӣ дар бораи китоби «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот»-и доктори илми филология, профессор Б. Камолиддинов ҳамчун асари мукаммали медиалингвистӣ сухан меравад. Таъкид мешавад, ки дар байни пажӯҳишҳои илмӣ ва илмию амалие, ки ба забони матбуоти даврӣ ва дигар ВАО баҳшида шудаанд, китоби «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» мавқеи махсус дорад. «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа давоми мантиқии «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» арзёбӣ гардида, ҳар дуи ин асар идомаи мантиқии асари М. Шакурӣ «Ҳар сухан ҷоёву ҳар нукта мақоме дорад» ба ҳисоб меравад. Дар иртибот ба ин профессор Б. Камолиддинов дар ҷодаи таҳқиқи забони матбуот идомадиҳандаи он анъанаҳои неке ба ҳисоб меравад, ки устод С. Айнӣ оғоз намуда буду баъдан аз ҷониби донишмандон Т. Зехнӣ, Н. Маъсумӣ М. Шакурӣ давом дода шуданд. Монандӣ ва фарқи ҳар ду асар баён карда шудааст. Муаллиф чанд нуктаи муҳимро, ки ба таълифи асар боис гардидаанд, зикр намуда, ҷанбаи қавии амалӣ доштани китоби «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот»-ро махсус таъкид мекунад. Аз таҳлилу баррасии фаслҳои ҷудоғонаи «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот»-и профессор Б. Камолиддинов муҳаққик ба ҷунин ҳулоса меояд, ки ин асар натиҷаи заҳмату ҷустуҷӯ ва мушоҳидаҳои нозукбиниҳои муаллиф ба ҳисоб меравад. Дар он ҳар унсурӣ луғавию грамматикӣ ва ҳар як қолаби наҳвие, ки дар забони матбуоти имрӯза ба кор бурда мешавад, бо тарзи ифодаи он дар забони адабиёти классикӣ ва забони асарҳои устод Айнӣ муқоиса гардида, меъёри дурусти корбурди онро пешниҳод мешавад. Он метавонад, китоби рӯйимизии журналистон ва эҷодкорони ҷавон бошад.

Калидвожа: матбуоти даврӣ, таҳқиқ, меъёри забони адабӣ, забони адабиёти классикӣ, монандӣ, фарқ, нависанда, эҷодкор, омӯзиш, ҷустуҷӯ, фаъолияти илмию таҳқиқотӣ, сарчашма, меъёри истеъмол, навишти ғайримаъёрӣ, унсурҳои луғавӣ, тобишҳои нозуки маъноӣ.

ОБ ОДНОМ
ПОЛНОВЕСНОМ МЕДИАЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ
ПРОФЕССОРА БАХРИДДИНА КАМОЛИДДИНОВА

О «Нормах литературного языка и языка печати» доктора филологических наук, профессора Б. Камолиддинова говорят, как о законченном медиалингвистическом произведении. Подчеркивается, что среди научных и научно-практических исследований, посвященных языку периодической печати и других средств массовой информации, книга «Нормы литературного языка и языка печати» занимает особое место. «Нормы литературного языка и языка печати» были оценены по содержанию, как логическое продолжение «Речь произносят для других», оба эти произведения являются логическим продолжением творчества М. Шакури «Каждому слову - своё место, каждой тонкой мысли - своё гнездо». В связи с этим профессор Б. Камолиддинов считается продолжателем тех добрых традиций в исследовании медиаязыка, которым положили начало учёные Т. Зехни, Н. Масуми М. Шакури. Объясняются сходства и различия обоих произведений. Автор упоминает несколько важных моментов, которые привели к созданию работы, и подчеркивает сильную практическую сторону книги «Нормы литературного языка и языка печати». Анализ «Нормы литературного языка и языка СМИ» позволил автору статьи сделать вывод, что данная работа является результатом кропотливого труда и многолетних тщательных наблюдений профессора Б. Камолиддинова. В нем каждый лексический и грамматический элемент и каждый языковой образец, используемый в языке сегодняшней печати, сравнивается со способом его выражения на языке классической

литературы и языке произведений устода Айни, а также предлагаются правильные критерии его употребления. Упомянутый труд может стать настольной книгой для журналистов и молодых творческих личностей.

Ключевые слова: периодическая печать, исследование, норма литературного языка, язык классической литературы, сходство, различие, писатель, творец, изучение, поиск, научно-исследовательская деятельность, источник, норма потребления, нестандартное письмо, лексические элементы, тонкие оттенки смысла.

A FEW OPINIONS ABOUT A COMPLEX MEDIALINGUISTIC WORK BY PROFESSOR VAHRIDDIN KAMALIDDINOV

The article deals with the book “Norms of the literary language and the language of the press” by Professor B. Kamoliddinov as a complete media linguistic work. It is emphasized that among the scientific and scientific-practical studies devoted to the language of the periodical press and other media, the book “Norms of the literary language and the language of the press” has a special place. “Norms of the literary language and the language of the press” was assessed in terms of content as a logical continuation of “Speech is spoken for others”, both of these works are a logical continuation of M. Shakuri’s book “Every word has its place and every point has a status”. In this regard, Professor B. Kamoliddinov is considered to be the successor of those good traditions in the study of media language, which began by Ustod Aini and another scientists as T. Zehni, N. Masumi, M. Shakuri continued. Similarities and differences between both works are explained. The author mentions several important points that led to the creation of the work, and emphasizes the strong practical aspect of the book “Norms of the literary language and the language of the press”. From the analysis and review of the different parts of “Norms of the literary language and the language of the press” by Professor B. Kamoliddinov, the researcher comes to the conclusion that this work is the result of the author's painstaking efforts and careful observations. In it, every lexical and grammatical element and every linguistic pattern used in the language of today's press is compared with the way of its expression in the language of classical literature and the language of the works of Master Aini, and the correct criteria for its use are proposed. It can be a reference book for journalists and young creators. In the book, every lexical and grammatical element and every linguistic pattern used in the language of today's press is compared with the way of its expression in the language of classical literature and the language of the works of Ustod Aini, and the correct criteria for its use are proposed. It can be a reference book for journalists and young creative people.

Keywords: periodical press, research, norms of the literary language, language of classical literature, similarity, difference, writer, creator, study, search, scientific and research activity, source, standard of consumption, non-standard writing, lexical elements, subtle shades of meaning.

Маълумот дар бораи муаллиф: Чумъаев Меҳроб Одинаевич – доктори илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи услубшиносӣ ва таҳрири адабии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Нишонӣ: 734025, Чумхурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17, тел.: (+992) 93-589-64-08, E-mail: mehriob@mail.ru

Сведения об авторе: Джумаев Меҳроб Одинаевич – доктор филологических наук, доцент кафедры стилистики и литературного редактирования Таджикского национального университета. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17. Тел.: (+992) 93-589-64-08, E-mail: mehriob@mail.ru

Information about the author: Jumaev Mehrob Odinaevich – doctor of philology, Associate Professor of the Department of Stylistics and Literary Editing of the Tajik National University. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., 17. Tel.: (+992) 93-589-64-08, E-mail: mehriob@mail.ru

ТДУ 891.550+001(092)+83.3(0)9+008+37точик

МАВЛОНОИ БАЛХӢ – РӢШАНГАРИ РОҲИ ФАРДОИ БАШАР

Шодӣ Шокирзода

Маркази омӯзиш, таҳқиқ, тарҷума ва нашри адабиёти ҷаҳон

Чалолуддин Муҳаммад ибни Муҳаммади Балхӣ (30-юми сентябри соли 1207, минтақаи Вахши вилояти Балхи Хуросон - 17/29-уми декабри соли 1273, Куния), маъруф ба *Чалолуддини Балхӣ*, *Чалолуддини Румӣ*, *Мавлонои Балх*, *Мавлои Рум*, *Муллои Рум*, *Мавлавӣ*, *Худовандгор*, бо тахаллуси *Хомӯш* ё *Хамӯш* яке аз бузургтарин шоирон, барҷастатарин мутафаккирону орифон ва машҳуртарин пешвои ҷараёни тасаввуфи Шарқ дар қарни XIII мебошад. Сабаби дар олам бештар бо исми *Румӣ* шуҳрат ёфтани ӯ ин аст, ки солиёни зиёде дар шаҳри Куния зиндагӣ намуд ва саранҷом дар ҳамин шаҳр пайки аҷалро лаббайк гуфт.

Муаллифони аксари сарчашмаҳо таъкид бар он доранд, ки Чалолуддин аз хурдсолӣ дорои ақлу ҳуши даррок ва маърифати кофӣ буд. Минҷумла, Абдурраҳмони Ҷомӣ бо ишора ба ин нукта лаҳзаеро аз даврони кӯдакии ӯ ёдрас мешавад: “Ба хати Мавлоно Баҳоуддини Валад навишта ёфтаанд, ки Чалолуддин Муҳаммад дар шаҳри Балх шашсола буд, ки рӯзи одина бо чанд кӯдаки дигар бар бомҳои хонаҳои мо сайр мекарданд. Яке аз кӯдакон ба дигарӣ гуфта бошад, ки: -Биё, то аз ин бом бар он бом ҷаҳем.

Чалолуддин Муҳаммад гуфтааст: -Ин навъ ҳаракат аз сағу гурба ва ҷонварони дигар меояд. Хайф бошад, ки одамӣ ба инҳо машғул шавад. Агар дар ҷони шумо қуввате ҳаст, биёед, то ба сӯйи осмон парем.

Ва дар он ҳолат аз назари кӯдакон ғоиб шуд. Кӯдакон фарёд бароварданд. Баъд аз лаҳзае ранги вай дигаргун шуда ва чашмаш мутағаййир гашта бозомад. Гуфт: -Он соат, ки бо шумо сухан мегуфтам, дидам, ки ҷамоате сабзқабоен маро аз миёни шумо баргирифтанд ва ба гирди осмонҳо гардониданд ва аҷоиби малакутро ба ман намуданд ва чун овози фарёду фиғони шумо баромад, бозам ба ин ҷойгоҳ фуруд оварданд» [19, с. 566].

Мавлоно, ба қавли донишманди маъруф Бадеъуззамони Фурузонфар, «аз ҳайси ахлоқ ва хайрҳои халқ ба бузургтарин анбиёву авлиё ва мардони Худо ва хидматгузори олами инсоният шабеҳ аст ва аз рӯйи ҳаққу ростӣ метавон ӯро дар радифи бузургтарин роҳнамоёни башар қарор дод» [18, с. 204].

Мавлоно дар номае ба яке аз ихлосмандонаш ӯро насиҳат мекунад, ки инсон чун ашрафи офаридаҳои Худованд аст, бояд ҳамвора шукргузор бошад ва бо ҷуръату ҷасорату шучоат аз пайи ҳифзи шахомату каромати инсонии худ бошад. Порае аз ин номаро, ки ба ҳайси “Васиятномаи Мавлоно” низ маъруф аст, ин ҷо меорем: “Шуморо суфориш мекунам ба тақвои Илоҳӣ дар ниҳону ошкор ва камхӯриву камхобиву камгӯӣ ва дурӣ аз гуноҳон ва пайваста рӯза гирифтани намоз ба пой доштан ва раҳо кардани шаҳавот ва шикебой бар дуруштии мардум ва ҳамнишинӣ накардан бо сафехону каммоёгон ва ҳамнишинӣ кардан бо некону каримон. Ҷамоно бартарини мардум касест, ки барои онҳо судманд бошад ва бехтарин сухан он аст, ки андаку гӯё бошад; ва ситоиши вежа Худои ягонаро” [16, с. 25].

Худи Мавлоно дар ин ҷода намунаи ибрати ҳамагон буд ва бидуни игрок, имрӯз ҳам дар ин ҷаҳони пуртазоди мо сифоти начибу одамияти воло ва омӯзаҳои ахлоқиаш судманд ва шоистаи пайравӣ мебошанд. Ӯ боре чун яке аз пешаваронро ғамнок дид, гуфт: «Ҷама дилтангиҳо аз дилниҳодагӣ бар ин олам аст. Ҳар даме, ки озод бошӣ аз ин ҷаҳон ва худро ғариб донӣ ва дар ҳар ранг, ки бингарӣ ва ҳар маззае, ки бичашӣ, донӣ, ки бо он намонӣ ва ҷойи дигар равиӣ, ҳеч дилтанг набошӣ... Озодмард он аст, ки аз ранҷонидани кас наранҷад ва ҷавонмард он бошад, ки мустаҳиқи ранҷониданро наранҷонад» [19, с. 567].

Дар солҳое, ки Мавлоно ба вазъу иршод машғул буд, муридону ихлосмандонаш асосан ҳунармандону тоҷирони бозор, ҷавонмардон ва мардуми омӣ буданд ва аз ҳамин

боис уламои аҳли мадраса бар ӯ таънаҳо мезаданд. Ҳатто боре ӯро таъна заданд, ки аҳли чоҳу сарват ва олимону фақеҳони дарборӣ аз маҷолиси вай парҳездоранд ва сомеъонаш танҳо аз чумлаи косибону тоҷиронанд. Мавлоно дар ҷавоби эшон гуфт: -Магар Мансури¹ мо ҳаллоҷ ва Абубакри² мо нассоҷ набуданд?

Мавлоно бори дигар дар ҷавоби таънае, ки муридонашро авбошу зиндонии табаҳкор хонда буданд, бо сароҳат гуфтааст: -Агар на чунин буданд, худ хочат ба шайху муршид намедоштанд ва моро муриди онҳо мебоист буд [10, с. 1002].

Воизи маъруф Ҷалолуддини Балхӣ бо ҳамаи муридони хеш мисли дӯстони ҳамдилу яқранг мезист ва ба ҳамаи мардум яқсон мурочиат намуда, онҳоро баробар меҳисобид. Тавозуӣ фавқулодат ва ҳусни хулқи ӯ байни тамоми мардуми Куния барои вай дӯстону ситоишгарони бисёр фароҳам оварда буд. Худовандгори Балх ба ҳамаи халқҳо ва ҳамаи динҳо низ бо ҳамон як пешомад менигарист ва ба назари ӯ, мусулмонҳо, масеҳҳо, яҳудиҳо ва оташпарастон яқсон ҳастанд. Мавлоно ба ҳамаи адён, равияҳои динӣ ва ҳамаи халқҳо чун мавҷҳои уқёнуси ваҳдати ягонагӣ менигарад ва ин назар бешак, аз таълимоти дини мубини ислом сарчашма мегирад. Назари Балхиро дар мавриди ягонагии динҳо наметавон тавре қабул кард, ки гӯё ӯ ислом ва адёни дигарро як чиз меҳисобада бошад. Дар доираи тавҳид ҳамаи динҳо ягона буда, ҳадафшон низ як чиз аст, вале онҳо дар иҷрои таълимоту русуми худ тафовутдоранд. Ҷалолуддини Балхӣ ин масъаларо дар «Маснавии маънавий» чунин бозгӯ мекунад.

*Нардбонҳоест пинҳон дар ҷаҳон,
Поя-поя то инони осмон.
Ҳар гурӯҳро нардбоне дигар аст,
Ҳар равиширо осмоне дигар аст.
Ҳар яке аз ҳоли дигар беҳабар,
Мулк бопахнову бепоёну сар. [3, с. 512]*

Ӯ ба мардум ёдрас мекунад, ки ба ғайримусулмонҳо бо хушбинӣ дида дӯхтан ва ба дину эътиқоди дигарон эҳтиром гузоштан чӣ қадар муҳим аст. Дар бисёр кишварҳои исломӣ калисо ва каниса (ибодатгоҳи яҳудиён) дар паҳлуи масҷидҳо қарор доранд ва мусулмонҳо ба ҳамаи адён эҳтиром мегузоранд. Мавлоно ба диндорони мутаассибу суфиёни риёкор, ки дар хилват қабои дигаре ба бар намуда, авомфиребӣ мекунанд, нафрат дошт. Андешаи Ҷалолуддини Балхӣ комилан бо ин таълимоти исломӣ – мурсову мудоро бо намояндагони кулли адён - мутобиқат мекунад ва онро ба гунаи дигар ташреҳ додан ҷоиз нест. Агар ҳама ҷӯяндагони шариат ва роҳи ҳақ чун Мавлоно андешида, эътиқоди ҳамдигарро эътирофу эҳтиром мекарданд, ба ин натиҷа мерасиданд, ки ҳамаи онҳо муътақид ба ҳамон як дин ҳастанд. Қобилияти ҳама касу ҳама чизро яқсон дидан ва таҳаммули Балхӣ ба нуқтаи авҷи худ мерасад. Ӯ ҳатто нисбат ба насорои шаҳр, ки дар тамоми вилоят ба унвони аҳли зимма, ҳадди аксар ҷуз ҳусни рафтори зоҳириву расмӣ омехта бо икроҳу ғурур дар ҳаққи онҳо риоят намешуд, дар бархӯрдҳо тавозуӣ тақрими фавқулода ба ҷо меовард ва бо онон низ монанди мусулмонон муносибат мекард. Борҳо мушоҳида мешуд, ки хангоми убур аз кӯчаву бозор бо роҳиби фақир ё кашии ҳақире саргарми суҳбат буд ва ҳатто аз хоксорӣ дар муқобили ӯ сари таъзим фуруд меовард. Ин таъзиму тавозуӣ фавқулодат дар муқобили касоне буд, ки фақеҳону зоҳидон агар дар кӯю барзан бо онҳо бархӯрд мекарданд, бо нафрату ҳашм абрӯ дарҳам мекашиданд. Тибқи иттилои сарчашмаҳо, аз авбоши шаҳр ҳатто бисёр касон аз чумлаи аҳли насоро ҳам ба

¹ Ҳусайн ибни Мансури Ҳаллоҷ (тавлид соли 858, рустои Тур дар Байзои Форс - қатл соли 922, дар қанори Дачла). Падараш Мансур ба ҳаллоҷӣ иштиғол дошт.

² Абубакри Сиддиқ (572, Макка, Арабистони Саудӣ – 23-юми августи 634, Мадина) - нахустин халифа аз хулафои рошидин, тоҷир сарватманд ва бонуфузи Макка.

туфайли ӯ тавба карда, ба салоҳ гаравида буданд. Минчумла, Сирёнус ном авбоши румӣ одам кушта, ҳукми қатл гирифта буд, аммо ба шафоати Мавлоно аз укубати дор начот ёфта, мусулмон шуд. Мавлоно ба ӯ лақаби Алоуддинро муносиб донист ва ӯ низ бо иршоди устодаш таҳзибу тазкияи нафсро пеша кард. Алоуддин Сирёнус Мавлоноро бадон сабаб, ки аз вай инсонии дигаре сохта буд, ба сифати маҷоз Худои хеш мехонд.

Мавлонои Балхӣ бо вучуди донишманду фақеҳи бузург буданаш дар ҳама вазъу ҳол ҳамеша асли одамият – инсондӯстиро мурут менамуд ва бо ҳамаи мардум - хурду калон, зану мард, донишманду омӣ, мусулмону ғайримусулмон яксон, бо таҳаммулу андеша ва хоксориву начобати хосса мурочиат мекард ва дар вучудаш ҳаргиз осоре аз такаббуру виқору ғурур роҳ намеёфт. Дар маҷлиси самоъи ӯ масте ворид шуд ва беҳудона худро дар ҳолати вачду рақс ба Мавлоно мезад ва ўро озор медод. Асҳоб хостанд ўро биранҷонанд, Мавлоно аз ин кори онҳо ошуфта шуда, пурсид: -Шароб ӯ хӯрдааст, шумо мастӣ мекунед?

Гуфтанд: -Охир ӯ тарсост.

Ҳамчунин бо тағйир бонг зад: -Чаро шумо нестед?

Меғӯянд, ки боре яҳудие аз ӯ пурсид: -Дини шумо беҳтар аст ё аз онҳо мо? Мавлоно бо хунсардӣ гуфт: -Аз онҳо шумо.

Худовандгори Балх беш аз он дар оини хеш устувор буд, ки пеши худ ин дилнавозиро тардиде дар бартарии он илқо кунад. Ин гуна суханони ӯ дар ҷалби касоне, ки аҳли шаҳр ононро кофиру габру палид мехонданд, беш аз таассубу хушунати муфтиъни шаҳр таъсиргузор буд.

Тавозуи ӯ дар ҳаққи маҳрумон ва касоне, ки мардуи ом ё мавриди нафрату ваҳшат буданд, голибан бо шафқати қаримонае қарин буд. Боре ба ҳаммоми хориҷи шаҳр рафта буд ва дар ҳаққи ҷамоате аз ҷузומиён, ки ба об даромада буданд, бе ҳеч нафрату карохат муҳаббату тавозуи бисёр намуд. Ҳамроҳонаш мекӯшиданд, ки онҳоро аз он мавзеъ дур кунанд, вале ӯ эшонро ба шиддат манъ намуд. Ӯ ҷузומиёнро бо шафқат назди худ хонд ва аз обе, ки онҳо дар он сару танро шуста буданд, бар сару рӯи худ рехт.

Рӯзе либоси зебоеро ба исрори муриде ба тан карда буд ва ҳангоми бозгашт ба хона чун вақте аз муқобили риндони харобот мегузашт, ба далели шӯре, ки дар самоъи мастанашон дид, ин либосро ба онҳо бахшид. Рӯзи дигар ба рӯсапии кухнакоре, ки дар роҳ пеши вай омаду тавозуъ намуд, эҳтироми беш аз ҳад карда, ўро Робиа³ хонд ва чунон шафқати падаронае дар ҳаққи канизакони танбамузид нишон дод, ки ҳама пеши ӯ сар ниҳоданд.

Ишқ, ки мазҳаби ростини ӯ ба шумор меомад, таассубро, ки навъе пойбандӣ ба тааллуқоти худӣ буд, ба ҳеч вачҳ ҷоиз намедонист. Дини мубини ислом дар андешаи Мавлоно бар пояи ишқ устувор буда, он дар байни ҳамаи адёни илоҳӣ нуқтаи ваҳдат маҳсуб мешавад. Шаке нест, ки наслҳои инсонӣ ҳатто дар давраҳои гумроҳиву парешониҳои хеш ба онҳое, ки ишқ ба инсоният ва сулҳу ваҳдатро ба инсонҳо меомӯзанд, беш аз онҳое, ки нафрату ситезу кинаро ҷорӣ намудаанд, иззату эҳтиром мегузоранд. Вақте аз Илмуддини қайсар, аз умарову аъёни Қуния, ки муриду дилбохтаи Мавлоно буд, сабаби иродаташро дар ҳаққи вай пурсиданд, гуфта буд: “Ҳар паёмбарро уммате меситоянд ва ҳар шайхеро қавме дӯст медоранд, Мавлоноро ҳамаи ақвом ва тамоми умматҳо дӯст медоранду меситоянд.” Ин хӯи мусолиҳатомези ӯ, ки тавозуи фавқулодааш онро ҷилваӣ бештар медод, Мавлоноро назди насорои Қуния ҳам мисли мусулмонони он маҳбуб карда буд.

Ҳамагон аз таҳаммули Мавлоно ва дилсӯзиаш зимни муносибат бо инсонҳо ангушти хайрат мегазиданд. Ӯ ҳамеша таҳқири дигаронро нисбат ба худаш ноида мегирифт ва

³ Ишора ба *Робиаи Адвия* (717, Басра - 801, қӯҳҳои Зайтун, воқеъ дар шарку мучовирати шаҳри қадими Байтулмақаддас), намояндаи маъруфи мактаби зуҳди Басра, қаҳрамони бисёр андарзҳои исломӣ, ки дар онҳо ишқу алоқаи амиқ ба Офаридгор ситоиш мешавад.

харгиз бо ҳамон оҳанг ба онҳо ҷавоб намегуфт, хангоме ки бадхоҳон музахрафотеро дар ҳаққаш паҳн мекарданд, чашми зохиру ботини онҳо тира буд. Ахлоқи воло, футуввату ҷавонмардӣ, нияти холис ва бархурди самимии Мавлоно баҳри ба ҷодаи адолату ростӣ роҳнамоӣ кардани мардум кӯмак мерасонид. Боре фақеҳи шофеъии шаҳр Сирочиддин толибилмеро бар зидди вай барангехт. Ба вай гуфта буданд, ки Мавлоно гуфтааст: «Ман бо ҳафтаду се миллат якеам» ва қозӣ дар ин сухан нишонаи ҳайрату илҳод ёфта буд. Ба ин тартиб толибилро таҳрик карда буд, то рӯзе дар миёни халқ ва дар сари майдони кӯй дар ин боб аз Мавлоно суол намояд ва агар ҳамин ҷавобро аз вай шунид, ба саҳтӣ дашномаш диҳад. Чун Мавлоно дар ҷавоби пурсида сухани худро такрор кард, мард тибқи фармудаи қозӣ аз таъну дашном ҳар чӣ бар забонаш омад, рӯй дар рӯй ба Мавлоно гуфт. Аммо Мавлоно, ки таҳаммулу ҳавсаларо барои толибилми оғанда аз ҷаҳлу таассуб як дарси тасомух мекӯшид, носазоҳову беҳурматиҳои мардро нодида гирифт ва бо хунсардӣ ба ӯ гуфт: -Бо инҳо низ, ки ту мегӯӣ, якеам.

Ин дарси созишу мудоро бидуни шак, беш аз ҳавсалаи идроки толибони илм ва руасои авом буд. Вақте дар паёме пурмаъниву зиракона, ки дар ҷавоби эътирози ин тоифа бар ривочи самоъ дар байни ёрони вай ба онҳо дод, сарехан, ки бо тарки дарсу вазъ ҳар гуна орзуи ҷоҳу сарвату қудратро раҳо карда ва тасарруф дар амволи ятимон ва авқофи мурдагон ва тасарруф дар худ ва ҳоли халқро ба эшон вогузоштааст ва аз ҳар чӣ дар дунё барояш имкони ҳусул дошта, ба рубобеу самоъе қаноат варзида ва агар ҳозирон онро низ аз вай музояқат доранд, аз он низ даст мешӯяд [10, с. 1002-1004].

Баъзан маноқибнависон аз рӯзгори Мавлоно лаҳзаҳоеро низ ба силки таҳрир кашидаанд, ки ба назар сода, лаҳзавӣ, камарзиш ва хандадор менамоянд, вале дар батни онҳо арзишу моҳияти амиқе нуҳуфтааст. Минҷумла, боре сартарош зимни ба тартиб овардани риши Мавлоно мепурсад: -Ҳазрат, бифармоед, чӣ гуна ришатонро қайчӣ занам?

Мавлоно дар ҷавоб гуфта: -Ба ҳамон андоза, ки мардро аз зан фарқ карда шавад... Ман ба дарвешони қаландар ҳасад мебарам, ки дар байнашон ришдореро намебинам. Сӯфиён риши бузург доштанро афзалтар медонанд, вале то он даме ки сӯфӣ риши худро шона мезанад, хирадманд ба Худованд мерасад» [6, с. 184-185].

Як шартӣ муҳимми одамият эътирофи ҳунару дониши дигарон аст. Дар тӯли зиндагӣ бисёр дидаем, ки ҳатто иддае аз аҳли илму адаб андешаи солими дигаронро ба ҳеч ваҷҳ қабул надоранд, рӯйирост дурӯғ мегӯянд ва назди шахсияту вичдони хеш заррае эҳсоси масъулият намекунанд. Вале Мавлоно бо вучуди дар ҷодаи хираду маърифат дар назди ҳамзамонон гӯйи сабқат бурдан ҳамеша андешаи солимро ҷонибдор буд, нисбат ба аҳли илму дониши гузаштаву муосирони хеш эҳтироми зиёд дошт ва дар ягон маврид аз ҷодаи ҳақ берун намерафт. Боре яке аз дӯстони наздики Мавлоно вафот кард ва мардум ба назди ӯ омада, суол карданд: -Ҷасади марҳумро чӣ тавр гӯронем, бо тобут ва ё бидуни он?

Мавлоно дар ҷавоб гуфт: -Ҳамон тавр, ки худатон ҷоиз медонед.

Киромиддини Бектемур, ки бо хираду маърифати хеш дар байни мардум эътибори хоса дошт, гуфт: -Беҳтар ин аст, ки часадро бидуни тобут ба хок супорем.

Дӯстон пурсиданд: -Чаро ин беҳтар бошад?

Киромиддин дар ҷавоб гуфт: -Модар назар ба бародару хоҳар дар хусуси фарзанди худ беҳтар ғамхорӣ мекунад.

Инсон табиатан аз гил офарида шудааст ва тобут монои фарзанди ӯст. Тобут барои инсон мисли бародар аст, вале замин модари ӯст. Аз ин рӯ, беҳтар аст, ки марҳумро ба оғӯши модари меҳрубон гузорем.

Мавлоно аз ин тавзеҳ хеле мутаассир гардида, гуфт: -Дар ин хусус дар ягон китоб ишорате нашудааст [6, с. 185].

Мавлоно мекушид, ки дар ҳама ҳол ба мардум кӯмакрасон бошад ва ба ҳар шарту василаи имконпазир ҳамеша амали хайреро анҷом меод, вале онро ба сурати маҳфӣ нигоҳ медошт. Ӯ бар хилофи уламои расмӣ, ки маснади қозиву муфтиву мударрисро ба уҳда дошта, онро василаи маошу зиндагӣ медонистанд, аз ҳама гуна хайру садақоту маош

худдорӣ дошт ва аз муридон ҳам чизе барои худо хонаводааш қабул намекард. Агар ҳадаи дӯстонае аз ҷониби султон ҳокиму тавонгаре барояш фиристода мешуд, бе ҳеҷ тасарруфу дахле назди Ҳисомуддин мефиристод, то ӯ онро бо салоҳиди худ ба эҳтиҷмандон расонад.

Дини мубини ислом озолии фардро муҳтарам медонад ва тибқи таълимоти он ҳамаи мусулмонон баробаранд ва мусулмонро ба ғуломӣ гирифтанд, алалхусус, барои адои қарз, ба ҳеҷ вачҳ ҷоиз нест. Дар Қаломи шариф омадааст: «Офаридани шумо ва барангехтани шумо ба ҷуз монанди (*офаридану барангехтани*) як тан (*чизи дигаре*) нест» [9, с. 413]. Паёмбар Муҳаммад(с) дар тӯли зиндагии хеш дар давраҳои гуногун беш аз бист ғуломро озод намуда буд. Мавлоно Балхӣ дар баробар ҳисобидани ҳамаи инсонҳо ба фармудаҳои қуръонӣ, ғайбӣ ва ибратомӯзи Паёмбар (с) ва бузургони илму ирфону дин тақия мекард.

Мавлоно дар замоне мезист, ки ғуломонро чун ҳайвон хариду фурӯш карда, барои қор дар манзили боғ, саҳро, ҳар ҷо ки лозим буд, маҷбур мекарданд. Чунин вазъе на танҳо дар кишварҳои мусулмонӣ, балки дар аксари мамӯлики олам роиҷ буд. Нақл аст, ки боре духтари Мавлоно Маликаҳотун хидматгори хешро ранҷонд. Мавлоно духтарашро ба ҳуҷраи хеш хонда, саҳт мазаммат кард ва минҷумла гуфт: «Чаро хидматгорро меранҷонӣ? Агар ӯ шахбону буд ва ту канизакаш будӣ, чӣ мекардӣ? Бидон ва огоҳ бош, ки дар тамоми олам ҳеҷ кас ғуломро канизи дигаре нест, балки мардум ҳама бандагони Ҳақ ва бародарону хоҳарони яқдигаранд. Ман ба ин фатво медиҳам.

Маликаҳотун иштибоҳи худро пай бурда, аз каниз узрҳои кард, ӯро озод намуда, барояш либосҳои қиматбаҳои худро бахшид. Духтари Мавлоно минбаъд то охири умр нисбат ба канизе дилозориро ҷоиз надонист ва тибқи дастури роҳнамоиҳои падар ҳамеша ба онҳо бо риояи эҳтирому муҳаббат муносибат мекард.

Ҳамин тавр зарурати насихат ва иршоди Маликаҳотун сабаб шуд, ки дар он давра дар мамӯлики исломӣ шояд аввалин гоми устувор баҳри бекор кардани расми ғуломӣ, ҳарчанд на дар маърази ом, балки дар доираи хонаводагӣ, бардошта шуд. Ин паёми ахлоқии Мавлоно Балхӣ ба олами инсоният бозгӯӣ начобат, сафои ботин ва асилзодагии ӯ буд ва хушбахтона, пас аз фосилаи замони зиёд аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ба истикболи гарм рӯ ба рӯ шуд ва ҳукми қонунро гирифт. Дар таърихи 25-уми сентябри соли 1926 аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид «Конвенсия дар бораи бардағ» қабул гардид, ки он ҳама гуна шакли намуди ғуломдориро дар хушкӣ ва об манъ мекунад. Алъон ҳамаи кишварҳои ҷаҳон зерин ин ҳуҷҷат имзо гузоштаанд ва ба тариқи расмӣ дар тамоми олам ғуломдорӣ мамнӯъ доништа шудааст.

Ҷалолуддини Балхӣ аз зумраи бузургтарин андешамандонест, ки маориф ва ҳақиқати ирфониро бо забони шеър баён кардааст ва ин қор дар таърих ягона мебошад. Ба ҳамин вачҳ осори ӯ аз замони зиндагӣ сар карда, аз ҷаҳорҷӯбаи адабиёти миллӣ фаротар рафт ва мутааллиқ ба фарҳанги башарӣ гардид ва дар сафи шоҳкорҳои адабиёти ҷаҳонӣ ҷой гирифт. Меҳвари сухан дар осори ӯ мақоми инсон аст, ки «агар бо худ ошно шавад, рози ду оламро дарёбад ва акси Ҷамӯли бечунро дар оинаи дили хеш мушоҳида кунад ва муҳиббу ошиқ шавад, он гоҳ маҳбӯбу маъшуқи Ҳақ гардад. Мавлоно доруи талхи насихатро бо кимиёи муҳаббат ширин карда, дар ҷоми тамсилоти хиёлангези ниёзмандон пӯшондааст» [8, с. 37-38].

Ба қавли файласуф ва равоншиносони машҳури утришӣ Эрих Фромм, Мавлоно, «яке аз бузургтарин ошиқони зиндагӣ буд ва ин ишқ дар ҳар сатре, ки менавишт, ҳар шеъре, ки месурӯд ва дар ҳар амале, ки анҷом медод, мутаҷаллӣ буд. Ӯ фақат як шоиру ориф ва бунёдгузори як фирқаи мазҳабии хос набуд. Мавлоно марде буд, ки нисбат ба табиати инсон басирати амиқ дошт. Ӯ табиати ғаризаҳо, тасаллӯти ақл бар ғариза ва табоеъ, замири худоғоҳ, замири нохудоғоҳ ва огоҳи кайҳониро дар мабоҳиси иршодии худ мавриди баҳс қарор медод. Ӯ масъалаи озодӣ, итминони хоҳари одамӣ, эътибор ва иқтидори инсонро матраҳ мекард. Дар тамоми ин заминаҳо Мавлоно гуфтани бисёр дорад ва сухани ӯ барои касоне, ки табиати инсонро мавриди мутолиа қарор медиҳанд,

арзиши фаровон дорад» [17, с. 36].

Воқеан ҳам Мавлоно дар осори худ, бахусус, «Маснавии маънавӣ» илму ирфону ишкро бо ҳам омехта, шарбати хушгворе омода сохт, ки ба таъби ҳама кас созгор аст, ҳамагон ба қадри фаҳми худ аз он лаззат мебаранд ва сарриштаи роҳи саодати хешро чӯё мешаванд. Ба назари профессор Низомиддин Зоҳидӣ, «сабаби аввале, ки ҷаҳони имрӯзро ниёзманди бозшинохти Мавлоно гардонидаст, ин қабл аз ҳама шахсияти хориқулодаи адабиву маънавӣ будани Ҷалолуддини Балхист. Сабаби дигаре, ки ҷаҳони имрӯзро ниёзманди Мавлоно гардонидаст, ин посухгӯи ниёзҳои маънавиву рӯҳии имрӯзу фардои инсоният будани олами андешаҳои ин орифи мутафаккир аст. Мавлоно, хосатан, «Маснавии маънавӣ» бо он, ки зиёда аз 1280 мавзӯро дар бар мегирад, ба кулли ниёзҳои ҷомеаи инсонӣ посух меғӯяд. Ин асар фарогири матолиби фалсафиву ҳикамӣ, ҷуғрофиву таърихӣ, баёнӣву луғавӣ, қиссаву ривоёт ва ғайра мебошад. Аз ин рӯ, ҳар кас ба қадри донишу маърифати худ аз ин китоб чизе барои хеш пайдо мекунад» [7, с. 104-106].

Донишманди амрикоӣ Брэд Гуч аз он изҳори ҳайрат карда, ки бо гузашти ҳашт аср шеъри Мавлоно ҳамчунон ҷаззобу пуртарафдор боқӣ мондааст ва имрӯз дар Амрико аз ӯ дида пуртарафдортар шоире нест ва «дар ҷашнҳои арӯсиву зодрӯз ва лаҳзоти саҳти зиндагии худ миллионҳо нафар ҳамчунон ба ашъори ин Пири тасаввуф мурочиат мекунанд, ошиқон аз шеъри Балхӣ маҳрами роз, дармондагон таскин ва мискинон давои мушкили худро меҷӯянд.» [12, с. 18]. Сабаби шухрати рӯзафзун пайдо кардани осори Мавлоно, пеш аз ҳама дар тарғибу таҷассуми дӯстию рафоқат дар байни мардум, таъкиди бузургии мартабаву иқтидори инсон ва саъю талоши он дар ҷодаи расидану пайвастан ба Офаридгор ва тарбияи инсонӣ комил мебошад. Воқеан, «дар ҷаҳон ва ҷомеае, ки ишқу муҳаббат арзишу аҳамияти воқеии худро аз даст додааст, Мавлоно чун сафири ишқ садои худро баланд мекунад ва ишқро чун василаи асосии дарёфти ҳақиқат нишон медиҳад. Ба андешаи Мавлоно, ишқ воситаест наҷотбахш аз нестӣ ва василаи пуриқтидорест барои дарёфти ҳақиқати мутлақ» [1, с. 241-242].

*Аз муҳаббат талхҳо ширин шавад,
Аз муҳаббат миссҳо зарин шавад.
Аз муҳаббат дурдҳо софӣ шавад,
В-аз муҳаббат дардҳо шофӣ шавад.
Аз муҳаббат мурда зинда мекунанд,
Аз муҳаббат шох банда мекунанд.
Ин муҳаббат ҳам натиҷа (ӣ) дониши аст,
Кай газофа бар чунин тахте нишаст? [3, с. 156]*

Мақсади ҳамаи муҳаббат Худост, вале Худои Мавлонои Балхӣ Худои аҳли суннат ва шиъӣ ё ҳеч як намуди мазҳаби дигар набуд.

*Чӣ тадбир, эй мусулмонон, ки ман худро намедонам,
На тарсову яҳудиям, на габру на мусулмонам.
На шарқиям, на гарбиям, на барриям, на баҳриям,
На аз хокам, на аз бодам, на аз обам, на аз отаи,
На аз аршам, на аз фаршам, на аз кавнам, на аз конам,
Маконам ломакон бошад, нишонам бенишон бошад. [15, с. 505]*

Ӯ дар дили инсонҳо ҳамеша донаи умедро месабзонад ва эшонро ба фардои беҳтар аз имрӯз хидоят менамояд: «Умед аз ҳақ набояд буридан. Умед сари роҳи эминӣ аст. Агар дар роҳ намебурӣ, боре сари роҳро ниғаҳ дор» [5, с. 46].

Ба пиндори мусташириқӣ варзида Аннамери Шиммел, осори Ҷалолуддини Балхӣ метавонад моро ба сарчашмаи ҳақиқат хидоят кунад: «Ӯ дорои зеботарин тафаккурати

фалсафӣ ва динӣ аст, аммо ин ки вай чӣ гуна ин тафаккуротро ба забон меоварад, муҳимтарин ва аслитарин нукта аст... Агар осори ӯро мутолиа намоед, хоҳед ёфт, ки ҳар чизе, ки дар ин ҷаҳон вучуд дорад, аз ошпазхона то фил, аз мӯрча то абр, аз манозил то муши кӯр, ҳама ва ҳама оёте аз Худованд мебошанд. Инҳо барои шуарои ориф, ки танҳо бо усули назарӣ басанда накарда, балки ҳар чиро, ки мушоҳида мекунанд, ба унвони исботи вучуди Худо ва ишқи Илоҳӣ қаламдод мекунанд, муҳим ҳастанд» [20, с. 26].

Имрӯз, ки дар қисме аз олам ҷангу душманӣ, куштору зӯрварӣ, ошuftагиву парешонӣ бедод мекунад, имрӯз, ки хатарҳои мухталифи ҷаҳонсӯз аз қабилӣ фасоди маънавӣ ахлоқӣ, таассуботи наҷодиву ирқӣ, муҳолифату кинаварзиҳои сиёсӣ мазҳабӣ ба инсоният таҳдид мекунад, ҷаҳони муосир ба инсонии ормониву ростини Мавлоно рӯй овардааст, зеро “танҳо андешаи ҷаҳонсоз ва маънавиятҳои ҷунин инсон метавонад ба ҳайси неруи тавонманде ба ҳирсу оз, кинаву кудурат, ҷангу пархош ва қатлу ғорат ғолиб ояд ва заминаи саодати маънавии инсон ва ҷомеаро фароҳам оварад. Ба ин маънӣ, гумкардаҳои Мавлоно гумкардаҳои моанд, бозҷустаҳои Мавлоно бозҷустаҳои моанд, орзуву ормони Мавлоно орзуву ормони имрӯзу фардоанд. Аз ин ҷост, ки осор ва афкори Мавлоно ҳамнавои ниёконамон буд, имрӯз ҳамсафари мост ва фардо ҳампои пасовандонамон хоҳад шуд” [7, с. 108].

Муҳаққиқ Брэд Гуч васфу тараннуми ишқи воло дар ашъори Мавлоно, баҳусус дар шаш ҷилди «Маснавии маънавий»-ро бо он оташи ҷанге, ки имрӯз дар Ховари Миёна баланд шудааст ва Ҳалаб – макони навҷавонии Мавлавиро низ ба коми худ фуру бурдааст, муқоиса мекунад ва инро аломати аз фалсафаи ин пири тасаввуф дур рафтани Шарқ ва дунёи ислом медонад [12, с. 18]. Бешак, «агар касе ба дунболи худшиносӣ, худошиносӣ ва шинохти мабада ва маъод аст, Мавлоно беҳтарин роҳ аст. Ҳатто агар инсон бихоҳад хуб зиндагӣ кунад ва ба шинохти зиндагии рӯзмарра ноил шавад, боз Мавлоно беҳтарин касест, ки метавон ба ӯ муроҷиат кард. Ҳатто сиёсатмадорон ҳам метавонанд аз андешаҳои Мавлоно дар кори худ истифода кунанд. Бавежа, он гоҳ ки сарнавишти умматҳо ва давлатҳо мавриди баҳс қарор мегирад, Мавлоно дарсҳои зиёде барои ҳукумат кардан ба мо медиҳад, дарсҳое, ки гоҳ ба сурати такбайт омадааст» [2, с. 4].

Аз ин рӯ, мо – ворисони Мавлоно Балхӣ вазифадорем, ки дар омӯзишу таҳқиқ ва шинохти беҳтари рӯзгору осораш ҷустиву ҷолоқӣ кунем, аз шохкори пурғановаташ «Маснавии маънавий», ки барҳақ, ҳазинаи маърифат аст, ҳикмати зиндагӣ биомӯзем. Донишманди маъруф, Ходими шоистаи илми Тоҷикистон И.С.Брагинский, ки дар таҳқиқи тарғиби адабиёти форсу тоҷик бо дасту дили пок хидмати шоиста намудааст, тобистони соли 1976 дар бӯстонсарои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон дар ҳузури иддае аз донишмандон аз рӯзгори солҳои сиёми қарни XX, ки он замон масъулияти роҳбарии шуъбаи таблиғи ташвиқи кумитаи марказии ҳизби коммунисти Тоҷикистонро ба уҳда дошт, ёдовар шуда мегӯяд: -Супориш шуд, ки шуъбаи мо асомии бузургтарин ва барҷастатарин шоирону нависандагони форсу тоҷикро муайян кунад. Тибқи супориш мо исми ҷанде аз адибон – аз Рӯдакӣ то Аҳмади Донишро дар қатори бузургон ном бурдем. Чун навбати Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ расид, банди номи поку мубораки ин бузургмардро чун шоири мутаассибу ифротӣ аз рӯйхат берун кардам, ҳарчанд дар боло касе ба ман ин супоришро надода буд. Баъдтар фаҳмидам, чӣ ғалате буд. Акнун то имрӯз аз ӯ пӯзиш металабам, дар ҳама ҷо зикри хайрашро мекунам, бошад, ки рӯҳи поки ин бузургмард иштибоҳи бузургу ғалати содиркардаи моро бубахшад.

Профессор И.С.Брагинский дар охири сухан аз ҳозирон тақозо кард, ки ҷунин иштибоҳеро, ки як замон аз беандешагӣ мо кардем, шумо накунед [11, с. 61].

Воқеан ҳам дар давраи шуравӣ адибоне, ки ба ирфону тасаввуф гароиш доштанд ва дар осорашон мазомини динӣ ба сурати ошкор ба дид меҳӯрд, на фақат аз барномаи таълими адабиёти тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, касбӣ ва олий берун монда буданд, балки омӯзишу таҳқиқ ва таъбу нашри осорашон низ мамнуъ буд. Вале И.С.Брагинский ҳатто дар ҳамон давраи авҷи рушду такомули ғояҳои коммунистии

солҳои ҳаштодуми асри XX ба асолати каломи Мавлонои Балхӣ пай бурда, нодида гирифтани онро шадидан маҳкум мекунад ва аз як иштибоҳи айёми ҷавониаш на дар танҳой, балки дар ҳузури чамъ беихтиёр ҳарфи тавбаро ба забон меорад. Ин амал, ба назари мо, аз як ҷониб далел бар ҳақшиносиву мавридшиносӣ ва имону эътиқоди ростини донишманди фарзона ба сеҳри калом ва ҳикмату андешаи оламгири Мавлоно бошад, аз ҷониби дигар, гувоҳи азамати шахсият ва осори баландпояи Худовандгори Балх мебошад.

Бо вазидани насими бозсозӣ дар қаламрави шуравии пешин ба тадриҷ ин монеаҳо бартараф гардиданд ва баҳри пажӯҳиши рӯзгору осори ин дарёнӯши маърифат имкони мусоид фароҳам омад. Зиндагинома ва осори Мавлоно барои аввалин бор соли 1987 дар ҳаҷми ду соат ба барномаи таълими адабиёти тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ворид карда шуд ва пасон дар китобҳои дарсӣ низ дар ин замина маводи лозимӣ таҳия ва нашр гардид.

Дар давраи соҳибистиклолии кишвар мо ба гузаштаи пурифтихори хеш аз дидгоҳи нав, бо назардошти манфиатҳои имрӯзу фардои миллату сарзамин менигарем ва аз ганҷинаи бебаҳои хираду маърифати ниёгон барои маънидоди воқеияти ҷаҳони муосир пурсамар истифода мебарем. Мояи хушнудист, ки дар таълими рӯзгору осори ин фарзонамард низ таҳаввулоти ҷиддӣ арзи ҳастӣ намуд, ҳикматҳои Мавлоно ҳатто дар китобҳои дарсии синфҳои ибтидоӣ ҷойи худро ёфтанд, дар синфҳои болоӣ теъдоди соатҳои ба омӯзиши осори шоир бахшидашуда афзуданд.

Ба ифтихори 800-умин солгарди умри файласуф, шоир ва суфии бузурги форсу тоҷик Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ бо пешниҳоди кишварҳои форсизабон ва ҷонибдорӣ давлатҳои дигар ниҳоди вобаста ба маориф, илм ва фарҳанги Созмони Милали Муттаҳид - ЮНЕСКО соли 2007-ро “Соли Мавлонои Балхӣ” эълон намуда, дар иҷтимоӣ 175-уми худ ба ин муносибат медали ҷашнӣ таъсис дод. Медали мазкур ба шахсиятҳои варзидаи илмиву адабӣ ва сиёсатмадороне, ки дар рушду такомули фарҳангу тамаддуни милливу умумибашарӣ саҳми муносиб мегузоранд, тақдим карда мешавад.

Бахшида ба солгарди умри Мавлоно дар бисёр кишварҳо маҳфили чорабиниҳои зиёди хотирмон сурат гирифтанд. Дар таърихи 8-уми сентябри соли 2007 дар пойтахти Тоҷикистон - шаҳри Душанбе ба ин муносибат таҳти унвони «Мавлоно ва гуфтугӯи тамаддунҳо» конфронси байналмилалӣ баргузор гардид, ки дар он беш аз 90 донишманди маъруф аз 28 кишвари олам, минҷумла, Афғонистон, Эрон, Ҳиндустон, Покистон, Туркия, Бангладеш, Миср, Русия, Украина, Ҷопон, ИМА, Олмон, Англия, Фаронса, Қазоқистон, Туркманистон, Озарбойҷон, Гурҷистон ва давлатҳои дигар ширкат ва суханронӣ намуданд. Дар ҳаҷми давра дар кишвари мо ноҳияи Колхозободи вилояти Хатлон номи Ҷалолуддини Балхиро гирифт ва дар маркази он муҷассамаи шоири ориф қомат афрохт, муассисаҳои таълимиву фарҳангӣ ва кӯчаву хиёбонҳои зиёд дар тамоми қаламрави кишвар ба ин исм мусаммо гардиданд.

Бузургдошти ҷашни Мавлоно барои таҳқиқу омӯзиши ҳамаҷонибаи мероси гаронмояи ин орифи раббонӣ роҳи васеъ кушод. Таҷлили ин санаи муборак ҳамчунин баҳри таъбу нашр ва тарғибу ташвиқи бештари осори Мавлоно мусоидат намуд ва дар ин замина пажӯҳишҳои судманде роҷеъ ба зиндагинома, осор ва афкори ӯ сурат гирифтанд. Қобили зикр аст, ки дар ҷодаи муаррифӣ ва кашфи ҷовидонагии осори Мавлоно асари Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Мавлоно ва тамаддуни инсонӣ» арзишу моҳияти хоссаро доро мебошад. Китоби мазкур аз пешгуфтор, шаш фасл - «Андешаҳо оид ба ҷавҳари инсонӣ ва тамаддун», «Сурат ва сирати суфӣ», «Зухури нобиғаи нотакрор», «Маниши инсонгароии Мавлоно», «Муршиди ваҳдат ва гуфтугӯи тамаддунҳо», «Мавлоно ва сарнавишти башар» ва охирсухан иборат буда, ҳамаи онҳо ба мисли шаддаҳои як марҷон бо ҳамдигар пайванди ногусастанӣ доранд. Ҳадафи аслии муаллиф баррасии усул ва аркони муҳимтарини ганҷинаи андеша, афкор ва ормонҳои Мавлавии бузург дар ҳамоҳангӣ бо масъалаи муҳимтарини муосир – инсонсозии ҷомеаи башарӣ аз тариқи

истифодаи мероси ин шахсияти бузурги камназири адабӣ мебошад ва ин ҳадаф сохтор ва мазмуни асосии асари муҳаққикро муайян намудааст. Ба андешаи ӯ, «Мавлоно дар асл муршиди бузурги тамоми инсоният аст ва ин рисолати худро солиёни дароз идома хоҳад дод» [13, с.6]. Пешвои миллат корномаи таърихии Мавлавиро дар партави сарнавишти пурфарозу нишеби башарӣ, қабл аз ҳама, сират ва маънавияти инсонӣ бозгӯ намуда, собит месозад, ки ӯ барои ҳамеша ҳамқадаму ҳамнафас ва ҳамрози мост.

Дар асари бисёр пурарзиши дигари раиси Анҷумани тоҷикон ва форсизабонҳои ҷаҳон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Чехраҳои мондагор» Мавлоно Ҷалолуддини Балхиро аз зумраи яке аз симоҳои ҷовидонии миллати тоҷик ва ҳамаи халқҳои форсизабони дунё, пайвандгари дилҳо ва тамаддунҳо номида, таъкид намудаанд, ки ӯ дар таълимоти худ масъалаи баробарии дину мазҳабҳои гуногун ва дар ин поя мавзуи таҳаммулпазирии динӣ, мазҳабӣ ва қавмиро ба миён гузоштааст: «Пӯшида нест, ки Мавлонои Балхӣ намояндаи дини ислом аст ва масъалаҳои зиёди фалсафию иҷтимоиро аз нигоҳи ҳамин дин ҳал мекунад. Вале дар баробари ин андешаҳои ӯ дар бораи динҳои дигар, хусусан масеҳият ва муносибат бо пайравони чунин динҳо дар таърихи асрҳои миёнаи на танҳо Шарқ, балки Ғарб ҳам хеле навоварона буда, аз фарҳанги воло ва ахлоқи ҳамидаи соҳиби чунин таълимот дарак медиҳанд. Ҳақиқат барои ин мутафаккир «на гарбию на шарқӣ» аст. Дар ин поя, агар ҳаёт ва фаъолияти Мавлонои Балхиро як навъ оғози муқолаи Шарқу Ғарб дар таърихи афкори иҷтимоию сиёсӣ қаламдод намоем ҳам, иштибоҳе нахоҳад шуд. Бехуда нест, ки пайравони Мавлонои Балхӣ дар ибтидои асри бисту якум низ ибраз доштаанд, ки расонидани ҳадамоти илмӣ ва инсонӣ ба кулли инсоният бидуни тавачҷуҳ ба ихтилофи чинсу мазҳаб, асоси мактаби фикрии Мавлоно, яъне тариқати мавлавия, дар тамоми давраи фаъолияти он будааст» [14, с. 282-283].

Дар ҳақиқат, «як сабаби асосии ба эҷодиёти Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ рӯ овардани мардуми зиёде аз кишварҳои гуногуни олам ба он алоқаманд аст, ки ӯ аксарияти масъалаҳои ҳаётан муҳимро воқеъбинона тасвир кардааст. Ин воқеъбинӣ дар қолаби ирфон инъикос ёфта бошад ҳам, на танҳо бо ҷаҳонбинии аҳли тасаввуф ва тафаккури шахсии ин марди донишманд, балки ба тарзи ҳаёт ва шароити таърихӣ иҷтимоие, ки мутафаккир дар он тарбия ёфтааст, саҳт алоқамандӣ дорад. Ин аст, ки андешаҳои зиёди ирфонии Мавлоно то кунун аҳамияти худро гум накардаанд ва аксарияти он дархури ниёзмандӣ ва эҳтиёҷи фикрию ахлоқии ҷаҳони муосир аст» [4, с. 2].

Боиси хушнудист, ки моҳи майи соли 2009 котиби вақти генералии ЮНЕСКО Коичиро Масууру зимни сафари худ ба кишвари мо ба Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои саҳми шоистаашон дар тарғибу ташвиқ ва ҳифзи мероси моддӣи башарият, фарҳанг ва гуфтугӯи тамаддунҳо медали тиллоии Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ (Румӣ)-ро тақдим намуд. Зикри ин нукта низ ҷоиз аст, ки Пешвои миллат дар айни ҳол доктори фахрии донишгоҳи Мавлонои Туркия низ мебошанд. Барҳақ:

*Ҳар кӣ хонад “Маснавӣ” бо ҷону дил,
Барҷаҳад аз қайди ҳабси обу гил.
Дар баён н-ояд санои “Маснавӣ”,
То қиёмат гар қаламро сар диҳӣ. [16, с. 112]*

Адабиёт

1. Алимардонов, А. Андешае чанд перомуни рӯзгор ва осори Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ [Матн] / А. Алимардонов // Офтоби маърифат: маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе: Дониш, 2007. – 347 с.
2. Аъвонӣ Ф. Қарни XX қарни Мавлоност [Матн] / Ф. Аъвонӣ // Адаб. – 2016. – №3. –

С.4 (мукова).

3. Балхӣ, Мавлоно Чалолуддин Муҳаммад. Маснавии маънавӣ. Бар асоси матни Р.Николсон ва муқобила бо нусхаҳои дигар [Матн]. – Техрон: Нашри Замон, 2001. – 732 с.

4. Балхӣ, Мавлоно Чалолуддин. Маснавии маънавӣ [Матн]. – Душанбе: Адиб, 2022. – Ҷилди 1. – 480 с.

5. Балхӣ, Мавлоно Чалолуддин. Фихӣ мо фихӣ (Мунтахаби мақолот) [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 302 с.

6. Джан, Ш. Мавляна Джалалуддин Руми. Жизнь, личность, мысли [Текст] / Ш. Джан. – М., 2008. – 432 с.

7. Зоҳидов, Н. Шинохти Мавлоно Чалолуддини Румӣ аз равшанӣ пиндорҳои ҷаҳони муосир [Матн] / Н. Зоҳидов // Офтоби маърифат: маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе, 2007. – 347 с.

8. Қумшай, Ҳусайн Муҳйиддин Илоҳӣ. Пешгуфтор [Матн] // Мавлоно Чалолуддини Балхӣ. Фихӣ мо фихӣ (Мунтахаби мақолот). – Душанбе: Ирфон, 2007. – 302 с.

9. Қуръони карим (асл ва матни тарҷумаи тоҷикӣ) [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 616 с.

10. Мавлавӣ // Донишномаи адаби форсӣ. Ҷилди сеум. Адаби форсӣ дар Афғонистон [Матн]. – Техрон, 1378. – С.992-1005.

11. Назрӣ, Ҷ. Мавлонопаҷӯишӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Ҷ. Назрӣ // Офтоби маърифат: маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе, 2007. – 347 с.

12. Нозир, О. Брэд Гуч: Мавлоно аз Вахш аст, на аз Балх [Матн] / О. Нозир // Тоҷикистон. – 2017. – 15 феврал. – №7 (1205). – С.18.

13. Раҳмон, Э. Мавлоно ва тамаддуни инсонӣ [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Бухоро, 2012. – 132 с.

14. Раҳмон, Э. Чалолуддини Балхӣ – пайвандгари дилҳо ва тамаддунҳо [Матн] / Э. Раҳмон // Раҳмон Э. Чехраҳои мондагор. – Душанбе: Эр-граф, 2022. – 424 с.

15. Старр, Фредерик С. Маърифати гумшуда. Асри тиллоии Осӣи Марказӣ аз истилоии араб то Темурланг [Матн]. – Душанбе: Эр-Граф, 2016. – 692 с.

16. Учбӣ А. Мавлоно [Матн] / А. Учбӣ. – Техрон: Хонаи китоб, 1387. – 128 с.

17. Фромм, Э. Ирфони Мавлоно [Матн] / Э. Фромм // Адаб. – 2013. – №4 (27). – С.35-36.

18. Фурӯзонфар Б. Шарҳи аҳвол ва осори Мавлоно [Матн] / Б. Фурӯзонфар. – Душанбе, 2007. – 252 с.

19. Қомӣ, Мавлоно Нуриддин Абдурраҳмон. Нафаҳот-ул-унс мин ҳазарот-ил-қудс [Матн] таҳиягарони матн, муаллифони муқаддима ва феҳристҳо Муътабар Оқилова, Баҳром Мирсаидов. – Душанбе, 2013. – 872 с.

20. Шиммел, А. Таъсири Мавлавӣ дар Шарку Фарб [Матн] / А. Шиммел // Адаб. – 2014. – №3(30). – С.22-27.

МАВЛОНОИ БАЛХӢ – РӢШАНГАРИ РОҶИ ФАРДОИ БАШАР

Мавлоно Чалолуддин Муҳаммади Балхӣ (1207 - 1273) аз зумраи бузургтарин андешамандонест, ки маориф ва ҳақиқати ирфониро бо забони шеър баён кардааст. Ба ҳамин ваҷҳ осори ӯ аз замони зиндагиаш сар карда, аз ҷаҳорҷубаи адабиёти миллии фаротар рафт ва мутааллиқ ба фарҳанги башарӣ гардид ва дар сафи шохкорҳои адабиёти ҷаҳонӣ ҷой гирифт.

Мавлоно марде буд, ки нисбат ба табиати инсон басирати амиқ дошт ва дар осори худ, бахусус, «Маснавии маънавӣ», ки зиёда аз 1280 мавзуи фалсафиву ҳикамӣ, ҷуғрофиву таърихӣ, баёнӣву луғавӣ, инчунин қиссаву ривоёти фаровонро дар бар мегирад, илму ирфону ишқро бо ҳам омехта, масъалаи озодӣ, итминони хоҳири одамӣ, эътибор ва иқтидори инсон, тарбияи инсонӣ комилро матраҳ мекард. Сабаби аслие, ки ҷаҳони

имрӯзро ниёзманди Мавлоно гардонидааст, ин посухгӯи ниёзҳои маънавиву рӯҳии имрӯзу фардои инсоният будани олами андешаҳои ин орифи мутафаккир аст ва бидуни тардид, ҳар кас ба қадри донишу маърифати худ аз ин китоб чизе барои хеш пайдо мекунад.

Имрӯз, ки дар қисме аз олам ҷангу душманӣ, куштору зӯрварӣ, ошуфтагиву парешонӣ ривоч дорад, имрӯз, ки хатарҳои мухталифи ҷаҳонсӯз аз қабилӣ фасоди маънавиву ахлоқӣ, таассуботи наҷодиву ирқӣ, ифротгароии динӣ, зиёдаравиҳои дунявӣ, муҳолифату кинаварзиҳои сиёсиву мазҳабӣ ба инсоният таҳдид мекунад, ҷаҳони муосир ба инсонии ормониву ростини Мавлоно рӯй овардааст, зеро танҳо андешаи ҷаҳонсоз ва маънавиятзои ҷунин инсон метавонад ба ҳайси неруи тавонманде ба ҳирсу оз, кинаву кудурат, ҷангу пархош ва қатлу ғорат ғолиб ояд ва заминаи саодати маънавии инсон ва ҷомеаро фароҳам оварад.

Калидвожаҳо: Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, «Маснавии маънавий», адабиёти миллӣ, фарҳанги башарӣ, андешаи ҷаҳонсоз ва маънавиятзо, ифротгароии динӣ, зиёдаравиҳои дунявӣ, инсонии комил.

МАВЛАНА БАЛХИ – ПРОСВЕТИТЕЛЬ НА ПУТИ БУДУЩЕГО ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Мавлана Ҷалолуддин Мухаммад Балхи, известный, обычно, как Руми или Мавлана (1207 - 1273) был одним из величайших мыслителей, который выразил мистические познания и истины на языке поэзии. Таким образом, его творчество, еще при жизни, вышло за рамки национальной литературы, принадлежало общечеловеческой культуре и вошло в число шедевров мировой литературы. Мавлана был человеком, который глубоко проникал в человеческую природу и в своих трудах, в частности, «Маснави-йи Ма’нави» («Поэма о скрытом смысле»), который охватывает более 1280 философских, географических и исторических тем, притчей, а также повествований, сочетал в себе науку, гностицизм и любовь, затрагивал вопросы свободы, уверенности в себе, величия и способностей человека, воспитания совершенного человека.

Подлинная причина, по которой сегодняшний мир нуждается в Мавлана, заключается в том, что мир мыслей этого мыслителя отвечает духовным потребностям сегодняшнего и завтрашнего дня человечества, и, не колеблясь, каждый найдет что-то для себя из этой книги в соответствии со своими знаниями и образованием.

Сегодня, когда в некоторых частях мира царят войны и враждебность, насилие, замешательство и неразбериха, сегодня, когда человечеству угрожают различные опасности, изменяющие мир, такие как духовное и нравственное разложение, расовые и высокомерные предрассудки, религиозный экстремизм, светские излишества, политические и религиозные противоречия и враждебность, современный мир верит идеальному и истинному человеку, потому что только духовная мысль такого человека может рассматриваться как мощная сила, противостоящая алчности, ненависти и озлоблению, войне и агрессии, убийству и грабежу, одерживая верх и обеспечивая основу духовного счастья человека и общества.

Ключевые слова: Мавлана Ҷалолуддин Балхи, «Маснави-йи Ма’нави» («Поэма о скрытом смысле»), национальная литература, человеческая культура, мировоззрение и духовность, религиозный экстремизм, светские излишества, совершенный человек.

MAWLANA BALKHI – THE ENLIGHTENER OF THE FUTURE WAY OF HUMANITY

Mawlana Jalaluddin Muhammad Balkhi (commonly known as Rumi or Mawlana) (1207 - 1273) was one of the greatest thinkers who expressed education and mystical truth in the language of poetry. Thus, his works, starting from the time of his life, went beyond the framework of national literature and became part of human culture and took a place among the masterpieces of world literature.

Mawlana was a man who had a deep insight into human nature, and in his works, especially the “Masnawi Maanavi”, which contains more than 1280 philosophical and wise, geographical and historical, narrative and lexical topics, as well as numerous stories and narratives, he mixed science, knowledge and love together. also raised the question of freedom, the certainty of the human mind, the dignity and potential of a person, and the education of a perfect person. The main reason why today's world needs Mawlana is that the world of thoughts of this great thinker is the answer to the spiritual and spiritual needs of humanity today and tomorrow, and without hesitation, everyone will find something for themselves from this book according to their knowledge and understanding.

Today, in a part of the world where war, enmity, murder, violence, confusion and confusion are flourishing, today, when various global dangers such as spiritual and moral corruption, racial and ethnic prejudice, religious extremism, secular excesses, political and religious opposition and cynicism threaten the lives of mankind. Modernity has turned to Mawlana's dream and true man, because only the world-creating thought and spirituality of such a person can overcome greed, hatred and power, war, hatred and murder as a powerful force and create the basis for the spiritual happiness of man and society.

Keywords: Mawlana Jalaluddin Balkhi, “Masnawi spiritual”, national literature, human culture, world-building and spiritual thought, religious extremism, worldly excesses, a perfect human being.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шокирзода Шодӣ Нуъмонпур – номзади илмҳои филология, сардабири маҷаллаи “Адаб”. Нишонӣ: 734012, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Бодомзор, 6. Тел.: +992 934045240; E-mail: shodi.shokirzoda@mail.ru

Сведения об авторе: Шокирзода Шоди Нуъмонпур – кандидат филологических наук, главный редактор журнала “Адаб”. Адрес: 734012, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Бодомзор, 6. Тел.: +992 934045240; E-mail: shodi.shokirzoda@mail.ru

Information about the author: Shodi Shokirzoda Nu”monpur – Candidate of Philology Sciences, Chief Editor of the “Adab” magazine. Address: 734012, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Str. Bodomzor, 6, Tel.: +992 934045240; E-mail: shodi.shokirzoda@mail.ru

ТДУ 8тоҷик2+002+05+07+001(092)+891:550

АЙНӢ ВА ТАШАККУЛИ ЖАНРИ ТАҚРИЗ ДАР МАТБУОТИ ДАВРИИ ТОҶИК

Муродӣ Мурод

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ба аҳли илм маълум аст, ки устод Айнӣ натавонанд боягузори адабиёти тоҷики аҳди шуравӣ, балки бавучудоварандаи нақди адабии замони худ, хосса нақди матбуоти даврии тоҷик маҳсуб меёбад.

Албатта, нақди адабии тоҷик соҳаи нав нест, вай таърихи дурударозро фаро гирифтааст. Ба таъбири С. Табаров он «пеш аз ҳама бо пайдоиш, ташаккул ва инкишофи андешаву афкори адабиву бадеӣ ва эстетикӣ адабиёти бадеии муосири ҳар халқу миллат... алоқаманд аст» [19, с. 4]. Нақди адабии тоҷик то ибтидои садаи ХХ, ҳам аз нигоҳи моҳият ва ҳам доираи жанрҳо нисбатан маҳдуд будааст. Нишонаҳои онро дар нашрияҳои даврии «Самарқанд» ва «Ойина»-и Маҳмудхоча Бехбудӣ мушоҳида мекунем. Ба ҳисоби муҳаққиқ А. Набавӣ дар ин нашрияҳои даврӣ 17 асари бадеӣ, таълимӣ ва маҷаллаву рӯзномаҳои форсӣ тариқи нақду китобиёт ба хонандагон муаррифӣ шудааст [17, с. 46 - 47]. Дар муаррифии асарҳои ҷудоғона муаллифон ба ҷанбаҳои хунарӣ ва таҳассусии нақди адабӣ низ тавачҷуҳ намудаанд.

Дар ҳафтаномаи «Шуълаи инқилоб» ба истиснои хабарҳо доир ба нашри китобҳо матлаби тақризгунае ба назар намерасад.

Аз ҷош мондани ҳафтаномаи «Шуълаи инқилоб» ва набудани нашрияҳои даврӣ ва боиси он гардид, ки чанд гоҳ дар адабиёти нафиса ва танқиди адабӣ хомӯшӣ ба амал омад. Ба таъбири С. Айни «Адибони тоҷик, ки умре ба адабиёт машғули доштанд, дар ин аҳд аз ривочи маслак ва пешаи худ ба кулли маънос шуда, худро ба гӯшаҳои ноқомӣ кашидаанд» [3, с. 27]. Ин мазмунро Шарифҷон Ҳусейнзода низ дар мақолаи худ «Мубориза дар ҷабҳаи адабиёт» таъкид намуда, аз ҷумла навиштааст: «Аз соли 1920 то соли 1924-25 адабиёти тоҷик як давраи муайянеро мегузaronд, ки дар ин давр на як асари адабӣ, на ягон шеърро мушохида менамоем. Қувваҳои адабӣ ба кучо несту нобуд шуда рафтагӣ буданд. Ин давраи таваққуфи ҳаёти адабии худамонро давраи бухрон номида, муҳр пахш намоем хато нахоҳем кард? Албатта, ин сабабҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва таърихӣ дорад: Яке аз ин сабабҳо ҷангҳои ҳамватании пурдаҳшат буд ва вазъияте, ки дар натиҷаи он ҷанг рӯй додааст, яке аз омилҳои ин кризис мебошад. Ғайр аз ин як масъалаи пураҳамият ҳам буд, ки онро ҳеч вақт аз ҷашм набояд дур дошт: то ба вучуд омадани тақсимои миллии Осиеи Миёна ба тараққӣ ва инкишофи адабиёти тоҷик ба дараҷаи кофӣ роҳбарикунандагон ва ёрдамчиён мавҷуд набуданд» [20, с.17].

Бо ин ва дигар сабабҳои объективӣ дар нимаи аввали солҳои бистум на дар матбуоти даврӣ, на дар шакли алоҳида асаре ҷош нашудааст. Дар ин ҳолат табиист, ки интишори тақриз ё мақолаи танқидӣ имконнопазир мешавад.

Баъд аз тақсимои миллии Осиеи Миёна, ташкил шудани Ҷумҳурияти Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон, таъсиси нашрияҳои даврӣ ва ба роҳ мондани таъбу нашри рӯзномаҳои «Овози тоҷик» (1924), «Бедории тоҷик» («Тоҷикистони сурх») (1925), маҷаллаҳои «Дониш ва омӯзгор» (1926) ва «Раҳбари дониш» (1927) адабиёти тоҷик, танқиди адабӣ ва публитсистикаи он аз нав ҷон гирифт, ба аҳли қалами маъюсу ноумедгашта қувва ва руҳу неруи тоза бахшид. «Ба ин маъно, - дуруст менигорад, - Бақозода ташаккулу инкишофи адабиёт ва танқиди адабии тоҷик ба пайдоишу тараққиёти матбуоти даврӣ саҳт алоқаманд аст» [11, с. 206].

Дар ин самт нақши рӯзномаи «Овози тоҷик» ҳамчун модари матбуоти даврии тоҷик басо бориз аст. Ин нашрия шуруъ аз шумораи нахустини худ дар қатори масъалаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, инчунин масоили маданияту фарҳангӣ ва адабиёти ҳамаҷа инъикос намудааст. Рӯзнома аз соли аввали нашраш гӯшаи «Адабиёт» ташкил намуда, зеро он бо ҷоши намунаи ашъор дар тарғиби адабиёти нав нақш гузоштааст.

Бо вучуди ин таҳлилу тарғиб ва дар бораи ин ё он асар фикри худро навиштан, ханӯз дар ин нашрия ва ҳамчунин рӯзномаҳои дигар ба расм надаромада буд. Баъзе аз аҳли қалам фикри худро доир ба ин ё он асар на ба идораи нашрияҳои даврӣ, балки ба унвони муаллифи он мефирифтаанд. Ҷунончи муқарризи беноме (Бектош – М.М.) доир ба китоби С. Айни «Таърихи амирони манғиятияи Бухоро» ба тариқи мактуб чанд фикри худро иброз намудааст. Ҷигунагии «баҳоидиҳӣ»-и ӯ ба мо маълум набошад ҳам, аз мақолаи С. Айни «Ҷавоб ба мунаққиди беном» [11] бармеояд, ки ӯ камбудии асарро дар он дидааст, ки Айни «дар замони собиқ соҳиби раёсат ва қазоват буда ва мутаассиб будааст». Эродҳои муқарризи беном оҳанги сиёсӣ касб намуда, асосан характери зоҳирӣ доранд. Дар он на таҳлили ҳусну қубҳи китоб, балки суҳанони умумӣ ва расмии «зикри номи ин шахс зарур набуд», «номи фалонӣ зикр нашудааст» ва амсоли ин дарҷ гардидааст. Устод Айни «ба он мунаққиди беном баҳс намуда, саҳву хатоҳо ва тахмину ҳашву лағви онро бо ҷавобҳои муътамад рад мекунад» [2, с. 36], бисёр нозук ва эҳтиёткорона бо усули иқтибосу исбот ба эродҳои муқарризи беном ҳамачонибаву мушаххас ҷавоб гардонид, аз ҷумла менависад: «Агар ҳақиқатан танқид кардан мехоҳед, хонашери майдонғариб шуда, бо мактубҳои беном дарди сар надихед. Бифармоед ҳарчӣ мехоҳед, матбуот ҳозир аст. Яке гӯеду саде шунавед. Агар ҳеч часорат надоред, аз идораи рӯзнома илтимос кунед, номи

Шуморо махфӣ дошта, муддаотонро нашр менамояду ҷавоб ҳам мешунавед, то мардум донанд, ки Шумо чӣ мехоҳеду банда чӣ арз мекунам» [11].

Ин мақолаи ҷавобии С. Айнӣ ҳарчанд ба мақсади дифои шараф ва ҳақ будани худ таҳия гардида бошад ҳам, дар он доир ба нақд ва тақриз кардан чанд нуктаи муҳим таъкид шудааст. Якум, нисбат ба ҳар гуна навишта, баҳусус матолиби баҳснок хомӯш набояд буд. Дуюм, аз ифшои камбудӣ, қачфаҳмӣ бояд наҳаросид, дар дарки воқеияти ҳол ҳам ба муаллиф ва ҳам ба хонанда раҳнамоӣ бояд кард. Сеюм, ҳангоми баҳс ва баҳодихӣ танҳо ба ифшои камбудӣ маҳдуд нашуда, тарзи дурусти маълумот ва андешаҳоро низ бояд нишон дод. Чаҳорум, дар баҳсу мунозира аз майдони матбуоти даврӣ бояд истифода кард. Ба ин мазмун гуфтан мумкин аст, ки «Ҷавоб ба мунаққиди беном»-и С. Айнӣ натавон ба хотири химояи худ, балки бо мақсади кушодани роҳи танқид дар матбуоти даврӣ баён шудааст.

Ҳамин тавр, рӯзномаи «Овози тоҷик» дар баробари доир ба масъалаи чопи китобҳои дарсӣ ва таъмини мактабҳо бо китобҳои тоҷикӣ матолиби зиёде, аз ҷумла мақолаҳои С. Айнӣ «Дар бораи китобҳои мактабҳои тоҷикӣ» (1924.– 12 сентябр), «Дар бораи адабиёт ва китобҳои мактабии Тоҷикистон (1925.– 6 март), «Матбуоти тоҷик» (1926.– 6 сентябр), М. Бақозода «Дар бораи мактабҳои тоҷикон» (1925.–11 май) интишор намудан, ҳамчунин дар тарғиби китоб ва баррасии ҳусну кубҳи асарҳои ҷудоғона нақш гузоштааст. Тарғиби китоб дар «Овози тоҷик» асосан дар ду шакл сурат гирифтааст, ки яке хабару эълонҳо доир ба чопи китобу брошюраҳо бошад, шакли дигар интишори тақризу китобиёт аст [15].

Яке аз аввалин хабарҳои, ки доир ба чопи китобчаи «Ба чӣ чихат ҳар фарди деҳқонон бояд узви ҷамъияти дӯстони ҳавоӣ бошанд» ва арзиши он иттилоъ медиҳад, «Осори нав» аст, ки дар шумораи 64-и рӯзномаи «Овози тоҷик» (19 августи соли 1925) зери сарлавҳаи хабаре дарҷ гардидааст. Мувофиқи маълумоти ин хабар китоби мазкур аз тарафи ҷамъияти шуъбаи Вустои Шарқӣ дӯстони флути ҳавоӣ дар Маскав чоп гардида, аз 24 саҳифа иборат аст.

Ин аз нахустин асарҳои ба забони тоҷикӣ тарҷумашудаву чоп гардида будааст. Нигоранда ба сифати китоб баҳои хуб дода, забони онро оммафаҳм гуфтааст. «Фақат дар ду-се ҷо баъзе ҷумлаҳо сахт шуда аст, ки албатта ин оид ба мусахҳеҳ мебошад» - омадааст дар анҷоми хабар.

Хабари дигаре, ки ба чопи китоб марбут аст, «Матбуот» ном дошта, дар бораи китоби «Раҳнамои саводи сиёсӣ» иттилоъ медиҳад. Он дар шумораи 77, аз 13 апрели соли 1926 ба таърифи расидааст. Ин китоб аз тарафи вакили нашриёти Ҳукумати Тоҷикистон дар Самарқанд чоп шуда, аз аввалин китоби саводи сиёсӣ ба забони тоҷикӣ аст. Китоб ба аъзои фирқа ва ҷавонон пешниҳод гардидааст.

«Раҳнамои саводи сиёсӣ» сирф китоби тарҷумашуда набуда, балки аз тарафи Ҳасан Ирфон аз китобҳои саводи сиёсии рус ҷамъоварӣ, таҳия ва тарҷума карда шудааст. Китоб 104 саҳифа буда, ба теъдоди 4 ҳазор нусха ба таърифи расидааст. Нарҳаш 85 тин.

Аз маводи рӯзномаи «Овози тоҷик» бармеояд, ки интишори китобҳо бо забони тоҷикӣ асосан аз соли 1926 шуруъ гардидааст. Яъне таъсири тақсмоти ҳудуди Осиёи Миёна, таъсиси Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон, ташкили матбуот ба ҳаёти сиёсӣ, иқтисодиву маданияи халқи тоҷик самара медиҳад. Пас аз нашри «Овози тоҷик» дар муддати якуним сол дар нашриётҳои гуногун ба забони тоҷикӣ якчанд китобҳои мактабӣ, бадеӣ ва илмӣ ба таърифи расиданд. Китобҳои «Ҳисоб», «Дар табиӣёт» (Тошканд), «Адабиёти сурх» (Душанбе), «Сарфу наҳви забони тоҷикӣ» (Самарқанд), нахустин асарҳоянд, ки баъди таъсиси нашриёт бо забони тоҷикӣ интишор ёфтаанд.

Нахустин навиштаҳои нақдӣ дар матбуоти даврии тоҷик дар саҳифаҳои рӯзномаи «Овози тоҷик» (шумораи 87, 30 июли соли 1926) ба нашр расидааст. Ҷунин навиштаҳо ба қалами устод Айнӣ мансуб буда, таҳлилу баррасии китобҳои таълимии аз тарафи Саидризо Ализода тарҷумашуда: «Ҳисоб», «Дарси табиӣёт», «Сарфу наҳви забони тоҷикӣ» ва маҷмуаи шеърҳои «Адабиёти сурх»-и Абулқосим Лоҳутиро фаро гирифтаанд. Ин силсилаи нигоштаҳои Айнӣ дар шумораҳои 87, 88, 90, 94 ва 96-и рӯзномаи мазкур нашр

шудааст. Онҳоро бо назардошти сохту таркиб ва хусусияти мундариҷавию услубӣ ба жанри тақриз нисбат додан мумкин аст. Ба ибораи дигар, онҳо нахустин андеша ва натиҷагириҳо доир ба китобҳои нав мебошанд, ки дар қолаби жанри тақриз дар рӯзномаи «Овози тоҷик» ба таъб расидаанд.

Дар ин хусус устод Айнӣ дар «Мухтасари тарҷумаи ҳоли худам» чунин ишора дорад: «Ман дар соли 1926, дар 15 июн, дар Самарқанд, дар Нашриёти давлатии Тоҷикистон, ки дар он ҷо таъсис шуда буд, ба хидмати адабӣ даромадам. Дар ин вақт ходимони адабӣ ҳеҷ набуданд, ман тарҷумаҳо ва таълифҳои гашта бар гашта таҳрир кардам ва худам ҳам асарҳои мустақил навиштам» [3, с. 112]. Аз ин мебарояд, ки ба нахустин китобҳои адабиёти нави тоҷикӣ аввалин шуда дар шакли жанри тақриз баҳо додани устод Айнӣ, пеш аз ҳама, талабу тақозои замон ва амри вичдон будааст.

С. Айнӣ дар дебочаи ин силсила тақризҳо бо ҳаяҷону хурсандӣ чунин навиштааст: «Қавми тоҷик дар бобати адабиёти кӯҳна агарчӣ мозии намоён ба таври шоёни ифтихорро доро аст, дар адабиёти нав китобҳои замони хеле ақиб монда буд. Ин ҳол то тақсимои миллии Осиёи Миёна давом кард. Баъд аз таъмини сарҳадҳои миллий ба ёрмандии Иттифоқи Шуғроён ва Ҷумҳурияти шуравии Ўзбекистон Тоҷикистони ҷавон ҳам ба майдон дуаспа тохтан оғоз кард». Устод Айнӣ қайд менамояд, ки бо ин шарофат дар муддати якуним сол китобҳои мактабӣ, сиёсӣ ва адабӣ дар Тошканд, Самарқанд ва Душанбе «ба забони тоҷикӣ ба майдони матбуот баромада, дидаи фарзандони тоҷикро равшан намуданд». Асарҳои аз ҷоп баромадаро ӯ «меваи пешпазаки гулбоғи адабиёти нави тоҷик» номида, бо умедворӣ арз медорад, ки «дар оянда дуконҳо, растаҳо ва бозорҳо аз ин меваи ширин чун лаъли хушбор ораста хоҳад шуд».

Чун дар ин самт то ин дам чизи кироӣ ба майдон наомада, ҳатти ҳаракати маънӣ ҳам дар ин роҳ кушода нашуда буд, китобҳои тозанаشر бе нуқсон буда наметавонистанд. Ба ин мазмун, муқарризи дебочаи ин силсила тақризҳо, ки зери рубрикаи «Китобҳои тоҷикӣ» ба таъб расидаанд, мақсади хешро ин тавр шарҳ додааст: «Бо нияти кушодани роҳи муноқиша дар танқид хостем, ки баъзе китобҳои тоҷикии то ҳол аз ҷоп баромадаро аз назар гузаронида бо танқиди нуқтаҳои, ки бо дарёфти худам камбудӣ мепиндорам, таҷрибаи қалам намоям, шояд бо иштироку ёрмандии соири ҳамқаламони тоҷик дар оянда дар ин боб роҳи муайяне ба худ гирифта шавад» [5].

Ин таъкиди С. Айнӣ бори дигар тасдиқ мекунад, ки нахустин матолиби гунаи тақриз дар матбуоти даврии шуравии тоҷик аз ҳамин мавод шуруъ гардида, ба қалами ӯ мансуб аст. Дар ҳуди ҳамин порча шарҳи мақсади муқарризи аз навиштани тақриз, унсурҳои таҳлил, нуқтаи назар, ошкор намудани нуқсон камбудии мушоҳида мешавад.

С. Айнӣ дар тақризи доир ба китобҳои таълимӣ навиштаи худ бештар ба ҷиҳати услубӣ ва забонӣ диққат дода, ҳангоми таҳлил асосан ба тарзи ифодаи дуруст ё нодурусти калимаҳо, баъзан ибораҳо ва ҷумлаҳо аҳамият медиҳад. Аз рӯи сохту таркиб тақризи С. Айнӣро ба гурӯҳи иттилоотӣ тавзеҳӣ дохил намудан мумкин аст, зеро ин ду ҷиҳат – хабарӣ – оғоҳ намудани хонанда аз наشري китобҳои нав ва бо воситаи шарҳу таҳлил тарғибу ташвиқ намудани он асарҳо асоси таркибии навиштаҳоро ташкил медиҳанд. Дар баробари ин муқарризи барои ҷоннок ва боварибахш намудани таҳлил ва ташвиқи арзиши китобҳо аз усули корбурди иқтибос, муқоиса ва таърихияти баъзе калимаҳо хеле ботафсил, бомаврид ва эҳтиёткорона истифода бурдааст. Масалан, барои тоҷикон номашхур будани калимаи «канду» ва оммавӣ будани калимаи «шаба»-ро чунин шарҳ медиҳад:

«Сангпораҳои арзонбаҳоеро, ки занони фақир ба гарданашон меандозанд, чунончи имрӯза тоҷикон шаба мегӯянд, дар замони пеш ҳам шаба мегуфтанд. Музики Самарқандӣ мегӯяд:

Тобанда моҳи якшаба, зӯҳра чу заррин машрабо,
Бо нури зулмат чун шаба, омехта бо қаҳрабо» [7].

Бояд гуфт, ки чунин таҳлилҳои мушаххас ва боварибахш меҳвари ҳамаи тақризиҳои С. Айниро ташкил медиҳанд.

Хусусияти дигари тақризиҳо доир ба китобҳои бозгардонидашуда дар он аст, ки муқарризи китобҳои таълимии аз тарафи Саидризо Ализода баргардонидашударо дар муқоисаи ҳамдигар таҳлил намудааст: «Дар ин китоб (Дарси табиӣ – М. М.) мисли китоби «Ҳисоб» (агарчи як – ду ҷумларо истисно намоем) ҷумлаҳои вайрони муҳолифи хоҳиши забони форсӣ ёфт намешаванд» [7] - навиштааст ӯ. Як чизи нозук ва хос дар тақризиҳои С. Айни боз дар он аст, ки муқарризи дар баробари тарғибу ташвиқи асар ба арзонӣ ва гаронии нархи китобҳо низ таваҷҷуҳ намуда, иброн намудааст, ки мувофиқи шароити замон бояд нархи китобҳо арзонтар бошанд, то хонандаи камбизоат тавонад онҳоро харад ва ба маънавиёташ ғизо бахшад.

Дар байни ин силсилаи тақризиҳо тақризи ба маҷмуаи «Адабиёти сурх»-и А. Лоҳутӣ фарқ дорад. Садриддин Айни аввалин шуда, ба ашъори Лоҳутӣ баҳои ниҳоят баланд додааст. Ӯ асари Лоҳутиро «Ин китобчаи ашъор бузург нест... лекин дар ҳақиқат шеър аст» – гуён баҳо медиҳад ва меафзояд, ки «фақат аз хотираҳо фаромӯш нашавад, ки ба тартиб додани сухани маънидор бо вазну қофия шеъри ҳақиқӣ ба вучуд намеояд. Шеъри ҳақиқӣ ин аст, ки ба хонанда ҳаяҷони бадеӣ бахшад» [6]. Айни ашъори Лоҳутиро дар маҷмуаи «Адабиёти сурх» аз ҳамин гуна шеърият мешуморад.

Масъалаи дигаре, ки аз ин маҷмуаи ашъор диққати муқарризиро ҷалб намудааст ин доираи фарогирии мавзӯ аст. Мавзӯи «Адабиёти сурх» сар то ба охир ранҷбар, коргар, деҳқон, озодии занон ва духтарон, кӯбак, дос, каланд, муборизаи синфӣ ва монанди инҳо аст. Ба арбобаш маълум аст, ки ин қабил мавзӯҳои одиро шеър кардан ҳам, ҳақиқатан шеър кардан, илова ба иқтидори фавқулода, самимияти комилро талаб мекунад» [6]. Ин ҷо самимияти комил гуфта Айни як шакли гуманизми иҷтимоиро дар назар дорад. Яъне руҳ ва қалби инсонпарваронаи Лоҳутӣ боиси бо муҳаббат тасвир намудани ҳаёт ва инсонии нав гардидааст. Муқарризи мавзӯҳоро аз рӯи мантиқ ҷо ба ҷо гузошта, аввал ҳаёти ранҷбарон, баъд муттаҳид шудани онҳо ва ташкил намудани синфи коргару деҳқон, дар баробари ин озодии занону духтарон ва ба ин синф шомил шудан, билохира бо досу кӯбак ва каланд барои сохтмони ҳаёти нав меҳнат намудану муборизаро давом додани онҳоро бонизом баррасӣ мекунад.

Гуфтан ҷоиз аст, ки худ устод Айни дорои чунин хусусиятҳо буда, дониши чуқур, мукамал ва назари дақиқ ба ӯ имконият додааст, ки бо суханони кӯтоҳ, мучаз ва дар айни замон пурмазмун ҳусну қубҳи ашъори Лоҳутиро муайян намуда, моҳияти эҷодии ӯро нишон диҳад. Метавон гуфт, ки С. Айни дар баҳо додан ба маҷмуаи А. Лоҳутӣ аз уҳдаи пешгӯӣ кардан баромадааст. Ҳарчанд маҳдудияти рӯзнома боиси аз маҷмуа оварда нашудани намунаҳо гардида бошад, вале шарҳи кӯтоҳ ва самимии муқарризи тавонистааст, ки хонандаро аз ҳунари шоирии Лоҳутӣ оғаҳ намуда, ба ашъори ӯ мутаваҷҷеҳ созад. Ин буда, ки баъд аз якуним сол маҷмуаи «Адабиёти сурх» тақриран нашр гардидааст.

Китоби дигаре, ки дар ин силсила устод Айни мавриди баррасӣ қарор додааст, ҳиссаи панҷум ва шашуми «Раҳнамои саводи сиёсӣ» [8] аст. Мутарҷими ин китоб Ҳасан Ирфон, ношир Нашриёти давлатии Тоҷикистон, матбааи Самарқанд, соли нашр 1926. Адади ҷоп 5 000 нусха, нархаш 85 тин.

Муқарризи ба мақсади воқифии хонанда зикри ин матлабро зарур меҳисобад: «Чунончи дар дебочаи ҳиссаи шашум баён ёфтааст, ин китобчаҳо ҳарчанд аз забони русӣ тарҷума шудаанд, аммо дар ҳеҷ кадоми онҳо тарҷумаи як асари маҳсули русӣ асос гирифта нашудааст, балки муҳаррир китобҳои сиёсии русиро мутолиа кардааст ва натиҷаи мутолиаи худро ба ҳиссаҳои муносиб тақсим намуда, тасниф кардааст» [8]. Бинобар ин китобҳоро тарҷума гуфтан муносиб нест, зеро мутарҷим дар вақти таҳрир озодона қалам ронда, аз асорати тарҷума раҳо ёфта, услуби сода ва оммафаҳмро ба меъёр гирифтааст. Устод Айни чунин усулро дар баргардонии китобҳо шоён дониста, тақлиди онро ба дигарон тавсия медиҳад.

Ба назари устод Айнӣ дар ин китоб нисбат ба китобҳои пешин таъбир ва луғатҳои номашхур камтар аст. «Инҳо дар тамоми китоб 10-15 адад зиёд нестанд»-таъкид медорад ӯ.

Ҳиссаи шашуми «Раҳнамои сиёсӣ» низ ба тарҷумаи Ҳ. Ирфон мансуб буда, дар 90 саҳифа ва 5 000 нусха чоп шудааст. Нарҳаш 50 тин. Муаллиф арзиши ин китобчаро муайян намуда, ба натиҷае мерасад, ки: «Навҷавонони тоҷикзабони иштирокиюнро раҳнамои мукаммале аст. Хондани ин китобчаҳо ба ҳар касе, ки забони тоҷикиро мефаҳмад, хусусан ба ҷавонони иштирокиюн лозим аст» [8].

Хусусияти дигари тақризи ба асарҳои тарҷумашуда он аст, ки Айнӣ китобҳои таълимии аз тарафи С. Ализода ва Ҳ. Ирфон ба забони тоҷикӣ баргардонидашударо низ бо муқоиса таҳлил намудааст. Муқарриз бо овардани чунин далелҳо, аз як тараф, муваффақият ва камбудиву норасоии мутарҷимонро нишон диҳад, аз тарафи дигар, барои дуруст фаҳмидани мазмуни китобҳо ба хонанда ёрӣ расонидааст.

Ҳамин тавр, тақризи аввалини С. Айнӣ аз ҷиҳати сохту таркиб ва тарзи таҳлил пурра ба талаботи жанри тақриз ҷавобгӯ набошанд ҳам, дар онҳо хусусиятҳои маълумот додан дар бораи асар, муаллифи он, макон ва замони таълиф, таҳлили мавзӯ, тарзи баёни фикр, ифшои камбудии ва нишон додани тарзи саҳеҳи онҳо хеле хуб ва устокорона ба кор бурда шудааст.

Пас аз устод Айнӣ силсилаи «Китобҳои тоҷикӣ»-ро Ҳамид Бақозода идома додааст. Тавачҷуҳи Ҳ. Бақозодаро китобчаҳои «Ба ҷӣ ҷиҳат ҳар фарди даҳокин бояд узви «Ҷамъияти тарафдорони флути ҳавоӣ бошанд» (1926.–24 август) ва «Шарқ ва инқилоб» (1926.–29 август) ҷалб кардааст.

Доир ба китобчаи аввал Ҳ. Бақозода таъкид менамояд, ки: «Ин китобро аз ҳар ҷиҳат метавон танқид кард. Монанди китобчаи «Ленин муаллими мо» ҷумлаҳои дароз, ба кор бурдани луғатҳои ношунанда, ҷамъ ва калимаҳои арабӣ, таъбирҳои маҳаллии форсиёни эроннишин, хатоҳои матбаа хеле зиёд аст, балки аз он китоб 25 фоиз бештар мебошад».

Муқарриз аз он нигарон аст, ки дар китоб калимаҳои ғайрӣ нисбат ба калимаҳои тоҷикӣ хеле зиёд аст. Ӯ барои далел бархе аз онҳоро ҳамчун намуна зикр намудааст: умда, тазор, мавоқеъ, муқовимат, кут, манобеъ ва ғ.. Аз ин бештар таъҷҷуби муаллиф боз дар он аст, ки «ба ҷойи ин ки калимаҳои арабиро ба услуби форсӣ оваранд, форсиро ба арабӣ бурдаанд. Масалан, дастур, ки форсист ба ҷамъи арабӣ «дастурот» овардаанд».

Чунончи аз эродҳо ва мисолҳои овардаи муаллиф бармеояд, баъзе аз онҳо имрӯз машхур шудаанд. Ҳамчунин баҳси муқарриз доир ба ҷойи «оэропун» истифода намудани «тайёра» ба ҷойи тирамоҳ» кор бурдани «поиз» таъсири фазои сиёсии замон аст. Имрӯз ин калимаҳо дар забони тоҷикӣ маъмуланд.

Китоби «Шарқ ва инқилоб» асари Ленин буда, аз тарафи Тақимуҳаммадзода ба забони тоҷикӣ тарҷума ва бо теъдоди як ҳазор нусха аз тарафи шуъбаи таблиғоти фиркаи иштирокиюни Тоҷикистон ба таъъ расидааст. Як вижаи хоси ин китобиёт он аст, ки муаллиф ба ифшои камбудӣ эътибор надода, танҳо ишора мекунад, ки «забони ин китоб душвор ҳам бошад, он қадар зарар надорад ва дар таъъи дуҷум, албатта, сода хоҳад шуд».

Устод Айнӣ, натавон ба нахусттақризи худ дар матбуоти даврӣ роҳи танқидро кушод, балки бо таълифи «Намунаи адабиёти тоҷик» имкон ва омили арзишдиҳиро фароҳам овард. Пас аз нашри ин китоб, ки нахустин падидаи нақдӣ дар адабиётшиносии муосири тоҷик буд, дар матбуоти даврӣ дар бораи он тақризи нисбатан калонҳаҷм ва сертаркиб аз ҷониби Б. Азизӣ, Н. Бектош, Сарвар ва Ҷ. Иқромӣ ба таъъ расидаанд. Муқарризон кӯшидаанд, ки «вобаста ба завқи бадеиву донишу ҷаҳонбинияшон асарро баррасӣ намоянд» [10, с. 101]. Дар бораи як асар ба вучуд омадани ду ё се фикр (тақриз) дар матбуоти солҳои бист падидаи нав буд.

Аввалин тақризе, ки дар бораи «Намунаи адабиёти тоҷик» навишта шуда, дар матбуоти даврӣ ба таъъ расидааст, ба қалами Б. Азизӣ мансуб мебошад [1]. Мавриди зикр аст, ки доир ба тақризи Б. Азизӣ муҳаққиқ А. Маҳмадаминов аввал дар як мақола (47)

дертар дар монографияи худ (49) махсус таваҷҷуҳ намуда, назари хешро хеле илмӣ ибраз намудааст. Тақризи Б. Азизӣ бо унвони асари тақризшаванда дар шумораҳои 134, 135, 136-и рӯзномаи «Овози тоҷик» (1927, 23 феврал; 2 март ва 8 март) ба таъб расидааст. Вай дар матбуоти даврии тоҷик аз нахустин тақризхоест, ки ҳаҷман калон аст. Муаллиф аз ҷиҳати сохт ва масъалагузорӣ тақризашро ба се қисм – «Ҳусни китоб», «Ҳатоҳои китоб» ва «Усули тартиби китоб» чудо намуда, доир ба ҳар қисм муфассал мулоҳиза рондааст.

Дар мулоҳизарониҳои Б. Азизӣ дар баробари се унсуре, ки дар тақризҳои С. Айни мушоҳида шуд, унсуре дигар – муайян намудани мавқеи асар дар фаъолияти эҷодии муаллиф ва муҳити адабии давр илова мегардад. Муаллифи тақриз, дар мавридаш мураттаб шудани «Намунаи адабиёти тоҷик»-ро муҳим ҳисобида, аз ҷумла менависад: «То тақсимоти миллӣ дар Осиёи Миёна ҳеҷ бахше аз адабиёти тоҷик дар майдон набуд ва касоне буданд, ки аз анъанаҳои адабиёти тоҷик хабаре надоштанд. Баъзе касон гумон мекарданд, ки тоҷикон адабиёти форсиро аз худ доништа, даъвои адабиёти онҳо мекунанд ва тоҷикони Осиёи Миёна аз ирки узбек буда, худ адабиёти хос надоранд.... Вакте ки тақсимоти миллӣ дар Осиёи Миёна воқеъ гардида Ҷумҳурии Мухтории Иҷтимоии Шуроии Тоҷикон ташкил ёфт, ҳукумати ранҷбарӣ ва фирқаи иштирокиюн ҷароғдон ва фатилаи адабиёти тоҷикро ба дасти ҷавонон дод.... Ин «Намуна» рӯғане ба он ҷароғдон ва фатила гардида ба шуо ва нури худ хоки Тоҷикистонро равшан ва мунаввар гардонид...» [1, 23 феврал]. Бо чунин андеша муқаррир зарурати офарида шудани «Намуна»-ро қайд намуда, онро натавон ба бурди адабиёт, балки бурд ва ифтихори тамоми халқи тоҷик доништааст.

Таҳлилу баррасӣ ва «камбудҷӯиҳои» Б. Азизӣ боис гардид, ки С. Айни таҳти унвони «Ҷавоби ман» (Овози тоҷик.– 1927.– 10 март) мақола интишор намуда, собит месозад, ки Б. Азизӣ дар баробари баёни баъзе эродҳои дуруст, худ низ ба қачфаҳмӣ ва мутолиаи сарсарӣ роҳ додааст. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки воқеан тақризи Азизӣ бо усули нақди иҷтимоии нисбатан дуруст ва сабки реалистӣ, ки дар солҳои 1920-1930 маъмул буд, инаш шудааст. Воқуниши С. Айни низ бо ҳамин усул таълиф гардида аз кинояҳо орӣ нест.

Ҳамин тавр, ҳам Б. Азизӣ, ҳам Сарвар ва ҳам Ҷ. Икромӣ мувофиқи фаҳмишу дарки худ «Намуна»-ро таҳлил намуда, мақому шуҳрат ва каму коти онро муайян намудани шудаанд. Доир ба як асар инаш шудани тақризҳои гуногун, ки дар ҳар кадоми онҳо ҷиҳатҳои алоҳидаи асар таҳлил шудааст, дар матбуоти даврӣ ва нақди адабии солҳои бистум мавҷуд будани гуногунакидӣ ва озодии фикру андешаро собит месозад.

Бо иқдомҳои С. Айни ва пайравии адибону публицистони дигар, рӯзномаи «Овози тоҷик» ба кори танқид ва тақриз аҳамият дода, аз бепарвоии муаллимон изҳори нигарони кардааст. Рӯзнома аз муаллимон талаб кардааст, ки доир ба китобҳои таълимии мавриди истифодаашон фикру ақидаҳои худро ба воситаи рӯзнома ибраз намоянд ва ба ин минвол дар ташаккул ва беҳшавии китобҳои дарсӣ кӯмак расонанд. Ҳайъати таҳририяи рӯзномаи «Овози тоҷик» сабабҳои ба танқиду тақризи адабиёт кам аҳамият додан ва кам машғул шудани зиёиёни даврро дар дуруст нафаҳмидани моҳияти «танқид» доништа навиштаанд: «Баъзе касон ба танқид ба назари тухмат ва ифтиро (бухтон кардан – М. М.) нигоҳ мекунанд. Онҳо ҳаёл мекунанд, ки танқид фақат натиҷаи шахсонест ва ғараз аст. Танқиди ҳолисона ва дуруст илоҷи касалӣ ва нуксонҳои мо мебошад. Танқид дармони дардҳои мост» [158].

Барои ёфтани илоҷи давои чунин касалӣ ва нуксонҳои адабиёт муаллимон ва нависандагонро лозим буд, ки китобҳои ба тозагӣ нашршударо дар гармогармӣ мутоила намуда, дар бораи «некӣ» ва «бадӣ»-и онҳо мулоҳизоти хешро баён намоянд. Алахусус {айъати таҳририяи рӯзнома ба муаллимон – Ҷӯракул Турсунзода, Шоҳсаид Аббосзода, Вафоҳоча Исмаи, Исмаи Шаҳидӣ ва чанде дигар ба тариқи махсус мурочиат кардааст.

Дар матбуоти даврии солҳои бист ба таҳлилу тақризи китобҳои таълимӣ бештар таваҷҷуҳ зоҳир намудани муҳаррирони рӯзномаҳо бесабаб набуд. Ташкили мактабу

маориф ва ба роҳ мондани тарбияи замонавӣ дар ин солҳо барои Ҷумҳурияти Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон, ки нав таъсис ёфта буд, яке аз масъалаҳои асосӣ ва аввалиндараҷа ба ҳисоб мерафт. Бинобар ин нахустин тақризи дар матбуоти даврӣ дарҷгардида низ дар бораи китобҳои дарсӣ навишта шудааст.

Ҳамин тавр, кори танқиду тақризи адабиёт дар матбуоти даврии тоҷик аз устод Айни шуруъ гардида, бо ташкили маҷаллаи «Раҳбари дониш» руҳи тоза пайдо кард, ки паҷуҳишаш дар мавриди дигар сурат мегирад.

Адабиёт

1. Азизӣ, Б. Намунаи адабиёти тоҷик [Матн] // Овози тоҷик. – 1927. – 23 феврал.; 2; 5 март.
2. Азимов, А. Назаре ба публитсистикаи устод Айни [Матн] / А. Азимов, М. Муродӣ. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 112 с.
3. Айни, С. Мухтасари тарҷумаи ҳоли худам [Матн] / С. Айни. – Душанбе: Нашрдавтоҷ, 1958. – 346 с.
4. Айни, С. Ба ошиқони адабиёт мурочиат [Матн] // Овози тоҷик. – 1925. – 2 март.
5. Айни, С. Китобҳои тоҷикӣ [Матн] // Овози тоҷик. – 1926. – 30 июн.
6. Айни, С. Адабиёти сурх [Матн] // Овози тоҷик. – 1926. – 14 июл.
7. Айни, С. Дарсҳои табиӣ [Матн] // Овози тоҷик. – 1926. – 27 июл.
8. Айни, С. Раҳнамои сиёсӣ [Матн] // Овози тоҷик. – 1926 – 5 август.
9. Айни, С. Сарфу наҳви забони тоҷикӣ [Матн] // Овози тоҷик. – 1926. – 16 август.
10. Асозода, Х. Адабиёти форсӣ ва се шоҳаи он [Матн] / Х. Асозода. – Душанбе: Маориф, 1991. – 128 с.
11. Бақозода, Ҷ. Нависанда ва идеали замон [Матн] / Ҷ. Бақозода. – Душанбе: Адиб, 1987. – 256 с.
12. Қ. А. Ҷавоб ба мунаққиди беном [Матн] // Овози тоҷик. – 1925. – 2 март.
13. Маҳмадаминов, А. Як ҷавобияи устод Айни [Матн] // Садои Шарк. – 1982. – №4. – С. 117-181.
14. Маҳмадаминов, А. Поиски истины [Текст] / А. Маҳмадаминов. – Душанбе: Сино, 1994. – 120 с.
15. Муродӣ, М. Тарғиби китоб дар марҳилаи аввали «Овози тоҷик» [Матн] // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби IV: маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг. – 2018. – С.110-123.
16. Муродӣ, М. Тақриз дар матбуоти даврии тоҷик (солҳои 1920-1930) [Матн] / М. Муродӣ. – Душанбе, 2023. – 200 с.
17. Набавӣ, А. Нахустин рӯзномаи тоҷикӣ ва фарҳанги рӯзноманигорӣ («Бухорои шариф», «Самарқанд», «Ойина») [Матн] / А. Набавӣ. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 64 с.
18. Оинаи нуқсон ва камбудихо [Матн] // Овози тоҷик. – 1928. – 22 март.
19. Табаров, С. Дастури таълимӣ доир ба назарияи танқиди адабӣ [Матн] / С. Табаров. – Душанбе: УДТ, 1980. – Қ.1. – 78 с.
20. Хусейнзода, Ш. Мубориза дар ҷабҳаи адабиёт [Матн] // Раҳбари дониш. – 1930. – №6. – С. 17-18.

АЙНИ ВА ТАШАККУЛИ ЖАНРИ ТАҚРИЗ ДАР МАТБУОТИ ДАВРИИ ТОҶИК

Дар мақола нақши устод Айни дар пайдоиш ва ташаккули жанри тақриз дар матбуоти даврии тоҷик таҳқиқ шудааст.

Ҳарчанд нишонаҳои жанри тақриз дар нашрияҳои даврии Маҳмудхоҷа Бехбудӣ, баҳусус маҷаллаи «Ойина»-и ӯ ба мушоҳида мерасад, аммо пайдоиши он ҳамчун жанри

накди адаби ва публитсистика дар матбуоти даврии тоҷик ба иқдоми С. Айни алоқаманд буда, аз рӯзномаи «Овози тоҷик» ибтидо мегирад.

С. Айни, аввал дар мақолаи худ «Ҷавоб ба мунаққиди беном» ва баъдан дар силсилаи тақризҳо ба «Китобҳои тоҷикӣ» мақсади худро «бо нияти кушодани роҳи муноқиша» маънидод намудааст.

Нахустин тақризҳои Айни дар матбуоти даврӣ аз вижагиҳои хос бархурдор аст. Ӯ дар тақризҳои марбут ба китобҳои таълимӣ бештар ба ҷиҳатҳои услубӣ ва забонӣ таваҷҷуҳ намуда, дар баҳо додан ба онҳо аз усули муқоиса кор мегирад. Дар баррасии маҷмуаи «Адабиёти сурх» бошад, бо ҷанбаҳои мвзӯӣ ва ҳунари эътибор додааст.

Устод Айни, натавон ба нахусттақризҳои худ дар матбуоти даврӣ роҳи танқидро кушод, балки бо таълифи «Намунаи адабиёти тоҷик» предмети арзишдиҳиро фароҳам овард. Пас аз нашри ин китоб дар матбуоти даврӣ дар бораи он тақризҳои нисбатан калонҳаҷм ва сертаркиб аз ҷониби Б. Азизӣ, Н. Бектош, Сарвар ва Ҷ. Икромӣ ба таъри расидаанд.

Тақризҳои аввалини С. Айни аз ҷиҳати сохту таркиб ва тарзи таҳлил пурра ба талаботи жанри тақриз ҷавобгӯ набошанд ҳам, дар ташаккули жанри мазкур дар матбуоти даврӣ таъсири мусбат гузоштаанд.

Калидвожаҳо: С. Айни, тақриз, матбуоти даврӣ, вижагӣ, таҳлил, китобҳои таълимӣ, пайдоиш, ташаккул, адибон, публитсистон.

АЙНИ И ФОРМИРОВАНИЕ ЖАНРА РЕЦЕНЗИИ В ТАДЖИКСКОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ

В статье исследуется роль Айни в возникновении и формировании жанра рецензии в таджикской периодической печати.

Хотя признаки жанра рецензии можно увидеть в периодических изданиях Махмудходжа Бехбуди, особенно в его журнале «Ойна» («Зеркало»), но её возникновение как жанра литературной критики и публицистики в таджикской периодической печати связано с инициативой С. Айни, проявленная впервые публикацией в газете «Овози тоҷик» («Голос таджика»).

С. Айни, первоначально в своей статье «Ответ анонимному критику», а затем в серии рецензий, посвященных «Таджикским книгам», объяснил свою цель словами «намерен открыть путь полемике».

Первые рецензии Айни в периодической прессе имеют свои особенности. В рецензиях, связанных с учебными книгами, он уделяет больше внимание стилистическим и языковым аспектам, а при их оценке использует метод сравнения. При рассмотрении сборника «Адабиёти сурх» («Красная литература»), больше всего сосредоточивается на тематических и художественных аспектах рецензируемой книги.

Устод Айни не только открыл путь рецензии в периодической печати, но и создал антологию «Образцы таджикской литературы», представил ценный предмет для критического размышления. После издания данной книги, в периодической печати были опубликованы более крупные рецензии со стороны Б. Азизи, Н. Бектоша, Сарвара и Дж. Икромии.

Первые рецензии С. Айни, хотя не в полной мере отвечают требованиям жанра рецензии с точки зрения структуры, состава и способа анализа, тем не менее они оказали положительное влияние на формирование данного жанра в таджикской периодической печати.

Ключевые слова: С. Айни, рецензия, периодическая печать, особенность, анализ, учебные книги, возникновение, формирование, писатели, публицисты.

AINI AND FORMATION OF THE GENRE OF REVIEW IN TAJIK PERIODICAL PRESS

The article examines the role of Ustod Aini in the emergence and formation of the genre of review in the Tajik periodical press.

Although the signs of the genre of review can be observed in Mahmudhoja Behbudi's periodicals, especially in his magazine "Oyina" ("The mirror"), its emergence as a genre of literary criticism and journalism in the Tajik periodical press is due to S. Aini is related and starts from the newspaper of "Ovozi tojik" ("The Voice of Tajik").

S. Aini, first in his article "Reply to the anonymous critic" and then in the series of reviews of "Tajik books" explained his purpose "with the intention of opening the way to conflict".

Aini's first reviews in the periodical press have special features. In his reviews of educational books, he pays more attention to stylistic and linguistic aspects, and uses the comparative method in evaluating them. In reviewing the "Adabiyoti surkh" ("Red literature") collection, he paid attention to the thematic and artistic aspects.

Ustod Aini opened the way for criticism not only with his first reviews in the periodical press, but also with the creation of the "Sample of Tajik Literature" he created a valuable subject. After the publication of this book in the periodical press, relatively large and comprehensive reviews by B. Azizi, N. Bektosh, Sarvar and J. Ikromi have been published.

The first reviews of S. Aini if they do not fully meet the requirements of the review genre in terms of structure, composition and method of analysis, they have had a positive impact on the formation of this genre in the periodical press.

Keywords: S. Aini, review, periodical press, feature, analysis, textbooks, origin, formation, writers, publicists.

Маълумот дар бораи муаллиф: Муродӣ Мурод Бердӣ – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Нишонӣ: Тоҷикистон, 734035, ш. Душанбе, Хиебони Рӯдакӣ, 17. E-mail. murodi-65@mail.ru

Сведения об автор: Муроди Мурод Берди – доктор филологических наук, профессор кафедры печати Таджикский национальный университет. Адрес: Таджикистан, 734035, г. Душанбе, Проспект Рудаки, 17. E-mail: murodi-65@mail.ru

Information about the author: Murodi Murod Berdi – doctor of philology, professor of the department of printing of the Tajik national University. Address: 95 Firdavsi str., Firdavsi district, Dushanbe, Tajikistan, 734035., E - mail: murodi-65@mail.ru

ТДУ 008+37тоҷик+9тоҷик+07+05+002+39тоҷик

«ОВОЗИ ТОЧИК» – ПУШТИБОНИ МАОРИФ ВА ФАРҲАНГИ ТОЧИКОН

Чӯраев Мирзоалӣ

Пажухишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот

25 августи соли 2024 аз оғози нашри яке аз рӯзномаҳои нахустини тоҷикон дар замони шуравӣ – «Овози тоҷик» сад сол сипарӣ мегардад. Рӯзномаи мазкур дар яке аз давраҳои хассоси таърихӣ - тақсими ҳудуди миллии дар Осиеи Миёна интишор ёфта, дар бедорию ҳудодоҳии тоҷикон, эҳтирому арҷгузорӣ ба таърихи ниёкон ва ҳифзу пуштибонӣ аз маорифу фарҳанги миллии нақши муассире дорад.

Қобили тазаккур аст, ки ибтидои асри бист оғози дигаргуниҳои ҷиддӣ ҳам дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва ҳам иҷтимоӣ фарҳангии миллату халқҳои сершуморе, аз ҷумла

точикон гардид. Дар поёни чанги аввали чаҳонӣ низоми давлатдорӣ дар шашяки рӯи замин тағйир ёфт. Ва низоми нав дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла соҳаҳои фарҳангу маориф тартиботи худ, қонунҳои ҳешро ҷорӣ намуд. Он навғониҳо ҳам ҷиҳатҳои мусбат ва ҳам манфии ҳешро доштанд.

Мутаассифона, ҳалқе, ки ҳанӯз ҳазор сол муқаддам илму адабиёташ ба дараҷаи баландтарини ишқишоф расида буд, дар ибтидои асри XX дар назди рӯйдодҳои ҳамарӯза тағйирёбандаи таърих бечораҳолю нотавон монд.

Агар ба санадҳои таърихӣ бингарем, дар даҳсолаи аввали асри бист тоҷикон аз ҷиҳати илму маориф ва фарҳанг дар байни дигар халқу миллатҳои минтақа пешсаф буданд. Ҳайратовар аст, ки дар солҳои бистум барои тоҷикон набудани китоби дарсиро баҳона карда, дар аксарияти мактабҳо алифбои забони ўзбекиро таълим меоданд. Ҳол он ки тоҷикон дар ибтидои аср алифбои худро доштанд: «Аввалин комиссари маорифи халқи РАСС Туркистон Саидрасул Саидазизов, ки бо кӯмаки педагогҳои рус аввалин алифбои забони тоҷикӣ - «Устоди аввал»-ро таълиф карда, онро соли 1900 нашр намуд» [23, с.13].

Ё худ дар даҳсолаи аввали аср мардуми маҳаллӣ мактабҳои усули нави худро ташкил намуданд. Бино ба маълумоти устод Садриддин Айнӣ «дар 10 моҳи шавволи соли 1326 ҳ. (октябри соли 1908) дар доҳили шаҳри Бухоро, дар гузари Салоҳхона, дар ҳавлии Мирзо Абдулвоҳид, махсус барои бухориён ба забони форсӣ аввалин мактаби усули нав»-ро кушоданд [2, с.33].

Дар он айём Бухоро ҳамчун маркази бузурги илму фарҳанги Осиёи Миёна боқӣ монда, дар мадрасаҳои сершумори он аз тамоми ғўшаю қанори сарзамини мазкур ҷавонони қавму миллатҳои гуногун ба забони шевои форсии тоҷикӣ таҳсили илм менамуданд: «То инқилоб фақат дар шаҳри Бухоро 360 мактаб ва 140 мадраса (аз рӯи баъзе маълумотҳо зиёда аз 200) амал мекард, ки дар онҳо тахминан 20 ҳазор нафар талаба мехонд. Шумораи талабаи мадрасаҳо қариб 10 ҳазор нафарро ташкил меод» [7, с.79].

Ҳарчанд тоҷикон саводноктарин ва маърифатноктарин мардуми минтақа ба шумор мерафтанд, аммо сиёсати нав ва ҳукуматҳои нав онҳоро ҳамчун халқи ақибмонда ва беилму бемаърифат муаррифӣ кардани шуданд. Ҳукуматҳои туркгароӣ Туркистону Бухоро то тавонистанд мавҷудияти миллати сернуфуси тоҷикро инкор, истифодаи забони шевояшонро дар идораҳои давлатию муассисаҳои таълимӣ манъ ва рушди маорифу фарҳангашонро монё гардиданд. Далелҳои таърихӣ баёнғари ин ҳаводис мебошанд: «Дар навоҳии тоҷикнишини як қисмати водии Фарғона ва вилояти Самарқанд дар байни тоҷикон ба забони тоҷикӣ ягон ҷорабини маданӣ-равшаннамоӣ дида намешавад. Ҳамчунин адабиёт ба забони тоҷикӣ нест. Ҳарчанд ниёз ба маводи нашрӣ ба забони тоҷикӣ зиёд аст» [1, с.19].

Тақсимои марзи миллӣ дар Осиёи Миёна тоҷиконро чун дар даврони ҳукумати подшоҳии рус ба ду тақсим намуд. Қисме дар доираи ҷумҳурии мухтор ва қисми дигаре дар ҳаёти бевоситаи Ўзбекистон монданд ва ин омили асосие гардид, ки ваҳдати тоҷикони минтақа ва пешрафти ононро ба таври сунъӣ боздошт. Омилҳои дигари асосии боздошти инқишофи тоҷикон ҳамон гардид, ки шаҳрҳои асосии тоҷикнишини минтақа – Самарқанду Бухоро, Ҳучанду Конибодом, Чусту Риштон, Сўху Косон, Дехнаву Сари Осиё ва ғайра дар ҳаёти Ҷумҳурии Ўзбекистон монданд. Ва тоҷикони ин минтақаи фарохро лозим омад, ки дар шароитҳои душвору имкониятҳои маҳдуд баҳри рушди илму маориф ва фарҳангашон ҷаҳду ҷадал намоянд.

Роҳбарияти вақти Ўзбекистон ҷиҳати пешрафти маорифу фарҳанги тоҷиконе, ки бевосита дар ҳаёти ҷумҳурӣ буданд ва ҳам Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон на кумаку мадад мерасонд, балки бештар садду монсаҳоро пеш меовард. Дар ин масъала санадҳои зиёде гувоҳӣ медиҳанд: «Дар давраҳои аввали пас аз ташкили ҶМШС Тоҷикистон талаботи ҷумҳуриро доир ба адабиёти тоҷикӣ Нашриёти давлатии Ўзбекистон қонё мегардонд. Вале адабиёти тоҷикиро Нашриёти давлатии Ўзбекистон ниҳоят кам мебаровард» [23, с.151].

Мутобиқи ҳамин манбаъ, дар як давраи муайян, яъне аз 1 январи соли 1925 то 1 августи соли 1936 нашриёти мазкур ба забони ўзбекӣ 268 номгӯй китобҳоро ба миқдори умумии 1804900 адад, вале ба забони тоҷикӣ ҳамагӣ 4 номгӯй бо теъдоди 32000 нашр намудааст, ки ҳатто аз адабиёти нашрнамуда ба забони русӣ 3 маротиба (94500) камтар аст. Ҳол он ки дар ҷумҳури тоҷикон аз ҷиҳати теъдод пас аз ўзбекҳо қарор дошанд.

Дар иртибот ба ин масъала ба санади дигари таърихӣ назар меафканем. Кумитаи инқилобии ҶМШ Тоҷикистон дар яке аз бандҳои қарори худ аз 16 январи соли 1926 ба Раёсати КИМ-и ҶШС Ўзбекистон бо хоҳише муроҷиат намуд, ки ҳамаи китобҳои тоҷикии Комиссариати халқии маорифро аз реи таъйиноти бевоситаашон хи{ати баҳрабардорӣ ба Ҷамъияти илмӣ тоҷикон диҳад. Аммо Раёсати КИМ дар ҷаласаи худ аз 17 апрели ҳамон сол ин хоҳиши ҷониби Тоҷикистонро баррасӣ намуда, ба мазмуни зайл қарор баровард: «Бо назардошти он ки китобҳои зикршуда дар аксар ҳолат 90% ба масъалаҳои таърих, этнография ва ғайраи ўзбекон бахшида шудааст, хоҳиши Кумитаи инқилобии ҶМШ Тоҷикистон рад карда шавад» [10, с.37]. Чунин радқуниҳои бемантиқу беасос дар соири масъалаҳо ба назар мерасиданд, ки идомаи ҳамон сиёсати аввалҳои соли 20-ум буданд.

Дар шаҳру навоҳии тоҷикнишини Ўзбекистон масъалаи таъмини тоҷикон ба мактаб, ба адабиёту маводи таълимӣ низ мушкилоти зиёде дошт: «Соли 1926 ба бештар аз ним млн. аҳолии тоҷик фақат 12 мактаб хизмат мерасонд» [22, с.161]. Ва ҳамон дувоздаҳ мактаб ҳам дар ноҳияи мухтори тоҷикии Конибодом амал мекард. Тоҷикони боқимонда аз мактаби миллӣ ва таълим ба забони модарӣ маҳрум буданд.

Дар даврони шуравӣ ақидае роиҷ буд, ки то замони инқилоби октябр гӯё аксарияти аҳолии Осиёи Миёна, аз ҷумла тоҷикон бесавод бошанд. Албатта, он аз як тараф, марбут ба сиёсати замона буд, ки бо чунин қиёскуниҳо бартариҳои низоми нави ҳокимиятро нисбат ба даврҳои пеш нишон меод. Аз ҷониби дигар, баъди тағйири алифбои тоҷикӣ ба лотинӣ мардум дар воқеъ, ба таври сунъӣ бесавод гардиданд.

Таърих гувоҳ аст, ки шаҳри Бухоро чун маркази илму фарҳанги Осиёи Миёна мактабу мадрасаҳои сершумор дошт, ба замми ин дар минтақаҳои дурдаст низ мактабу мадрасаҳо фаъолият доштанд: «дар дараи Даштиҷум, ки дар доманаи кӯҳҳои Помир воқеъ буд... 5 мадраса ва даҳҳо мактаби писаронаву духтарона мавҷуд будааст» [22, с.153].

Дар ибтидо ва миёнаҳои солҳои бистум дар баробари ташкили мактабҳои нав мактабҳои кӯҳна низ фаъолият мекарданд ва қобили қайд аст, ки теъдодашон нисбат ба мактабҳои нав ҷандин маротиба зиёд буд. Сабаби бештар будани мактабҳои кӯҳна ва миқдори ками мактабҳои навро ба он шарҳ медиҳанд, ки «таҳсил дар мактабҳои шуравӣ танҳо ба забони туркӣ, дар мактабҳои усули кӯҳна ба забони форсии тоҷикӣ мегузашт» [20, с.288].

Ҳамин тариқ, дар солҳои пас аз инқилоб тоҷиконро мушкилоти воқеӣ дучандон гардид, ки онҳоро нагузоштанд ва имконият надоданд чун дигар халқҳои минтақа озодона маорифу фарҳангашонро инкишоф диҳанд. Монеаҳои сунъии зиёде дар рушди маорифу фарҳанги шаҳру навоҳии тоҷикнишини ҶШС Ўзбекистон эҷод гардида, оқибатҳои фалокатбор меовард.

Пас аз инқилоби октябрии соли 1917 то августи соли 1924 тоҷикон ба истиснои ҳафтаномаи «Шуълаи инқилоб» (1919-1921) дигар матбуоти расмие надоштанд, ки ҳукуку манфиатҳояшонро дифоъ, камбудихоро ошкор ва роҳҳои рафъи онҳоро пешниҳод намояд. Нашри рӯзномаи «Овози тоҷик» дар арафаи тақсмоти худуди миллӣ имконият фароҳам овард, ки масъалаҳои мактабу маориф ва фарҳанги тоҷик ба таври мунтазам баррасӣ шавад.

Ҳанӯз дар шумораҳои аввали рӯзнома устод Садриддин Айнӣ дар бобати пасмондагии илму маорифи тоҷикон ва масъалаи ҳаёту мамотро гирифтани масоили мактабу маорифи онон маводи пурарзишро ба нашр расониданд. Дар он, аз ҷумла

омадааст: «Ба ҳама кас маълум аст, ки тоҷикони Туркистон дар бобати илм ва маорифи замони аз дигарон ба қафо мондаанд. Як масъалае, ки имрӯз ҳаёт ва мамоти қавми тоҷик ба он вобаста аст, масъалаи мактаб ва маориф аст» [3].

Устод Айни пешниҳоди ҷолиберо баён мекунад, ки барои ҳалли мушкилоти маорифи тоҷикон дар он замон бисёр муҳим буд:

«Ба фикри ман мерасад, ҳеҷ фурсат нагузаронида, дар Самарқанд, ки ба кӯхистони тоҷикон наздик аст ва маркази маданият ба шумор меравад, як курс кушода шавад. Дар ин курс аз Фалғар, Мастҷоҳ ва сойири кӯхистон ва деҳоти тоҷикон толибилмон бирасанд ва ҷавононе, ки дорои хату саводанд, тахминан 40 ё 50 нафарро ҷамъ карда, 4 ё 5 моҳ тарбият карда шавад. Барои ин гуна курс дар Самарқанд қувваи маънавӣ ҳозир аст, зеро қадом муаллимони самарқандие, ки имрӯз дорулмуаллимин ва курсҳои таълиму тарбияи Самарқандро идора карда истодаанд, забони тоҷикиро хуб медонанд» [3].

Аз ин навиштаҳои устод эҳтиёткори он кас нисбат ба авзои замон ба назар мерасад. Ҳарчанд ошкоро намегӯянд, ки Самарқанд шаҳри тоҷикнишин аст, вале аз он ки «маркази маданият»-и онҳост ва ба «кӯхистони тоҷик» наздик будани он маънии зайлро медиҳад. Дар он замон, ки Самарқанд пойтахти Ўзбекистон таъйин шуда ва роҳбарияти ҷумҳурӣ ба ин ҷо майли омадан дошт, чунин пешниҳод дар ҳақиқат ҷасоратро талаб мекард. Дар маркази Ўзбекистон курсҳои таълиму тарбияи тоҷикӣ?! Ҳол он ки бинобар маркази ҷумҳурӣ эълон шудани Самарқанд масъулини соҳаи маориф ба кам кардан ва бастании мактабҳои тоҷикӣ иқдом намуда буданд.

Устод Айни дар ин марҳила масъалаи маорифро барои тоҷикон аз муҳимтарин масоил арзёбӣ намуда, ҳамзамон бо омодагии муаллимон иншоии китобҳои дарсиро низ зарур меҳисобанд. Дар он солҳои сарнавиштсоз маҳз ҳамин ду омил - нарасидани муаллимону набудани китобҳои дарсӣ сабаб ва баҳона шуд, ки қўдакони тоҷикро иҷборан ба забони ўзбекӣ таълим дода, онҳоро аз забони модарӣ ва миллати аслии дур кунанд. Тоҷикони тамаддунофар дар ин солҳои бесоҳибӣ муҳтоҷ ба фарҳангу маорифи дигарон гардиданд.

«Барои қавми тоҷик масъалаи маориф воҷибтарини масъалаҳост. Барои ба роҳ андохтани мактаб ва маорифи тоҷик ҳозир намудани муаллим чӣ қадар лозим бошад, тайёр кардани китоб ҳамон қадар зарур аст» [4].

Устод дар масъалаи забони китобҳои мактабии тоҷикон таваққуф намуда, забони мардуми шаҳри Самарқанд ва Хучанду Истаравшанро ба якдигар қиёс менамоянд ва бартар аз ҳамаи онҳо забони мардуми кӯхистонро мегузоранд: «Бинобар ин моро лозим аст, ки дар китобҳои мактабии тоҷикон забони кӯхистони тоҷикро қабул кунем. Забони кӯхистони тоҷик забони форсии сода, аз тақаллуфоти эронӣ ҳолӣ, ба луғатҳои арабии ношунида ҳалт наёфта ва ба сарфу наҳви тоҷикӣ мувофиқ аст» [4].

Дар мақолаи дигар устод Айни аз камсабӣ ва беаҳамиятии тоҷикон сухан ба миён меоваранд, ки ҳаққи худашонро дуруст истифода намебурданд: «Аз Маскав аз Нашриёти марказии Шарқ як дўсти ман навишта: «дар ин ҷо шуъбаҳои нашриёти ўзбекӣ, тоҷикӣ ва туркманӣ ҳаст. Барои ҷоп кардан ба соли 1925 ба ўзбекҳо 125, ба тоҷикҳо 25 ва ба туркманҳо 40 варақи ҷопӣ ҳақ доданд, кори ўзбекон ба пешрафтагӣ аст, аммо аз тоҷику туркман ин ҷо одами коркун нест. Барои тоҷикон танҳо як алифбо аз тарафи бародар Лоҳутӣ тартиб дода шудааст. Дар ин бора дўстам аз ман мепурсад: «Оё дар Самарқанд барои тоҷикон чизе тартиб ёфтааст? Ё ки дар дасти таълиф чизе ҳаст? Чизҳои барои тоҷикон тартибёфта ё ки тартибёбандаро ҳаёли дар Маскав таъб кардан ҳаст ё не? Кордорони Ҷумҳурияти Тоҷикистон дар ин роҳ дар чӣ фикранд?» [5].

Оре, аз мост, ки бар мост. Агар он солҳо дар Тоҷикистон шароити нашри китоб мавҷуд набошад ва дар Ўзбекистон чунин шароитро муҳайё накунад, пас чаро аз имконияти фароҳамовардаи Маскав истифода намегардид? Ҳол он ки дар он солҳо қўлли тоҷикони

минтақа ба китобҳои дарсии тоҷикӣ саҳт муҳтоҷ буданд. Ва душвортар барои тоҷикони берун аз марзҳои миллии буд, ки вазъи мазкур бахонае баҳри бештар ўзбекгардонии онҳо мегашт. Ва ҳақ ба ҷониби устод Айнӣ, ки «аз ин ҳақ истифода кардан кори душворе нест, агар коркуни Ҷумҳурияти Тоҷикистон ва ходимони маориф ва адабиёти тоҷикон қадаре ҷиддитар ба кор шуруъ кунанд, на ин ки 25 варақаи ҷопии Маскав, дар ҳуди Тоҷикистон ҳам хеле ҷизҳоро ба майдони матбуот оварданашон мумкин аст» [5].

Навиштаҳои сершуморро перомунӣ мавзӯи маорифу фарҳанг дар рӯзномаи «Овози тоҷик» мутоила намуда, кас ба натиҷае мерасад, ки масоили мазкур барои тоҷикон ба масъалаи ҳастию нестӣ табдил ёфта буд. Агар барои дигар қавму миллатҳо набудани мактабу муаллим ё нарасидани китоб бесаводиро ривож диҳад, пас барои тоҷикони Ўзбекистон хатари маҳви миллиро ба миён овард. Ин оқибати мудҳишро дарк намуда, аҳли илму зиё ва бедордигар равшанфикрони тоҷик дар пайравии устод Айнӣ аз ҳар гӯшаю қанори Ўзбекистон бонг мезаданд, ки «мактабу китобу матбуот нест, муаллиму ашъи таълимӣ намерасад». Махсусан барои тоҷикон дар он давра нашри китобҳои тоҷикӣ ба масъалаи дараҷаи аввал ва бениҳоят муҳим табдил ёфт.

«Аз бозе ки Шурои илмии тоҷикон ташкил ёфта ва хусусан аз вақте ки Ҷумҳурияти Тоҷикистон таъсис шудааст, ҳамеша ва ҳар ҷо масъалаи яқум ва муҳим ҳамин масъалаи ҷопи китобҳои тоҷикӣ буда ва мебошад. Ҳақиқатан ҳам масъалаи нашриёти тоҷик муҳим аст, масъалаи ҳаёт ва мамонт аст, мо бояд тамоми қуввати худро дар ҳамин ҷабҳа сарф намоем» [9].

Таъсиси Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон ҳудогоҳию ҳештаншиносии мардуми тоҷикро ривож дод, онҳоро аз ҳоби ғафлати ҳафтсола бедор намуд, ки баҳри рушду нумӯи маорифу фарҳангашон кӯшишҳо ба ҳарҷ дода, то андозае муваффақ ҳам гардиданд: «Қавми тоҷик, ки то кунун аз гулгулаи маданияти ҳозира пунба дар гӯш карда, ба ҳоби ғафлат рафта буд, ба муносибати ташкил шудани ҷумҳуриятҳои миллии пунбаро аз гӯш гирифта, ба ҷунбиш омад ва қадами нахустинро дар роҳи маориф гузошт» [6].

Миллате, ки дар муддати ҳазор соли охир забонаш забони давлатии як минтақаи бузург маҳсуб меёфт, бо ин забони шевою гуворо ҳазорҳо рисолаҳои илмию адабӣ офарида буд, мутаассифона, дар даҳсолаҳои аввали асри бист бинобар омилҳои гуногун **бе китоб, бе мактаб ва бе матлаб** монд. Басо шигифтовар аст, ки мардуми форсигӯй-тоҷикону эронӣни Осиёи Миёна аз набудани китоби дарсӣ танқисӣ кашида, ҷиҳати таълифи он акнун иқдом менамуданд.

«Бузургтарин монетае, ки мактабҳои Боғишамолро аз пешрафт бозмедошт, ҳамон набудани китобҳои алифбо ва қироат ба забони форсӣ буд. Агарчи ба забони форсӣ ба номи «Соли нахустин» аз тарафи рафиқ Саидризо Ализода алифбӯе нашр шуда буд, вале дар ҷамеи Самарқанд аз ин китоб даҳ дона пайдо кардан мумкин набуд» [12].

Умуман, набудани китобҳои дарсӣ барои мардуми форсзабон на танҳо ба бузургтарин камбудӣ, балки мудҳиштарин ғоҷиа табдил ёфт. Зеро онҳо маҷбур шуданд, ки аз китобҳои забони бегона таълим гирифта, забони модариашонро ба гӯшаи фаромӯшӣ супоранд. Ифтиҳои мактаби нав осонтар буд аз таъмину ҳозир намудани китобҳои таълимӣ ба забони модарӣ: «Барои тоҷикон идораи маориф чанд мактаб кушода бошад ҳам, ҷиҳати китоб набудан дарси ин мактабҳо ба забони ўзбекӣ меравад» [11].

Набудани китобҳои таълимӣ на танҳо барои кӯдакон, балки барои муаллимон низ душворихо дошт: «Дар кишлоқи Курба, ки тобеи Дарғаи Боло аст, барои тоҷикон 2 синф мактаб кушода шудааст. Дар ин мактаб ба қадри 20 нафар талаба таҳсил менамоянд. Муаллимҳои мактаб барои тараққӣ додани ин мактаб ҷи қадар кӯшанд ҳам, ба сабаби набудани китобҳои дарсӣ таҳсилро дуруст ба роҳ монда наметавонанд» [16].

Агар дар баъзе мактабҳои тоҷикӣ бе китоб таҳсил кардан лозим ояд, дар аксарияти мактабҳо иҷборан ба тоҷикбачагон китоби «Совға»-и ўзбекӣ таълим дода мешуд. Дар

маҳалҳое тоҷикон даъво намуда, аз таълим ба забони ўзбекӣ даст кашиданд, вале маҷбур буданд бе китоби дарсӣ таҳсил намоянд. Оре, масъалаи таъмин бо китоб дар он солҳо хеле чигил гардида, хусусияти сиёсӣ пайдо намуд. Нашриёти давлатии Тоҷикистон наметавонист талаботи тоҷикони Осиёи Миёнаро ба китобҳои таълимӣ пурра таъмин намояд, Нашриёти давлатии Ўзбекистон ба тоҷикони ҷумҳурӣ эътибори казое намедод. Ин омилҳо буданд, ки баъзе мактабҳои тоҷикӣ бе китобҳои таълимӣ мондаву дар мактабҳои дигар таҳсилро ба забони ўзбекӣ қорӣ намуданд.

«Солҳои 26-27-28 аз тарафи Нашриёти давлатии Тоҷикистон китобҳои гуногуни мактабӣ ҷоп шуда бошад ҳам, мактабҳои тоҷикии шаҳр (Самарқанд- М.Ҷ.) фақат 40 фоиз таъмин карда шуданд. Мактабҳои қишлоқ кам таъмин карда шуданд ё ин ки ҳеч таъмин карда нашуданд. Чунончи: дар роҷуи Ҷизах Порашт ном қишлоқе ҳаст, ки 4 ҳазор нуфус дорад ва ҳамашон ба забони тоҷикии соф гап мезананд.

Дар ҳамин қишлоқ ду синф мактаб ба забони ўзбекӣ давом мекард. Бо хоҳиши халқи он ҷо мактаби мазкур ба забони тоҷикӣ гузаронида шуд. Вале ба сабаби набудани китоб ба забони тоҷикӣ, мактаб бе китоб давом намуд» [18].

Дар он солҳои сарнавиштсоз дар баробари устод Садриддин Айни устод Абулқосим Лоҳутӣ низ ҷиҳати пешрафти илму фарҳанги тоҷикон саъю кӯшишҳо намудаанд. Номбурда дар маҷлиси умумии муаллимони шаҳри Самарқанд ширкат варзида, қарори ташкил намудани мактабҳои тоҷикиро хуш пазироӣ мекунад.

«Рафиқ Лоҳутӣ, қарорҳои маҷлисро табрик намуда, дар бораи сиёсати фирқа дар миёни миллатҳои майда мегӯянд: «фирқа мехоҳад, ки ҳамаи миллатҳои майда бо маориф ва бо илм шаванд. Фирқа намехоҳад, ки миллати уйғур, тотор ё тоҷик аз маориф маҳрум шаванд ва намегузорад касеро, ки бигӯянд яке аз ин миллатҳо бе маориф намонад» [14].

Қобили қайд аст, ки дар он солҳо Абулқосим Лоҳутӣ дар вазифаҳои масъули Комиссариати маорифи Тоҷикистон ифои вазифа намуда, баҳри пешрафти маорифи тоҷикони Осиёи Миёна хидматҳои арзанда намудаанд. Маводи дигаре, ки дар рӯзнома дарҷ шудааст, аз хизматҳои бебаҳои устод Лоҳутӣ дарак медиҳад:

«Танг будани аҳволи иқтисодии курси муаллимони тоҷикон дар Самарқанд бударо ба назар гирифта, аз тарафи Назорати маорифи Тоҷикистон ба ташаббуси рафиқ Лоҳутӣ 500 сӯм фиристода шуд» [8].

Ин гуна кумақҳои моддӣ ва маънавӣ барои тоҷикони аз Тоҷикистон бо айби иддае аз афроди мансабталабу манфиатхоҳ берунмонда бениҳоят муҳим ва саривақтӣ буд. Онҳоро водор менамуд, ки тоҷик бошанд, тоҷик монанд. Зеро ўзбекгардонии тоҷикон дар он солҳо ҳодисаи маъмулӣ гашта, теъдоди ками зиёиёнро ба ташвиш меовард.

Мақолаи муфассалу таҳлилии ҳамонвақта комиссари маорифи Ўзбекистон Мӯъмин Хоҷаев, ки дар ду шумораи рӯзнома дарҷ гардидааст, вазъи маорифи тоҷиконро дар Ҷумҳурии Ўзбекистон ба таври воқеӣ баён менамояд. Шояд яке аз сабабҳои аз вазифаи мазкур барканор ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон фиристода шуданаш маҳз ҳамин ақоиди тоҷикпарастӣ ва ҳақиқатгӯии ӯ бошад. Зеро барои ҳукумати онвақтаи бузургманишон шахсони босаводу боҷасорате чун Абдулқодир Муҳиддинов, Мӯъмин Хоҷаев хавфи азиме доштанд. Ақидаи «тоҷикон ба Тоҷикистон раванд, барои Тоҷикистон хизмат кунанд» дар он солҳо хеле роиҷ гашта, сарчашма ва дастгирӣ аз мақомоти марказӣ мегирифт. Он танҳо сухани хушқу ҳолӣ набуда, дар амал татбиқ мегашт ва таъсири бадашро ба оммаи васеи мардум мегузошт.

М. Хоҷаев дар ибтидои мақолааш аз теъдоди умумии аҳолии Ўзбекистон маълумот дода, таъкид менамояд, ки 35 фоизи аҳолиро аққалиятҳои миллӣ ташкил медиҳанд ва «бузургтарин миллатҳои эронӣ дар Ўзбекистон ва ҳатто муҳимтарин миллатҳои қалила (майда)-ро тоҷикон ташкил медиҳанд. Тоҷикон дар шаҳрҳо ва деҳот зиндагӣ намуда, дар шаҳри Самарқанд ва Хучанд аз ҳамаи миллатҳои дигар бештар ҳастанд. Чунончи адади

точикон дар Самарқанд 44 ҳазору 858 нафар ва дар Хучанд 34 ҳазору 846 нафар мебошад. Ҳамчунин, дар Бухоро низ, тоҷикон аксарияти аҳолиро ташкил медиҳанд» [15].

Теъдоди умумии тоҷиконро дар Ҷумҳурии Ўзбекистон ӯ бино бар гуфтаи яке аз ходимони ҳизбӣ чунин баён менамояд: «Вале аз рӯи маълумоти китоби Зелинский шумораи тоҷикон дар Ўзбекистон ба қадри 595 ҳазору чаҳор нафар мебошад».

Дар баробари тоҷикон миллатҳои дигаре номбар карда мешаванд, ки забони муошираташон тоҷикӣ мебошад ва бо назардошти онҳо «умуми миллатҳои тоҷик (форсӣ)-забони Ўзбекистон 686 ҳазору 125 нафар аст».

Сипас, вазъи маорифи онҳо дар минтақаҳо шарҳ дода мешавад, аз ҷумла «дар вилояти Самарқанд ва шаҳри Самарқанд тоҷикон мактабе надошта, вале адади мактабҳои ўзбекӣ хеле зиёд буд. Ҳол он ки аксарияти шогирдонии ин мактабҳои ўзбекиро ҳам тоҷикон ташкил медоданд.

Дар вилояти Зарафшон агарчи даҳ мактаби тоҷикӣ буд, вале дар ҳақиқат он мактабҳо аз мактабҳои иронӣ ва араб иборат буд, ки ба забони тоҷикӣ дарс дода мешуд ва тоҷикон ҳам, дар он ҷо таҳсил мекарданд... Дар вилояти Фарғона ҳам аҳвол айнан ҳамчун вилояти Самарқанд буд» [15].

Масъалаҳои дигаре, ки боиси изтиробии тоҷикони муқими Ўзбекистон гардид, набудани қироатхона, чойхонаи сурх, клуб ва дигар марказҳои фарҳангӣ мебошад. Дар баробари камбудии соҳаҳои маориф нуктаи муҳим он аст, ки ба марказҳои фарҳангии тоҷикон ҷун дигар миллатҳои маскунӣ ҷумҳурӣ ба як ҷашм наменигаристанд. Агар ҳама дар як сатҳ қарор медоштанд ва як хел муносибат мекарданд, шояд як андоза таскинбахш мебуд. Аммо «дар шаҳри Тошканд барои ҳамаи миллатҳои майда монанди тотор, бошқирҳо, қазоқон, арманӣ ва ғайра клуби коргарон мавҷуд аст. Вале то ҳол барои тоҷикон на клуб ва на қироатхона мавҷуд аст» [17].

Ё ба сарвари клубу чойхонаи сурх, ки дар маҳалҳои тоҷикнишин ифтидох мегардид, намояндаи миллати дигарро таъйин менамуданд. Тафовути забонӣ боиси душвориҳои қор мегашт. Ва аҳвол боз ҳам бадтар мегардид, агар шахси таъйиншуда бесаводу камҳаракат бошад: «Ин мудир ба занону духтарон рӯзнома хонда дода, барои пешрафти чойхона кӯшиш карда бошад ҳам, маорифи сиёсии округӣ ба ҷойи вай духтари ўзбекро, ки саводи дуруст надошт, таъин мекунад» [13].

Дар ҳолатҳои дигар беаҳамиятии идораҳои маҳаллӣ ва набурдани қорҳои тарғиботӣ дар байни аҳолии ҷамоати клубҳо бесамар мегардонид: «Занону духтарон ханӯз аҳамияти клубро намедонанд ва онҳо дар сурати қаноатбахш ба атрофи клуб кашида нашудаанд. Сабаби кашида нашудани онҳо беҳавсалагии кумитаи гузар мебошад» [21].

Дар нашрияҳои дигари он давра перомунӣ вазъи маорифу фарҳанги тоҷикон маводи сершуморе дарҷ гардида бошад ҳам, он бештар вазъияти тоҷикони Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистонро ифода мекард ва аҳён-аҳён маводе аз манотиқи тоҷикнишини Ўзбекистон ба нашр мерасид. Зеро вазъи маорифу фарҳанги тоҷикони берун аз марзҳои миллиро асосан рӯзномаи «Овози тоҷик» ба таври пурра инъикос намудааст. Ва хизмати таърихии рӯзнома низ ҳамон аст, ки тамоми масоили мавҷудаи тоҷиконро ба таври васеъ фаро гирифтаву бочуръатона баррасӣ намудааст. Ин нақши рӯзномаро дар марҳилаи тақдирсозии миллат муҳаққиқони соҳаи матбуот махсусан зикр кардаанд.

Аз матолиби зиёди рӯзнома чунин натиҷа бармеояд, ки вазъияти маорифу фарҳанги тоҷикони Ўзбекистон хеле ногувор буд. Он ақидаҳои туркгароёна ва бузургманишии ўзбекӣ, ки аз ҷониби сарварони ҷумҳурӣ талқин ва дастгирӣ меёфт, садди рушди маорифу фарҳанги тоҷикон гардид. Онҳо ҷун ба инқори миллати тоҷик, забони тоҷикӣ муваффақ нагардиданд, пас дар роҳи пешрафти ҷи иқтисодию иҷтимоӣ ва ҷи илмию фарҳангии онон монеаҳои қасногузар барпо мекарданд.

Маҳз ин гуна сиёсати яктаарафа ва ғаразноки қисме аз сарварони вақт дар соири масъалаҳо, аз ҷумла фарҳангу маориф боиси он гардид, ки роҳбарони Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон маҷбур шуданд масъалаи аз ҳайати Ўзбекистон баромадан ва ҳамчун ҷумҳурии мустақил ба Иттифоқи Шуроҳо дохил шудан, ба Тоҷикистон ҳамроҳ кардани минтақаи фароҳи тоҷикнишинро қатъӣ ба миён гузоранд.

Омили асосии дигаре, ки боиси коҳиши рушди маорифу фарҳанги тоҷикон дар минтақаҳои мухталифи Ўзбекистон гардид, марбути камфаъолиятии худӣ тоҷикон аст. Ҳарчанд дар ғӯшаю канорҳое аз набудани мактаб, нарасидани китоб ва дигар васоити таълимӣ, набудани клубу кироатхона, чойхонаҳои сурх, дастрас нағаштани матбуот ба забони модарӣ нидоҳои шикоятӣ эътироз ба ғӯш расад ҳам, аммо он садоҳо аҳён-аҳён буда, ҳанӯз шакли оммавино касб накарда буд. Талаби хешро қатъитар ва оммавитар ба миён гузоштан, албатта, натиҷаи дилхоҳ меод.

Дар ин давра, алалхусус ибтидои солҳои бистум барои тоҷикон ифтихори миллӣ, рӯҳияи худогоҳию хештаншиносӣ намерасид. Аз як тараф, воқеаҳои пурмӯҷарои инқилобӣ таъсир карда бошад, аз ҷониби дигар сиёсати пешгирифтаи ҳукумат, ки олуҳои туркгаройиву бузургманишӣ буд, назари онҳоро ба рӯйдодҳои атроф беаҳамияту бетафовут гардонд. Барои онҳо оромӣ бетаъшиш дар маҳалли зисташон зиндагиро идома додан волотар буд аз талаби мансубияти миллӣ, забони миллӣ намудан, ки дар он солҳо басо хатар дошт. Зеро ба «миллатчигӣ» айбдор намуда, аз манзилу макон маҳрум карданашон барои соҳибмансабони давр чандон қори душворе набуд.

Дар нимаи дуҷуми солҳои бистум, баъд аз таъсиси Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон, эҳёи миллат ва забони тоҷикӣ тоҷикони манотиқи фароҳи Ўзбекистон ғӯё аз хоҳи ғафлат бедор шуданд. Дархостҳояшон зиёд, талабҳояшон қатъитар ва шакли оммавино гирифта, дар ҷанбаҳои мухталифи ҳаёт ва маҳсусан фарҳангу маориф ба дастовардҳои шоёне муваффақ шуданд. Ташкили ноҳияи мухтор ва баъд округи мухтор, ба забони тоҷикӣ баргардонидани аксарияти мактабҳои тоҷикони шаҳрҳои Хучанду Самарқанд ва Бухоро, ифтихои синфу мактабҳои нави тоҷикӣ аз зумраи он дастовардҳост.

Хулоса, дар як муддати кӯтоҳи таърихӣ тоҷикон тавонистанд, ки бо эҳёи забон, маориф, фарҳанг аз дараҷаи нестӣ ба ҳастӣ табдил ёбанд ва дар ин самт дар баробари омилҳои дигар, нақши матбуот ва маҳсусан барои манотиқи фароҳи тоҷикнишини Ўзбекистон саҳми рӯзномаи «Овози тоҷик» бузург ва носутурданӣ аст.

Адабиёт

1. Азимов, А. Воқеияти зиндагӣ ва матбуоти тоҷик [Матн] / А. Азимов. – Душанбе, Сино, 2000. – 156 с.
2. Айнӣ, С. Таърихи инқилоби Бухоро [Матн] / С.Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 1987. – 240 с.
3. Айнӣ, С. Дар бораи мактаб ва маорифи тоҷик [Матн] / С.Айнӣ // Овози тоҷик. – 1924. – 4 сентябр.
4. Айнӣ, С. Дар бораи китобҳои мактабии тоҷикон [Матн] / С.Айнӣ // Овози тоҷик. – 1924. – 12 сентябр.
5. Айнӣ, С. Дар бораи адабиёт ва китобҳои мактаби Тоҷикистон [Матн] / С.Айнӣ // Овози тоҷик. – 1925. – 12 феврал.
6. Баҳром. Барои тоҷикон китоб ва рисолаҳои мактабӣ лозим аст [Матн] / Баҳром // Овози тоҷик. – 1924. – 5 октябр.
7. Дарси хештаншиносӣ [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 272 с.
8. Ёрдам ба курси тоҷикон [Матн] // Овози тоҷик. – 1925. – 9 сентябр.
9. Зехнӣ. Масъалаи бисёр муҳими тоҷикон [Матн] / Зехнӣ // Овози тоҷик. – 1926. – 5 август.

10. Из истории культурного строительства в Таджикистане [Текст]. – Душанбе, 1968.
11. Китоби тоҷикӣ // Овози тоҷик. – 1925. – 14 январ.
12. Козимзода, Ғ. Як ташаббуси бузург дар роҳи маориф [Матн] / Ғ.Козимзода // Овози тоҷик. – 1924. – 5 октябр.
13. Корҳо дар байни тоҷикони Самарқанд [Матн] // Овози тоҷик. – 1928. – 16 октябр.
14. М. Мактабҳои тоҷикӣ [Матн] / М // Овози тоҷик. – 1926. – 21 сентябр.
15. Маърузаи кумисориёти маорифи Ўзбекистон Мумин Хучаев [Матн] // Овози тоҷик. – 1927. – 16 январ; – 9 январ.
16. Обидӣ, Ф. Китоб лозим аст [Матн] / Ф.Обидӣ // Овози тоҷик. – 1928. – 21 январ.
17. Обидӣ, Ф. Клуб лозим аст [Матн] / Ф.Обидӣ // Овози тоҷик. – 1928. – 20 феврал.
18. Т. Н. Як назар ба мактабҳои тоҷикии округи Самарқанд [Матн] / Т.Н. // Овози тоҷик. – 1928. – 12 сентябр.
19. Ҳилмизода. Аҳволи маорифи тоҷикони Ўзбекистон [Матн] / Ҳилмизода // Овози тоҷик. – 1925. – 15 март.
20. Ҳотамов, Н. Таърихи халқи тоҷик (аз солҳои 60-уми асри XIX то соли 1924) [Матн] / Н.Ҳотамов. – Душанбе: Амри илм, 2000. – 360 с.
21. Ш.Ф. Муҳтоҷи ёрдам мебошад [Матн] / Ш.Ф. // Овози тоҷик. – 1929. – 5 ноябр.
22. Шакурӣ, М. Истиқлол ва худшиносии иҷтимоиву маънавӣ [Матн] / М.Шакурӣ. – Душанбе, 1999. – 586 с.
23. Шукуров, М.Р. Очерки таърихи ташаккули маданияти сотсиалистии тоҷик [Матн] / М.Р.Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1969. – 640 с.

«ОВОЗИ ТОҶИК» – ПУШТИБОНИ МАОРИФ ВА ФАРҲАНГИ ТОҶИКОН

Муҳтавои мақола арзёбии вазъи маориф ва фарҳанги тоҷикон дар миёнаҳои солҳои бистуми асри бист мебошад, ки тавассути рӯзномаи «Овози тоҷик» инъикос гардидааст. Маводи рӯзнома бештар маҳалҳои тоҷикнишинеро фаро гирифтааст, ки баъди тақсимои ҳудуди милли дар соли 1924 бевосита дар ҳайати Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Ўзбекистон қарор гирифтанд.

Ҳарчанд баъди инқилобҳои ибтидоӣ аср, эъмори ҷомеаи нав ва тақсимои ҳудуди милли дар Осиеи Миёна вазъи маорифу фарҳанги мардуми маҳаллӣ қариб дар як сатҳ қарор дошт, аммо барои миллати тоҷик, ки таърихи чандҳазорсолаю мероси пурғановати фарҳангӣ дошт, вазъият нисбат ба дигар халқиятҳо мушкилтару печида гардид.

Мафкураи туркгароёнае, ки дар он солҳо байни рӯшанфикрону мансабдорон васеъ паҳн гардида, аксарияти онҳо ба доми худ гирифта карда буд, дар ибтидо маҷудияти тоҷиконро дар минтақа инкор карданӣ шуд, вале чун ин кор барояш муяссар нагардид, ба таъзику фишори онҳо даст зада, дар роҳи пешрафтшон ба сӯйи маорифу фарҳанг садҳо бунёд кард.

Дар чунин шароити душвор тоҷикон чӣ тавр тавонистанд хувияти миллии худро нигоҳдоранд, аз забони шево ва фарҳанги пурғановаташон дифоъ кунанд, илму маорифшонро рушд намоянд? Ин гуна суолҳо ба масъалаҳои печ дар печ ва кӯшиши посух гардонидан ба онҳо матлаби асосии маводи рӯзномаи «Овози тоҷик»-ро ташкил дода, дар мақолаи мазкур мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст.

Қалидвожа: фарҳанг, маориф, мактаб, китобҳои дарсӣ, талаба, худшиносӣ, рӯзнома, «Овози тоҷик», тоҷикнишин, туркгаро, шуравӣ, қироатхона, адабиёти тоҷикӣ.

«ОВОЗИ ТОДЖИК»: НА СТРАЖЕ ПРОСВЕЩЕНИЯ И КУЛЬТУРЫ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

Статья содержит оценку положения и культуры таджиков в середине 20-х годов XX века, которое отражалось на страницах газеты “Овози тоджик” (Голос таджика). Материалы газеты большей частью отражают ситуацию в тех населённых таджиками районах, которые после национально-территориального размежевания 1924 года остались в составе Советской Социалистической Республики Узбекистана.

Пантюркистская идея, широко распространённая в те годы среди интеллигенции и чиновничества и заразившая большую их часть, первоначально отрицала существование таджикского этноса в регионе, но недобившись этой цели, пантюркисты приступили к политике притеснения против таджиков и сооружали барьеры на пути их культурного развития.

В этих условиях каким образом таджикам удалось сохранить свою национальную идентичность, защищать свой изящный язык и богатую культуру, и развивать науку и просвещение? Эти и многие другие вопросы и попытки найти ответы, составляли основное содержание публикаций газеты “Овози тоджик”, привлекая пристальное внимание автора настоящей статьи.

Ключевые слова: культура, просвещение, школа, учебные книги, ученики, самосознание, газета, “Овози тоджик” (“Голос таджика”), населённый таджиками, пантюркист, советский, читальня, литература на таджикском языке.

«OVOZI TOJIK» – SUPPORTER OF TAJIK EDUCATION AND CULTURE

The content of the article is an assessment of the state of education and culture of Tajiks in the mid-twenties of the twentieth century, which was covered by the newspaper “Ovozi tojik” (“The Voice of Tajik”). The newspaper’s material mainly covers Tajik settlements, which, after the partition of the national territory in 1924, directly became part of the Soviet Socialist Republic of Uzbekistan.

Although after the revolutions of the beginning of the century, the construction of a new society and the division of the national territory in Central Asia, the state of education and culture of the local population was almost at the same level, but for the Tajik nation, which had a history of several thousand years and a rich cultural heritage, the situation became more difficult and complicated compared to other nations.

The pro-Turkic ideology, which became widespread among intellectuals and officials in those years and trapped most of them, initially tried to deny the existence of Tajiks in the region, but, failing to do so, resorted to their pressure and created barriers to their advancement to education and culture.

In such difficult conditions, how did the Tajiks manage to preserve their national identity, protect their elegant language and rich culture, and develop their science and education? Such questions, concerning confusing questions and attempts to answer them, form the basis of the materials of the newspaper “Ovozi tojik” (“The Voice of Tajik”) and have been investigated in this article.

Keywords: culture, education, school, textbooks, pupil, self-knowledge, newspaper, “Ovozi tojik” (“The Voice of Tajik”), Tajik lands, pro-Turkic, shuravi (Soviet Union), reading room, Tajik literature.

Маълумот дар бораи муаллиф: Чӯраев Мирзоалӣ – номзади илмҳои филологӣ, муовини директори Пажуҳишгоҳи илмӣ-таджикотии фарҳанг ва иттилоот. Нишонӣ:

734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Тел.: (+992) 918 70 17 64; E-mail: M J jmn@mail.ru

Сведения об авторе: Джуроев Мирзоали – кандидат филологических наук, заместитель директора НИИ культуры и информации. Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Тел.: (+992) 918 70 17 64; E-mail: M J jmn@mail.ru

Information about the author: Juraev Mirzoali – candidate of Philological Sciences, Deputy Director of the Research Institute of Culture and Information. Address: 734018, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. N. Karabaeva, 17 (2nd floor). Tel.: (+992) 918 70 17 64; E-mail: M J jmn@mail.ru

ТДУ 802.0+05+07+002+9точик+802.0-316.4

ЗАМИНАҲОИ ПАЙДОИШ ВА ТАШАККУЛИ САҲИФАҲОИ АНГЛИСӢ ДАР МАТБУОТИ ДАВРИИ ТОҶИКИСТОН

Мирзоева Фарзона

Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и
Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Асри XXI дар тамаддуни инсоният дигаргуниҳои зиёдеро ворид намуд. Ин асрро асри иттилоот меноманд. Ба ҳамин мазмун дар ҳалли масоили умумичаҳонӣ журналистика торафт мавқеи назаррасро пайдо менамояд. Рӯз то рӯз зиёд шудани рафту омади одамон ба давлатҳои ҳамдигар, афзоиши муносибатҳои иҷтимоиву иқтисодӣ, фарҳангӣ ва дар айни замон пешрафти технология ба он оварда расонидааст, ки воқеаю маълумотҳо дар кӯтоҳтарин муддат дастраси аҳолии қурраи замин мегарданд. Дар шароити кунунӣ иттилоот хусусияти чаҳонишавӣ касб намудааст. Имрӯз чаҳонишавӣ дар {авза{ои иттилоот, сиёсат, фарҳанг, иқтисод ва соҳаҳои мухталифи ҷомеа вусъат пайдо кардааст, аммо дар шароити кунунӣ, ки иттилоъ дар ҳаёти инсон аҳаммияти зиёд пайдо мекунад, нақши журналистика дар ҷомеа меафзояд, зеро вазифаи журналистика таъмини ҷомеа бо иттилооти боварибахшу санҷидашуда аст. Аз ин рӯ, дар шароити чаҳонишавӣ дар Тоҷикистон арзи ҳастӣ кардани расонаҳои хабарие, ки бо забони англисӣ иттилоъ пахш мекунад, тақозои замон мебошад. Ин агар, аз як тараф, барои ҳифозати фазои иттилоотии ҷумҳурӣ аз расонаҳои бегона муҳим бошад, аз тарафи дигар, дар шароити чаҳонишавӣ расонаҳои англисӣ барои тарғиби дастоварду арзишҳои миллӣ нақши муҳим бозида метавонанд.

Дар Тоҷикистон марҳилаи ба вучуд омадани рӯзномаҳои хусусӣ нисбат ба дигар кишварҳои пасошуравӣ каме дертар ба назар мерасад. Инкишоф ва рушди рӯзномаҳои хусусӣ дар Тоҷикистон баъди соҳибистиклол гардидани кишвар дида мешавад. Агарчӣ пеш аз истиклолият рӯзномаҳои хусусӣ пайдо шуда буданд, аз 14 декабри соли 1990 қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма», заминаи хуберо барои пайдоиши матбуоти мустақил фароҳам овард. Профессор Иброҳим Усмонов дар хусуси пайдоиши аввалин нашрияҳои хусусӣ дар Тоҷикистон мулоҳизаронӣ намуда, менависад: «Нашрияҳои аввалини хусусӣ дар қаламрави кишвар – «Тоҷикистон» (Насрулло Асадуллоев), «Навиди бозоргонӣ» (Нурмуҳаммад Табаров)

мақсади тичоратӣ надошта, бештар хусусияти сиёсӣ ва иҷтимоӣ доштанд ва ин ҳолати ҳамон рӯзхоро ифода менамояд» [4, с. 222].

Ошкорбаёнӣ, гуногунандешӣ аз пайдоиши матбуоти замони нав дарак меод. Дар ин замина фазои «бозсозӣ» (солҳои 1985-1990) созгор буд. Аввалин нишонаҳои озодии суҳан низ маҳз дар ин давра ба вуҷуд омаданд. Ин омилҳо дар пайдоиши нашрияҳои хусусӣ нақши муҳим бозиданд. «Дар масъалаи маънавиёт, аз ҷумла иттилооту рӯзноманигорӣ низ тағйирот ба мушоҳида мерасид, ки ҷавҳарашон плюрализми сиёсӣ дошт, гуногунандешагӣ падида омад. Аввалин намунаҳои матбуот, ки ин равиҷро пеша карданд, «Суҳан» ва «Ҷавонони Тоҷикистон» буданд» [3, с. 237].

Баъди қабул намудани Қонуни забони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июли соли 1989 дар бисёр самтҳои ҳаёти ҷомеа, махсусан дар ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоӣ дигаргуниҳои зиёд ба амал омад. Аз ҷумла, дар ин давра навҳои гуногуни рӯзномаҳо пайдо шуданд. Дар солҳои охири пойбарҷо будани Ҳукумати Шуравӣ, дар давраи бозсозӣ системаи матбуоти хизбию шуравӣ барҳам хӯрда, шакли нави журналистика ба вуҷуд омад, ки ба мафкураи гуногунандешӣ таъҷиб мекард. Муҳаққиқон И. Усмонов ва Д. Давронов ба ин нуқта тавачҷуҳ зоҳир намуда, дар хусуси пайдоиши «матбуоти нав» дар кишвар чунин навиштаанд: «Дар Тоҷикистон системаи нави матбуот ба вуҷуд омад, ки нашрияҳои зеринро дарбар мегирифт:

1. Расмии давлатӣ;
2. Иҷтимоии хизбӣ ва аҳзоби сиёсӣ;
3. Шахсии иҷтимоӣ;
4. Шахсии тичоратӣ» [3, с. 240].

Ҳамин тавр, дар Тоҷикистон нашрияҳои хусусӣ ба вуҷуд омаданд, ки ҳар яке мақсаду ҳадафи худро дошт. Бештари ин рӯзномаҳо дар заминаи рӯзномаҳои давлатӣ ва ё аз ҷониби он рӯзноманигороне, ки қаблан дар рӯзномаҳои давлатӣ фаъолият мекарданд, ташкил шуда буданд ва тичоратӣ ба ҳисоб мерафтанд. Дуруст аст, ки баъзе аз онҳо рӯзномаҳои сиёсӣ ҳам буданд, вале дар умум мақсади бештари онҳо тичорат буд. Маблағбарои наشري рӯзномаҳо асосан аз ҳисоби фурӯш ба даст меомад ва ин ягона сарчашмаи таъмини молиявии настрия ба ҳисоб мерафт. Баъдтар дар ин самт ҳам дигаргуниҳо ба вуҷуд омаданд ва рӯзномаҳои пайдо шуданд, ки бо маблағгузориҳои хориҷӣ ва барои ҳадафҳои мақсадҳои муайян фаъолият менамуданд. Чи омилҳои сабабҳои буданд, ки ин гуна рӯзномаҳо пайдо шуданд ва сармоягузориҳои хориҷӣ аз ин ҷӣ манфиат ба даст меоранд? Барои ба ин саволҳо ҷавоб пайдо кардан бояд ба нақши иттилоот ва расонаҳо дар ҷаҳони имрӯза тавачҷуҳ намуд.

Муҳаққиқ И. Усмонов зикр менамояд, ки «Дар фазои иттилоотии Тоҷикистон мавҷуд будани 14 настрияҳои хусусӣ, имконияти қабули телерадиоканалҳои моҳвораӣ, интернет низ таъсири амиқ дорад ва барои пайванди ҷомеа ба ҳаёти иҷтимоии байналмилалӣ муассир мебошад» [2, с.152].

Имрӯз нақши иттилоот дар муносибатҳои сиёсӣ, идоракунии ҷомеа, муборизаҳои сиёсӣ хеле муассир шудааст. Давлатҳои абаркудрат тавассути воситаҳои ахбори омма, дар тамоми ҷаҳон сиёсати худро тарғиб намуда, меҳоянд дар ину он кишвар ва {атто минтақа} ое аз ха{он таъсири худро расонанд. Ҳар кишваре, ки дар бозори иттилоот ғолиб меояд, имрӯз ҷаҳонро идора менамояд. Ба қавле иттилоот имрӯз ҷойи силоҳҳои вазнинро гирифтааст. Абаркудратҳо дигар на бо силоҳ, балки бо иттилоот мубориза ро оғоз кардаанд ва натиҷаи он бештар муассиртар аз муборизаҳои низомист, зеро ин ҷо суҳан аз хусуси мафкура ва андешаи инсонҳо меравад ва кишварҳои абаркудрат инро ба инобат

гирифта, дар муборизаҳои геополитикии худ аз он ба таври васеъ ва ҳадафмандона истифода мебаранд. Дар ин маврид профессор И. Усмонов ақидаи қобили тавачҷухро баён намудааст; «Кишварҳои бузург имкон доранд, ки ба василаи воситаҳои ахбори омма ақидаи худро бар сари кишварҳои дигар бор кунанд ва ҳатто ин ақида метавонад пурра бар хилофи ақидаҳои он кишвар бошад» [5, с.5]. Яъне, бо таъсис додани воситаи иттилоърасонии худ ё паҳн намудани ақидаву ҳадафҳои худ, кишварҳои бузург ҳамон минтақа ва ё давлатро зери таъсири бевоситаи худ қарор медиҳанд ва сиёсати худро таблиғ менамоянд, ки ин, албатта, барои давлати зери таъсир қарордошта хатарнок аст. Вақте ки давлат зери таъсири ВАО-и дигар кишвар менамояд ва таъсири ВАО-и хориҷӣ нисбат ба дохилӣ зиёд аст, ин ба амнияти он хатаровар аст, зеро ВАО-и «таблиғгар» аз ин имконият истифода бурда, ба мафкураи аҳолии он кишвар таъсир мерасонад ва онро ба таври дилхоҳ шакл медиҳад. Шояд дар аввал барои ба даст овардани боварии аудиторияи худ хабарҳои рост ва беғараз паҳн намояд, аммо яқин пас аз муддате пурра ба тарғибу ташвиқ мегузарад. Чун ВАО-и худ кишвар тавони рақобат бо онро надорад ва наметавонад, аудиторияи худро бо ахбори саривақтӣ ва дақиқ таъмин намояд, ВАО-и хориҷӣ аз ин истифода намуда, ҳар гуна хабарҳои дурӯғ ва игвоангезро нашр мекунад. Бо ин роҳ вазъро дар ҷомеа муташанниҷ карда, онро ба самти дилхоҳ равона мекунад. Ҳарчанд дар матлабҳои ВАО-и «таблиғгар» факту рақамҳои мушаххас ва боваринок вучуд дошта бошанд ҳам, ин маънои онро надорад, ки он воқеиятро нигошта истодааст. Муҳаққиқ М. Муқимов низ дар ин хусус чунин нигоштааст: «Аксар гумон мекунанд, ки истифодаи фактҳои воқеӣ дар маводи журналистӣ аз объективӣ будани он далолат медиҳад. Вале дар асл ин ҳанӯз ахбори объективӣ нест, зеро ки аз фактҳои воқеӣ метавон хабари ғаразнок сохт. Чи тавре ки нависандаи шаҳри рус М. Горкий мегӯяд: «Факт – ин ҳанӯз ҳамаи ҳақиқат нест» [1, с. 8].

Чаҳонишавиро метавон ҳам мусбат ва ҳам манфӣ арзёбӣ намуд. Дар мавриди мусбат метавон гуфт, ки инро зарурати наздикшавии муносибатҳо ва рафтуомадҳо тақозо мекунад. Ин раванд метавонад, барои рушди ҷомеа ва техникаву технология мусоидат намояд. Дар мавриди манфӣ будани чаҳонишавӣ метавон чунин қайд намуд, ки урфу одат ва расму оини қадима ва умуман, арзишҳои миллии кишварҳо ва миллатҳои маъруф ба оҳистагӣ аз байн меравад. Аз ин сабаб ин раванд ба кишварҳои чун Тоҷикистон манфиатовар нест. Дар чунин ҳолат кишварҳои миллатҳои камшумор низ кӯшиш менамоянд, ки ҳарчӣ бештар арзишҳои худро тарғибу ташвиқ намоянд ва хатари азбайнравиро коҳиш диҳанд. Барои ба ин мақсад расидан, албатта, роҳҳои гуногунро ҷустуҷӯ намуда, аз имконоти худ истифода мебаранд. Ҳарчанд имконияти онҳо дар қиёс ба кишварҳои абарқудрат маҳдуд бошад ҳам, вале вучуд дорад. Яке аз роҳҳои маъмул ва манфиатовар ин ВАО мебошад, яъне чунин давлатҳо бо истифода аз ин воситаи таъсиррасон кӯшиш мекунанд, ки арзишҳои манфиатҳои худро тарғиб намоянд. Ин тарзи кор боз нозукиҳои худро дорад. Барои он ки аз тариқи ВАО арзишҳои миллии худро тарғиб намой, пеш аз ҳама, бояд ба инобат гирифт, ки бо қадом забон ин корро қардан манфиатовар аст. Агар бо забоне, ки онро доираи маҳдуд – як давлат ё як халқ медонад, фаъолият намой, албатта, ба манфиати кор нест. Аз ин сабаб забони англисиро, ки ҳамчун забони байналмилалӣ шинохта ва эътироф шудааст, истифода қардан лозим аст. Маҳз ҳамин чаҳонишавӣ буд, ки забони англисӣ дар микёси чаҳон ҳамчун забони расмӣ эътироф гардид. Имрӯз бо забони англисӣ дар тамоми дунё суҳбат мекунанду он ҳамчун забони умумичаҳонӣ доништа шудааст. Аз ин рӯ, дар шароити чаҳонишавӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон вучуд доштани нашрияҳо ва дигар ВАО-и англисизабон ниҳоят муҳим аст.

Чунин сарчашмаҳои иттилоотӣ барои тарғиби арзишҳои миллӣ дар миқёси байналмилалӣ нақши муҳим бозида метавонанд.

Омӯзишу баррасӣ ва таҳлили сарчашмаҳои иттилоъ бо забони англисӣ ба мо имкон дод, ки натиҷаҳои зерин ҳосил намоем:

Пайдоиши рӯзнамаҳои хусусӣ дар Тоҷикистон падидаи нав мебошад. Ҳарчанд аз 14 декабри соли 1990 қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма ба пайдоиши матбуоти мустақил заминаи мусоид фароҳам овард, аммо рушду инкишофи ин навъи матбуот ба замони истиқлолияти давлатӣ рост меояд. Пайдоиши расонаҳо бо забони англисӣ ба инкишофи матбуоти мустақил вобаста аст. Аз ин рӯ пайдоиши расонаҳои хабарии англисӣ тақозои шароити давру замон будааст;

Ҳамин тавр, дар муддати 33 соли соҳибистиклолии Тоҷикистон якчанд нашрияҳои ба вучуд омаданд, ки дар онҳо чопи саҳифаҳои англисӣ ба роҳ монда шуд. Ҳафтаномаҳои «Тоҷикистон», «Ману ту», «Овоза ва ҳақиқат», нашрияи «Наврӯзгоҳ» («Инсон ва табиат») ва маҷаллаи «Ҳифзи табиат» аз ҳамин қабил мебошанд. Ҳафтаномаи «Тоҷикистон» аввалин нашрияе мебошад, ки чопи саҳифаҳои англисиро ба роҳ мондааст. Ин ҳафтанома ҳанӯз аз замоне ки Тоҷикистон ҷанги шаҳрвандиро аз сар мегузаронид, саҳифаҳои англисӣ таъсис дод. Дар саҳифаи англисии ҳафтаномаи «Тоҷикистон» бештар хабарҳои расмӣ иҷтимоии дохили кишвар инъикос гардиданд. Дар шароите, ки дар ҷумҳурӣ ҷанги шаҳрвандӣ давом дошт, ин ҳафтанома маводи сиёсӣ бештар ба таъъ расонидааст. Ҳафтаномаи «Тоҷикистон» дар муаррифии як қатор сиёсатмадорони давр бо забони англисӣ тавачҷуҳи бештар зоҳир намудааст. Дар саҳифаи англисии ҳафтанома дар бораи ҳар яке онҳо маълумоти мухтасар бо аксҳои шон чоп мегардид. Пас аз дастрас гардидани Интернет дар Тоҷикистон ҷолибияти саҳифаҳои англисии ҳафтаномаи «Тоҷикистон» оҳиста-оҳиста аз байн рафтааст, зеро саҳифаҳои англисии нашрия бо маводи Интернет пур карда мешуд, ки барои хонанда чандон ҷолибу ҷаззоб набуд. Аз ҳамин сабаб ҳафтанома хонандаи саҳифаи англисиашро аз даст дод. Набудани мутахассисони касбии забондон дар нашрия, актуалӣ ва ҷолиб набудани маводи англисӣ, вучуд надоштани маводи таҳлилие, ки тавачҷуҳи хонандаро ҷалб ва талаботи онро қонеъ гардонда тавонад ва кам будани хоҳишмандони забони англисӣ дар дохили кишвар аз ҷумлаи сабабҳои мебошанд, ки боиси аз байн рафтани саҳифаи англисии нашрия гардидаанд.

Ҳафтаномаҳои оммавии “Ману Ту” ва “Овоза ва ҳақиқат” низ аз хумлаи нашрияҳои доништа мешаванд, ки замоне саҳифаи англисӣ доштанд. “Ману ту” дар таърихи матбуоти тоҷик аввалин нашрияи оммавии дорои саҳифаи англисӣ доништа мешавад. Ҳафтаномаи «Овоза ва ҳақиқат» пас аз «Ману Ту» дуҷумин нашрияи оммавие мебошад, ки чопи саҳифаи омӯзиши забони англисиро ба роҳ монда аст. Саҳифаҳои англисии ин ду нашрия хусусияти омӯзишӣ дошта, бо мақсади тарғибу омӯзонидани забони англисӣ ба роҳ монда шуда буданд. Дар саҳифаҳои он нашрияҳо дарсҳои забони англисӣ чоп мешуданд. Ба хотири ҷалби тавачҷуҳи омӯзандагони забони англисӣ (хонандагони нашрияҳо) ба омӯхтани забони англисӣ қиссаву афсонаҳои хурди ҷолиб ва маводи шавқовар низ ба таъъ расонда мешуд. Бо вучуди камбудиву норасоӣ, ки дар саҳифаҳои англисии ҳафтаномаҳои «Ману Ту», «Овоза ва ҳақиқат» ва «Ҳамрози ҷавонон» вучуд дорад, онҳо аввалин нашрияҳои оммавие мебошанд, ки саҳифаи омӯзиши забони англисӣ таъсис дода, бо ин забон мавод чоп намудаанд ва барои тарғибу омӯзиши забони англисӣ саҳм гузоштаанд.

Азбаски самти фаъолияти нашрияи “Наврӯзгоҳ” ва маҷаллаи “Ҳифзи табиат” экология ва ҳифзи табиат мебошад, дар саҳифаҳои англисии онҳо бештар маводи экологӣ

ба таъб мерасад. Самти фарогири маводи англисӣ дар ин ду нашрия яксон буда, масъалаҳои экология ва ҳифзи муҳити зист дар онҳо қариб якхел инъикос меёбанд. Ҳатто баъзан дар ҳар ду нашрия як мавод такрор омадааст. Масъалагузорӣ дар маводи англисии ин нашрияҳо кам ба назар мерасад. Бо вучуди ин нашрияи “Инсон ва табиат” (Наврӯзгоҳ) ва маҷаллаи “Ҳифзи табиат” барои тарғиби табиати зебои диёр бо забони англисӣ сахм гузошта, то андозае масъалаҳои экологии кишварро баррасӣ намудаанд ва ба ин васила сахми худро дар ташаккули журналистикаи экологии миллӣ гузоштаанд.

Адабиёт

1. Муқимов, М. А. Мавқеъгирии журналистони Тоҷикистон дар инъикоси масоили байналхалқӣ [Матн] / М. А. Муқимов // Журналистикаи байналхалқӣ II. – Душанбе, 2009. – 116 с.
2. Усмонов, И. К. Таърихи сиёсии Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн] / И. К. Усмонов. – Душанбе, 2003. – 178 с.
3. Усмонов, И. К. Журналистика [Матн] / И. К. Усмонов. – Душанбе, 2008. – Ҷ. 3. – 448 с.
4. Усмонов, И. К. Таърихи журналистикаи тоҷик [Матн] / И. К. Усмонов, Д. Давронов. – Душанбе, 2008. – 280 с.
5. Усмонов, И. К. Дар бораи хислати ВАО-и муосир [Матн] / И. К. Усмонов // Журналистикаи байналхалқӣ II. – Душанбе, 2009. – 116 с.

ЗАМИНАҲОИ ПАЙДОИШ ВА ТАШАККУЛИ САҲИФАҲОИ АНГЛИСӢ ДАР МАТБУОТИ ДАВРИИ ТОҶИКИСТОН

Оғози мақола аз сабабу омилҳои ба вучуд омадани рӯзномаҳои хусусӣ дар Тоҷикистон шуруъ мешавад. Тавре муаллиф менависад, ба вучуд омадани рӯзномаҳои хусусӣ нисбат ба дигар кишварҳои пасошӯравӣ дар Тоҷикистон каме дертар ба назар мерасад. Инкишоф ва рушди рӯзномаҳои хусусӣ дар Тоҷикистон баъди соҳибистиклол гардидани кишвар рух намудааст. Агарчӣ пеш аз истиклолият рӯзномаҳои хусусӣ пайдо шуда буданд, қабул гардидани «Қонуни матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» 14 декабри соли 1990, заминаи хуберо барои пайдоиши матбуоти мустақил фароҳам овард»-омадааст дар қисмати ифтихоии мақола.

Муаллиф дар мақолаи хеш дар заминаи таҳқиқоти анҷомдодаи муҳаққиқони соҳаи журналистикаи тоҷик, аз қабилӣ профессор Иброҳим Усмонов, Ҷовид Муқимов, андешахоҷашонро перомунӣ сабабҳои пайдоиш ва ба вучуд омадани саҳифаҳо бо забонҳои хориҷӣ хусусан забони англисӣ дар Тоҷикистон иқтибос намудааст. Дар мақола дар бораи ҷаҳонишавию паёмдҳои манфиву мусбати он ва нақши иттилоот дар ҷаҳони имрӯз ба тафсил изҳори назар кардааст.

Ба андешаи муаллиф, аз пажӯҳиш метавон ба чунин хулосае омад, ки имрӯз нақши иттилоот дар муносибатҳои сиёсӣ, идоракунии ҷомеа муассир аст. Давлатҳои абарқудрат тавассути воситаҳои ахбори омма, дар тамоми ҷаҳон сиёсати худро тарғиб намуда, меҳоянд ба олами мафкура ва руҷу равони миллатҳо нуфуз кунанд. Ҳар кишваре, ки дар бозори иттилоот ғолиб меояд, имрӯз ҷаҳонро идора менамояд. Ба қавле ахбору иттилоот имрӯз ҷойи силоҳҳои вазнинро гирифтааст.

Дар охири мақола муаллиф номгӯи нашрияҳоеро зикр намудааст, ки баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ аввалин шуда дар худ саҳифаҳои англисӣ ташкил намуда буданд ва бархеи онҳо бо сабабҳои мушаххас аз байн рафтанд. Тавре муаллиф дар мақолаи хеш навиштааст, баъди ба даст омадани истиқлолияти Тоҷикистон нашрияҳои ба вучуд омаданд, ки дар онҳо чопи саҳифаҳои англисӣ ба роҳ монда шуд. Ҳафтаномаҳои «Тоҷикистон», «Ману ту», «Овоза ва ҳақиқат», нашрияи «Наврӯзгоҳ» ва маҷаллаи «Ҳифзи табиат» аз ҳамин қабил мебошанд. Ҳафтаномаи «Тоҷикистон» аввалин нашрияе мебошад, ки чопи саҳифаҳои англисиро ба роҳ мондааст.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, журналист, журналистика, ҳафтанома, ВАО, англисзабон, саҳифаи англисӣ, матбуот, ҷаҳонишавӣ, плюрализм, нашрияҳои хусусӣ, иттилоот, интернет, нашрия, рӯзнома, фаврият.

ПРЕДПОСЫЛКИ СТАНОВЛЕНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ АНГЛИЙСКИХ СТРАНИЦ В ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ ТАДЖИКИСТАНА

Статья начинается с причин и факторов появления частных газет в Таджикистане. Автор отмечает, что процесс появления частных газет в Таджикистане, начался несколько позднее, чем в других постсоветских странах. Развитие и формирование частных газет в Таджикистане произошло после обретения страной независимости. Хотя до этого периода частные газеты существовали. Во вступительной части статьи автор подчеркивает важность принятия 14 декабря 1990 года «Закона о печати и других средствах массовой информации», который создал прочный фундамент для появления независимой прессы».

В статье приведены мнения исследователей таджикской журналистики, профессора Иброхима Усмонова, Джовида Мукимова, о причинах появления в периодической печати Таджикистана страниц на иностранных языках, особенно английском. Также в ней подробно рассказывается о глобализации, негативных и позитивных последствиях глобализации, а также о роли информации в современном мире.

В результате исследования автор пришел к выводу, что сегодня роль информации в политических отношениях и государственном управлении эффективна. Государства-сверхдержавы продвигают свою политику по всему миру через средства массовой информации и хотят взять ее под свой контроль. Каждая страна, которая побеждает на информационном рынке, сегодня правит миром. Сегодня информация заняла место тяжелого вооружения.

В завершении, автор приводит список изданий, которые после обретения государственной независимости первыми имели англоязычные страницы, а некоторые из них прекратили свою деятельность по определенным причинам.

Также отмечено, что после обретения Таджикистаном независимости появились издания, в которых печатались английские страницы. К такому типу относятся еженедельные газеты «Таджикистан», «Ману ту», «Оваза ва ҳақиқат», издание «Наврӯзгоҳ» и журнал «Охрана природы». Еженедельная газета "Таджикистан" – первое издание, начавшее печатать англоязычные страницы.

Ключевые слова: Таджикистан, журналист, журналистика, еженедельник, средства массовой информации, английский язык, англоязычная страница, пресса, глобализация, плюрализм, частные издания, информация, интернет, публикация, газета.

PREREQUISITES FOR THE ORIGIN AND FORMATION OF ENGLISH PAGES IN THE PERIODICAL PRESS OF TAJIKISTAN

The article begins with the reasons and factors for the appearance of private newspapers in Tajikistan. As the author writes, the appearance of private newspapers in Tajikistan seems a little later than in other post-Soviet countries. Formation and development of private newspapers in Tajikistan have been seen after the country's independence. "Although there were private newspapers before independence, the adoption of the "Law on the press and other mass media" on December 14, 1990 created a good basis for the appearance of an independent press", is written in the introduction part of the article.

In the article, the author quotes the opinions of the Tajik journalism researchers, such as Professor Ibrahim Usmanov, Javid Mukimov, about the reasons for the appearance and emergence of foreign languages pages, especially English, in Tajikistan. The article describes in detail globalization, the negative and positive consequences of globalization and the role of information in today's world.

According to the author, from the research it can be concluded the role of information is effective as in political relations and as public management, nowadays. Through mass media superpower states promote their policies all over the world and want to take it under their control. Every country that wins in the information market rules the world today. The information has taken the place of heavy weapons today.

At the end of the article, the author mentioned the list of publications that were the first having their English pages after becoming independence, and some of them disappeared for specific reasons. As the author wrote in his article, after the independence of Tajikistan, there were publications in which English pages were printed. The weekly newspapers "Tajikistan", "Manu tu" ("Me and you"), "Ovaza va haqiqat" (The rumor and the true), the publication "Navruzgoh" and the magazine "Hifzi tabiat" ("Protection of nature") are of this type. The weekly newspapers "Tajikistan" is the first publication that started printing English pages.

Keywords: Tajikistan, journalist, journalism, weekly, mass media, English language, English page, press, globalization, pluralism, private publications, information, internet, publication, newspaper, speed.

Маълумот дар бораи муаллиф: Мирзоева Фарзона, номзади илмҳои филологӣ, сардори "Маркази забони тоҷикӣ ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ"-и Муассисаи давлатии "Китобхонаи миллӣ"-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Нишонӣ: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Техрон, 5. Тел.: (992) 93-548-00-88; E mail: Farzonabonu1988@mail.ru

Сведения об авторе: Мирзоева Фарзона, кандидат филологических наук, начальник Центра «Изучения таджикского языка и иностранных языков» ГУ «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан, Адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Тегеран, 5. Тел: (992) 93-548-00-88; Электронная почта: Farzonabonu1988@mail.ru

Information about the author: Mirzoeva Farzona, Candidate of Philological Sciences, head of the Center for the Tajik language and the study of foreign languages» of the State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan, Address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Tekhron, 5. Tel.: (992) 93-548- 00-88; E mail: Farzonabonu1988@mail.ru

**ФАРҲАНГШИНОСИ
КУЛЬТУРОЛОГИЯ
CULTUROLOGY**

ТДУ 37тоҷик+008+9тоҷик+39тоҷик

**ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ
ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ****Шарифзода Фирдавс**

Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

Истиқлолияти давлатӣ барои рушду нумӯи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла соҳаи фарҳанг шароитҳои мусоидро фароҳам овард. Дар чунин шароит фарҳанг ҳамчун маҷмуи арзишҳои моддию маънавии инсоният ҷиҳати баланд бардоштани ҳисси худшиносӣ худогоҳии миллӣ, муаррифию тарғиби расму оин, урфу одат, маросиму анъана, одобу ахлоқи ҳамида ва дигар муқаддасоти миллӣ дар ҷомеа мақоми шоистаро касб кард.

Истиқлолият имкон дод, ки дар заминаи санадҳои меъёриву ҳуқуқии қабулшуда дар соҳаи фарҳанг як қатор таҳаввулот ба вуғӯ пайвандад. Аз ҷумла бунёди биноҳои нави муассисаҳои фарҳангӣ концертӣ, театрҳо, қасру кохҳои фарҳанг, таҳкими заминаи моддию техникаи онҳо дар қаламрави ҷумҳурӣ барои хубтару беҳтар фаъолият намудани муассисаҳои мазкур мусоидат намуданд.

Бунёдкориву созандагӣ дар ин самт барои пайдоиши афкори илмӣ замина гузошт. Аҳли қалам, аз ҷумла муаррихон, фарҳангшиносон, санъатшиносон ва олимони соҳаҳои дигари илм барои шинос намудани ҷомеа ба вазъи воқеии рушди фарҳангу санъати тоҷик дар даврони истиқлол, тавассути нашри асару рисолаҳо, маҷмуаҳои илмӣ ва мақолаҳо дар васоити ахбори умум доир ба масоили назария амалии фарҳанг ва санъати миллӣ, фаъолияти гуногунпаҳлуи муассисаҳои соҳаи фарҳанг, аз қабилӣ бойгонӣ, китобхона, кино, нашриёту матбаа, осорхона, сирк, театр, муассисаҳои концертӣ, таълимӣ, илмӣ-тадқиқотӣ ва фарҳангӣ-фароғатӣ ва ҷойгоҳу нақши онҳо дар таъмин намудани ҳуқуқҳои конституционии шаҳрвандон ҷиҳати дастрасӣ ба комёбиҳои нави фарҳанги миллӣ ва умумибашарӣ, афқору андешаҳои худро баён кардаанд.

Ҷамъовариву коркард ва феҳристнигорӣ маводи интишорёфта, ки аз ҷониби муаллифи ин сатрҳо ба сомон расида, дар ду ҷилд таҳия шуд [4], барои омӯзиш ва муайян намудани тамоюлҳои рушди фарҳанги миллӣ дар даврони истиқлол, дарёфти роҳҳои самарабахши ҳалли масъалаҳои соҳавӣ, муайян намудани ҳолат, чараён, самт ва равандҳои инкишофи он ва ба ин васила тавассути пешниҳоди донишҳои нав баланд бардоштани нуфуз ва нақшу манзалати фарҳанги миллӣ дар ташаккули фарҳанги сиёсии ҷомеа ва ҳифзу гиромидошти асолату хувияти миллӣ, шароит фароҳам оварда, имкон дод, ки дастрасии муҳаққиқону мутахассисони соҳаҳои фарҳангу санъат ба номгӯи сарчашмаҳои омӯзишӣ таъмин гардад.

Дар заминаи маводи ҷамъовардашуда ва таҳлили иҷмолии он ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар даврони истиқлол бо таъсири як қатор омилҳо ба рушди соҳаҳои фарҳангу санъат шароити мусоид фароҳам оварда шудааст, аз ҷумла:

- татбиқи сиёсати фарҳангии давлат дар давраи нави таърихӣ рушди ҷомеа;
- таҳияву тасвиби санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ доир ба соҳаҳои мухталифи фарҳанг;

– рӯ овардан ба омӯзиш, хифз ва тарғиби мероси фарҳанги моддӣ ва ғайримоддӣи халқи тоҷик;

– таҳқиқи объектҳои арзишманди таърихӣ, фарҳангӣ, табиӣ, унсурҳои муътабарӣ мероси фарҳанги ғайримоддӣи халқи тоҷик ва пешниҳоди онҳо чӣхати сабт ба феҳристҳои бонуфузи ҷаҳонӣ;

– эҳё ва таҷлили санаҳои бузурги таърихӣ миллӣ ва бузургдошти чехраҳои мондагори илму адаб ва фарҳангу санъати тоҷик;

– ба фаъолият шуруъ кардани институтҳои илмӣ-таҳқиқотӣ;

– рушди таҳқиқотҳои бостоншиносӣ ва дар заминаи он ташкили экспедитсияҳои илмӣ ва ҳафриётҳои бостоншиносӣ;

– огоҳии аҳоли аз аҳамияти мероси таърихӣ фарҳангии худ;

– хифзу гиромидошт ва барқарорсозии ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ;

– бунёди навҳои гуногуни муассисаҳои фарҳангӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ;

– таъсиси матбуоти даврӣ, бахусус рӯзномаву маҷаллаҳои таҳассусӣ доир ба соҳаҳои фарҳангу санъат;

– таҳқиқ ва дифои рисолаҳои номзадӣ докторӣ доир ба масъалаҳои муҳимми соҳаҳои фарҳангу санъат;

– ташкил ва баргузории симпозиумҳо, конференсияҳо ва семинарҳои илмӣ байналмилалӣ оид ба масъалаҳои мубрами фарҳангу санъат;

– созмондихӣ ва баргузории фестивалҳо, озмунҳо ва фестивал-озмунҳо доир ба соҳаҳои мухталифи фарҳангу санъат;

– ташкил ва гузаронидани намоишгоҳҳои дастовардҳои илмӣ ва маснуоти хунармандӣ;

– баргузории намоишгоҳҳои вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ китоб.

Дар ин давра, қабл аз ҳама, барои ба танзимдарории фаъолияти муассисаҳои фарҳангу санъат ва мутобиқгардонии фаъолияти онҳо ба талабот ва вежагиҳои даврони соҳибистиқлолии кишвар силсилаи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ доир ба соҳаҳои алоҳидаи фарҳанги миллӣ таҳия ва ба тасвиб расиданд. Доир ба аҳамияти санадҳои қабулшуда дар рушди соҳаҳои мухталифи фарҳанг, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷумла ҷунин қайд намудаанд: «шоистаи зикр аст, ки силсилаи қонуну барномаҳои давлатӣ, асноди меъерии ҳуқуқии вобаста ба инкишофи минбаъдаи соҳаҳои фарҳанг – театр, китобхонаву осорхона, воситаҳои ахбори омма ва хифзу истифодаи ёдгориҳои таърихӣ барои таҳкими заминаи моддиву техникаи муассисаҳои фарҳанг, бунёди инфраструктураи муосири фарҳангӣ, татбиқи ҳуқуқу озодиҳои конститусионии шаҳрвандон чӣхати истифода аз дастовардҳои соҳаи фарҳанги миллӣ ва умумибашарӣ мусоидат намуданд» [2]. Бахусус қабул шудани силсилаи санадҳои меъерӣ ҳуқуқӣ заминаи ҳуқуқии соҳаи фарҳангро тақвият бахшида, муносибатҳои ҳуқуқии субъектҳои фаъолияти фарҳангиро ба танзим дароварданд ва сиёсати давлатро дар соҳаи фарҳанг муайяну мушаххас карданд. Аз ҷумла таҳияву ба тасвиб расидани ҷунин санадҳо, аз қабиле «Консепсияи инкишофи маданияти Тоҷикистон» (1992), «Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2005); «Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2008); «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2011) ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи табъу нашр» (1993), «Дар бораи фарҳанг» (1997), «Дар бораи берун баровардан ва дохил кардани сарватҳои фарҳангӣ» (2001), «Дар бораи иттилоотонӣ» (2001), «Дар бораи театр ва фаъолияти театрӣ» (2002), «Дар бораи хифзи иттилоот» (2002), «Дар бораи иттилоот» (2002), «Дар бораи хучҷати электронӣ» (2002), «Дар бораи хунарҳои бадеии халқӣ» (2003), «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (2003), «Дар бораи

осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» (2004, 2012), «Дар бораи кино» (2004); «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ» (2006), «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» (2008), «Дар бораи нусхаи ҳатмии ҳуччатҳо» (2011), «Дар бораи берун баровардан ва ворид намудани сарватҳои таърихӣ фарҳангӣ» (2019) ва ғайра барои ба зинаи сифатан нави рушд ворид шудани муассисаҳои фарҳангӣ заминаи мусоиди ҳуқуқиро фароҳам оварданд.

Барои таквияти заминаҳои моддиву техникӣ ва эҷодии муассисаҳои фарҳангӣ ва мувофику мутобиқ намудани самтҳои афзалиятноки фаъолияти онҳо ба талаботи даврони соҳибистиклолӣ дар баробари таҳияву тасвиби асноди меъёриву ҳуқуқӣ барномаҳои давлатӣ, қабул ва маблағгузорӣ карда шуданд. Аз ҷумла қабул ва татбиқи «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» (2005), «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ барои солҳои 2006-2015» (2005); «Барномаи рушди кино барои солҳои 2006-2010» (2005); «Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхисоси соҳаи фарҳанг, ҳунар ва таъбу нашр дар солҳои 2007-2010» (2006), «Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таълимии фарҳанг ва санъати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010» (2006), «Барномаи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015» (2007), «Барномаи давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» (2010), «Барномаи давлатии рушди мусиқии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2010), «Барномаи рушди кинои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015» (2010), «Барномаи давлатии ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020» (2011); «Барномаи рушди санъати сирк дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 -2017» (2012); «Барномаи рушди санъати театрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2019» (2012), «Барномаи ҳифзи мероси фарҳангии ғайримоддӣ халқи тоҷик барои солҳои 2013-2020» (2012), «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020» (2015), «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» (2016), «Барномаи рушди кинои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022» (2017), «Барномаи давлатии рушди санъати Шашмақом, Фалак ва мактаби суннати «устод-шогирд» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2021» (2017), «Барномаи давлатии тайёр кардани мутахассисони соҳаҳои фарҳанг, санъат ва таъбу нашри Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022» (2017) ва ғайра имкон доданд, ки муассисаҳои фарҳангӣ дар давраи нави таърихӣ тадричан рушд ёфта, ба комёбиҳои назаррас ноил шаванд. Дар ин маврид, Президенти мамлакат аҳаммияти татбиқи барномаҳои давлатиро дар рушди фаъолияти китобдорӣ хуб арзёбӣ намуда, таъкид карданд, ки: «**Таи чанд соли охир татбиқи барномаҳои муҳими давлатӣ имкон дод, ки ҳаҷми фонди китобхонаҳои мамлакат рӯ ба афзоиш ниҳода, ниёзи хонандагон дар самти дастрасӣ ба дастовардҳои асри иттилоот ҳар чӣ бештар қонеъ гардонида шавад. Ин аст, ки имрӯз дар шаҳру деҳоти мамлакат беш аз 1300 китобхонаи оммавӣ ва 120 мағозаи фурӯши китоб фаъолият дошта, танҳо дар панҷ соли охир 30 китобхонаи нав ва дар соли гузашта 20 фурӯшгоҳи нави китоб мавриди истифода қарор дода шуд. Бо дарназардошти ин, метавон гуфт, ки суннати китобдӯстӣ ва фарҳангпарварӣ, ки ба мо аз гузаштагони тамаддунсозамон ба мерос мондааст, имрӯз ҳам ба таври ибратбахш идома дорад**» [3].

Ба рушду нумӯи муассисаҳои фарҳангӣ ва танзими фаъолияти онҳо, дар радифи фароҳам овардани заминаи муносиби ҳуқуқӣ, боз омилҳои дигар, аз қабили роҳандозии таҳқиқотҳои илмӣ мусоидат карданд. Масалан, натиҷаи дастовардҳои илмҳои таърих, баҳусус осори бостоншиносӣ барои омӯзиш, бақайдгирӣ, коркарди илмӣ, феҳристнигорӣ ва маҷмуасозии бештари ашёҳои нодири таърихӣ шароит муҳайё сохт. Маҳз натиҷаи таҳқиқоти архомгирифта имкон дод, ки таърихи пайдоиш, сифату

нишона ва вижагиҳои бозёфтҳои бостоншиносӣ муайяну мушаххас карда шаванд ва мавриди ҳифзу нигоҳдорӣ, тарғибу ташвиқ қарор гиранд. Дар ин самт нақш ва ҷойгоҳи Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (минбаъд ИТБМ АМИТ) хеле калон аст. Аз ҷониби олимони ин боргоҳи илм асару мақолаҳои пурарзиш ба таъб расидаанд, ки дар маҷмӯъ барои таърихнигории давраҳои ҷудоғонаи таърихи халқи тоҷик, омӯзишу таҳқиқи мероси ниёгон, ҳифзу гиромидошти ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ва муаррифии шоистаи онҳо бештар мусоидат мекунанд. Аз ҷумла, дар силсилакитоби ходимони илмии Шуъбаи таърихи фарҳанг ва хунари ИТБМ АМИТ «Очеркҳои таърих ва назарияи фарҳанги халқи тоҷик» [1] масоили ташаккул ва рушду нумӯи фарҳанги миллӣ, санъати мусиқӣ, кино, театр, меъморӣ, хунарҳои мардумӣ аз даврони қадим то замони муосир таҳқиқу баррасӣ шуда, ҳамчунин андешаҳои ҷолиб перомунӣ ҳифзу нигоҳдорӣ ва истифодаи ёдгориҳои мероси фарҳангӣ баён гардида аст.

ИТБМ АМИТ дар ҳамкорӣ бо Ҷамъияти ҳифзи ёдгориҳои таърихиву фарҳангии Тоҷикистон тӯли солҳои 1991-2015 дар таҳияю омодаسازی ва интишори маҷаллаи илмӣ-оммавӣ ва фарҳангӣ-маърифатии «Мероси ниёгон» саҳм гирифта буд. Маҷалла 19 феввали соли 1991 расман сабти ном шуд ва шумораи якуми он соли 1992 нашр шуд. Аз соли 2015 муассиси маҷалла танҳо Раёсати ташкилоти ҷамъиятии «Ҳифзи ёдгориҳои таърихиву фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад. ИТБМ АМИТ бошад аз соли 2015 маҷаллаи нави «Муаррих»-ро таъсис дод, ки он феълан шомили маҷаллаҳои тақризшавандаи КАО-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

То ба имрӯз 23 шумораи маҷаллаи «Мероси ниёгон» («Наследие предков») ба забонҳои тоҷикию русӣ дар нашрияи воқид ба таъб расидааст. Ҳадафи асосии маҷаллаи мазкур дар заминаи таҳқиқотҳои густурдаи сотсиологӣ, бостоншиносӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ шинос кардани ҷомеа ба мероси пурғановати таърихиву фарҳангии халқи тоҷик, ҳифзу гиромидошт ва тарғибу ташвиқи ёдгориҳои қадимтарин, асрҳои миёнаву замони муосир мебошад. Масалан, дар саҳифаҳои маҷалла роҷеъ ба таърихи пайдоиши сиккаҳо, ташаккули сиккаسازی ва масоили марбут ба он силсилаи мақолаҳои сиккашиносии маъруфи тоҷик Давлатхӯҷа Довудӣ, аз қабилӣ: «Дафинаи пулҳои қадим аз Алмосӣ» (1992. – №1. – С.89-90.), «Кушонӣён ва ташаккули сиккаسازیи миллӣ дар Бохтар» (1998. – №3. – С.16-19.), «Сиккаҳои қадим ганҷинаи миллатанд» (1999. – №4. – С.31-35.), «Файзи истиқлолият: Мӯҳри нуқрагии асри XIX аз Данғара» (2009. – №12. – С. 131-137.), «Сиккаҳои шоҳони Вахш» (2010. – №13. – С.118-125.), «Клад золотых монет из Гозималика» (1999. – №4. – С.88-90.), «Тайны Газималикского клада» (2001. – №5. – С.91-94.), «Сасанидская халцедоновая печать из Душанбе» (2003. – №6. – С.127-132.) интишор ёфтаанд.

Доир ба тадқиқу таҳқиқи нодиртарин бозёфти Тоҷикистон – Дафинаи Амударё, ки намунаҳои беназири он на танҳо дар осорхонаҳои Тоҷикистон, балки дар осорхонаҳои ҷаҳон ҳифзу нигоҳдорӣ карда мешаванд, мақолаҳои Е. Нёматуллоева «Санъати ниёғони мо» (1992. – №1. – С.97-99.), И. Пичикян «Прояснение Бактрийского миража: Клад Окса и храм Окса» (1995. – №2. – С.37-41.), Р. Масов, В. Ранов «Храм Окса – выдающийся эллинистический памятник в Таджикистане» (2001. – №5. – С.104-115.), А. Дружинина «Находка посвященной надписи из Храма Окса» (2009. – № 12. – С. 191-195.), Р. Муқимов «Золотая колесница из Амударьинского клада» (2011. – №14. – С.107-116.), бахшида шудаанд. Омӯзиш ва таҳқиқи Саразми бостон ва натиҷаи ҳафрияти бостоншиносӣ дар ин мавзӯ инъикоси воқеии худро дар мақолаҳои А. Исоқов «Саразм – заря цивилизации» (1992. – №1. – С.21-24.), «Человек, открывший Саразм» (1998. – №3. – С.22-24.), Г. Каримова «Дозороастрийские верования древнего Саразма» (2012. –

№15. – С.119-130.), Ф. Раззаков «История открытия поселения Саразм» (2005. – №8. – С.145-148.), пайдо кардаанд.

Мулоҳизаҳои ҷолиб оид ба омӯзиши бозёфтҳои нодири таърихӣ, ҳафриётҳои бостоншиносӣ, ҳифзи нигоҳдории ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ ва таҳқиқи онҳо ҳамчун ашёи осорхонавӣ дар мақолаҳои Р. Масов «Нам нужен единое музейное пространство» (2005. – №8. – С.21-24.), Ҳ. Ориён «Сайри хатлонзамин» (1992. – №1. – С.7-9.), М. Азизов «20 соли Истиклолият ва масъалаҳои ҳифзи ёдгориҳо» (2011. – №14. – С.136-144.), «Давраи нав дар ҳифзу эҳёи мероси ниёгон» (2012. – №15. – С.188-192.), баён ёфтаанд.

Фишурдаи натиҷаи таҳқиқоти бостоншиносӣ тавассути мақолаҳои Р. Масов, В. Ранов. «Таджикские археологи в Германии» (1995. – №2. – С.21-24.), С. Бобомуллоев «Археологические исследования в Таджикистане на этапе независимости (1990-2005 гг.)» (2009. – №12. – С.178-190.), М. Бубнова «Изучение и охрана древних памятников на территории ГБАО в годы независимости» (2011. – №14. – С.55-59.), баррасӣ шудаанд.

Дар тарғибу дастраси умум гардонидани донишҳои марбут ба таъриху тамаддуни миллати тоҷик, баҳусус интишори натиҷаи таҳқиқу омӯзиши шоҳкорҳои адабиёти классикии тоҷику форс, абадигардонии хотираи неки таърихӣ, тавсифу тасвири кашфиётҳои бостоншиносӣ ва бозёфтҳои нодири ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ маҷаллаи илмӣ, таърихӣ ва адабии «Фарҳанг» нақши бузург бозидааст. Ин маҷалла соли 1991 аз ҷониби Бунёди фарҳанги Тоҷикистон таъсис ёфт ва дар тӯли фаъолияти хеш тавонист, ки дар раванди худшиносию ҳудогоҳӣ ва боло бурдани сатҳи маърифату фарҳанги мардум хизмати шоистаро ба анҷом расонад. Тавассути ин маҷалла хонандагонӣ зиёд тавонистанд ба тафсири бозёфтҳои бостоншиносони кишвар ва дар асоси онҳо таҳқиқи таърихнигорӣ давраҳои мухталифи таърихи кишварамон ошноӣ пайдо намоянд. Масалан, бо истифода аз мақолаҳои Ю. Ёқубӣ «Вазъи ёдгориҳои ниёгон» (1991. – № 1. – С. 62-64.), М. Каримзода «Шоҳидони таърих» (оид ба сангнавиштаҳо ва маҳфуз будани онҳо дар Осорхонаи ИТБМ АМИТ) (2007. – №1. – С.29-32.), Ҳ. Камол ва А. Шарипов «Рӯзномаи сафари Искандарқул, Фалғар ва Кӯҳистони Масчоҳ» (оид ба натиҷаи сафари илмӣ ва кашфи ёдгориҳои таърихӣ аз ҷониби кормандони Осорхонаи миллии Тоҷикистон ва интиқоли 24 ёдгории эпиграфию петроглифӣ ба осорхона) (2011. – №3-4. – С.45-52.), С. Сайнаков «Мубораки Вахонӣ» (2011. – № 1-2. – С. 35-36.) теъдоди зиёди хонандагон ва мутахассисони соҳа оид ба натиҷаи бозёфтҳои бостоншиносӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ доиргардида, ошноӣ пайдо намуданд.

Дар даврони истиқлол барои инъикоси масъалаҳои мубрами соҳаҳои фарҳангу санъат маҷаллаҳои нави соҳавӣ, аз қабили: «Анис», «Аноҳито», «Китобдор», «Мероси ниёгон», «Муаррих», «Мутриб», «Олами хунар», «Осорхона», «Паёми Китобхонаи миллий», «Паёми Осорхонаи ҷумҳуриявии академик Бобочон Ғафуров», «Паёмномаи фарҳанг», «Санъатшиносӣ», «Фарҳанг», «Фарҳанг ва санъат», «Фарҳанг ва хунар», таъсис дода шудаанд, ки пайваста дар саҳифаҳои онҳо доир ба масъалаҳои мубрами фарҳанг ва санъати миллий мақолаҳо дарҷ шудаанд.

Илова бар ин, натиҷаи таҳқиқотҳои баргузоршуда ва баррасиву таҳқиқи масъалаҳои марбут ба соҳаҳои фарҳангу санъат дар нашрияҳои илмӣ ва илмию оммавии «Адаб», «Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Ахбори ДДҲБСТ», «Ахбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон», «Ахбори Осорхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Камолиддин Бехзод», «Ахбори Осорхонаи таърихӣ вилояти Суғд», «Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихию кишваршиносӣ ба номи А. Рӯдакӣ», «Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон», «Бонувони Тоҷикистон», «Бонувони Фарҳор», «Гузоришҳои АМИТ», «Гули мурод», «Гуфтугӯ», «Дин ва чома», «Душанбе», «Идоракунии давлатӣ», «Иқбол», «Илм ва фановарӣ», «Илм

ва ҳаёт», «Илм ва Чомеа», «Истикбол», «Мактаб», «Меҳровар», «Масъалаҳои маориф», «Маърифат», «Маърифати омӯзгор», «Муҳаққиқ», «Номаи Донишгоҳ», «Оинаи Ҳинд», «Осори Академияи ВКД ҚТ», «Осори Пажухишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот», «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон», «Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар», «Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон», «Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ», «Паёми Донишгоҳи Хоруғ», «Паёми Донишкадаи забонҳо», «Паёми Пажухишгоҳи рушди маориф», «Паёми Сугд», «Рӯдакӣ: фаслномаи адабӣ-фарҳангӣ», «Садои Шарқ», «Сарзамин», «Санъатшиносӣ», «Сафинаи умед», «Сафо», «Тоҷикистон», «Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз», «Фаслномаи китоб», «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон», «Фирӯза», «Ҳамрози ҷавонон», «Ҳисори зарнисор», «Хучанд», «Библиоглобус», «Библиография», «Библиография и книговедение», «Библиопульс», «Библиотека», «Библиотечковедение», «Библиотечное дело», «Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии», «Вестник древней истории», «Вестник Казанского государственного института культуры», «Вестник Московского государственного областного университета», «Вестник Московского Государственного университета культуры и искусств», «Вестник Университета: Российско-Таджикский (славянский) университет», «Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств», «Вопросы гуманитарных наук», «Вопросы психологии и педагогики», «Дусти», «Законодательство», «Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховадиноа АННТ», «Иран-наме», «Культура», «Музыковедение», «Памир», «Проблемы музыкальной науки», «Русский язык и литература в таджикской школе», «Ученые записки Азербайджанского Государственного университета культуры и искусств», «VIPZONE: таджикский журнал для успешных людей» ва «ECO TIMES», инъикос ёфтаанд.

Дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ бо иллати саривақт интишор наёфтани маҷаллаву нашрияҳои илмӣ бештари мақолаҳои проблемавӣ доир ба масъалаҳои мубрами фарҳангу санъати миллии дар саҳифаҳои рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ ба таъб расиданд, ки аз нигоҳи мазмуну муҳтаво ва масъалагӯзорӣ дархӯри ҳамон айём буданд ва роҳу равиши ҳалли муаммоҳои ҷойдоштаро бозгӯ мекарданд. Масалан, дар мақолаи номзади илмҳои филологӣ Ҳ. Асозода «Ду бозёфти қадима», ки дар рӯзномаи Хатлон (1991. – 2 апр.) интишор ёфтааст, маълумоти аввалин доир ба бозёфтҳои нодири бостоншиносӣ пешниҳод шудааст, дар мақолаи Ҷ. Назриев «Дунё ба умед» (Тоҷикистони шӯравӣ. – 1991. – 5 июн) оид ба бехтар намудани вазъи осорхонаҳои адабӣ, дар мақолаҳои И. Абдурашидов ва Х. Майбалиев «Театр бедор мешавад» (Паёми Душанбе. – 1992. – 15 янв.) доир ба дурнамои фаъолияти Театри академӣ-драмавии ба номи А. Лоҳутӣ ва мақолаи А. Низом «Наҷоти санъат наҷоти мост» (Ҷавонони Тоҷикистон. – 1992. – 28 янв.) роҷеъ ба проблемаҳои ҳалталаби соҳаи санъат, мулоҳизаҳои ҷолиб баён ёфтаанд. Ҳамзамон чунин мақолаҳо дар саҳифаҳои рӯзномаҳои «Адабиёт ва санъат», «Ҷумҳурият», «Садои мардум» низ ба таъб расиданд.

Мавриди зикр аст, ки яке аз нишондиҳандаҳои муҳим ҷиҳати муайян кардани рушду нумӯи ин ё он соҳаи илм – натиҷаи таҳқиқоти анҷомёфта ва дифои он тавассути рисолаҳои номзадию докторӣ мебошад. Таҳқиқ муайян намуд, ки тӯли солҳои 1991-2021 доир ба масъалаҳои фарҳангу санъат аз рӯи 14 ихтисос 119 нафар рисолаҳои номзадӣ (94) ва докторӣ (25) дифоъ кардаанд. Аз ҷумла, аз рӯи ихтисоси: 05.25.03 - китобхонашиносӣ, библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ – 5 (4,2%); 07.00.02 - таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) – 63 (52,9%); 07.00.07 - мардумшиносӣ, қавмшиносӣ ва антропология – 1 (0,8%); 07.00.09 - таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ – 8 (6,7%); 07.00.15 - таърихи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати хориҷӣ – 7 (5,8%); 10.01.09 - фолклоршиносӣ – 2 (1,6%); 10.01.10 - рӯзноманигорӣ – 2 (1,6%); 10.02.20 -

забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, типологӣ ва қиёсӣ – 1 (0,8%); 13.00.01 - педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот – 6 (5%); 13.00.05 - назария, методика ва ташкили фаъолияти иҷтимоию фарҳангӣ – 6 (5%); 17.00.01- санъати театрӣ – 3 (2,5%); 17.00.02 - санъати мусиқӣ – 12 (10%); 17.00.03 - кино, телевизион ва дигар санъатҳои экранӣ – 1 (0,8%); 17.00.09 - назария ва таърихи санъат – 2 (1,6%).

Чунонки таҳлил нишон дод аз нисф зиёди рисолаҳо (52,9%) ба ихтисоси 07.00.02 - таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) тааллуқ доранд ва яке аз сабабҳои асосии дар ин самти илмӣ бештар ҳимоя шудани рисолаҳо, қабл аз ҳама, дар қаламрави ҷумҳурӣ ҳузур надоштани шуруҳҳои илмӣ дифоӣ рисолаҳои номзадӣ докторӣ доир ба ихтисосҳои таҳассусии соҳаҳои фарҳангу санъат мебошад. Баъд аз ба фаъолият шуруъ кардани Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ин мушкилот роҳи ҳалли худро ёфт.

Ҳамин тавр, дар даврони истиқлол, масъалаҳои мубрами фарҳангу санъати тоҷик аз ҷониби олимону муҳаққиқони соҳа маврид таҳқиқ қарор гирифт ва тавассути нашрияҳои даврӣ, ғайридаврӣ ва давомдор ба таъъ расид. Дар осори интишорёфта масъалаҳои назариявии соҳаҳои фарҳангу санъат ва фаъолияти амалии муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, аз қабиле осорхонаву бойгонӣ, клубу китобхона, театру қасрҳои фарҳанг, муассисаҳои консертию намоишӣ ва таъбу нашр инъикос шудаанд.

Адабиёт

1. Очерки истории и теории культуры таджикского народа [Текст]: сб. статей / редакторы-составители: Г.Майтдинова, А.Раджабов; отв.ред. А.Раджабов. – Душанбе: ГНРТНЭ, 2001. – 352 с.; Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Вып.2. [Текст] / редакторы-составители: А. Раджабов, Р. Мукимов; отв.ред. А. Раджабов. – Душанбе: Контраст, 2006. – 559 с.; Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Вып.3. [Текст] / редакторы-составители: А. Раджабов, Р. Мукимов, М. Каримзаде; отв.ред. А. Раджабов. – Душанбе: Контраст, 2009. – 536 с.; Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Вып. 4. [Текст] / редакторы-составители: А. Раджабов, Р. Мукимов, М. Каримзаде; отв.ред. А. Раджабов. – Душанбе: Контраст, 2010. – 582 с.

2. Раҳмон, Э. Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20 апрели соли 2011 [Матн] // Ҷумҳурият. – 2011. – 21 апрел.

3. Раҳмон, Э. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20 апрели соли 2012 [Матн] // Ҷумҳурият. – 2012. – 21 апрел.

4. Рушди фарҳанги миллӣ дар даврони истиқлол [Матн] / мураттиб Ф. Шарифзода; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Истеъдод, 2021. – Ҷилди 1. – 320 с.; Рушди фарҳанги миллӣ дар даврони истиқлол [Матн] / мураттиб Ф. Шарифзода; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Истеъдод, 2022. – Ҷилди 2. – 320 с.

ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАҲОИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

Дар мақола натиҷаи таҳқиқоти дар самти омӯзиши масъалаҳои фарҳанги миллӣ дар даврони истиқлол анҷомшуда таҳлил ва омилҳои асосии рушди фарҳанги миллӣ муайян карда шудааст. Қайд мегардад, ки дар даврони истиқлол бунёди биноҳои нави муассисаҳои фарҳангӣ консертӣ, театрҳо, кохҳои фарҳанг, таҳкими заминаи моддӣю техникаи онҳо дар қаламрави ҷумҳурӣ барои хубтару беҳтар фаъолият намудани муассисаҳои мазкур мусоидат намуданд. Дар робита ба ин, аҳли қалам, аз ҷумла

муаррихон, фарҳангшиносон, санъатшиносон ва олимони соҳаҳои дигари илм барои шинос намудани ҷомеа ба вазъи воқеии рушди фарҳангу санъати тоҷик дар даврони истиқлол, тавассути наشري асару рисолаҳо, маҷмуаҳои илмӣ ва мақолаҳо дар васоити ахбори умум доир ба масоили назарию амалии фарҳанг ва санъати миллӣ, фаъолияти гуногунпаҳлуи муассисаҳои соҳаи фарҳанг, аз қабилӣ бойгонӣ, китобхона, кино, наشريёту матбаа, осорхона, сирк, театр, муассисаҳои концертӣ, таълимӣ, илмӣ-тадқиқотӣ ва фарҳангӣ-фароғатӣ ва ҷойгоҳу нақши онҳо дар таъмини ҳуқуқҳои конституционии шаҳрвандон ҷиҳати дастрасӣ ба қомебиҳои нави фарҳанги миллӣ ва умумибашарӣ, афқору андешаҳои худро баён кардаанд.

Ҳамзамон, дар мақола фаъолияти илмии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, ва мақолаҳои дар саҳифаҳои маҷаллаҳои илмии “Мероси ниёгон”, “Фарҳанг” интишорёфта, таҳлил шуда, натиҷаи таҳқиқоти илмии дифоъшуда баррасӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: таҳқиқ, фарҳанг, санъат, фарҳанги миллӣ, истиқлол, муассисаҳои фарҳангӣ, муассисаҳои концертӣ, муҳаққиқ, муаррих, фарҳангшинос.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВОПРОСОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье анализируются результаты исследований в области изучения вопросов национальной культуры в период независимости, определяются основные факторы развития национальной культуры. Отмечается, что в период независимости строительство новых зданий культурно-концертных учреждений, театров, дворцов культуры, укрепление их материально-технической базы на территории республики способствовало эффективному функционированию этих учреждений. В этой связи, интеллектуальное сообщество, в том числе историки, культуроведы, искусствоведы и представители других отраслей науки с целью ознакомления общества с реальным положением дел в области культуры и искусства в период независимости стали выражать свои мнения в своих произведениях, научных сборниках и публикациях в СМИ, посвященных теоретическим и практическим вопросам национальной культуры и искусства, разносторонней деятельности учреждений культуры, (архивы, библиотеки, кино, издательства, типографии, музеи, научно-исследовательские, учебные, культурно-досуговые учреждения), исследуя их роль и место в обеспечении конституционных прав граждан, в том числе права пользоваться новыми достижениями национальной и общечеловеческой культуры.

Вместе с тем, в статье подвергнуты анализу научная деятельность Института истории, археологии и этнографии НАНТ и статьи, опубликованные в научных журналах “Мероси ниёгон” “Наследия предков”) и “Фарҳанг” (Культура”), и рассмотрены результаты защищенных научных исследований.

Ключевые слова: исследование, культура, искусства, национальная культура, независимость, культурные учреждения, исследователь, историк, культуролог.

RESEARCH OF ISSUES OF NATIONAL CULTURE IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE

The article analyzes the results of research conducted in the direction of studying the problems of national culture during the period of independence, identifies the main factors of the development of national culture. It is noted that during the period of independence, the construction of new buildings of cultural and concert institutions, theaters, palaces and

solariums of culture, strengthening their material and technical base on the territory of the republic contributed to the better functioning of these institutions. In this regard, historians, including historians, cultural scientists, art historians and scientists from other branches of science, are called upon to familiarize the public with the real state of development of Tajik culture and art during the period of independence through the publication of works and brochures, scientific collections and articles in the media on theoretical and practical issues of national culture and art, a variety of activities cultural sphere, such as archives, library, cinema, publishing houses and printing houses, museum, circus, theater, concert institutions, educational, their place and role in ensuring the constitutional rights of citizens to access new achievements of national and universal culture, expressed their views and opinions.

At the same time, the article analyzes the scientific activities of the Institute of History, Archeology and Ethnography named after Ahmadi Donish of the National Academy of Sciences of Tajikistan, as well as articles published on the pages of scientific journals “Ancestral Heritage”, “Farhang”, and discuss the results of protected scientific research.

Keywords: research, culture, art, national culture, independence, cultural institutions, concert institutions, researcher, historian, cultural critic.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шарифзода Фирдавс – номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи чомашиносии Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон. Нишонӣ: 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Борбад, 48/5; Тел.: (+992) 918 81 84 70; E-mail: sharifzoda-f@mail.ru

Сведения об авторе: Шарифзода Фирдавс – кандидат исторических наук, доцент кафедры обществоведения Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана. Адрес: 734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Борбад, 48/5; Тел.: (+992) 918 81 84 70; E-mail: sharifzoda-f@mail.ru

Information about the author: Sharifzoda Firdavs – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Science at the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Borbad Ave., 48/5; Tel.: (+992) 918 81 84 70; E-mail: sharifzoda-f@mail.ru

УДК 83.34/38+83.34+820/89/100-87/+821.134.3.0

К ПРОБЛЕМЕ ДУХОВНОГО ИСТОЧНИКА ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОГО АВЕРРОИЗМА

Муборакалиев Фарход

Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Восприятие Аристотеля в латинском мире невозможно понять, не решив сначала вопрос о переводах: когда работы Аристотеля начали переводить, из каких источников, и как и когда они были приняты на Западе? Именно эти переводы подготовят и сделают возможным последующий философский и научный прогресс, поскольку они приведут к созданию и развитию организации европейских университетов, к изменениям в учебных программах и, вместе с ними, к реорганизации различных дисциплин или областей знания. Не зная, как происходил процесс перевода, мы не можем знать, как именно происходило проникновение в латинский мир новой мысли, которая вскоре столкнется с предыдущей и которая, как попытается показать данная статья, окажет огромное влияние на последующие века и на всю

историю философии. Для того чтобы разобраться с этим вопросом, сначала посмотрим, как аристотелевские работы были восприняты в мусульманском мире, потом будем показывать, как греко-арабское наследие воспринимается на латинском Западе.

Переводы с арабского языка были сделаны самым важным философским, медицинским и богословским центром в Сирии - школой Эдессы. Сначала там сирийцы, принявшие христианство, переводили труды богословского характера и постепенно начали изучать греческие науки и философию: помимо Отцов Церкви, преподавались Аристотель, Гален и Гиппократ. «Древнейшим документом этой философии у сирийцев является комментарии к аристотелевскому сочинению «De interpretatione», составленный Пробом, современником епископа Ивы Эдесского» [14, с. 2]. После богословского кризиса в школе Эдессы, философская школа вернулась в Нисибис под покровительством державы Сасанидов. В академии персов Гундишапур, работали такие переводчики как Мар Аба I, и Павел Перс, где они перевели на пехлеви медицинские труды Галена, Гиппократа, логические трактаты Аристотеля, «Введение» Парфирия и несколько диалогов из «Тимей» Платона. Павел Перс серьезно занимался наукой, боролся против религиозного догматизма, где в комментариях к «Введению в логику» Аристотеля заявил «знание лучше, чем вера» [12, с. 474]. Как писал, С.Н. Григорян, «знание вещей, говорил Павел, ведет людей к единодушию, а вера, имея связь с сомнительными предметами, приводит к раздорам. Наука, согласно Павлу, имеет своим объектом то, что близко, тогда как вера имеет объектом то, что далеко и не познаваемо разумом. Первая не подлежит сомнению, тогда как вторая проникнута сомнением» [4, с. 6]. Он сочинил ряд философских сочинений, которые по содержанию разделяются на две группы: «в первую группу входит «Введение в логику», охватывавший собой часть «Органон» Аристотеля, и его введение к трактатам Аристотеля, также комментарии к «Об истолкованиях». Во вторую группу входит собственно произведения Павла и его большой вид комментариев к Аристотеля по образцу александрийской философии» [4, с. 474].

В VIII в. переводческая деятельность продолжалась в Багдаде. Ал-Мансур пригласил сирийских врачей из Академии Гундишапура ко двору. Как Штёкль А., писал «они (сирийские переводчики – М.Ф.) перевели сначала медицинские сочинения, но скоро перешли и к философской литературе..., Первоначально они переводили аристотелевские сочинения на сирийский язык, и уже потом – на арабский» [14, с. 5]. Официально поддерживаемая и щедро оплачиваемая переводческая деятельность началась в «Дом мудрости», где происходил перевод с греческого, сирийского, пехлеви, санскрита огромного количества самых разнообразных трудов по философии, медицине, географии, астрономии, алхимии и другим наукам. Важным переводчиком этой академии был Хунайн ибн Исхак (808-873). Он перевел наследие по физике, «Категории», «Никомахову этику», «Метафизику», «О душе», «О возникновении и уничтожении». К числу переведенных им работ Платона относятся «Законы», «Софист», «Тимей». Им были переведены некоторые комментарии Порфирия Тирского, Александра Афродийского, Аммония Саккаса» [4, с. 7], на арабский язык. Еще среди переводчиков встречается с такими именами, как Абу Бишер Матта бен Юнус (940), Сабит бен Курра (ум. 900 г.), Ибн аль-Каммар (942-1017) или Коста бен Лука (912) и другие.

В рамках этого нового философского направления, возникшего между IX и XII веками в арабском мире, выделяются некоторые философы, оказавшие большое влияние на латинский Запад: Аль-Кинди (801-873), Аль-Фараби (872-950), Авиценна (980-1037) и Аверроэс (1126-1198).

Аль-Кинди, великий энциклопедист «является автором трактата о разуме, в котором он вводит в исламскую философскую традицию аристотельского различия между актуальным и потенциальным разумом. Актуальный разум он рассматривает как единственную способность к пониманию, приходящую к нам «извне», чтобы действовать в индивидуальные человеческие умы» [7, с. 152]. Этот шедевр был опубликован на латынь в XII веке под названием «De intellectu», приобретавшая достаточную популярность среди европейцев.

Другим выдающимся арабским философом является Аль-Фараби- основатель неоплатонизма в исламе. Ему принадлежит более ста работ, среди которых получили обширную известность и на Востоке, и на Западе его «De intellectu et intellectu» и «De scientis». Его «De scientis» получил дважды перевод на латинский язык. «Как на Востоке, так и в Западе, – пишет один из исследователей Фараби Бурабаев М.С., – справедливо считали этот трактат энциклопедией средневековой науки» [1, с. 5]. Сюда добавим предположение таджикского философа К. Олимова, который в своей статье «Арастуи сонй» (Второй Аристотель) мимоходом рассматривает проблему влияния Фараби на средневековье Запада, и покажет что, те произведения Фараби, которые на Востоке были утеряны в мятежные эпохи, дошли до нас только в виде этих переводов. По его утверждению, к этим произведениям относятся ««Книга о смысле философии», «Комментария к «Физике» Аристотеля» в латинском переводе, «Комментария к «Софистике» Аристотеля», «Книга о Софистике», «Комментарии к трудностям во введениях к первой и третьей книгам Евклида» в виде перевода на иврит» [9, с. 130-136]. Его влияние на западноевропейскую мысль громадно было не только на протяжении средневековья, но и продолжается до Нового времени. Например, Спиноза, по мнению Жилбек А., «как аль-Фараби в своем учении об обществе исходит из «естественной» природы человека, считая, что назначением государства является обеспечение каждого человека возможностью руководствоваться разумом и обрести свободу и счастье» [6]. Особое внимание мы должны уделить Авиценне. В своей автобиографии он рассказывает, что перечитывал «Метафизику» Аристотеля до сорока раз, не понимая ее, пока не прочитал комментарии Фараби о смысле «Метафизики». Большое влияние в средневековой Европе от Авиценны досталось благодаря его «Канону». «В XII-XIII вв. в университетах Болоньи, Падуи, Парижа Монпольера и других городах изучали сочинения Ибн-Сины» [17, с. 944]. Еще среди европейцев получили большую популярность «Книга исцеления» и «Метафизика». Через «Метафизику» Авиценна познакомил Европу с аристотелевским понятием, как материя и форма, и даже вводит новые элементы, например, различие между сущностью и существованием. Многие десятилетия представители западноевропейского средневековья думали, что «Метафизика» Авиценны есть комментарии к «Метафизике» Аристотеля. Во-первых, «Метафизика» Аристотеля была им известна не в полном варианте; Во-вторых, «Метафизика» Авиценны была написана в духе аристотелянства, в ней шире были использованы аристотелевские понятия, поэтому для европейцев, которые только начали знакомиться с Аристотелем, отличить их друг от друга была очень сложно. Именно концепция «насильственного стремления» Авиценны стала известна «в средневековой Европе через «Книгу исцеления» (указанный термин здесь калькировался выражением «inclinatio violenta»), оказав влияние на развитие учения об «импульсе» [11, с. 117].

Самым значительным из арабских философов, наряду с Авиценной, является Аверроэс. Влияние Аверроэса ощущается на протяжении всего Средневековья до Нового времени. На Западе среди европейцев он известен, как «комментатор» *per excellence*, а для евреев как «душа и разум Аристотеля». М. Фахри считает, что «он был самым великим толкователем философии Аристотеля на любом языке и в любой

стране» [18, с. 165]. Его влияние на западноевропейское средневековье многообразно: например, его последователей использовали его против идеологии католицизма, а защитники католицизма укрепляли его к христианской догматике. Его роль как оригинального мыслителя обнаруживается огромные усилия по выяснению точных отношений между философией и религией.

Принятие арабской философии в Европе произошло благодаря контактам между мусульманами и христианами и переводам на латынь работ, написанных на арабском языке. Самым важным центром перевода была Школа переводчиков в Толедо, где работали Доминик Гундиссалинус (ок. 1150 г.), и Иоанн Испанский (ок. 1150 г.). Э. Жильсон писал, что «Герард Кремонский (1114–1187), перевел таким же методом с арабского «Вторую аналитику», с комментарием Фемистия, «О естественном слухе» («*De naturali auditu*»; это – «Физика»), «О небе и мире» («*De caelo et mundo*»), «О возникновении и уничтожении» («*De generatione et corruptione*») и «Метеоры» (кн. I–III)» [5, с. 286]. Ему мы также обязаны переводами различных трактатов Алкинди, таких как «*De intellectu*» и «*De quinque essentiis*». Что, касается переводы оригинальных трудов арабских и еврейских философов он пишет следующее: ««Логика» Авиценны перевел Иоанн Испанский. «Физику» («*Sufficientia*»), «О небе и мире», трактат о душе («*Liber sextum naturalium*») и «Метафизику» – Доминик Гундиссалин, которому помогали Иоанн Испанский и еврей Соломон; ими же выполнены латинские переводы «Логики», «Физики» и «Метафизики» Газали (Альгазеля) и «Источника жизни» Габироля (Авенцеброля). Иоанн Испанский перевел также книгу «О различии духа и души» («*De differentia spiritus et animae*»)» [5, с. 286].

В XII веке на Западе уже существовали переводы работ Аристотеля по логике, выполненные Боэцием (480-524 или 525), в частности, книги «Категории», «*De Interpretatione*», вместе с «Исагогой» («Введение») Порфирия. Именно эти переводы достигли популярности среди «мистиков и аскетов» [20, с. 26]. А точнее с 1250 г. Евстратия достиг популярности среди европейцев как неповторимый «Комментатор» Этики Аристотеля. Варфоломею Мессинскому мы обязаны переводом по заказу короля Манфреда Сицилийского большого количества псевдоаристотелевских работ, сделанных в 1258-1266 годах: *Problemata*, *Physionomia*, *De mirabilibus auscultationibus*, *De principiis de Teofrasto*, *De signis aquarum*, *De mundo* и *De coloribus*.

Между 1260 и 1280 годами Вильгельм из Моербек (ок.1215-1286), который, как говорят, был другом и сотрудником Фомы Аквинского, выпустил новое издание трудов Аристотеля. К этому времени изучение Аристотеля стало более распространенным и востребованным. Он перевел непосредственно с греческого языка: «*Politique*, *Rhétorique*, зоологические сочинения, *Météores* (книги I-III и *Métaphysique* (книга XI); ...перевод различных сочинений греческих комментаторов: Александр Афродийский {*Météores De sensu*}, Симплиций *Catégories*, *De caelo*) Жан Филипон {*De anima*, раздел об интеллекте; Фемистий {*De anima*, Аммоний (*De interpretatione*); перевод нескольких сочинений Прокла {*Elementatio theologica*, комментарии к *Timée* и к *Parménide*); и различные произведения медицины и математики» [21, с. 185]. Вообще говоря, все переведены с арабского языка, были заменены переводами Мёрбеке. Версия Мёрбеке, названная редакторами «*Corpus recentius*», и стандартным изданием натурфилософских работ Аристотеля.

Согласно, восприятие Аристотеля происходило медленно, и его значение едва ощущается до XIII века. Следует также отметить, что сначала комментарии Авиценны (ок. 980-1037) опередили произведения Аристотеля в их принятии Западом, что, вместе с приписываемыми ему неоплатоническими произведениями, означает, что Аристотель, полученный Европой, был опосредован неоплатонизмом. Уже в XIII веке,

около 1220 года, Михаил Скотус (1175-1232?) перевел в Толедо три из пяти трактатов *De animalibus: Historia animalium, De partibus animalium* и *De generatione animalium*. В 1220-х или 1230-х годах на Сицилии, точная дата неизвестна, он перевел «Комментарии» Аверроэса на латынь. Его перевод арабского текста «Метафизики», стал известен как «*Metaphysica nova*» считается самой полной версией на латыни. Похоже, что Михаилу Скотусу мы также обязаны переводами средних комментариев Аверроэса к *De generatione et corruptione* и IV книге «Метеоры», а также эпитамами *De caelo, Parva naturalia* и трудами Аристотеля о животных.

Таким образом, комментарии Аверроэса появились примерно в 1220-х годах вместе с трудами Аристотеля, за исключением его «Политики», который не был доступен для Ибн Рушда. Как О. Лимэн, писал, «не все работы Ибн Рушда доступны нам, и не все работы Аристотеля были доступны Ибн Рушду» [8, с. 254]. Эти комментарии для Европы играли двоякую роль: во-первых, с их помощью были сформированы учебные программы новообразованных европейских университетов; во-вторых, комментарии Аверроэса смогли провести более четкое различие между платоновской и аристотелевской традицией.

Эти комментарии использовались как преподавателями искусств, так и теологами в качестве инструмента для лучшего и более глубокого понимания аристотелевских текстов. Более умеренные использовали Аристотеля, пытались совместить его, насколько это возможно, с христианской доктриной.

Для того чтобы показать восприятие этих вещей, мы рассмотрим, вкратце прежде всего, возникновение Парижского университета, рассмотрим рецепцию аристотелевских сочинений и тезисов Аверроэса в этом контексте. Наконец, будет показана церковная реакция на новые знания, включая различные осуждения и запреты аристотелианства и аверроизма, таким образом, чтобы стало понятно реальное значение приобретения этих новых знаний.

К середине XII века школы Парижа были представлены тремя группами: а) школы собора Нотр-Дам под руководством канцлера и через него епископа Парижа; б) канонические школы монастыря Святого Виктора, который стал беспокойным центром мистицизма, но где также Гильом де Шампо открыл школу, в который он некоторое время преподавал философию; в) школы за пределами аббатства Святой Женевиевы [2, с. 60]. Парижские школы Нотр-Дам, Сен-Виктор и Сен-Женевиев пользовались высокой репутацией, и из них родился Парижский университет, который в XII и XIII вв., «в действительности была оком и мозгом Европы, местом происхождения почти всех литературных форм» [2, с. 37]. В этом новом учреждении с самого начала, принятие аристотелизма уже стало привычным. Около 1200 года мы видим установление конституции парижского *Universitas magistrorum et scholarium*, объединившего всех студентов и преподавателей соборных школ в единую корпорацию. Большая часть греко-латинских знаний о философии в среде этого университета была связана с трудами Отцов Церкви.

В Парижском университете семь гуманитарных наук стали рассматриваться скорее, как путь к философии, чем как самостоятельные предметы. Аристотеля изучали по комментариям Аверроэса к «Метафизике», «Физике», по зоологическим работам, также работам, ошибочно приписываемым ему. Однако мы знаем, что Аристотеля читали в Париже до 1210 года, не только благодаря глоссам в рукописях, а также комментариям, упомянутым выше, но и потому, что именно в этом году был издан первый комментарий Аверроэса к Аристотелю. Был запрет на чтение произведений Аристотеля. Этот запрет выражен следующим образом: «И пусть в Париже ни публично, ни в частном порядке не читают ни книги натурфилософии Аристотеля, ни комментарии к ним; мы запрещаем это под страхом отлучения» [19, с.

106]. Что обычно не объясняется, так это то, почему этот запрет был сделан и как он появился. Также обычно не показывают, что он говорит до или после запрета публичного или частного чтения работ Аристотеля: «Пусть тело магистра Амальрика будет взято с кладбища и брошено в неосвященную землю, пусть он будет отлучен от церкви во всех церквях провинции» [19, с. 100]. Четвертушки мастера Давида из Динанта должны быть принесены епископу Парижа перед Рождеством Христовым и сожжены. В 1210 году был издан приказ сжечь еретические сочинения Давида де Динана, а также «Физику» и «Метафизику» Аристотеля. По приказу Якова I Арагонского сожгли неканонические переводы Святого Писания. Сожгли сочинение Вильгельма из Сент-Амура «Опыты» [3, с. 91]. В ноябре этого же года десять членов так называемого «Amalricenses» были сожжены на костре. Для этого был выкопан труп учителя Амальрика де Бене, который преподавал в Париже и умер около 1207 года. Все осужденные, включая учителя и двух учеников, были его учениками. Как считает В.В. Соколов, «тем самым пантеизм Амори превозносил значение материального мира, а в принципе и каждого человека, как частицы бога» [10, с. 306]. Это, несомненно, было монументальным богохульством для церковных властей. Он был осужден папой Иннокентием III и вынужден был отречься. Тем не менее, его последователи продолжали проповедовать его доктрины и, таким образом, «одновременно амальриканы выступали с протестом против социального неравенства и деспотизма феодальных властей. В целом же их пантеизм был мистическим и спиритуалистическим. Они считали, например, что их невозможно сжечь, поскольку, постигнув подлинную истину и осознав себя частицами бога, они уже достигли бессмертия» [10, с. 307]. Последователи Амальрика гиперболизировали тезисы своего учителя, доводя их до крайности и доходя до отрицания действительности таинств и церкви. Они зашли так далеко, что утверждали, что поскольку все есть Бог, то все хорошо и, следовательно, нет греха. В то же время он запретил работу Давида из Динанта «Кватернули», где он был в полностью убежден в том, что ««мир есть сам Бог» («mundus est ipse Deus») или «Бог есть разум всех душ и материя всех тел» («Deum esse rationem omnium animarum et ule omnium corporum»))» [16, с. 70-71]. И амальриканцы, и Давид из Динанта читали труды Аристотеля по натурфилософии, а также «Метафизику», и утверждали, что находят в них вдохновение. Они также применяли логику против религии.

13 апреля 1231 года папа Григорий IX написал буллу «Магна Карта», где он писал оно будет действовать до тех пор, пока не будут изучены книги Аристотеля по натурфилософии. Существует большая вероятность того, что за отменой этого запрета стояли доминиканцы, поскольку они считали аристотелевскую философию полезной и перед лицом ереси, особенно ереси катаров, который «выступали против официальной церкви с позиции первоначального христианства. Некоторые черты их учения напоминали манихейство, поэтому их иногда называли неоманихеями» [13, с. 34]. В 1241 году Вильгельм Альвернийский, в то время епископ Парижа, запретил некоторые доктрины, которые ограничивались областью теологии и не имели ничего общего с натурфилософией.

В 1245 году папа Иннокентий IV распространил запрет на чтение аристотелевских произведений на Тулузский университет. Однако, начиная с 1250 года, учебная программа факультета искусств была почти полностью аристотелевской. Это нашло отражение в статутах 1255 года, которые, казалось, не более чем подтвердили де-юре то, что происходило де-факто. Осуждения 1270 года Статуты 1255 года ознаменовали официальное принятие аристотелианства в Парижском университете, и вместе с этим возникли первые столкновения. Факультет

искусств теперь можно назвать, хотя и с оговорками, «факультетом философии»: в дополнение к гуманитарным наукам они изучают Аристотеля и имеют корпус, который позволяет им перейти к аргументированному изучению всего, что происходит в мире, с натуралистической точки зрения. Таким образом, вскоре они попытались преподавать независимо от теологии, что вызвало реакцию со стороны членов этого факультета.

Кроме того, примерно в 1260-1270-х годах в рамках аверроизма возникает спор, связанный с идеалом смирения против этического совершенства великодушия. Члены факультета искусств предложили новую философскую экзегезу текстов, понимая философскую задачу как поиск истины самой по себе, а также через знания древних. Но это «все» включало вопросы и тезисы, которые относились к сфере веры. Так, 10 декабря 1270 года Стефан Темпье, осудил тринадцать тезисы. «Эти тезисы, – пишет Шевкина Г.В., – касаются природы понимания, детерминизма воли звездами, вечности мира, природы души, знания Бога о сингулярностях и божественного провидения. Осуждение также включает тезисы о возможности горения души в вечном огне, например, восьмое предложение, и о вечности человеческого рода» [15, с. 94]. Против этих запрещенных предложений, были написаны работы Эгидий Лессинес, Альбертом Магнусом, в этом смысле также важно, что работа Аквинского «De unitate intellectus contra averroists», также написанная в 1270 году, что указывает на то, что доктринальная борьба уже укрепилась в Париже. По крайней мере, в том, что касается тезиса о единстве интеллекта. Осуждение этих тезисов было повторено в 1277 г., что послужил причиной изгнания аверроистов из Парижа. В общем его представители сохранили его статус в Европе до XVII века.

Литература

1. Бурабаев, М. С. Аль-Фараби в истории науки [Текст] // Аль-Фараби. Естественно-научные трактаты / пер. с арабского. – Алма-Ата: Наука, 1987. – С. 7-88.
 2. Вульф Морис, де. Средневековая философия и цивилизация [Текст] / пер. с англ. О.Д. Сидоровой. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2014. – 253 с.
 3. Генри Чарлз Ли. Возникновение и устройство инквизиции [Текст]. – М., 2017. – 225 с.
 4. Григорян, С. Н., Сагадеев, А. В. Избранные произведения мыслителей стран ближнего и среднего востока IX – XIV вв. [Текст]. – М.: Соцэкгиз, 1961. – 632 с.
 5. Жильсон, Э. Философия в средние века [Текст]: От истоков патристики до конца 14 века / пер. с фр.; общ. ред., послесл. и примеч. С. С. Неретиной. – 2-е изд. – М., 2010. – 678 с.
 6. Жилбек, А. Аль-Фараби и Европейское возрождение [Текст] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: Европейское Возрождение стало возможным благодаря Аль-Фараби (e-history.kz). Дата обращения 12.03.2024.
 7. Коплистон, Ф. История философии. Средние века [Текст] / пер. с англ. Ю.А. Алакина. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2003. – 494 с.
 8. Лимэн, О. Введение к классическую исламскую философию [Текст] / пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2007. – 280 с.
 9. Олимов, К. Арастуи сонй [Матн] // Садои Шарқ. – 1973. – №10. – С. 130-136.
 10. Соколов, В. В. Средневековая философия [Текст]. – М., 1979. – 448 с.
 11. Сагадеев, А. В. Ибн-Сина (Авиценна) [Текст]. – М.: Мысль, 1980. – 239 с.
-

12. Таърихи фалсафаи тоҷик. Дар панҷ ҷилд. Нашри дуввум [Матн]. – Душанбе: Дониш, 2014. – Ҷ. 1. – 528 с.
13. Хранители Грааля [Текст] / Е.И. Майорова – М.: Вече, 2013. – 288 с.
14. Штёкль, А. История средневековой философии [Текст]. – Москва, 1912. – 307 с.
15. Шевкина, Г. В. Сигер Брабантский и парижские аверроисты XIII в. [Текст]. М.: Наука, 1972. – 104 с.
16. Brehier Emile. La philosophie du Moyen Age. Paris, 1971. – p. 70-71.
17. Encyclopaedia of Islam. Vol. 3. London – Leiden. 1965 – 1971. – p. 944
18. Fakhry, M. Averroes (Ibn Rushd) His life works and influence. – Oxford, 2001. – 273 p.
19. Hauréau, V. Histoire de la philosophie scolastique, t. I, Paris. – 495 p.
20. Mandonnet, P. Siger de Brabant l'averroisme latin au XIIIme siècle. Fribourg (Suisse), 1899. (CCCXIX-CCCXX). – p.120-128.
21. Forest, A., F. Van Steenberghen., M. de Gandillac. Le mouvement doctrinal du IXe au XVe siècle, 13, Paris, 1951. – 480 p.

ОИД БА МАСЪАЛАИ МАНБАИ МАЪНАВИИ АВЕРРОИЗМИ АВРУПОИ ҒАРБӢ

Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаи манбаи маънавии аверроизми Аврупои Ғарбӣ, ва нақши Ибни Рушд дар барқароршавии аристотелизм дар Аврупоро мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор додааст. Муаллиф пеш аз ҳама диққати худро ба се давраи тарҷумаи осори файласуфон аз забони юнонӣ ба арабӣ, аз арабӣ ба лотинӣ, ва аз юнонӣ ба забони лотиниро нишон додааст, ки пешрафти фалсафа ва илми Аврупои Ғарбӣ дар асрҳои миёна айнан аз ҳамин тарҷумаҳо вобаста будааст. Муаллиф на танҳо диққати худро ба таъсири фалсафи Аверроэс ба ҷаҳонбинии аврупоиёни асри миёнагӣ, балки мухтасаран таъсири таълимоти Ал-Киндӣ, Форобӣ ва Ибни Сино ба онҳоро низ нишон додааст. Дар рафти омӯзиш маълум гардидааст, ки ин тарҷумаҳо аввал таъсири худро дар доираи мактабҳои динии насронӣ расонида, пас аз бунёди донишгоҳи Париж дар он паҳн гардидааст. Ин идеяҳои навъ ба осонӣ дар Аврупои Ғарбӣ пазируфта нашуда, балки бор{о бо иртиқои калисои насронӣ бархӯрда, то ҳатто пайравони онҳо дар оташи инквизитсия сӯзонида шуда буданд. Таълимоти Арасту ро на танҳо пайравони ӯ, балки намояндагони мактаби муқобил низ васеъ истифода мебуданд.

Калидвожаҳо: Арасту, Аверроэс, аверроизм, тарҷума, таъсир, аврупоиён, амалрикансҳо, Боэций, Давид Динант, Байтул-ҳикмат, Толедо.

К ПРОБЛЕМЕ ДУХОВНОГО ИСТОЧНИКА ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОГО АВЕРРОИЗМА

В данной статье рассматривается проблема духовного источника западноевропейского аверроизма, и решающая роль Ибн Рушда в реставрации аристотелизма в Европе. В статье автор прежде всего уделил внимание вопросу о трех периодах перевода сочинений философов с греческого на арабский, с арабского на латинский, и с греческого на латинский языки. Покажет, что именно эти переводы подготовят философский и научный прогресс в Европе. Автор не только акцентирует внимание на влиянии философии Аверроэса на мировоззрения средневековых

европейцев, но он вкратце показал влияние на них учения Аль-Кинди, Фараби и Ибн Сины. В ходе исследования выяснилось, что эти переводы сначала оказали влияние в христианских религиозных школах и после основания Парижского университета распространялись в нем. Эти новые идеи не были легко приняты в Западной Европе, поскольку много раз встречал возрождения христианской церкви, даже их последователи были сожжены на костре. Учение Аристотеля широко использовались не только его учениками, но и представителями противоположной школы.

Ключевые слова: Аристотель, Аверроэс, аверроизм, перевод, влияние, европейцы, амальриканцы, Бозций, Давид Динант, Дом мудрости, Толедо.

OF THE SPIRITUAL SOURCE OF WESTERN EUROPEAN ON THE PROBLEM AVERROISM

In this article, the author examines the spiritual source of Averroism in Western Europe and the role of Ibn Rushd in the revival of Aristotelianism in Europe. First of all, the author paid attention to the three periods of translation of works of philosophers from Greek to Arabic, from Arabic to Latin, and from Greek to Latin. The progress of philosophy and science in Western Europe in the Middle Ages depended on these translations. The author not only focuses on the influence of Averroes' philosophy on the worldview of medieval Europeans, but also briefly shows the influence of the teachings of Al-Kindi, Farabi and Ibn Sino (Avicenna) on them. In the course of the study, it became clear that these translations first exerted their influence within the framework of Christian religious schools, after the formation of the University of Paris. These ideas were not easily accepted in Western Europe, but many times they clashed with the resistance of the Christian Church, and even their followers were burned in the fire of the Inquisition. Aristotle's teachings were widely used not only by his followers, but also by representatives of the opposite school.

Keywords: Aristotle, Averroes, Averroism, translation, influence, Europeans, Amalricans, Boethius, David Dinant, Baytul-hikmat, Toledo.

Маълумот дар бораи муаллиф: Муборакалиев Фарход – докторанти PhD-и Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. Нишонӣ: 734003, Чумхурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 121; тел: (+992) 501123787, e-mail: Salimboyzoda@inbox.ru

Сведения об авторе: Муборакалиев Фарход – докторант PhD Таджикского государственного педагогического университета имени С. Аини. Адрес: 734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 121; тел: (+992) 501123787, e-mail: Salimboyzoda@inbox.ru

Information about the author: Muborakaliyev Farkhod – PhD student Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., 121; Ph.: (+992) 501123787, e-mail: Salimboyzoda@inbox.ru

**ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ
ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ
PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY**

ТДУ 001(092)+37точик+008+378+371.2+03точик

**ФАЙЗУЛЛО ШАРИФЗОДА О ПРОЯВЛЕНИИ НАУЧНО-
ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРАКТИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ ПРИ
ОПРЕДЕЛЕНИИ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ**

Файзалиев Джурахон Джумаевич

Академия государственного управления при Президенте
Республики Таджикистан

Обеспечение развития системы образования является приоритетным направлением политики любого государства. Для суверенного Таджикистана образование является не только одно из приоритетных, но и судьбоносных сфер общественной жизни. Сегодня невозможно представить развитие и процветание таджикского общества без всестороннего развитие науки и образования. Это связано с тем, что образовательная система Республики Таджикистан функционирует и совершенствуется в условиях общеполитических и социально-экономических изменений в стране. Положительное осуществление и результативность всех изменений в таджикском обществе во многом зависит от того, насколько целеустремленно и ответственно будут выполнять свою образовательную миссию педагогическая наука и практика, способны ли они на создание, внедрение и распространение новых идей, средств, методов, педагогических и управленческих новшеств в образовательной среде?

Очевидно, что наиболее насущные проблемы системы образования, могут быть успешно решены, только на основе фундаментальных теоретических разработок в области педагогики, соблюдения научных принципов обучения и воспитания, расширения инновационных возможностей учебных заведений всех уровней, модификации современных подходов к организации и управлению педагогического процесса и т.п. Одним из путей совершенствования и повышения эффективности системы образования в Таджикистане является внедрение в образовательную практику инноваций. Естественно, внедрение инноваций в сферу образования это сложный и трудоемкий процесс, требующее поэтапного обновления и совершенствования не только содержания, но и методов, средств, педагогических технологий, что, безусловно, влияет на качество образовательного процесса.

Изучая научные труды академика Файзулло Шарифзода можно убедиться в том, что вопросы, связанные с преимуществами инновационных процессов в современном образовании, необходимостью разработки и внедрения инноваций в сферу образования, принципами и особенностями их реализации всегда находились в центре его внимания.

Результаты многолетних исследований Ф. Шарифзода по педагогике отражены в его фундаментальной двухтомной книге «Актуальные проблемы современной педагогики», изданная в 2009 и 2010 годы государственным издательством «Ирфон» [1;2]. Важнейшей особенностью данного исследования (двухтомника) является то, что в нем отражены основные, наиболее важные результаты научных изысканий ученого по отечественной педагогике, определены основные тенденции его дальнейшего развития,

а также приоритетные направления интеграции отечественной образовательной системы в мировую систему образования.

Характерно, что Ф. Шарифзода в этой работе (двухтомнике) четко выявляет важнейшие особенности инновационных процессов, происходящих в сфере образования современного Таджикистана.

Благодаря стремлению и последовательному изучению инновационных процессов в образовании ему удалось научно интерпретировать понятия и сущность инновационного процесса в образовании, сущность инновационной направленности педагогической деятельности, определить его этапы, научно обосновать и представить классификацию инноваций, характеристику и критерии их оценки, определить место инновационной деятельности на всех ступенях системы образования. В его трактовке важным, с точки зрения педагогики, является сущность инновационного процесса. Как утверждает исследователь, «инновационный процесс – это мотивированный, целенаправленный и сознательный процесс по созданию, освоению, использованию и распространению современных идей (теорий, методик, технологий и т.п.), актуальных и адаптированных для данных условий и соответствующих определенным критериям. Он направлен на качественное улучшение системы, в которую вносится новшество, и предполагает стимулирование его участников и изменение их взглядов с позиции нововведения» [6, с.236].

Совершенно обоснован вывод Ф. Шарифзода, что «инновации возникают в результате попыток решить традиционную проблему новым способом, в результате длительного процесса накопления и осмысления фактов, когда рождается новое качество, несущее новаторский смысл», [6, с.236] и далее утверждает, что «большинство современных инноваций находятся в преемственной связи с историческим опытом и имеют аналоги в прошлом» [6, с.236].

С точки зрения Файзулло Шарифзода, преимущества инновационных процессов в образовании заключаются в том, что они направлены, прежде всего на:

- **совершенствование образовательного процесса:** они позволяют внедрять новые методы и подходы к обучению, которые являются более эффективными, интересными и способствуют улучшению качества образования, развитию учащихся и студентов, позволяют создать более гибкую и интерактивную информационно-образовательную среду;

- **развитие критического мышления и творческого потенциала студентов и учащихся:** внедрение новых методов и подходов к обучению способствуют активному применению знаний и навыков для решения реальных проблем и задач;

- **подготовка к современному рынку труда:** внедрение новых цифровых и информационно-коммуникационных технологий способствует развитию профессиональных навыков и компетенций, которые очень эффективны в будущей профессиональной деятельности и реально востребованы на современном рынке труда;

- **развитие самостоятельности и формирование чувства ответственности:** современные технологии образования – обратная связь, самооценка, самостоятельно решать учебные проблемы и позволяют учащимся и студентам более активно включиться в процесс своего образования, самостоятельно принимать решения и отвечать за его окончательный результат. Эти и другие преимущества инновационных процессов в образовании способствуют улучшению качества образования и развитию учащихся и студентов. На этих преимуществах (компетенциях) базируются и другие качества будущего специалиста, т.е. его способность выступать инициатором и новатором, выдвигать инновационные идеи, замысли и найти нестандартные подходы к их реализации.

Академиком Файзулло Шарифзода разработаны и обоснованы следующие принципы и особенности реализации инновации в сфере образования Таджикистана:

- принцип ориентации на потребности студентов;
- принцип гибкости и адаптивности;
- принцип интеграции технологий;
- принцип коллаборации и коммуникации;
- принцип оценки и обратной связи.

В соответствии с принципом ориентации на потребности студентов инновации должны быть направлены на удовлетворение потребностей и интересов студентов, развитие их индивидуальных способностей, навыков и мастерства. Соблюдение данного принципа позволяет создать более персонализированную образовательную среду в вузе.

Согласно принципу гибкости и адаптивности новые образовательные программы и методы должны быть гибкими, чтобы адаптироваться к быстро изменяющимся не только потребностям студентов, но и требованиям рынка труда и условиям образовательной деятельности вуза, изменениям в обществе и экономике в целом.

Как правило, инновации в сфере образования часто связаны с внедрением и использованием современных технологий. Это обстоятельство позволяет создать более интерактивную и рациональную образовательную среду в вузе, где студенты получают доступ к разнообразным информационным ресурсам, благодаря которым смогут развивать свои цифровые навыки, столь необходимые в современном информационном обществе.

Принцип коллаборации и коммуникации предполагает активное взаимодействие между всеми участниками образовательного процесса и способствует обмену знаниями и опытом между ними, развитию критического мышления, творческого потенциала студентов, преподавательского состава, а также созданию условия для взаимодействия всех участников образовательного процесса.

В процессе реализации инноваций в сфере образования необходимо создание системы оценки и обратной связи. Согласно данному принципу осуществляется оценка результатов образовательного процесса и достижения студентов, определяется степень эффективности инноваций. Обратная связь дает возможность участникам образовательного процесса получать сведения о своих достижениях и уязвимых местах и своевременно внести коррективы в образовательную среду.

Учёным определены следующие основные этапы инновационной деятельности, начиная с момента зарождения идеи об инновации, и кончая ее воплощением в практику работы образовательных учреждений:

Первое, обоснованное инновационное предложение о путях решения образовательной или воспитательной задачи.

Второе, всестороннее испытание предлагаемой методики.

Третье, локальная или повсеместная (массовая) реализация инновационной идеи.

Четвертое, полное освоение инновации.

Следует отметить, что этим инновационный процесс не завершается. Ее разработка и совершенствование продлится до тех пор, пока не будет найден принципиально новый подход или методика решения проблемы. Такой подход позволяет отслеживать развитие выдвинутых идей, оценить их практической целесообразности и эффективности, а также вероятных масштабов нововведения.

Естественно, характер применения инноваций в различных образовательных условиях зависит от квалификации преподавателей, степени компетентности и

воспитанности студентов. Необходимо отметить, что сами по себе новшества важны в тех случаях, когда традиционные методы и способы решения конкретной проблемы не дают положительного эффекта вне зависимости от квалификации преподавателей. По мнению исследователя, проверенный опыт, дающий постоянные эффективные результаты, необходимо сохранять и не заменять новшества только потому, что оно уже известно.

Важной заслугой академика Файзулло Шарифзода при исследовании проблемы инновационных процессов в сфере образования заключается в том, что им разработана и предложена следующая классификация инноваций [6, с.240-243]:

- технологические инновации;
- методические инновации;
- организационные нововведения;
- управленческие нововведения;
- экономические инновации;
- социальные нововведения;
- юридические инновации.

Общий положительный социальный эффект достигается за счет внедрения различного рода инноваций, с учетом запросов современного общества, направленные на решения перспективных и наиболее приоритетных задач в области обучения и воспитания подрастающего поколения.

Согласно исследованию Файзулло Шарифзоде по характеру вклада в науку и практику инновации можно разделить на теоретические и практические. По мнению ученого, к теоретическим относятся «новые концепции, подходы, гипотезы, направления, закономерности, классификации, принципы в обучении и воспитании и методика преподавания, полученные в результате научно-исследовательской деятельности и положенные в основу инновационных процессов. К практическим – новые методики, правила, алгоритмы, программы, рекомендации в области дидактики, теории воспитания, школоведения, технические средства обучения, демонстрационная аппаратура, обучающие и контролирующие устройства, приборы и модели, натуральные объекты, аудиовизуальные средства» [6, с.244].

В системе инновационных идей ученого особое место занимает новое видение проблемы интеллектуального и нравственного развития личности. По его мнению, «стратегическим направлением развития образования в современном обществе является интеллектуальное и нравственное развитие личности на основе вовлечения его в разнообразную целесообразную самостоятельную деятельность в различных областях знания» [4, с. 5].

Файзулло Шарифзода убежден, что «сегодня недостаточно ориентироваться на необходимость передачи и усвоения опыта, накопленного человечеством, как это было обозначено ранее в дидактике. Особую актуальность приобрели задачи интеллектуального и нравственного развития личности, то есть не просто усвоение знаний, а умение их творчески применять для получения нового знания, развитие самостоятельного критического мышления учащихся – вот проблема, реализация которой требует принципиально иного взгляда, как на технологию обучения, так и на теорию» [4, с.4].

Его воззрения по педагогической инноватике являются надежным теоретическим фундаментом для внедрения в практику работы образовательных учреждений Таджикистана современных педагогических технологий, инновационных моделей обучения и воспитания подрастающего поколения.

Другие разделы книги академика Файзулло Шарифзода «Актуальные проблемы современной педагогики». Книга 1.- Душанбе:Ирфон, 2009.- 260 с.[1], посвящены актуальным вопросам в сфере образования - философии образования в XXI веке, педагогической деятельности в высшей школе; в ней рассматриваются такие проблемы как теория и практика нововведения в образовательном процессе, демократизация образования и образовательного процесса в новый период, интеграция науки и образования, процессы интеграции в образовании и другие проблемы в данной сфере, показаны пути их решения.

С учетом анализа современного состояния образовательной системы Таджикистана академиком Файзулло Шарифзода ставится очень важная задача в области науки и образования, в первую очередь, повышение качества образования, интеграция в международное образовательное пространство, подготовка специалистов под современные требования, а также адаптация содержания образования к новым условиям образования во всех учреждениях сферы. «Глобализация, которая, невзирая на различия во мнениях, представляет собой объективную реальность, требует от национальных систем высшего образования новой целевой ориентации, учитывающей потребности в международной солидарности на ценностях общечеловеческой этики» [1,с.383].

Автором во второй книге «Актуальные проблемы современной педагогики» [2] рассматриваются ключевые вопросы, определяющие перспективные направления развития отечественной педагогики и национальной системы образования, в их числе: основные направления реформирования системы образования в Таджикистане, новые технологии обучения и воспитания, ориентация образования на профессиональные требования общества, социально-культурная среда образования, проблемы религиозного образования в современной школе, культура семьи и подготовка детей к семейной жизни, педагогика сотрудничества, мотивация обучения и воспитания, развитие толерантности в системе образования, деинституализация воспитания и образования детей инвалидов и сирот, валеология как перспективное научно-педагогическое направление XXI века. По его мнению, «предметом специальных исследований ученых и коллективов высшей школы должны стать: содержание, методы, и средства развития образования как опережающей системы в будущем информационном обществе. Только при устойчивом развитии цивилизации мы можем надеяться на последовательное становление ноосферы как сферы разума. Будущее развитие человечества должно быть управляемым, и в этом аспекте, несомненно, управляемым должно быть и развитие образования» [7, с. 65].

Прошло более три десятилетия со дня провозглашения государственной независимости Республики Таджикистан. За этот период в стране произошла коренная переустройства общественной жизни, в том числе образования, науки и культуры. Эти изменения существенным образом отразились и на состоянии и тенденции развития отечественной педагогической науки и практики. На основе научного анализа вышеназванных процессов Ф. Шарифзода сформулировал следующие ключевые направления развития образования и педагогической науки на современном этапе:

- гуманизация образования как фундаментальный сдвиг от технократических целей (кадровое обеспечение, адаптация образования к производственным потребностям) к гуманистическим целям формирования и развития личности, создания условий для самореализации;

- демократизация образования, т.е. переход от стабильной и единообразной централизации системы образования к созданию условий и возможностей для каждого

учебного заведения, каждого учителя, студента и ученика, чтобы они могли полностью использовать свой интеллектуальный потенциал;

- приоритет развития общего и профессионального образования людей относительно уровню развития производства, техники и современной технологии;

- стремление к непрерывному образованию или «обучение на протяжении всей жизни» как тенденция перехода к «обучению на протяжении всей жизни».

Модернизация образования в стране требует, чтобы школа, в самом широком смысле, стала важнейшим фактором гуманизации социально-экономических отношений и формирования целенаправленного жизненного пути личности. Современному таджикскому обществу нужны образованные, волевые люди с высоким моральным духом, добрыми моральными принципами, профессионалы и предприниматели, чтобы иметь возможность самостоятельно принимать решения в сложных ситуациях, предвидеть возможные последствия и иметь высокое чувство ответственности за судьбы нации и государства.

Какие знания и навыки подростки, вступающие в бурную и меняющуюся жизнь, могут использовать в процессе общего среднего и высшего образования? Как должна быть организована национальная система образования, чтобы эти проблемы можно было должным образом решать в образовательном процессе? Эти и другие вопросы реформы системы образования в современном Таджикистане всегда находились в поле его научных интересов. В рамках общественных инициатив, основанных на различных предложениях, Файзулло Шарифзода разработал и издал авторскую программу (доктрину) модернизации системы образования в Республики Таджикистан под названием «Доктринаи тахсилоти насли бомаърифати ояндасоз».- Душанбе, 2022.- 16 с. («Образовательная доктрина поколения - строителя будущего».- Душанбе, 2022.- 16 с.) [5].

В рамках данной доктрины он рассматривает образование как фактор национальной безопасности и приоритетное направление, определяющее успех реформ в других сферах общественной жизни Таджикистана. По мнению автора доктрины, сегодня национальная система образования в суверенном Таджикистане нуждается не только в частичной модернизации, включающей только текущие задачи, но и во всесторонней реформе, направленной на достижение стратегических целей Республики Таджикистан.

В авторской доктрине Файзулло Шарифзода ключевое место занимает интеллектуальное развитие подрастающего поколения. «В педагогической науке, отмечает автор, «интеллектуальное и мыслительное (умственное) развитие не только детей, но и подростков и молодежи в процессе обучения во всех учреждениях среднего и высшего профессионального образования признаётся и исследуется как первостепенная и приоритетная задача, ибо любая деятельность человека, прежде всего, учебная деятельность не может осуществляться без мышления и анализа» [5, с. 5].

Развитию мышления посвящена также книга «Шарифзода Ф., Сабурӣ Х.М., Қаюмова О. Э. Ҳадафи фикр кашфи асрор аст». Ба ёрии муаллим.- Хучанд:Нури маърифат, 2021.- 52 с. («Целью мышления является познание тайн»), написанный ученым в соавторстве [8]. В книге основное внимание уделяется проблеме формирования логического мышления и совершенствования мыслительной деятельности учащихся начальных классов. Теоретические выводы авторов основаны на материале экспериментальных исследований, проведенные авторами в процессе преподавания предмета «Родной язык», с использованием инновационных форм обучения в начальных классах средних общеобразовательных школ Республики

Таджикистан. В книге. подробно представлены конкретные процедуры и методики по формированию логического мышления и развитию мыслительной деятельности, большинство из которых имеет инновационную направленность.

Анализируя многогранную научную и научно-педагогическую деятельность Файзулло Шарифзода следует констатировать, что будучи признанным педагогом широкого профиля, он внес неоценимый вклад в создание инновационных учебных и учебно-методических материалов по педагогике и родного (таджикского) языка.

Инновационные программы и методики способствуют лучшему усвоению знаний, развитию навыков и умений, а также применению их на практике. В этом контексте очень актуальными являются идеи Файзулло Шарифзода о необходимости превентивной разработки различных версий инновационных учебно-методических материалов для обеспечения очных и дистанционных форм обучения. «Мы должны опережающими темпами разрабатывать учебно-методическое и аппаратно-программное обеспечение для всех форм очных занятий (лекции, семинары, практики, контроль знаний, самостоятельная работа), дублируя его версии в локальном и дистанционном вариантах. Здесь важно не упустить возможности интерактивного воздействия, не жалеть сил на графическое оформление, по возможности использовать мультимедийные компоненты. Безусловно, необходимо продолжать некоторое время тиражировать конспекты лекций и методические пособия в полиграфическом варианте» [7, с.78-79]. Рассуждая о внедрении новых информационных технологий в сфере образования, ученый призывает разработчиков обратить особое внимание на их целевую ориентацию, с учетом поддержки аудиторных занятий, самостоятельной работы учащихся и студентов, а также процесса разработки учебников и учебных пособий, программ и методик.

Файзулло Шарифзода является сторонником уменьшения аудиторной нагрузки преподавателей и увеличения объема их работы в рамках консультационной и методической поддержки студентов дистанционной формы обучения. «Постепенно мы должны трансформировать учебные и рабочие планы в сторону уменьшения аудиторной нагрузки преподавателей, смещения центра тяжести на дистанционные формы вне жесткого расписания, самостоятельную работу студентов при консультационной и методической поддержке преподавателей» [7, с.79].

Учебные планы и программы, которые разработаны ученым приведены в соответствие с современными требованиями, более того, им проведен комплексный анализ системы образования в рамках новых образовательных стандартов, определены приоритетные направления реформирования сферы.

Развитие системы непрерывного образования в Республике Таджикистан является одно из наиболее важных и перспективных направлений инновационной образовательной деятельности, предполагающее непрерывность процессов во всех ступенях образования – от общего среднего до послевузовского и дополнительно профессионального образования. Здесь важно отметить, что целесообразность и эффективность образовательной деятельности определяются прямыми и обратными связями между различными стадиями инновационного процесса, вузами, государством и другими социальными партнерами. Непрерывное образование как формальная часть системы «обучение в течение всей жизни», является также одним из условий инновационной образовательной деятельности.

Для эффективности системы непрерывного образования академик Файзулло Шарифзода предлагает выстраивать ее с учетом преобразования технологий производства и необходимости освоения новых видов деятельности. По мнению

ученого, «учитывая, что уже в настоящее время скорость преобразования технологий производства стала опережать темпы смены поколений, оказывается необходимым не только совершенствование и дополнительная подготовка, но и неоднократное освоение новых видов деятельности в течение трудовой жизни. Поэтому в информационном обществе встает проблема обучения, и непрерывное образование становится составной частью жизни каждого человека» [7, с. 67].

Таким образом, исследователем убедительно доказано, что реформа системы образования в Республике Таджикистан невозможна без внедрения инновационных образовательных технологий, основанных на принципиально новых формах и методах взаимодействия теории и практики, непосредственно зависящих от готовности учебных заведений и преподавателей к инновационной деятельности.

Научные выводы, сделанные Ф. Шарифзоде об инновационных процессах в сфере образования, свидетельствуют о широте кругозора ученого, а сформулированные им научные положения об инновациях имеют широкое распространение в практике работы образовательных учреждений Таджикистана.

Адабиёт

1. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Книга I [Текст] / Ф. Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 460 с.
2. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Книга II [Текст] / Ф. Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 328 с.
3. Шарифзода, Ф. Валеология в пространстве современной педагогики [Текст] / Ф. Шарифзода // Вестник Академии образования Таджикистана. – 2010. – № 1-2. – С.26-30.
4. Шарифзода, Ф. Введение [Текст] // Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 2. – Душанбе: Ирфон, 2010. – С. 3-5.
5. Шарифзода, Ф. Доктринаи тахсилоти насли бомаърифати ояндасоз /Мухаррир С. Камолзода. – Душанбе: Таъминот-55, 2022. – 16 с.
6. Шарифзода, Ф. Инновационные процессы в образовании [Текст] // Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 1. – Душанбе: Ирфон, 2009. – С. 235-257.
7. Шарифзода, Ф. Новые технологии обучения и воспитания [Текст] // Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 2. – Душанбе: Ирфон, 2010. – С. 62-89.
8. Шарифзода, Ф., Сабурӣ, Х. М., Қаюмова, О. Э. Хадафи фикр кашфи асрор аст [Матн]: Ба ёрии муаллим. – Хучанд: Нури маърифат, 2021. – 52 с.
9. Шарифзода, Ф. (Шарипов). Совместное обучение – основа развития и воспитания [Текст] / Ф. Шарипов. – Душанбе: Маориф, 1995. – 202 с.
10. Шарифзода, Ф. Чтение книг и науки с точки зрения предков [Текст] / Ф. Шарифзода // Книги и формирование информационной культуры современности. – Душанбе, 2013. – С.25-61.

ФАЙЗУЛЛО ШАРИФЗОДА ОИД БА ЗУҲУРИ НАВГОНИҲОИ ИЛМӢ- НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛӢ ЗИМНИ МУАЙЯН НАМУДАНИ МАЗМУНИ ТАҲСИЛОТ

Мақола ба навгониҳои илмию назариявӣ ва амалӣ, ки ҳангоми муайяну мушаххас намудани мазмуни таҳсилот пайдо мешаванд, бахшида шудааст.

Муаллиф зикр мекунад, ки татбиқи мусбату натиҷабахши тамоми дигаргуниҳо дар ҷомеаи тоҷик аз бисёр ҷиҳат аз он вобаста аст, ки илму амалияи педагогӣ то кадом

андоза рисолати маърифатии хешро ҳадафманду пурмасъулият иҷро мекунад, оё вай ба тавлиду ҷоринамоӣ ва паҳн кардани ғояҳои нав, воситаву услубҳои навгонии педагогиро идоракунии дар муҳити таълимӣ қодир аст?

Ба андешаи муаллифи мақола, ба ҷомеаи муосири тоҷик афроди боиродаи дорои рӯхияи баланди маънавӣ, принципҳои неки ахлоқӣ, шахсони ҳирфай ва соҳибкор лозиманд, ки аз уҳдаи мустақилона қабул кардани қарор дар вазъияти мураккаб баромада тавонанд, оқибати онро пешбинӣ кунанд ва дорои ҳисси баланди масъулият ба хоҳири ояндаи миллат ва давлат бошанд.

Дар ин самт, зикр мекунад, муаллиф ақидаҳои Файзулло Шарифзода оид ба зарурати коркарди намунаҳои гуногуни маводи инноватсионии таълимию методӣ барои шаклҳои рӯзона ва фосилавии таълим басо муҳим мебошанд.

Ба ақидаи муаллифи мақола, Файзулло Шарифзода ба таври боварибахш собит намудааст, ки ислоҳоти соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бе ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионии таълим, ки ба шаклу услубҳои нави робитаи мутақобилаи назария ва амалия асос ёфта, ба таври мустақим аз омодагии муассисаҳои таълимию омӯзгорон ба фаъолияти инноватсионӣ вобаста мебошад.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Файзулло Шарифзода, таҳсилот, мазмуни таҳсилот, инноватсия, навгонӣ, навгонии педагогӣ, технологияи инноватсионӣ, барномаи инноватсионӣ, таълимию методӣ, ислоҳоти маориф, назария, амалия.

ФАЙЗУЛЛО ШАРИФЗОДА О ПРОЯВЛЕНИИ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРАКТИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ ПРИ ОПРЕДЕЛЕНИИ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена проявлению научно-теоретических и практических инноваций при определении содержания образования.

Автор отмечает, что положительное осуществление и результативность всех изменений в таджикском обществе во многом зависит от того, насколько целеустремленно и ответственно будут выполнять свою образовательную миссию педагогическая наука и практика, способны ли они на создание, внедрение и распространение новых идей, средств, методов, педагогических и управленческих новшеств в образовательной среде?

По мнению автора статьи, современному таджикскому обществу нужны образованные, волевые люди с высоким моральным духом, добрыми моральными принципами, профессионалы и предприниматели, чтобы иметь возможность самостоятельно принимать решения в сложных ситуациях, предвидеть возможные последствия и иметь высокое чувство ответственности за судьбы нации и государства.

В этом контексте, отмечает автор, очень актуальными являются идеи Файзулло Шарифзода о необходимости превентивной разработки различных версий инновационных учебно-методических материалов для обеспечения очных и дистанционных форм обучения.

Таким образом, отмечает автор статьи, исследователем убедительно доказано, что реформа системы образования в Республике Таджикистан невозможна без внедрения инновационных образовательных технологий, основанных на принципиально новых формах и методах взаимодействия теории и практики, непосредственно зависящих от готовности учебных заведений и преподавателей к инновационной деятельности.

Ключевые слова: Таджикистан, Файзулло Шарифзода, образование, содержание образования, инновация, новшества, педагогическая инновация, инновационная технология, инновационная программа, учебно-методическая, реформа образования, теория, практика.

FAYZULLO SHARIFZODA ON THE APPEARANCE OF SCIENTIFIC-THEORETICAL AND PRACTICAL INNOVATIONS IN DETERMINING THE CONTENT OF EDUCATION

The article is devoted to scientific, theoretical and practical innovations that appear on defining and clarifying the content of education.

The author mentions that the positive and effective implementation of all changes in the Tajik society depends in many ways on the extent to which pedagogical science and practice fulfills its cognitive mission purposefully and responsibly, whether it is aimed at generating, implementing, and spreading new ideas, tools, and methods. Is it capable of pedagogical and management innovations in the educational environment?

According to the author of the article, the modern Tajik society needs educated people with a high moral spirit, good moral principles, professionals and entrepreneurs who are able to independently make decisions in a complex situation, foresee its consequences and have a high sense of responsibility in order to be the future of the nation and the state.

In this direction, the author mentions, Fayzullo Sharifzoda's opinions on the need to develop different samples of innovative educational and methodical materials for daily and remote forms of education are very important.

According to the author of the article, Fayzullo Sharifzoda convincingly proved that the reforms in the field of education in the Republic of Tajikistan without the introduction of innovative educational technologies, which are based on new forms and styles of interaction between theory and practice, directly result from the preparation of educational institutions and teachers for the activity innovation depends.

Keywords: Tajikistan, Fayzullo Sharifzoda, education, content of education, innovation, innovation, pedagogical innovation, innovative technology, innovative program, educational and methodical, educational reforms, theory, practice.

Маълумот дар бораи муаллиф: Файзалиев Ҷурахон Ҷумаевич – муаллими калони кафедраи технологияҳои иттилоотӣ ва амнияти иттилоотии Академияи идоракунӣ давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734009, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33, Тел.: +992 935350069; E-mail: fjura@mail.com

Сведения об авторе: Файзалиев Джурахон Джумаевич – старший преподаватель кафедры информационных технологий и информационной безопасности Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. Адрес: 734009, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Саид Носира, 33, Тел.: +992 935350069; E-mail: fjura@mail.com

Information about the author: Fayzaliev Jurakhon Dzhumaevich – is a senior lecturer at the Department of Information Technologies and Information Security at the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan. Address: 734009, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Said Nosira, 33, Tel.: +992 935350069; E-mail: fjura@mail.com

**ТАЪРИХ
ИСТОРИЯ
HISTORY**

ТДУ 82точик+891.550+398+008+821.55

ЭРОНУ ҲИНД ДАР ЗАМОНИ СОСОНИЁН**Манонзода Абубакр Манон**Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллӣ»-и
Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Замоне равобити адабии ду сарзамини ҳамсоя ва ҳамнаҷод дар даврони Сосониён (224-651) бар пояи се асли иртиботии ин миллатҳо, яъне робитаи хунарӣ, мазҳабӣ ва илмию маърифатӣ боз ҳам шукуфотар ва пурмухтаво гардида, натиҷаҳои назаррасе ба армуғон оварда буд, ки ҳосили он то замони мо расидааст. Тибқи нахустин санадҳое, ки равобити фарҳангӣ ва адабии ин мардумонро ба мо мерасонанд, минтақаҳои шимоли Ҳинд, Панҷоб ва Кашмир тахти тасарруфи шоҳони Сосонӣ буд, агарчи Кидори аввал аз хироч додан ба Сосониён саркашӣ ва исён карда буд, баъдан мутеи Шопури аввал (241-271) гардида, дар ҷанги Руму Эрон ба эрониён ёрӣ расонида, душманро мағлуб сохтанд. Далели равобити ин давра ба ҳукумати подшоҳи панҷуми Сосонӣ Бахроми Гур (420-438м) рост меояд, ки ба ривояти сарчашмаҳо ба Ҳиндустон сафар кард [10, с.360-362] ва ба ривояти Минҳоч Сирочи Ҷузҷонӣ дар «Табакоти Носирӣ»: «Танҳо шабеҳи бозаргонон ба Ҳиндустон рафт ва дар Ҳиндустон ба зоти худ мардонагӣ бисёр кард ва пилонро ба танҳои худ хартум биғирифтӣ ва бар замин задӣ ва сар аз тан ҷудо кардӣ. Масофҳои Ҳиндустон, ки хасмони малики Ҳинд буданд, танҳо бишикаст. Малики Ҳиндро духтаре буд, ба вай дод. Ба охир худро бар малики Ҳинд ошкор кард. Малики Ҳиндувон аз вай қабул кард. Бисёр хидмат кард ва мудом шикор мекардӣ ва аз Аҷам кас фиристод ва як ҳазор зану марди сурудгӯёни Ҳинд талабид. Гӯянд лӯлиёни Эрон, ки аз он насланд» [7, с.162]. Ин матлабро муаллифи «Мучмал-ут-тавориҳ ва-л- қисас» [6, с.69 ва 72] низ баён кардааст: «Пас аз Ҳиндувон дувоздаҳ ҳазор мутриб биёварданд зану мард ва луриён, ки ҳанӯз барҷоянд, аз наҷоди эшонанд» [6, с.69]. Ин далел дар гузашта ҷунон ривоч доштааст, ки Фирдавсӣ дар «Шоҳнома» онро батафсилтар ва дақиқтар ба забони шеър баён кардааст:

Ба наздики Шангул фиристод кас,
Чунин гуфт: Эй шоҳи фарёдрас,
Аз он луриён баргузин даҳ ҳазор,
Нару мода бар захми барбат савор.
Ки устод бар захми дастон бувад,
В-аз овози ӯ ромиши ҷон бувад.
Ҳам он гоҳ Шангул гузин кард зуд,
Зи лурӣ кучо шоҳ фармуда буд.
Зану марди эшон даҳу даҳ ҳазор,
Ки бар захми дастон будандӣ савор.
Ба роҳи биёбон бурун омаданд,
Кӣ донад, к-аз он роҳ чун омаданд [1, с.2; 12, с.406].

Ҳодисаи мазкур дар «Шоҳнома» ба тафсир ва ҷузъиёти он чун ба расми фиристода ба Ҳинд ба дарбори Шангул рафтани, суҳбату вохӯриҳо бо шоҳи Ҳинд, нишон додани қаҳрамоноҳи мисли куштани карг ва аждаҳо, бо духтари Шангул ба Эрон баргаштани ва ниҳоят ба номаву фиристода хостани сурудгӯи Ҳинд оварда шудааст, ки Фирдавсӣ он ҳамаро бар асоси равоятҳои манзум кардааст, ки намое аз равобитӣ фарҳангию хунарӣ дар замони Сосониён, хосса яке аз шахриёронӣ номоварони ин хонадон Баҳроми Гӯр (ҳукмр. 420-438м) мебошад (Шоҳнома, Душанбе, 1989, саҳ. 582-640; Шоҳнома, Техрон, 374-407). Низомии Ганҷавӣ (1182-1209)- дostonсарои номдори адаби форсии тоҷикӣ низ аз ин ҳодисаи фарҳангию хунарӣ сарфи назар карда натавонистааст, вале бо фарқ дар теъдоди сурудгӯи Ҳиндинаҷод мегӯяд:

Шаш ҳазор устоди дастонсоз,
Мутрибу пайкӯбу дастандоз,
Гирд кард аз саводи ҳар шаҳре,
Дод ҳар букъаро аз он баҳр,
То ба ҳар ҷо, ки рахткаш бошанд,
Халқро хуш кунанду ху(в)аш бошанд [1, с.101; 2, с. 9, 48-50].

Ин далелҳо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки таъсири нуфузи мусиқии Ҳиндӣ ба мусиқии халқҳои эронӣ ва, баръакс, аз таваҷҷуҳи зиёди фармонравоёне чун Баҳроми Гӯри Сосонӣ, ки бино бар равоятҳои муаррихон худ аз шефтагонӣ айшу ишрат, базму шикор буд ва алоқаи фаровон ба ромишгарону муғанниён дошта, онҳоро мавриди ситоишу бахшиши хос қарор медод, вобаста будааст. Бино бар таҳқиқи эроншиноси маъруф Артур Кристенсен, дар ҳамин замон буд, ки «мусиқии Ҳиндӣ ба Эрон роҳ пайдо кард» [3, с.21]. Унсурҳои юнонӣ, ки дар мусиқии эронӣ пештар мавҷуд буданд, дар ин давра бо нағмаҳои воридшудаи Ҳиндӣ омезиш пайдо карда, дар танаввуъ ва ғанови мусиқии эронӣ афзудаанд. Ҳамин ҳофизони даврагарду сурудгӯёнро, ки дар матни «Шоҳнома» «луриён» ва дар «Минҳоч-ус-сироч» «лулиён» омадааст, мардуми тоҷик «лулӣ» ном мебаранд, ки бар асоси як байти ғазали Ҳофизӣ Шерозӣ (1325-1389) дар асри XIV ҳам бо ҳамин вазифаву амали хеш «хуш доштан»-у «хуш кардан»-и мардум иштиҳор доштаанд:

Фигон, к-ин лулиёни шӯхи ширинкори шаҳрошӯб
Чунон бурданд сабр аз дил, ки туркон хони яғморо [14, с.43].

Дар таърихнигорӣ аврупоӣ ҳодисаи паҳн шудани ва муҳочирати қавми ҷӯғиёну лулиён ба кишварҳои Аврупо аз ватани маълуфашон аз пайомадҳои ҳучуми Темури Ланг ба Ҳиндустон дониста мешавад [4, с.866-867]. Қавми мазкур дар охири садаи XIV ва аввали асри XV дар Юнон пайдо шуданд, ки аҳолии маҳаллӣ онҳоро аз Миср пиндошта, ба эшон «гипсис» муроҷиат мекарданд. Дар Олмон онҳоро хунгарӣён (венгерҳо) ва тотор меномиданд. Дар Эрон ба онҳо «кӯлӣ» мегӯянд, ки муҳаффафи «Кобулӣ» мебошад. Дар Осиёи Миёна онҳоро «ҷӯғӣ» ва «лулӣ» меноманд, ки дар маъхазҳои пеш аз зуҳури Темур омадаанд ва ба яқин аз замони Сосониҳо дар ин минтақаҳо ҳузур доштаанд ва аз адабиёту таърих маълум аст, ки қатлиомҳои Темуру Чингиз дар Осиёи Миёна беш аз Ҳиндустон будааст.

Таъсири нуфузи унсури эронӣ дар санъати меъморӣ қаламрави паҳновари Сурия ва Шимоли Ҳинд, баҳусус дар сабки хунарӣ Қандаҳор равшан намудор буда, ин омезиши хунарӣ дар шамоилнигошти (чехранигорӣ) аз тарафи муҳаққиқон «мактаби

эронӣ-буддой» номида шудааст [13, с.23]. Таъсири равшани суннатҳои хунарии эронӣ дар наққошиҳои ғори Ачанто ба мушоҳида мерасад, ки муҳаққиқон муътақиданд, ки «ҳаҷҷорӣи ғори Ачанто тасовири марбут ба пазирии Пулоксини дувум – подшоҳи Ҳинд аз сафирони Хусрави Анӯшервон аст» [Durdess J. The Buddhist cave temple and their inscriptionst, India Mumbai: 1879, 22 ба нақл аз 16, с.159]. Дар пайкараи яке аз саҳнаҳои ғори мазкур ҳолати соғаррезӣ дар сақфи вихара (маъбад) ҳаҷҷорӣ шудааст, ки пӯшок ва мухтавои он (чому суроҳӣ) комилан эронӣ буда, ҳатто кулоҳи намадӣ, перохани остинкӯтоҳи мардона, перохани дарози занона ва хатҳои барҷастаи хошияи пӯшоки ин тасвирҳо дар хунари Ҳинди бостон собика надоштааст. Ин саҳнаҳо далели табодули хунарии Эрони Сосонӣ ва Ҳинд аст, ки дар давраи Хусрави Анӯшервон ҳатто бо эъзоми сафирони хеш ба дарбори подшоҳони Дакан аз силсилаи Чолукия (566-707 мелодӣ) ин равобит ранги расмият касб кардааст. Фанни наққошӣ дар Ҳинд маҳз тавассути Сосониён ривож ва шукуфои ёфта, таъсири мусбате аз худ гузоштааст.

Бино бар таҳқиқоти дар ин самт анҷомёфта, ҳиндуҳо хунари наққоширо аз эронӣ омӯхтаанд. Ин таъсир ва нуфузи пурранг дар наққошии замони Кӯшонӣ ва даврони Гуптаҳо ба мушоҳида мерасад [2, с.275]. Ин нуфуз дар шимол ва ҷануби Ҳинд маҳсустар аст. Ҳамчунин, бо густариши мазҳаби буддой бар шарқи Эрон ва таъсири тасаллоти он бар оини расмӣ зардуштӣ, хунари санъати буддой дар ин қисматҳои Эрони Сосонӣ нақши қорагаре доштааст. Масалан, маъбади машҳури Балх дар асл бо тарҳу сохтмони хеш як парастигӯҳи буддой буд, ки танҳо дар охири аҳди Сосонӣ ба оташкада табдил гардид ва он ҳам бидуни тағйир дар сохтори сохтмон ва нобуд кардани масъулини будоии ин маркази бонуфузи мазҳабӣ ба як роҳи мусолимадомез ба миён меояд, ки камназир аст. Хеле аз унсурҳои хунари ҳиндиро дар давраи Сосонӣ метавон пайдо намуд, масалан, тасвири аждаҳои товусшакл, хурӯс бо гулҳои морпеч асли ҳиндӣ доранд [8, с.161]. Наққошии товусҳои ҳиндӣ, тарҳҳои барҷастаи морпеч, хурӯсҳо, аждаҳо «биноҳои замони Сосониёнро зинат бахшидаанд» [11, с.9-10]. Ҳамин таъсири наққоширо дар сиккаҳои ёфтшудаи сулолаи Гуптаҳо ҳам метавон мушоҳида кард, ки дар бархе аз онҳо, ки ба қарнҳои ҳафтум то дувоздахуми мелодӣ мансуб мебошанд, пӯшоки рочағони Ҳинд монанди пӯшоки ашрофони ашқонӣ ва сосонӣ дида мешавад ва дар вазну иёр ҳам дар пайравии маскуоти сосонӣ сохта шудаанд [15, с.39].

Шамшерӣи ҳиндӣ ё теги ҳиндӣ аз маъмултарин образҳои шеърӣ форсии тоҷикӣ дар нахустин намунаҳои шеър ба ин забон дида мешавад, ки аз ривочи ин хунари дар он давра гувоҳӣ медиҳад.

«Теги ҳиндӣ» – таркибе васфӣ, теги ҳиндувӣ, теге, ки дар Ҳинд сохта бошанд ва бад-ин маънӣ пӯлоди ҳиндӣ низ истеъмол кунанд (Онандроҷ):

Талаб кардаш ба хилват шоҳзода,
Забон чун теги ҳиндӣ баркушода [9, с.77]
ва ҳамин мафҳумро муарраб сохтаанд - «теги муҳаннад»
Забонат аз сухани адлу чуд ҳолӣ нест,
Бале, зи теги муҳаннад гуҳар чудо набувад. Ҷамолиддини Салмон. [5,
зайли таркибҳои «теги ҳиндӣ» ва «теги муҳаннад»].

Дар «Шоҳнома» аз номи олоти ҳарбу ҷанги забони ҳиндӣ сухан рафтааст, ки маълум мешавад, дар он замон ин истилоҳот роиҷ буда, барои ҳамзамонони Фирдавсӣ вожағони размиӣ ҳиндӣ ҳам бегонагӣ надоштааст:

Зи созу зи гурдони ҳар ду гурӯҳ,
Замин ҳамчун дарё буду гард кӯҳ.

Зи хафтону аз ханчари ҳиндувон,
 Зи ханчар ҳамези баргустувон.
 Дурӯя сипах баркашиданд саф,
 Зи қаҳр ҳамин ёфт хуршед таф.
 Зи бас нолаву бӯки ҳиндидарой
 Ҳаме кӯхро дил баромад зи чой.

Дар чойи дигар аз пахлавонони ҳинду ва аз буму бари хушу ҳуби ин сарзамин ва ҳавову гулу меваҳои он ёд мекунад:

Шигифтӣ бад-ин сон беандоза буд,
 Агар мева, гар навгули тоза буд.
 Шуда хирадил паҳлвони замин,
 Ҳамехонд бар буми Ҳинд офарин.
 Ҳамегуфт, ҳар чизи гетифазой,
 Бад-ин ҳиндувон дод гӯйи Худой.
 На чандин шигифт аст чойи дигар,
 На з-ин сон ҳавои хуши буму бар [1, с.5-6].

Дар ин ҷо бояд гуфт, ки баррасӣ ва таҳлилу таҳқиқи мавзуи равобити адабӣ, илмӣ ва фарҳангии замони Сосониён (224-651м) бидуни сайри таърихӣ нотамои хоҳад буд.

Адабиёт

1. Аъзамӣ, Шуъайб. Равобити қадимии Ҳинду Эрон ва забону адабиёти форсӣ [Матн] / Шуъайб, Аъзамӣ // Баргузидаи мақолати ироашуда ба нахустин Ҳамоиши равобити фарҳангии Эрон Ҳинд. – Мумбай – Ҳиндустон, 1380. – 310 с.
2. Иршод, Фарҳанг. Муҳочироти таърихии эронӣ ба Ҳинд. Чопи аввал [Матн] / Фарҳанг Иршод. – Техрон: Мутолиот ва таҳқиқоти фарҳангӣ, 1385. – 275 с.
3. Кристенсен, Артур. Эрон дар замони Сосониён. Тарҷумаи Рашиди Ёсамӣ [Матн] / Артур Кристенсен. – Техрон: Садои муосир, 1385. – 544 с.
4. Куллиёти таърих. Дурнамое аз таърихи зиндагӣ ва одамӣ аз оғоз то соли 1960 мелодӣ [Матн] / Ҷорҷ Вулз Ҳерберт; бо таҷдиди назари Раймонд Постагет; тарҷумаи Масъуди Раҷабниё. – Техрон: Сурӯшон, 1366. – Ҷилди дувум. – 880 с.
5. Луғатномаи Деххудо, зайли таркибҳои «теғи ҳиндӣ» ва «теғи муҳаннад [Матн]. – Техрон, 1373 Ҷ. 17.
6. Маҷмал-ут-таворих ва-л-қисас [Матн]. – Техрон: Кулолаи Ховар, 1318. – 378 с.
7. Минҳоч Сирочи Ҷузҷонӣ. Табақоти Носирӣ [Матн] / Сирочи Ҷузҷонӣ, Минҳоч. – Кобул: Бунёди фарҳангии ҷаҳондорони ғурӣ, 1391. – 649 с.
8. Муҳаммадӣ, Ҳ. Равобити фарҳангии Эрон Ҳинд дар асри Сосониён [Матн] // Муҳаммадӣ, Ҳ. Ҷусторҳои таърихӣ / Паҷуҳишгоҳи улуми инсонӣ ва мутолиоти фарҳангӣ. Соли ҳаштум, шумораи аввал, баҳору тобистони 1396. – С.157-174.
9. Низомии Ганҷавӣ. Ҳамса [Матн]. – Душанбе: Адиб, 2012. – С. 316 с.
10. Мирхонд, Муҳаммад ибни Ховандшоҳ. Равзат-ус-сафо [Матн] / Муҳаммад ибни Ховандшоҳ Мирхонд / тасҳеҳи Ҷамшеди Каёнфар. – Техрон: Асотир, 1385. – Ҷ.2. – Чопи дувум. – 538 с.

11. Торо, Чанд. Равобити Ҳинду Эрон [Матн] // Баёз: маҷаллаи тадқиқоти форсӣ. Соли нуҳум, шумораи аввал, Анҷумани форсӣ / Чанд Торо. – Дехли, 1989. – №1. – С. 9-10.
12. Фирдавсӣ, А. Шохнома [Матн] / Абдулқосим Фирдавсӣ. Матни интиқодӣ; таҳти назари Э. Е. Бертелс. – Техрон: Корвон, 1387. – Ҷилди ҳафтум. – 414 с.
13. Ҳолойд Модлин ва Ҳерман Гутс. Хунари ҳинду эронӣ, ҳинду исломӣ. Тарҷумаи Яъқуби Ожанд [Матн] / Модлин Ҳолойд. – Техрон: Мавло, 1384. – 164 с.
14. Шерозӣ, Ҳ. Девон: Ахтарони адаб [Матн] / Ҳофизи Шерозӣ; таҳияи матн аз Шарифмурод Исрофилниё. – Душанбе: Адиб, 2015. – Ҷилди 29. – 480 с.
15. Яктой, М. Нуфузи фарҳангу тамаддуни Эрон ва Исломи дар сарзамини Ҳинду Покистон [Матн] / Маҷид Яктой. – Техрон 1353. – 163 с.
16. Durdess J. The Buddhist cave temple and their inscriptionst. / J. Durdess. – India Mumbai, 1879. – p.22.

ЭРОНУ ҲИНД ДАР ЗАМОНИ СОСОНИЁН

Замони ҳукумати Сосониён (224-651) аз дурахшонтарин давраҳои равобит адабии ду кишвари ҳамсоя ва ҳамнаҷод дар сарнавишти ин мардумон мебошад. Ин равобит дар заминаи хунар, адабиёт, мазаб ва илму маърифат беш аз ҳар заминаи дигар шуқуфоб ва рушд пайдо карда буд, ки натиҷаҳо ва осори он то имрӯз расидааст. Муҳимтарин далели равобит ин давра дар заминаҳои ёдшуда ба замони ҳукумати подшоҳи панҷуми Сосонӣ Баҳроми Гӯр (420- 438м) рост меояд, ки дар сарчашмаҳо батафсил аз он зикр шудааст. Таъсиру нуфузи мусиқии ҳиндӣ ба эронӣ ва унсури эронӣ дар санъати меъморӣ шимолӣ Ҳинд баҳусус дар сабки хунарии Қандаҳор, равшан намудор буда, ин омезиши хунари дар чехранигорӣ аз тарафи муҳаққиқон «мактаби эронӣ-буддой» ном гирифтааст. Бо густариши оини буддой бар шарки Эрон ва таъсиру тасаллоти он бар оини расмии зардуштӣ, хунару санъати буддой дар ин қисматҳои Эрони Сосонӣ нақши коргаре доштааст. Масалан, маъбади машҳури Балх дар асл бо тарҳу сохтмони хеш як парастигӯҳи буддой буд, ки танҳо дар охири аҳди Сосониҳо ба оташкада табдил гардид. Вожаҳои хиндиасл, мафҳумҳои хиндӣ дар дарозии таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ бозмонда аз замони равобит густарда ва пуррангу пурчилои замони Сосониҳо мебошанд.

Калидвожаҳо: равобит адабӣ, Сосониён, Ҳинд, шибҳи қора, наққошӣ, сиккашиносӣ, хунари мусиқӣ, санъати меъморӣ, вожаҳои хиндӣ.

ИРАН И ИНДИЯ ВО ВРЕМЕНА САСАНИДОВ

Период правления Сасанидов (224-651) – один из самых ярких периодов в литературных отношениях двух соседних стран и судьбах их народов. Эти отношения процветали и развивались в областях искусства, литературы, религии, науки и образования, их результаты и отпечатки дошли до наших дней. Наиболее важные свидетельства о связях этого периода в вышеназванных областях относятся к периоду правления пятого Сасанидского царя Бахрома Гура (420-438м), о чём подробно упоминается в источниках. Влияние индийской музыки на музыку иранских народов и иранских элементов в архитектуре Северной Индии особенно очевидно в кандагарском стиле живописи, и это сочетание выражений лиц было названо учеными как «ирано-

буддийская школа». С распространением буддизма в восточном Иране и его влиянием на официальную зороастрийскую религию буддийское искусство сыграло важную роль в этих частях Сасанидского Ирана. Например, знаменитый храм Балха изначально был буддийским храмом, который затем в конце эпохи Сасанидов был превращен в храм огнепоклонников (оташкада). Проникновение слов индийского происхождения, индийских понятий в таджикскую персидскую литературу восходит ко времени обширных и полноценных отношений Сасанидов с Индией.

Ключевые слова: литературные отношения, Сасаниды, индийцы, субконтинент, живопись, чеканка, музыка, архитектура, индийские слова.

IRAN AND INDIA IN THE TIME OF THE SASSANIDS

The period of Sassanid rule (224-651) is one of the brightest periods in the literary relations of the two neighboring countries and the fate of these peoples. These relations flourished and developed in the fields of art, literature, religion, science and education, and their results and consequences have reached up to present days. The most important evidence of the connections of this period in the above-mentioned areas refers to the period of the reign of the fifth Sasanian king Bahrom Gur (420-438m), which is mentioned in detail in the sources. The influence of Indian music on the music of Iranian peoples and Iranian elements in the architecture of Northern India is especially evident in the Kandahar style of painting, and this combination of facial expressions has been called by scholars as the "Iranian-Buddhist school". With the spread of Buddhism in eastern Iran and its influence on the official Zoroastrian religion, Buddhist art played an important role in these parts of Sasanian Iran. For example, the famous Balkh Temple was originally a Buddhist temple, which was then turned into a temple of fire worshippers (otashkada) at the end of the Sassanid era. The penetration of words of Indian origin, Indian concepts into Tajik-Persian literature dates back to the time of the extensive and full-fledged relations of the Sassanid's with India.

Key words: literary relations, Sassanid, India, black magic, painting, coinage, music, architecture, Indian words.

Маълумот дар бораи муаллиф: Манонзода Абубакр Манон – номзади илмҳои филологӣ, сардори Медиатекаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистони МД «Китобхонаи миллӣ»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишонӣ: 734024, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 21. Тел.: +992 918-84-09-90. E-mail: abubak11@mail.ru

Сведения об авторе: Манонзода Абубакр Манон – кандидат филологических наук, заведующий Медиатекой Президента Республики Таджикистан ГУ «Национальная библиотека» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Адрес: 734024, г. Душанбе, проспект Рудаки, 21. Тел.: +992 918-84-09-90. E-mail: abubak11@mail.ru

Information about the author: Manonzoda Abubakr Manon – Candidate of Philological Sciences, Head of the Media Library of the President of the Republic of Tajikistan, State Institution "National Library" of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan. Address: 734024, Dushanbe, Rudaki Avenue, 21. Tel.: +992 918-84-09-90. E-mail: abubak11@mail.ru

**ТАНҚИД ВА КИТОБИЁТ
КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ
CRITICISM AND BIBLIOGRAPHY**

ТДУ 016:8точик1+891.550+008+01+011/016+02

**БАЪЗЕ МУЛОҲИЗАҲО ОИД БА
«КИТОБНОМАИ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ»**

**Раҳматов Баҳром,
Ҳомидова Шамсия**

Муассисаи давлатии «Маркази илмии Камоли Хучандӣ»

Хоҷа Камоли Хучандӣ аз шоирони бузургест, ки бо таъби баланду ашъори марғубаш зиёда аз 700 сол инҷониб қалби оламиёро тасхир намудааст. Шухрати Камоли Хучандӣ ба василаи ашъори дилошӯби ӯ, инчунин бо тавсифу тазкири осори адабиётшиносии асрҳои миёна ва кутуби таҳқиқотии олимони суханшиносии муосир равшан намудор мегардад.

Маҳз бузургии Шайх Камол дар мазмун ва муҳтавои ашъораш буд, ки даҳҳо муҳаққиқон бо як ҷаҳон муҳаббату ихлос зиндагӣ ва фаъолияти ӯро мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор додаанд, Пажӯҳишҳои анҷомёфта ҳар яке дар зоти худ нодир буда, дар дарки нозукиву ҷаззобияти ашъори шоир саҳми бағоят калон доранд. Чун мавзуи мавриди назари мо баррасии хусусият ва сохтори китобномаи шоир аст, бинобар ин мегузарем ба асли мавзӯ.

Дар мавриди китобшиносии Камоли Хучандӣ бояд қайд намоем, ки таълифи он пас аз солҳои навадум оғоз ёфта, нахустин нафаре, ки дар ҷамъоварии китобшиносии нусхаҳои хаттӣ ва сарчашмаҳои марбут ба ҳаёт ва фаъолияти Камоли Хучандӣ даст ёфтааст, Нохид Ҳабиби Озод – китобдори Китобхонаи миллии Эрон (воқеъ дар шаҳри Техрон) мебошад. Китобшиносии мазкур китобномаашро «Китобшиносии нусхаҳои хаттии Камолуддин Масъуди Хучандӣ дар китобхонаҳои Эрон ва дигар кишварҳо» унвон дода буд, ки он баъдан аз ҷониби Эҳсонҷон Оқилов ва Нодирҷон Солиҷонов (Хучанд, 1996. – 76 с.) ба ҳуруфи кириллӣ таҳия гардидааст. Китобнома аз асноди номатбуи Нохид Ҳабиби Озод, ки дар Китобхонаи миллии Эрон маҳфузанд, иборат буда, муҳимтарин нусхаҳои девони шоир, аз ҷумла 41 девони хаттӣ [11, с.15-39; 11, с.58-63], 8 ҷунг, 5 тазкира – «Тазкираи Исҳоқбек», «Харобот», «Латоиф-ул-хаёл», «Тазкират-уш-шуаро»-и Иброҳим ибни Муҳаммади Сифохонӣ ва «Тазкират-уш-шуаро»-и маҷхулумуаллиф, 6 маҷмуа, 4 маҷмуаи давонин, 1 сафинаи назму наср, 1 мунтахаб-ул-ашъоре, ки дар он намунаҳои ашъори Камоли Хучандӣ зикр шудааст [11, с.40-61], дар бар мегирад. Ҳамчунин, муаллиф аз «Куллиёти Аттор», ки дар китобхонаи Маҷлиси Шурайи Исломи, таҳти № 24616 [11, с.50] ва «Девон»-и Аҳмади Ҷом, ки дар ҳамин китобхона, таҳти № 5387 ниғаҳдорӣ мешавад [11, с.51] ва дар ҳошияи он абёт ё девони Камоли Хучандӣ навишта шудаанд, иттилоъ додааст.

Нохиди Озод дар фароварди китоб аз 17 нусхаи нафиси девони Камоли Хучандӣ, ки дастраси ӯ набудааст, хабар дода, онҳоро ба таври зайл муаррифӣ мекунад: «Ҷихати иттилои муҳаққиқини муҳтарам теъдоде аз нусахи нафиси девони Камолро, ки дар кишварҳои мухталиф мавҷуд аст ва ин ҷониб дастрасӣ ба он надоштам, ба таври хулоса бармешуморам» [11, с.63]. Сипас, нусхаҳои китобхонаҳои Бодлеан, Тўпкописарой, Кембриҷ, Музейи Бритониё, Панҷоб, Бангол-Осиё ва Манчестер-Ситиро номбар мекунад. Нохиди Озод бо ин нукта ишора ба он мекунад, ки кори анҷомдодаи ӯ, ҳарчанд ба сурати фарох аст, вале комил нест. Ин нукта дар муқаддимаи мухтасари китоб низ ишора ёфта, ӯ

қайд менамояд, ки: «...ва шояд агар фурсате боқӣ бувад, дар оянда низ чустучӯ барои такмили ин феҳраст идома ёбад» [11, с.15].

Ҳамин тавр, «Китобшиносии нусхаҳои хаттии Камолиддин Масъуди Хучандӣ дар китобхонаҳои Эрон ва дигар кишварҳо» нахустин кӯшиши ҷамъоварии нусхаҳои хаттии девони шоири хучандӣ буда, маҳз ҳамин нигошта сарчашма ба чанд қорҳои баъдӣ гардидааст. Аз ҷумла, дар қори танзимгарони китоби «Муқаддимаи камолшиносӣ» [7, с.481-486] ва дар таҳияи шакли мукаммали «Китобномаи Камоли Хучандӣ» (2020) ҳамчун сарчашма мавриди истифода қарор гирифтааст.

Таҳқиқоти дигаре, ки дар мавриди китобшиносии Камоли Хучандӣ анҷом ёфтааст, ин пажӯҳиши Сайид Ормон Ҳусайнии Обборикӣ мебошад, ки таҳти унвони «Китобшиносии Камоли Хучандӣ» дар маҷаллаи «Оинаи пажӯҳиш» (№155, соли 1394, моҳи Озару Дай. – С.93-99) нашр гардидааст.

Ормон Ҳусайнӣ китобномаи шоирро, бо дастабандӣ ба се бахш – мақолот, китобҳо ва поённомаҳо таҳия намудааст, ки асосан дар Ҷумҳурии Ислонии Эрон ба сурати таълиф даромадаву нашр шудаанд. Пеш аз сабти мақолаҳо муаллиф аз сарчашмаҳои қори худ, ки асосан аз сомонаҳои иттилоотӣ иборат аст, хабар додааст [10, с.94]. Дар бахши «Мақолаҳо» Ормон Ҳусайнӣ роҷеъ ба 71 мақола иттилоъ медиҳад, ки бархе дар «Китобшиносии муқаддамотии Камоли Хучандӣ»-и китоби «Муқаддимаи камолшиносӣ» дида намешавад [7, с.489-500]. Аз ҷумла, мақолаҳои Нохид Ҳабиби Озод, Додочон Обидов, Алиризо Шоназарӣ, Алиасғари Шеърдӯст, Муҳаммади Фараҳпур ва дигарон. Аз ин рӯ, арзиши ин матолибро метавон барои такмили китобшиносии Камоли Хучандӣ назаррас баҳо дод. Вале бояд қайд намоем, ки «Китобномаи Камоли Хучандӣ» мақолотеро фаро мегирад, ки танҳо дар пажӯҳишҳои анҷомдодаи муҳаққиқони як кишвар ба нашр расидаанд, ки он ҳам фарогири кулли матолиб нест.

Қисмати китобҳо, асосан нашрҳои девони шоирро, ки дар Ҷумҳурии Ислонии Эрон сурат гирифтаанд, фаро гирифта бошад ҳам, дар он бори аввал китоби «Камоли Хучандӣ – шоире, ки аз нав бояд шинохт»-и Ҷавод Сиддиқӣ ва гурӯҳи донишварони Табрз муаррифӣ мешавад [10, с.97].

Қисмати поённомаҳо фарогири 23 поённомаи қоршиноси аршад (магистрӣ) мебошад. Ҳамин тавр, «Китобномаи Камоли Хучандӣ»-ро қадами нахустини ҷамъоварии мақолот ва қорҳои илмӣ марбут ба Камоли Хучандӣ дар кишварҳои ҳамсоя қаламдод қардан мумкин аст.

«Муқаддимаи камолшиносӣ» таҳқиқоти дигарест, ки бахше аз он ба китобшиносии Камоли Хучандӣ бахшида шуда, роҷеъ ба сарчашмаҳои муҳимми шинохти рӯзгору осори шоир маълумот медиҳад. Китоби мазкур дар амри таҳқиқоти камолшиносӣ таҳия гардида, бо кӯшиши қормандони Муассисаи давлатии «Маркази илмӣ Камоли Хучандӣ» – Баҳром Раҳматов ва Иззатбек Шехимов [7] фароҳам омадааст. Лозим ба ёдоварист, ки маҷмуа бо фарогирии муҳимтарин аснод, маълумот ва пажӯҳише дар шинохти Камоли Хучандӣ ва ашъори ӯ заминае барои таълифи «Номномаи «Донишномаи Камоли Хучандӣ» [8] ва чанд китобҳои арзишманд – «Силсилаи китобҳои камолшиносӣ» дар ҷаҳор ҷилд [1; 2; 3; 6] ва монанди ин гардидааст.

Китоби «Муқаддимаи камолшиносӣ» аз се бахш иборат буда, дар бахши сеюм – «Китобшиносии муқаддамотии Камоли Хучандӣ» 128 нусхаҳои хаттӣ (аз он 122 нусхаи хаттии девон, 5 куллиёт ва 1 намунаи ашъор), 21 нашри ашъори Камоли Хучандӣ дар кишварҳои Тоҷикистону Эрон, 8 номгӯӣ ашъоре, ки ба забонҳои дигар дар нашриётҳои Русияву Олмон ва Ёзбекистону Покистон нашр шудаанд, ҷой дода шудааст. Ҳамчунин, дар қисмати дуюм, ки «Осори илмӣ» номгузорӣ шуда, аз ду зерфасл иборат аст, 20 китобу маҷмуаҳо ва 227 мақолаҳои ба забонҳои гуногун нашршуда ҷой дода шудаанд.

Хушбахтона, соли 2020 шакли мукаммали «Китобномаи Камоли Хучандӣ» дар арафаи 700-умин солгарди Шайх Камоли Хучандӣ, ки бо ташаббуси Пешвои миллат,

мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва дар заминаи қарори Конфронси генералии ЮНЕСКО таҷлил гардида буд, таҳия ва нашр гардид.

«Китобномаи Камоли Хучандӣ» чилди сеюми «Силсилаи китобҳои камолшиносӣ» буда, дар асоси маводи солномаҳои матбуот, феҳрасти китобхонаҳо ва дигар маъхазҳо омода гардидааст [6]. Китобнома ба хоҳири арҷгузорӣ ва бузургдошти хизматҳои китобшиносу китобноманависи шинохта, номзади илмҳои филологӣ, Аҷлоҷии фарҳанг ва матбуоти Тоҷикистон, китобшиноси маъруф – Абдуллоҷон Юнусов (1937-2015), ки зимни таҳияи китобномаҳои дигар ба гирдоварии феҳристи мақолаву осори адабиву илмии марбут ба Камоли Хучандӣ низ тавачҷуҳ зоҳир карда буд, бахшида шудааст.

Китобнома аз ҷаҳор бахш иборат буда, маҷмуан 1529 сарчашмаи зиндагӣ ва фаъолияти Камоли Хучандиро, ки дар сол ва кишварҳои гуногун интишор гардидаанд, дар бар мегирад:

1. «Камоли Хучандӣ дар сарчашмаҳо» (Аз асри XIV то XX). Бахши нахустини «Китобномаи Камоли Хучандӣ» буда, таҳиягарон роҷеъ ба 316 сарчашмаи зиндагӣ ва фаъолияти шоир маълумот додаанд [6, с.22-130], ки дар онҳо номи Шайх Камоли Хучандӣ ё зикри ашъораш рафтааст. Аз ин 316 сарчашма 6 сарчашма ба асри XIV, 57 сарчашма ба асри XV, 34 сарчашма ба асри XVI, 31 сарчашма ба асри XVII, 25 сарчашма ба асри XVIII, 38 сарчашма ба асри XIX ва 125 сарчашмаи соли таълифшон номаълум тааллуқ доранд. Бояд қайд намоем, ки дар ин бахш санадҳо, нусхаҳои хаттии девон, маҷмуаҳо: маҷмуаи ашъор ва маҷмуаи давовин, тазкираҳо, осори таърихиву илмӣ, ҷунгу баёзҳо ҳамчун сарчашма мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Тибқи таҳлили омӯри муайян гардид, ки қисми зиёди сарчашмаҳо (агар сарчашмаҳои соли таълифшон номаълум ва бахснокро ба назар нагирем) дар асри XV таълиф гардидаанд, зеро дар ин аср бо назардошти он ки авҷи нусханависӣ асту илми китобат дар марказҳои Озарбойҷони шарқӣ (Табрезу Шарвону Ганҷа) ва Хуросон (Хироту Балх) тараққӣ кардааст, 47 нусхаи девони Шайх Камоли Хучандӣ китобат гардидааст, ки нисбат ба ҳамаи давраҳои таърихӣ зиёд мебошад.

2. «Камоли Хучандӣ дар таҳқиқи ховаршиносон» (ба забонҳои хориҷӣ). Бахши дигари «Китобномаи Камоли Хучандӣ» буда, 140 таҳқиқот ва пажӯҳишҳоеро фаро мегирад, ки аз соли 1818 то соли 2019 дар кишварҳои гуногун ба забонҳои хориҷӣ ба таъб расидаанд [6, с.131-182]. Зимни омӯзиши ин бахш маълум гардид, ки 35 пажӯҳиш ва таҳқиқоти алоҳида ба забонҳои олмонӣ ва англисӣ таҳия гардидаанд, ки аз он 5-то дар кишвари Эрон аз ҷониби муҳаққиқони эронӣ тарҷума ва таҳия гардидаанд. Аз ҷумла, сарчашмаҳо, ки таҳти шумораи 340, 342, 373, 396, ва 419 аслан таҳқиқоти муҳаққиқони хориҷӣ – Ҳерман Эте (№ 342), Эдуард Браун (№ 342, 373), Луизон Леонард (№ 419) ва дигарон буда, бо эҳтимоми Ризозода Шафақ ва Алиасғари Ҳикмат ба забони форсӣ тарҷума ва таҳия гардидаанд.

Чунончи, барои возеҳтар шудани матлаб ба намунае, ки таҳти шумораи 340 дар китобнома зикр шудааст, рӯҷуъ мешавад: «Эте, Ҳерман. Таърихи адабиёти форсӣ [Матн] / Ҳерман Эте. Тарҷумаи Ризозода Шафақ, зери назари Эҳсон Ёршотир / Силсилаи «Маҷмуаи эроншиносӣ». – №3. – С. 188.».

Ҳамчунин, дар ин бахш номгӯи 104 таҳқиқот ҷой дода шудааст, ки ба забони русӣ дар кишварҳои гуногуни дунё нашр гардидаанд. Ин қисмат асосан пажӯҳишҳо дар бар мегирад, ки тарҷумаи намунаҳои шеъри Камоли Хучандӣ, таҳқиқоти муҳаққиқони рус роҷеъ ба таърихи адабиёти форсу тоҷик, маълумоти энциклопедияву феҳристиномаҳо буда, мақолоту тарҷумаҳои муҳаққиқони тоҷикро низ, ки бо забони русӣ дар нашриётҳои ватанӣ ва берун аз кишвар интишор гардидаанд, фаро мегирад. Ба монанди мақолоти Бадриддин Мақсудов «Певец любви и красоты» // Ватанпарвар. – 1996. – 5 сентябр, ё ин ки намунаи дигар аз Матлубаи Мирзоюнус «Чарующие напевы «соловья Худжанда» // Газели. – Худжанд: Раҳим Джалил, 1996. – С. 3-12 ва ғайраҳо.

Маврид ба зикр аст, ки дар ин бахш ду маҷмуаи алоҳида – «Армуғони аҳли дил»: Гузида ва тарҷумаи ғазалиёти Камоли Хучандӣ (бо чор забон: тоҷикӣ, англисӣ, русӣ ва форсӣ) ва маҷмуаи дигар – «Ишқи минуй» тарҷумаи ғазалҳои Камоли Хучандӣ ба забони олмонӣ ҷой дода шудааст [6, с.180].

3. «Камолшиносӣ дар мамолики Шарқ». Бахши сеюми «Китобномаи Камоли Хучандӣ» буда, пажӯҳишро дар бар мегирад, ки аз солҳои 1900-1910 то соли 2020, яъне таҳқиқоти давоми зиёда аз 120 сол анҷомёфта, ки ҷамъан 208 мавадро фаро мегирад, баррасӣ ёфтааст [6, с.183-266].

Бахши мазкур асосан пажӯҳишро дар бар мегирад, ки дар кишварҳои Ёзбекистон, Эрон, Туркия, Ҳиндустон, Покистон ва кишварҳои дигар бо забонҳои гуногун интишор гардидаанд. Қисми зиёди пажӯҳишҳои ин бахш мақолот буда, ҳамчунин китобҳои илмӣ низ ба назар мерасанд. Аз ин 208 таҳқиқоте, ки аз феҳристи китобномаи мавриди назар дарёфтем, 9 нашри девон ва 1 гузинаи ашъор мебошад, ки 2 адади он дар шаҳри Тошканд, 7 адад дар шаҳри Техрон ва 1 адад дар шаҳри Машҳад интишор гардидаанд.

4. «Камоли Хучандӣ» дар таҳқиқи олимони тоҷик» унвони бахши дигари китобнома буда, аз маълумоти тазкираи «Намунаи адабиёти тоҷик»-и устод Садриддин Айни, яъне аз соли 1926 оғоз ёфта, бо мақолаи Шодӣ Шарифов «Мақоми фарҳанги ашъори Камоли Хучандӣ» дар шинохти шеъри Камол», яъне соли 2020 ҷамъбаст мегардад. Ин бахш масъалаҳои таҳқиқи рӯзгор, осор, мусоҳибаҳо, номаву шеърҳо, нақди осори камолшиносон, тарҷумаи ашъори Камоли Хучандӣ, нашрҳои девон ва гулчини ғазалиёти шоир, маҷмуаи мақолот, маводи конференсияҳо, маҳфил ва нишастҳои адабӣ, ахбору гузоришҳо аз чорабиниҳои бахшида ба таҷлили ёдбуди шоир баргузоргардида ва монанди ин иборат буда, ҳамагӣ 862 таҳқиқоти анҷомдодаи олимони тоҷикро дар бар мегирад. Дар миёни муҳаққиқоне, ки дар ин бахш маҳсули эҷодии онҳо бештар буда, дар шинохт ва муаррифии зиндагинома, нусхаҳои девон, таҳия ва омода намудани девон ва мунтахаби ғазалиёти шоир, ҳамчунин дар муайянсозии мазмуну муҳтавои ашъори ноби Хоҷа Камол саҳми бештар гузоштаанд, адабиётшиносоне, чун С.Асадуллоев, А.Афсаҳзод, А.Насриддин, Б.Мақсудов, Ф.Насриддинов, Н.Нуров, Б.Раҳматов, С.Ҳақимова, О.Оқилов ва дигарон мебошанд. Бахши мазкур фарогири масъалаҳои гуногуни зиндагӣ ва фаъолияти шоир мебошад, ки онро мураттибон чунин дастабандӣ намудаанд:

1. Таҳқиқи рӯзгор. Дар ин зербахш, ки ба таҳқиқи замон, рӯзгор ва зиндагиномаи шоир бахшида шудааст, асосан пажӯҳишро дохил шудаанд, ки дар асоси маълумоти тазкираҳо, асарҳои таърихиву адабӣ, китобҳои дарсии таърихи адабиёт таълиф гардидаанд. Маводи тазкираҳо, чун «Тазкират-уш-шуаро»-и Давлатшоҳи Самарқандӣ, «Ҳафт иқлим»-и Амин Аҳмади Розӣ, «Нафаҳот-ул-унс» ва «Баҳористон»-и Абдурраҳмони Ҷомӣ, «Намунаи адабиёти тоҷик»-и Садриддин Айни, «Тоҷикон»-и Бобоҷон Ғафуров, «Таърихи адабиёт»-и Холиқ Мирзозода, «Таърихи адабиёт» таҳияи Илҳом Эшонқулов ва Умед Мақсудов ва китобҳои дигарро метавон ба ҳайси сарчашмаҳои донист, ки дар шинохти зиндагиномаи Камоли Хучандӣ саҳми бениҳоят калон доранд. Бояд зикр кард, ки дар ин зербахш китоби «Камол дар оинаи тазкираҳо», ки аз ҷомеътарин сарчашмаи шинохти зиндагии шоир ба ҳисоб рафта, дар хусуси 77 сарчашма баҳс мекунад, ҷо дода шудааст. Ҳамин тавр, ин қисмат 92 адад сарчашмаи шинохти рӯзгор ва зиндагии шоирро дар бар мегирад, ки ҳар яке дар зоти худ дорои маълумоти беназиру бебаҳо буда, дар шинохти рӯзгори шоир саҳми бориз доранд.

2. Таҳқиқи осор. Ҷӣ хеле ки аз сарчашмаҳо бармеояд, таҳқиқ ва шинохти осори Камоли Хучандӣ ҳанӯз замони зиндагии ӯ оғоз гардида, то ҳол идома дорад. Маҳфуз будани нусхаҳои девони Камоли Хучандӣ дар бузургтарин китобхонаҳои олам, аз ҷумла кишварҳои Ҳинду Покистон, Эрон, Туркия, Русия, Ёзбекистон, ҳазинаҳои бузурги нусхаҳои хаттии мамолики Аврупо, хоса шоҳигарии Вена ва рӯй овардани суҳанварону суҳаншиносони ихлосманди шеърро андешаи шоир далели соҳиби мартабаи баланд будани

шоир мебошад. Бинобар ин, дар ин зербахш наздик ба 400 номгӯй таҳқиқот ворид шудаанд, ки қисми зиёди онҳо мақолаҳо буда, ба қалами С.Асадуллоев, А.Насриддин, Б.Мақсудзода, Н.Нурзод, Б.Раҳматов ва дигарон мутааллиқ аст.

Ҳамчунин, дар ин бахш ба ҷуз мақолаҳои ҷудоғона, чанд маҷмуа – «Партаве аз ҷони пок», «Малики адаб», «Сехри мубин», «Каломи Камол», «Андалеби боғистони Хучанд», «Андалеби боғи маонӣ», «Маводи конференсияи байналмилалии «Камоли Хучандӣ: ташаккули адабиётшиносӣ ва равоити адабӣ» ва китоби «Мақтаби Камол» ҷой дорад, ки ҳар яке дорои мақолоти пурмухтаво роҷеъ ба осори Шайх Камоли Хучандӣ буда, дар шинохти мақсаду маром ва мазомину мухтавои ашъори шоир нақши бориз доранд.

3. Нашри осор. Қисми дигари бахши «Камоли Хучандӣ дар таҳқиқи олимони тоҷик» – нашри осори шоир буда, аз таърихи нашр ва таҳияи ашъори мунтахабу садбарги ғазал ва нашрҳои гуногуни девони шоир ва таркиби онҳо маълумот медиҳад. Ба ҷуз ин, нашри намунаҳои ашъори шоир, ки дар рӯзномаву маҷаллаҳо интишор гардидаанд, дар ин гурӯҳ ҷо дода шуда, дар умум зиёда аз 48 ададро дар бар мегиранд. Аз ин теъдод 7 нашри девон, 5 мунтахаби ашъор, 3 садбарги ғазал 2 нашри Фарҳанги ашъори Камоли Хучандӣ, тарҷумаҳои ғазалиёт ба забонҳои дигар бо номи «Армуғони аҳли дил» ва андарзҳои тарбиявии шоир бо номи «Иксири саодат» ва намунаҳои шеърҳои шоир дар рӯзномаҳо мебошад. Омӯзиши китобнома муайян намуд, ки аввалин нашри девони Камоли Хучандӣ ба соли 1958 рост меояд, ки бо тасҳеҳи Азизи Давлатободӣ дар Техрон нашр гардидааст. Аз муҳаққиқони тоҷик бошад, нахустин нафаре, ки дар нашри девони шоир даст ёфтаанд, ин Шарифҷон Ҳусейнзода, Назира Қаҳҳорова ва Саъдулло Асадуллоев мебошанд, ки солҳои 1983-1985 девони шоирро дар ду ҷилд омода ва таҳия намудаанд. Баъдан муҳаққиқони мазкур солҳои 1986-1987 дар ду муҷаллад девони интиқодии шоирро омода намудаанд, ки аз аввалин нашри интиқодии ашъори шоир ба ҳисоб меравад.

Маврид ба зикр аст, ки чун китобнома дар арафаи ҷашни 700-солагии Камоли Хучандӣ омода гардида буд, бинобар ин се нашри охири девони таҳиянамудаи олимони тоҷик – Бадриддин Мақсудзода, Фаҳриддин Насриддинов ва кормандони МД «Маркази илмии Камоли Хучандӣ» – Баҳром Раҳматов ва Оқилбой Оқилов, ки соли 2020 ҳамчун армуғони ҷашнӣ нашр гардида буданд, аз китобнома берун мондаанд. Аз ин се девон ду нашри охир девони интиқодиву илтиқодӣ буда, дар асоси сарчашмаву нусхаҳои зиёди хаттии девони шоир таҳия гардидаанд.

4. Таҳқиқи камолшиносон. Қисми дигари бахши мавриди назарро метавон таҳқиқи камолшиносон номид, зеро дар китобнома маводҳои ба назар мерасанд, ки дар онҳо қорҳои анҷомдодаи муҳаққиқони камолшинос зикр гардидааст. Дар ин қисмат зиёда аз 70 таҳқиқот ворид шудааст, ки онҳоро нақди камолшиносӣ гӯем ҳам хато намекунем. Ба монанди паҷуҳиши № 832, ки ба қалами Раҳим Тошматов мутааллиқ буда, дар хусуси нақши Садриддин Айни дар муаррифии Камоли Хучандӣ қисса мекунад, ки дар китобнома чунин зикр шудааст: «382. Тошматов, Р. Садриддин Айни – мухлис ва пайрави Камоли Хучандӣ [Матн]: Ба муносибати 675-солагии зодрӯзи Камоли Хучандӣ / Р.Тошматов // Ҳақиқати Ленинобод. – 1992. - 16 июн.» [6, с.354]. Ё ин ки мисоли дигар: «1235. Маҳзун, С. Ғариб кист в-он шаҳри кибриёӣ кучост? [Матн]: Дар бораи китоби «Малики адаб»-и А.Сайфуллоев / С.Маҳзун // Ҳақиқати Суғд. –2013. – 31 октябр.» [6, с.416] ва монанди инҳо.

Чи хеле ки дар бахши нашри осори Камоли Хучандӣ қайд гардид, пас аз таълифи китобнома (2020) баробари нашри девони шоир як қатор китобҳои дигар низ таҳия ва нашр гардидаанд. Аз ҷумла дар бахши таҳқиқи камолшиносон метавон маҷмуаи мақолоти Б.Мақсудзода – «Камолнома», Б.Раҳматов – «Бист мақола», Н.Нуров – «Лаъли Мевағул», У.Ғаффорова «Чанд сухан аз Камол»-ро ёд намуд, ки берун аз «Китобномаи Камоли Хучандӣ» мондаанд. Маҷмуи ин китобҳо ва маводи дигарро, ки дар шинохти рӯзгор, осор

ва накди ашъори Камоли Хучандӣ сахми назаррас доранд, метавон ҳамчун замимаи «Китобномаи Камоли Хучандӣ» дар ояндаи наздик таҳия намуд.

5. Нома ва шеърҳо. Мураттибон қисмати дигари бахши мавриди назарро «Нома ва шеърҳо» унвон додаанд, зеро дар ҷашнвораҳои Шайх Камоли Хучандӣ суҳанварони зиёде дар васфи ин шоири бузург шеърҳо гуфтаанд, ки ҳар яке дар шинохти мақоми шоир сахми бориз дошта, ҳамзамон аз маҳбубияту дилбастагии халқ нисбат ба ӯ дарак медиҳанд. Бояд қайд намоем, ки мураттибони китобнома дар таҳияи китоби мазкур кӯшиш намудаанд, тамоми сарчашмаву маълумоте, ки роҷеъ ба шахсияту осори шоир вобаста аст, дар китобнома сабт намоянд. Аз ҷумла, номаҳо, номаҳои бузургон дар атрофи шоир ва шеъри ӯ. Чунончи: «Дехотӣ, А. Мактубҳо ба номи устод С.Айнӣ (солҳои 1938-1953 [Матн]: Дар бораи Камоли Хучандӣ // Куллийет иборат аз 5 ҷилд / [тартибдиҳандагон Ф.Дехотӣ, К.Юсуфов ва Ҷ.Бақозода]...» [6, с.269]. Мисоли дигар: «№ 788. Номаи Б.Мақсудов ба А.Н. Болдирев [Матн]: Дар бораи Камоли Хучандӣ / Нусхаи асл аз бойгонии Б.Мақсудов» [6, с.349].

Қисмати шеърҳо бошад, баёнгири азамату бузургии шоир буда, бештари онҳо дар ҷашнвораҳои шоир (солҳои 1996, 2016, 2020) навишта шудаанд: «959 Қосим, Н. Дуои Камол [Матн]: шеър / Н.Қосим // Садои мардум. – 1996. – 25 сентябр.» [6, с.381]. Мисоли дигар: «1018. Раҳматзод А. Илҳом аз Хоча Камол [Матн]: шеър / А.Раҳматзод //Тирози ҷаҳон, 1996. – 28 июн.» [6, с.388].

Ҳамин тавр, қисмати мазкур фарогири шеърҳои номаҳо ва мусоҳибаҳои шоир буда, аз мақому мартабаи шоир ва эҳтироми аҳли адаб ба ӯ дарак медиҳад.

6. Адабиёти дигар. Дар ин қисмат асосан суҳанрониву гузоришҳо, маводи омодагӣ аз рафти ҷорабиниву маҳфилҳо, конференсияҳову нишастҳои адабӣ ва маводи китобҳои дарсиву намоишномаҳоро ҷой гирифтаанд, ки дар шинохти паҳлуҳои гуногуни рӯзгор ва осори шоир нақши калон доранд. Бинобар қисмати мазкур ҷанбаи умумӣ ва хусусияти оммавӣ доштан, ба он «Адабиёти дигар» унвон дода, дар китобномаи мавриди назар 171 адад маводи гуногун ворид шудааст. Чунончи: «№ 689. Камоли Хучандӣ [Матн] / Ш.Хусейнзода. Адабиёти тоҷик. Китоби дарсӣ барои синфи 8 . Нашри IV. – Душанбе: Маориф, 1982. – С. 220-234. (Бознашр) [6, с.273].

Чанд намунаи дигар: «916. Бобочониён, А. Эрон: Ҳафт рӯзи бебозгашт [Матн]: Ҷашнвораи Камол: Аз Хучанд ба Табрез / А.Бобочониён // Тирози ҷаҳон. – 1996. – 6, 13 декабр» [6, с.377].

«1015. Равшанзамир, М. Сафаратон ба хайр, ҳамдиёрон! [Матн]: Ба муносибати 675 солагии Хоча Камол сафари шоирону нависандагон ба шаҳри Техрон / М.Равшанзамир // Тирози ҷаҳон. – 1996. – 22 ноябр» [6, с.388].

«1016. Расми Камоли Хучандӣ [Матн] // Омӯзгор. – 1996. – 1 сентябр» [6, с.388].

Ба ҳамин монанд дар ин қисмат сарчашма ва адабиёти гуногун ворид шудааст, ки аз ҷониби афроди зиёе ва муҳаққиқони тоҷик дар солҳои гуногун таҳияву нашр гардидаанд.

Зимнан бояд таъкид гардад, ки баъзе маводи гуруҳбандишуда нисбӣ буда, мазмуну муҳтавои онҳо ба чанд қисмат мувофиқат мекунад. Бинобар ин, номгӯи таҳқиқоти дар китобнома воридшуда шартан ба гурӯҳҳо тақсим шудааст. Ҳамзамон, бояд ёдрас шуд, ки баъзе мақолаву пажӯҳиши дар феҳристбуда такроран зикр шудааст.

Ҳамин тавр, бахши ҷоруми «Китобномаи Камоли Хучандӣ» баёнгири таҳқиқоти пурбори муҳаққиқони тоҷик буда, дар шинохт ва муаррифии зиндагинома ва мероси адабӣ, мазмуну муҳтаво, воситаҳои тасвир ва хасоиси ашъори шоир нақши калон дорад.

Чун таълифи китобнома аз мураттибон заҳмати зиёд ва дониши баландро талаб менамояд, бинобар ин таҳиякунандагон дар тартибдиҳии китобнома хело заҳмат кашидаанд. Аз ҷумла, дар мавридҳои гуногун маълумоти феҳристнигорону китобшиносон, тазкиранигорону муаррихон ва камолшиносонро дақиқан омӯхта, саъй намудаанд, ки феҳристи осори Камоли Хучандиро оғозан аз замони шоир, яъне асри XIV то соли 2020

омода намоянд. Зимнан бояд қайд намоем, ки таҳиягарони «Китобномаи Камоли Хучандӣ» ҳангоми омода намудани китобнома кӯшидаанд, то андозае ҳам бошад, саҳву камбудихоӣ дар китобномаҳои пешини Камоли Хучандӣ ҷойдоштаро ислоҳ намоянд.

Чунончи, дар феҳриствораҳову китобномаҳо таҳиягарони онҳо бинобар дастрасӣ надоштан ба нусхаҳои хаттии девони ашъори шоир як нусхаи хаттиро ду бор мавриди муаррифӣ қарор додаанд ё ҳамчун ду нусхаи хаттӣ ба қайд гирифтани як нусхаи хаттӣ ва микрофилми он, ки дар ду китобхона ниғаҳдорӣ мешавад, дар ин китобнома то қадри имкон ислоҳ шудаанд [6].

Таҳиягарони китобнома кӯшиш намудаанд, ки масъалаи соли китобати нусхаҳои хаттӣ ва мансубияти онҳо ба ин ё он асрро, ки дар феҳриствораҳову китобшиносони пешин бебаҳс набудааст, то ҷое муайян намоянд [6, с.17].

Ҳамчунин, баъзе нусхаҳои хаттии девони ашъори шоир, ки бидуни соли китобат буда, тарқима надоштанд, таҳиягарон ин нусхаҳоро дар баҳши нусхаҳои хаттиё, ки соли китобат надоранд, ҷой додаанд [6, с.118-130].

Баробари ин, мундариҷаи чанде аз нусхаҳои хаттӣ, нашрҳои илмиву оммавии девон, мунтахаби ашъори Камоли Хучандӣ ва асарҳои илмӣ низ дар китобнома ҷой дода шудаанд, то муҳаққиқону алоқамандон аз муҳтавои онҳо низ бохабар шаванд.

Баробари муҳассаноти зикргардида дар китобномаи мавриди назар низ қисме аз камбудихоӣ зикргардида такрор шудаанд. Аз ҷумла, баъзе мақолоте, ки дар солҳои гуногун такроран нашр шудаанд, мурағибони китобнома ҳамчун таҳқиқоти ҷудогона бори дигар зикр намудаанд. Чунончи, мақолаи Бадриддин Мақсудзода, ки таҳти №772 таҳти унвони «Даврони азамати ҳунар: Мусиқӣ дар замони Камоли Хучандӣ» дар рӯзномаи «Адабиёт ва санъат» соли 1988 нашр гардида буд, дар феҳристи пажӯҳишхое, ки соли 1989 низ, бо каме тағйирот «Мусиқӣ дар аҳди Камоли Хучандӣ» таҳти № 784 ҷой дорад. Аслан бояд зикр шавад, ки калимаҳои «аҳд» ва «замон» ҳаммаъно буда, бо тағйири ин калимаҳо мазмуну муҳтавои номи мақола тамоман тағйир намепазирад. Ё ин ки мақолаи дигари ҳамин муҳаққиқ – «Камоли Хучандӣ ва Маозии Табрэзӣ», ки бори аввал соли 1989 нашр гардида буд, соли 2013 нахуст дар маҷмуаи мақолоти муаллиф – Бадриддин Мақсудзода ва Солеҳи Зарифзод – «Андалеби боғистони Хучанд» зикр гардида, дар китобнома таҳти № 1260 ва ҳамчунин, таҳти рақами 1262 ҳамчун мақолаи алоҳида такроран сабт шудааст [6, с.419]. Ҳол он ки дар пешгуфтори «Китобномаи Камоли Хучандӣ» қайд гардидааст, ки: «Ҳангоми гирдоварӣ ва сабти номгӯӣ мақолот мақолаҳое дучор омадаанд, ки ду ё се бор дар солҳо ва маҷаллаву маҷмуаҳои гуногун ба нашр расидаанд. Дар ҷобачогузорӣ ва сабти ҷунин мақолаҳо таҳиягарон соли аввали нашрро меъёр интиҳоб карда, солҳои минбаъдаи нашри мақоларо баъд аз ихтисораи «Ҳамчунин» – «ҲАМЧ.» овардаанд. Масалан, мақолаҳои аллома Садриддин Айнӣ, донишмандон Иосиф Брагинский, Абдусалом Дехотӣ ва дигар камолшиносон якҷанд бор нашр шудаанд [6, с.18].

Ба ҳамин монанд чанд мақолаи дигари ин муҳаққиқ ва адабиётшиносони дигар, ки дар замон ва макони гуногун нашр гардидаанд, такроран дар китобнома ҳамчун пажӯҳиши тоза сабт ёфтааст.

Ҳамин тавр, аз таҳқиқу баррасии «Китобномаи Камоли Хучандӣ» натиҷаҳои муайян ва хулосаҳои зерин ҳосил мегардад:

1. Шайх Камоли Хучандӣ бузургмардест, ки тайи ҳафтсад сол инҷониб миллати моро ба ҷаҳон муаррифӣ менамояд ва дарозии ҳафт қарн аст, ки барои миллати форсу тоҷик ифтихор меоварад. Ҳарчанд аз замони зиндагии ин шахсияти бузург ҳафт сада гузашт, аммо то ҳанӯз ва минбаъд низ бо ҳамин шукуҳу шаҳомат ва муҳаббату иродат нуфузу каломаш поён ва чашмаи зулоли маърифаташ фурӯ нахоҳад рафт.

2. Омӯзиш ва таҳқиқи «Китобномаи Камоли Хучандӣ» муқаррар месозад, ки дар кори ҷамъоварии он нахуст корманди Китобхонаи миллии Эрон – Ноҳид Ҳабиби Озод саъй намудааст, ки минбаъд он замима барои таълифи шакли мукаммали китобномаи мазкур гардидааст.

3. «Китобномаи Камоли Хучандӣ» аз ҷомеътарин феҳрист дар шинохти Шайх Камоли Хучандӣ ва ашъори ноби ӯ буда, бо фарогирии 1529 сарчашма тамоми паҳлуҳои марбут ба замон, таърих, зиндагӣ, мерос, хусусият ва ҷанбаҳои муҳими ашъори шоирро дар бар мегирад.

4. Дар баробари ин, «Китобномаи Камоли Хучандӣ» бо дастабандӣ дар чор гурӯҳ бо сарчашмаҳои муҳими асрҳои XIV-XX, ки зикри Камоли Хучандӣ дар онҳо рафтааст, таҳқиқу нашри зиндагинома ва осори шоир аз ҷониби ховаршиносон, муҳаққиқони мамолики Шарқ, муҳаққиқони тоҷик ва ҳамзамон аз нақду баррасии осори камолшиносон низ ошно месозад.

5. Дар асоси матолиби зикршуда имкон дорад, ки дар оянда такмили «Китобномаи Камоли Хучандӣ» таҳия гардида, баробари ин нашрҳои девони илмӣ-интиқодии шоир, сарчашмаву китобҳои таҳқиқӣ, ки дар шинохти рӯзгор, осор ва нақди камолшиносии камолшиносон, ки берун аз китобнома ва ё пас аз нашри китобнома таълиф ёфтаанд, ба таври алоҳида мавриди таҳқиқ қарор гирифта, дар ин замина «Такмили Китобномаи Камоли Хучандӣ» таҳия ва ба нашр омода гардад.

Адабиёт

1. Гейзер, А., Мирзоюнус, М. Наследие Камала Худжанди на Западе (Рукописи Камала Худжанди и исследования о его творчестве) [Текст]. – Худжанд: Хуросон, 2022. – 294 с.

2. Камол дар оинаи тазкираҳо (Матни 77 сарчашма дар шинохти Камоли Хучандӣ) [Матн] / таҳия ва тавзеҳи Иззатбек Шехимов, Зоҳирҷон Юсупов. – Хучанд: Хуросон, 2020. – 300 с.

3. Камол дар оинаи пажӯҳиш. Нақди Камоли Хучандӣ дар пажӯҳишҳои ғарбиву шарқӣ (Аз оғоз то солҳои 60-уми садаи бист) [Матн] / баргардон, таҳия, таҳқиқ, пешгуфтор ва шарҳу тавзеҳоти Субҳони Аъзамзод. – Хучанд: Хуросон, 2020. – 568 с.

4. Камоли Хучандӣ. Девон [Матн]. – Хучанд: Хуросон, 2020. – 1328 с. (матни интиқодӣ).

5. Камолнома. Таҳқиқот перомуни Камоли Хучандӣ ва шеъри ӯ (Маҷмуаи мақолати Бадриддин Мақсудзода) [Матн]. – Хучанд: Хуросон, 2021. – Ҷ.1. – 336 с.

6. Китобномаи Камоли Хучандӣ: [Матн] феҳристи осор, мақолаҳо, сарчашмаҳои камолшиносӣ ва нашрҳои ашъори шоир / таҳияи кормандони МД «Маркази илмии Камоли Хучандӣ», Китобхонаи вилояти оммавии ба номи Тошхоҷа Асирӣ. – Хучанд: Ношир, 2020. – 488 с.

7. Муқаддимаи камолшиносӣ [Матн] / таҳияи Баҳром Раҳматов ва Иззатбек Шехимов. – Хучанд: Ношир, 2015. – 504 с.

8. Номномаи «Донишномаи Камоли Хучандӣ» [Матн] / тартиб ва ҷамъоварии кормандони МД «Маркази илмии Камоли Хучандӣ» – Хучанд: Хуросон, 2018. – 272 с.

9. Нурзод, Н. Лаъли мевағул (Таҳқиқ дар шеъри Камоли Хучандӣ ва нақду баррасии осори камолшиносон) [Матн]. – Хучанд: Хуросон, 2023. – 316 с.

10. Обборикӣ Саййид Ормон Ҳусайнӣ. Китобшиносии Камоли Хучандӣ [Матн] // Оинаи пажӯҳиш. – №155. – моҳи Озару Дайи соли 1394. – С.93-98.

11. Озод, Ноҳид Ҳабиб. Китобшиносии нусхаҳои хаттии Камолуддин Масъуди Хучандӣ дар китобхонаҳои Эрон ва дигар кишварҳо [Матн]. – Хучанд, 1996. – 76 с.

12. Раҳматов, Б. Бист мақола (перомуни зиндагӣ ва осори Камоли Хучандӣ) [Матн]. – Хучанд: Ношир, 2023. – 290 с.

13. Шайх Камоли Хучандӣ. Девон (матни илмӣ-интиқодӣ) [Матн] / муқаддима, тасҳеҳ ва таълиқоти Фаҳриддин Насриддинов. – Хучанд: Ношир, 2020. – Ҷ.1. – 716 с.

БАЪЗЕ МУЛОҲИЗАҲО ОИД БА «КИТОБНОМАИ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ»

Дар тақриз шакли пурраи «Китобномаи Камоли Хучандӣ», ки соли 2020 бо кӯшиши кормандони Муассисаи давлатии «Маркази илмии Камоли Хучандӣ» ва кормандони Китобхонаи вилоятии оммавии ба номи Тошхоҷа Асирӣ таҳия шудааст, мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллифон нахуст аз таърихи иншои китобномаи шоир маълумот дода, таҳияи нахустин китобномаи шоирро ба қалами китобдори Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Исломии Эрон – Ноҳиди Ҳабиби Озод мансуб донистаанд.

«Китобномаи Камоли Хучандӣ», бо фарогирии 1529 сарчашма, ки маҷмуан аз рӯи ҷаҳор бахш дастабандӣ шудааст, аз ҷомеатарин китобномаи шоир ба ҳисоб меравад. Хулоса шудааст, ки аз бузургтарин бахши китобнома бахши «Камоли Хучандӣ дар таҳқиқи олимони тоҷик» мебошад, ки ҳамагӣ 816 сарчашмаро фаро мегирад. Муаллифон кӯшиш ба харҷ додаанд, ки бахши мазкурро бо дастабандӣ ба шаш гурӯҳ – таҳқиқи рӯзгор, таҳқиқи осор, нашри осор, таҳқиқи камолшиносон, нома ва шеърҳо ва адабиёти дигар баррасӣ намуда, фарзияҳои хешро дар ин асно баён намоянд.

Ҳамзамон, муаллифон дар тақриз оид ба мазмуну муҳтаво, сохтор, маҳакҳои асосии хостагирии адабиёт, тарзу усули гурӯҳбандии мавод ва дигар вежаҳои таҳияи «Китобномаи Камоли Хучандӣ» воқеабинона баҳо дода, иқдоми идомадиҳии корро дар ин самт нек арзёбӣ кардаанд.

Калидвожаҳо: китобшиносӣ, китобнома, камолшиносӣ, «Китобномаи Камоли Хучандӣ», Ноҳид Ҳабиби Озод, таҳқиқи рӯзгор, осор, нақди адабӣ, девон, мақола.

НЕКОТОРЫЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О “БИБЛИОГРАФИИ КАМОЛА ХУДЖАНДИ”

В рецензии подвергнут анализу и рассмотрению дополненный вариант “Библиографии Камола Худжанди”, подготовленная в 2020 году сотрудниками ГУ “Научный центр Камола Худжанди” и Областной публичной библиотеки имени Тошхаджа Асири. Авторы, представляя сведения об истории создания библиографии поэта и подготовку его первой библиографии относят к перу библиотекаря Национальной библиотеки Исламской Республики Ирана Нахид Хабиби Азад.

“Библиография Камола Худжанди” охватывающая 1529 источника, разделенного на 4 группы, считается наиболее полной библиографией поэта. Отмечается, что наибольшая часть библиографии относится к разделу “Камол Худжанди в исследованиях таджикских ученых”, в котором объединено 816 источника. Авторами рецензии принята попытка разделить упомянутый раздел на следующие 6 части: исследование жизни, исследование творчества, издание произведений, исследования, выполненные камоловедами, письма и стихи, прочая литература, и представить свои предположения.

При этом, авторы рецензии, реалистично оценивая содержание, структуру, основные критерии отбора литературы, методику группирования материалов и другие особенности подготовки “Библиографии Камола Худжанди”, считают необходимым продолжить работу в этом направлении.

Ключевые слова: книговедение, библиография, камоловедение, “Библиография Камола Худжанди”, Нахид Хабиби Азад, исследование жизни, произведения, литературная критика, деван, статья.

SOME POINTS OF VIEW ABOUT "BIBLIOGRAPHY OF KAMOLI KHUJANDI"

In the review, the full version of the "Bibliography of Kamoli Khujandi", which was prepared in 2020 with the efforts of the staff of the State Institution "Kamoli Khujandi Scientific Center" and the staff of the Regional Public Library named after Toshkhoja Asiri, was analyzed and discussed. The authors first gave information about the history of writing the poet's book and attributed the preparation of the first book of the poet to the pen of the librarian of the National Library of the Islamic Republic of Iran - Nohid Habibi Ozod.

"Bibliography of Kamoli Khujandi", with coverage of 1529 sources, which are organized in four sections, is considered to be the most comprehensive bibliography of the poet. It has been concluded that "Kamoli Khujandi in the research of Tajik scientists" is the largest section of the book, which covers a total of 816 sources. The authors have made an effort to analyze this section by grouping it into six groups - research of everyday life, research of works, publication of works, research of experts, letters and poems and other literature, and express their hypotheses in this way.

At the same time, the authors have realistically evaluated the content, structure, main criteria of literature selection, methods of grouping of materials and other details of the preparation of the "Bibliography of Kamoli Khujandi" and positively evaluated the progress of the work in this direction.

Keywords: bibliography, Kamol studies, "Bibliography of Kamoli Khujandi", Nohid Habibi Ozod, life research, works, literary criticism, divan, article.

Маълумот дар бораи муаллифон: Раҳматов Баҳром Аҳмадҷонович – номзади илми филология, директори МД «Маркази илмии Камоли Хучандӣ». Нишонӣ: ш. Хучанд, кӯчаи академик Раҷабовҳо 59. Тел.: 92-794-41-09, E-mail: rakhmatov.1987@mail.ru

Ҳомидова Шамсия – доктор (PhD), корманди МД «Маркази илмии Камоли Хучандӣ». Нишонӣ: ш. Хучанд, кӯчаи академик Раҷабовҳо 59. Тел.: 92-899-85-00, E-mail: Khomidova_shamsiya@mail.ru

Сведения об авторах: Раҳматов Баҳром Аҳмадҷонович – кандидат филологических наук, директор ГУ «Научный центр Камола Худжанди». Адрес: г. Худжанд, улица академиков Раджабовых 59. Тел.: 92-794-41-09, E-mail: rakhmatov.1987@mail.ru

Хамидова Шамсия – доктор (PhD), сотрудник ГУ «Научный центр Камола Худжанди». Адрес: г. Худжанд, улица академиков Раджабовых 59. Тел.: 92-899-85-00, E-mail: Khomidova_shamsiya@mail.ru

Information about authors: Rakhmatov Bakhrom Akhmadzhonovich – candidate of philological sciences, Director of the State Institution "Scientific Center Kamoli Khujandi". Address: Khujand, Academicians Radjabov Street 59. Tel.: 92-794-41-09, E-mail: rakhmatov.1987@mail.ru

Shamsia Khamidova – doctor (PhD), employee of the State Institution "Scientific Center Kamoli Khujandi". Address: Khujand, Academicians Radjabov Street 59. Tel.: 92-899-85-00, E-mail: Khomidova_shamsiya@mail.ru

Талабот
ба дастнависҳои пешниҳодшуда барои ҷоп дар маҷаллаи илмӣ
«Паёми Китобхонаи миллӣ»

1. Муқаррароти умумӣ

1.1. Маҷалла матни аслии мақолаҳои мукаммали илмӣ дорои хусусияти назарӣ ва амалиро, ки дар заминаи масъалаҳои мубрамми соҳаҳои гуногуни таърих, педагогика, психология, китобшиносӣ, китобхонашиносӣ, библиографишиносӣ ва фанҳои ба онҳо алоқаманд анҷом дода шудаанд, барои ҷоп қабул мекунад.

1.2. Маводи пешниҳодшуда бояд баёнгари ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти китобхонаҳо, марказҳои библиографию иттилоотӣ, ҳаёти илмӣ ва фарҳангии кишвар бошанд.

1.3. Маҷалла фақат маводи пештар ҷопнашударо нашр менамояд. Лозим аст, ки корҳои пажӯҳишӣ комил ва дорои хулосаҳои қобили эътимод, асоснок ва мудаллал бошанд.

1.4. Мақола бояд бо услуби илмӣ навишта шуда, мафҳумҳои нави воридшуда таъриф дошта бошанд. Маводи мақола бояд ба низом дароварда шуда, дорои сохтори возех, санаду далел бошад, хусусияти проблемавии масъалаҳои матраҳшударо ошкор намояд, роҳҳои ҳалли масъаларо аз рӯи натиҷаҳои дар таҳқиқот бадастомада нишон диҳад.

1.5. Дар мақолаҳо бояд нишон дода шаванд:

– сарчашмаҳо (китобҳо, дастурҳо, захираҳои интернетӣ ва ғ.), ки асоси маводи пешниҳодшударо (истифодашуда) ташкил медиҳанд;

– муаллифоне, ки ақоид ва китобҳои онҳо дар маводҳои пешниҳодшуда инкишоф дода шудаанд;

– ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [1, с.12]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №1 ва саҳифаи 12-и он мебошад.

1.6. Мақолаҳо дар ҷаласаҳои ҳайати таҳририя мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд.

1.7. Муҳлати баррасии мақола на камтар аз се моҳ аст.

1.8. Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки зимни мувофиқат бо муаллиф мазмуну мундариҷаи мақоларо таҳрир намояд.

2. Тартиби пешниҳоди маводҳо

2.1. Мақола барои маҷалла ба суроғаи идора ба воситаи почта, почтаи электронӣ ё шахсан фиристода мешавад.

2.2. Мақола бояд ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионӣ оид ба тарҳрезии нашрияҳои илмӣ мувофиқ бошад.

2.3. Мақола аз ҷониби муаллиф бояд бо тартиби зерин пешниҳод карда шавад:

– рамзҳои ТДУ (УДК) ва ТКБ (ББК);

– унвони мақола;

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар;

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;

– тавсиф, калидвожаҳо (бо се забон: тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);

– тавсиф на кам аз 25 сатр иншо шуда, калидвожаҳо бояд аз 8 то 10 мафҳумро дарбар гиранд.

– матни асосии мақола;

– тавсияҳои кафедра, лаборатория, шурои илмӣ, ки барои сифати мавод ва эътимоднокии натиҷаҳо масъуланд.

2.4. Ба сифати муқарризи метавонад:

– барои дарёфти рисолаи номзадӣ на камтар аз як мутахассиси дорои унвони докторӣ ё номзоди илм аз рӯи ихтисоси ин кор;

– барои рисолаи докторӣ – ҳадди ақал як мутахассис, ки аз рӯи ихтисоси ин кор унвони докторӣ дорад, интихоб шавад.

2.5. Мақола барои гирифтани унвони илмии номзади илм аз тарафи роҳбар зимни тасдиқи шинос будани ӯ бо мазмуни мақола имзо карда мешавад ва барои чоп тавсия намудани онро имконпазир мешуморад.

2.6. Маълумот барои тамос. Дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) барои ҳар як муаллиф маълумоти зерин пешниҳод карда шавад: насаб, ном ва номи падар пурра; ҷойи кор, вазифа, дараҷа ва унвонҳои илмӣ (агар дошта бошад); суроғаи ҷойи кор ё истиқомат; телефонҳо барои алоқа; суроғаи почтаи электронии муаллиф.

3. Тартиби баррасии дастнавис

3.1. Ҳамаи мақолаҳои ба идора воридшуда сабт мешаванд. Ба онҳо рақами бақайдгирӣ гузошта мешавад.

3.2. Мақолаҳои барои чоп пешниҳодшуда аз ҷониби коршиносони соҳае, ки ба масъалаҳои тадқиқот шиносанд, тақризу баррасӣ мешаванд. Тақризу баррасӣ мувофиқи “Тартиби тақриз кардани дастнависҳо” сурат мегирад.

3.3. Қарор оид ба ҷопи мақола дар маҷлиси ҳайати таҳририя қабул карда мешавад.

3.4. Муаллиф дар бораи қарори ҳайати таҳририя дар бораи қабули мақола ба ҷоп ё рад кардани он тавассути почтаи электронӣ хабардор карда мешавад.

3.5. Пас аз қабули қарори мусбӣ, муҳлати нашри мақола муайян карда мешавад.

3.6. Маводи пешниҳодшуда баргардонида намешавад. Онҳо ба бойгонӣ интиқол дода мешаванд.

4. Талабот оид ба шаклбандии матни мақола

4.1. Мақола дар формати Microsoft Word, шрифти Times New Roman TJ (барои матни тоҷикӣ) Times New Roman (барои матни русӣ ва англисӣ), андозаи ҳарф 14, фосилаи 1 навишта шавад.

4.2. Ҳама саҳифаҳо рақамгузорӣ карда шаванд.

4.3. Ҳаҷми мақола то 15 саҳифа (A4) бошад.

4.4. Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

Суроғаи мо: 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Техрон – 5, КМ, Идораи маҷаллаи “ПКМ”. Тел.: (+992 37) 221-04-83; E-mail: rayom@kmt.tj

Требования

к рукописям, представленным для публикации в научном журнале
«Вестник Национальной библиотеки»

1. Общие положения

1.1. Журнал принимает к публикации оригинальные законченные научные статьи теоретического и практического характера, выполненные в контексте актуальных проблем в различных областях истории, педагогики, психологии, книговедения, библиотекведения, библиографоведения и смежных дисциплин.

1.2. Предоставляемые материалы должны раскрывать различные аспекты деятельности библиотек, библиографических и информационных центров, научной и культурной жизни страны.

1.3. Журнал публикует только ранее не публиковавшиеся материалы. Они должны представлять собой законченные научно-исследовательские работы, выводы которых являются достоверными, обоснованными и доказательными.

1.4. Статья должна быть написана в научном стиле, вводимые новые понятия должны иметь определения. Материал в статье должен быть систематизирован, иметь четкую структуру, доказательную базу, раскрывать проблемность освещаемых вопросов, показывать на результатах, полученных в исследовании, пути решения проблемы.

1.5. В статьях обязательно указываются:

- источники (книги, пособия, интернет ресурсы и пр.), которые легли в основу (использовались) представленного материала;
 - авторы, чьи идеи и книги получили развитие в предлагаемых материалах;
 - при цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках [].
- Образец: [1, с.12]. То есть, литература №4 и ее страница 25.

1.6. Статьи будут рассматриваться на заседаниях редакционной коллегии.

1.7. Срок рассмотрения статьи - не менее трех месяцев.

1.8. Редакция оставляет за собой право по согласованию с автором редактировать содержание статьи.

2. Порядок подачи материалов

2.1. Статья для журнала отправляется на адрес редакции по почте, электронной почте или лично.

2.2. Статья должна соответствовать требованиям ВАК по оформлению научных публикаций.

2.3. Статья должна быть представлена автором в следующем порядке:

- коды УДК и ББК;
- название статьи;
- фамилия и инициалы в сокращенном виде;
- название учреждения, в котором работает автор статьи;
- аннотация, ключевые слова (на трех языках: таджикском, русском и английском);
- аннотация должна состоять не менее чем из 25 строк, а ключевые слова должны содержать от 8 до 10 понятий;
- основной текст статьи;
- рекомендации кафедры, лаборатории, ученого совета, несущего ответственность за качество материалов и достоверность результатов.

2.4. В качестве рецензента может выступать:

- для кандидатской диссертации как минимум один специалист, имеющий ученую степень кандидата или доктора наук по специальности данной работы;
- для докторской диссертации - как минимум один специалист, имеющий ученую степень доктора наук по специальности данной работы.

2.5. Статья на соискание степени кандидата наук подписывается научным руководителем в подтверждение того, что он ознакомлен с содержанием статьи и считает возможным рекомендовать ее к печати.

2.6. Контактная информация. В конце статьи на трех языках (таджикском, русском и английском) для каждого автора должна быть указана следующая информация: фамилия, имя и отчество; место работы, должность, ученая степень и ученое звание (при наличии); адрес места работы или проживания; телефоны для связи; адрес электронной почты автора.

3. Порядок рассмотрения рукописи

3.1. Все статьи, поступившие в редакцию, регистрируются. Им присваивается регистрационный номер.

3.2. Статьи, представленные к публикации, рецензируются специалистами в области, связанной с проблематикой исследования. Рецензирование осуществляется в соответствии с «Порядком рецензирования рукописей».

3.3. Решение о публикации статьи в журнале принимается на заседании редакционной коллегии.

3.4. О решении редакционной коллегии о принятии статьи к публикации или ее отклонении автору сообщается по электронной почте.

3.5. После принятия положительного решения определяются сроки публикации статьи.

3.6. Присланные материалы не возвращаются. Они передаются в архив.

4. Требования к оформлению текста статьи

4.1. Статья должна быть написана в формате Microsoft Word, шрифт Times New Roman TJ (для таджикского текста) Times New Roman (для русского и английского текста), размер шрифта 14, интервал 1.

4.2. Все страницы должны быть пронумерованы.

4.3. Размер статьи до 15 страниц (A4).

4.4. Список используемой литературы должен быть разработан на основании требований ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008.

Наш адрес: 734024, г. Душанбе, улица Тегеран 5, НБ, Редакция журнала «ВНБ». Тел.: (+992 37) 221-04-83; E-mail: payom@kmt.tj

Requirements for manuscripts submitted for publication in the scientific journal «Bulletin of the National Library»

1. General Provisions

1.1. The journal accepts for publication the original completed scientific articles of a theoretical and practical nature, made in the context of topical problems in various fields of history, pedagogy, psychology, book science, library science, bibliography and related disciplines.

1.2. The materials provided should reveal various aspects of the activities of libraries, bibliographic and information centers, scientific and cultural life of the country.

1.3. The journal publishes only previously unpublished materials. They should be completed research papers, the conclusions of which are reliable, substantiated and evidencebased.

1.4. The article should be written in a scientific style, new concepts introduced should have definitions. The material in the article should be systematized, have a clear structure, evidence base, reveal the problematic nature of the issues covered, show the results obtained in the study, ways to solve the problem.

1.5. The articles should include:

– sources (books, manuals, Internet resources, etc.) that formed the basis (used) of the presented material;

– authors whose ideas and books have been developed in the proposed materials;

– when citing a specific material, references are indicated in square brackets []. Sample: [1, p.12].

That is, literature number 4 and its page 25.

1.6. Articles will be considered at meetings of the editorial board.

1.7. The term for consideration of the article is at least three months.

1.8. The editors reserve the right, in agreement with the author, to edit the content of the article.

2. The order of submission of materials

2.1. The article for the journal will be sent to the address of the editorial office by mail, e-mail or in person.

2.2. The article should comply with the requirements of the Higher Attestation Commission for the design of scientific publications.

2.3. The article must be submitted by the author in the following order:

- UDC and LBC codes;
- article title;
- surname and initials in abbreviated form;
- the name of the institution where the author of the article works;
- abstract, key words (in three languages: Tajik, Russian and English);
- the abstract should consist of at least 25 lines, and keywords should contain from 8 to 10 concepts;
- the main text of the article;
- recommendations of the department, laboratory, academic council responsible for the quality of materials and the reliability of the results.

2.4. The reviewer can be:

- for a Ph.D. thesis, at least one specialist who has a Ph.D. or Doctor of Science degree in the specialty of this work;
- for a doctoral dissertation - at least one specialist who has a doctorate in the specialty of this work.

2.5. An article for the degree of Candidate of Sciences is signed by the supervisor to confirm that he is familiar with the content of the article and considers it possible to recommend it for publication.

2.6. Contact Information. At the end of the article in three languages (Tajik, Russian and English), the following information should be indicated for each author: last name, first name and patronymic; place of work, position, academic degree and academic title (if any); address of place of work or residence; telephones for communication; author's e-mail address.

3. The order of consideration of the manuscript

3.1. All articles received by the editors are registered. They are assigned a registration number.

3.2. Articles submitted for publication are reviewed by experts in the field related to the research problem. Reviewing is carried out in accordance with the "Procedure for Reviewing Manuscripts".

3.3. The decision to publish an article in the journal is made at a meeting of the editorial board.

3.4. The author of the editorial board to accept the article for publication or its rejection is reported to the author by e-mail.

3.5. After a positive decision is made, the timing of the publication of the article is determined.

3.6. Submitted materials will not be returned. They will be delivered to the archives.

4. Requirements for the design of the text of the article

4.1. The article should be written in Microsoft Word format, Times New Roman TJ font (for Tajik text) Times New Roman (for Russian and English text), font size 14, spacing 1.

4.2. All pages must be numbered.

4.3. Article size up to 15 pages (A4).

4.4. The list of used literature should be developed on the basis of the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5-2008.

Our address: 734024, Dushanbe, 5-Tehran Street, National Library, Editorial Board of the "BNL" magazine. Phone: (+992 37) 221-04-83; E-mail: payom@kmt.tj

2024, № 2 (6)

ПАЁМИ КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ

ПАЁМИ
КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ

Маҷаллаи илмӣ
2024, № 2 (6)

ВЕСТНИК
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ

Научный журнал
2024, № 2 (6)

BULLETIN
OF THE NATIONAL LIBRARY

Science Magazine
2024, № 2 (6)

Мухаррири нашриёт
Шаҳобиддин Назаров

Мусахҳеҳи матни тоҷикӣ ва русӣ
Саидахмад Қурбонов

Мусахҳеҳи матни англисӣ
Каримҷон Гадоев

Тарроҳ
Зокирҷон Рабиев

Барои чоп 12.07.2024 ба имзо расид. Коғази офсет.
Андозаи 60x84 1/8. Ҷузъи чопии шартӣ 19,25.
Адади нашр 100 нусха.

Дар матбааи ЧДММ «Меҳроҷ Граф» ба таъб расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 126

Подписано в печать 12.07.2024 г.
Формаат 60x84 1/8. Усл. п. л. 19,25.
Тираж 100 экз.

Отпечатано в типографии ООО «Меҳроҷ Граф»
г. Душанбе, ул. Айни, 126
